

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN DEĞİRMEN ADLI
ROMANININ CÜMLE BİLGİSİ BAKIMINDAN
İNCELENMESİ**

Erdoğan EGE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Kâzım KARABÖRK**

Konya-2010

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası	VI
Tez Kabul Formu.....	VII
Ön söz.....	VIII
Özet.....	X
Summary.....	XII
Kısaltmalar.....	XIV
Giriş	1
Reşat Nuri Güntekin	4
Değirmen Romanı.....	11

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KELİME GRUPLARI	15
1.1. İYELİK GRUBU	19
1.1.1. İyelik Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	21
1.1.2. İyelik Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri	22
1.2. İSİM TAMLAMASI.....	23
1.2.1. Belirtili İsim Tamlaması	27
1.2.2. Belirtisiz İsim Tamlaması	31
1.2.3. Zincirleme İsim Tamlaması	33
1.2.4. İsim Tamlamasının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri	36
1.2.5. İsim Tamlamasının Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	38
1.3. SIFAT TAMLAMASI	41
1.3.1. Sıfat Tamlamasının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	47
1.3.2. Sıfat Tamlamasının Cümle Unsuru Olarak Görevleri	49
1.4. SIFAT-FİİL GRUBU	50
1.4.1. Sıfat-Fiil Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	54
1.4.2. Sıfat-Fiil Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri	55
1.5. İSİM-FİİL GRUBU	57
1.5.1. İsim-Fiil Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri	59
1.5.2. İsim-Fiil Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	59

1.6. ZARF-FİİL GRUBU.....	61
1.6.1. Zarf-Fiil Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri	65
1.6.2. Zarf-Fiil Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	65
1.7. TEKRAR GRUBU (İKİLEME)	66
1.7.1. Çeşitleri.....	66
1.7.1.1. Aynen Tekrarlar	66
1.7.1.2. Eş Anlamlı veya Yakın Anlamlı Tekrarlar.....	68
1.7.1.3. Zıt Anlamlı Tekrarlar	69
1.7.1.4. İlaveli Tekrarlar	69
1.7.1.5. Farklı Kuruluştaki Tekrarlar.....	70
1.7.2. Tekrar Gruplarının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	72
1.7.3. Tekrar Gruplarının Cümle Unsuru Olarak Görevleri	72
1.8. EDAT GRUBU	73
1.8.1. Edat Gruplarının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri	78
1.8.2. Edat Gruplarının Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	80
1.9. BAĞLAMA GRUBU	81
1.9.1. Bağlama Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	82
1.9.2. Bağlama Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri	83
1.10. UNVAN GRUBU	85
1.10.1. Unvan Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	87
1.11. BİRLEŞİK İSİM	88
1.12. ÜNLEM GRUBU	90
1.13. SAYI GRUBU	91
1.13.1. Sayı Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	93
1.14. BİRLEŞİK FİİL	94
1.14.1. Bir Hareketi Karşıllayan Birleşik Fiiller.....	94
1.14.1.1. Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller.....	94
1.14.1.2. Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller.....	99
1.14.2. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller.....	102
1.15. AİTLİK GRUBU	105

1.16. KISALTMA GRUPLARI	106
1.16.1. İsnat Grubu	107
1.16.1.1. İsnat Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	107
1.16.2. Yükleme Grubu.....	108
1.16.2.1. Yükleme Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	109
1.16.2.2. Yükleme Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri	109
1.16.3. Yönelme Grubu.....	109
1.16.3.1. Yönelme Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	110
1.16.4. Bulunma Grubu.....	110
1.16.4.1. Bulunma Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri.....	110
1.16.4.2. Bulunma Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri	111
1.16.5. Ayrılma Grubu.....	111
1.16.5.1. Ayrılma Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri	111
1.16.5.2. Ayrılma Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	112
1.16.6. Vasıta Grubu	112
1.16.6.1. Vasıta Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevi.....	112
1.16.6.2. Vasıta Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	113
1.16.7. Eşitlik Grubu.....	113
1.16.7.1. Eşitlik Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	113
1.16.8. İlgi Grubu.....	113
1.16.8.1. İlgi Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri.....	113
1.16.9. Farklı Görünüşte Kısaltma Grupları	114

İKİNCİ BÖLÜM

2. CÜMLE	115
2.1. CÜMLENİN ÖZELLİKLERİ.....	116
2.2. CÜMLENİN ÖGELERİ (UNSURLARI).....	119
2.2.1. YÜKLEM	120
2.2.2. ÖZNE.....	125
2.2.2.1. Özne Türleri	132
2.2.3. NESNE.....	133

2.2.4. YER TAMLAYICISI	140
2.2.5. ZARF TÜMLECİ	145
2.3. CÜMLE DİŐİ UNSURLAR	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CÜMLE ÇEŞİTLERİ	154
3.1. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER.....	154
3.1.1. İSİM CÜMLESİ	154
3.1.2. FİİL CÜMLESİ.....	161
3.2. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER	171
3.2.1. DÜZ CÜMLE	171
3.2.2. DEVRİK CÜMLE	173
3.3. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER	175
3.3.1. OLURLU CÜMLE	175
3.3.1.1. Olumlu İsim Cümleleri	175
3.3.1.2. Olumlu Fiil Cümleleri.....	176
3.3.1.3. Şekil Bakımından Olumsuz Anlamca Olumlu Cümleler.....	177
3.3.2. OLUMSUZ CÜMLELER.....	178
3.3.2.1. Olumsuz İsim Cümleleri.....	178
3.3.2.2. Olumsuz Fiil Cümleleri	179
3.3.2.3. Şekil Bakımından Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler.....	180
3.3.3. SORU CÜMLESİ	182
3.3.3.1. Soru Eki –mİ İle Kurulan Soru Cümleleri.....	182
3.3.3.2. Soru Kelimeleri İle Kurulan Soru Cümleleri.....	184
3.3.3.3. Tonlama İle Kurulan Soru Cümleleri	187
3.3.4. NLEM CÜMLESİ.....	187
3.4. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER.....	189
3.4.1.BASİT CÜMLE	193
3.4.2. BİRLEŞİK CÜMLE	196
3.4.2.1. Şartlı Birleşik Cümle	197
3.4.2.2. İ İ Birleşik Cümle	202

3.4.2.3. Ki’li Birleşik Cümle	207
3.4.2.4. Sıralı Birleşik Cümle	211
3.4.2.4.1. Bağımlı Sıralı Birleşik Cümle	212
3.4.2.4.2. Bağımsız Sıralı Birleşik Cümle.....	215
3.4.2.4.3. Karma Sıralı Birleşik Cümle	217
3.4.3. KESİK (EKSİK) CÜMLE	217
SONUÇ	220
SÖZLÜK.....	237
KAYNAKLAR.....	257

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Erdoğan EGE

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

..... tarafından hazırlanan
..... başlıklı bu çalışma/...../.....
tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı
bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı Soyadı	Başkan	İmza
--------------------	--------	------

Unvanı, Adı Soyadı	Üye	İmza
--------------------	-----	------

Unvanı, Adı Soyadı	Üye	İmza
--------------------	-----	------

ÖN SÖZ

Dil, kültürün en önemli unsurudur ve kültürü nesilden nesile aktaran en önemli vasıtaadır. Milleti millet halinde ayakta tutan, onun varlığını ve devamını sağlayan, millî şuuru besleyen, milletin bir ferdi olma hazzını veren, bireylerini birbirine yaklaştıran, onlar arasında birlik ve beraberlik kuran unsur hiç şüphesiz dildir. Dil ile milleti birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Dil varsa millet de vardır; dil yok olursa şüphesiz milletin varlığı da ortadan kalkar.

Görülüyor ki dil bütün yönleriyle milletin birliğinin, devamının çimentosu durumundadır. Bu çimento ne kadar iyi karılırsa, diğer malzemelerle ne kadar iyi karılırsa o kadar kuvvetli yapıştırır, sağlam olur. Dilin bu özelliğini Atatürk, “Türkiye Cumhuriyetini kuran; Türk halkı, Türk milletidir. Türk milleti demek, Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal bir hazinedir...” sözüyle çok iyi anlatmıştır.

Dilin korunmasıyla millî varlığın korunmasını birbirinden ayıramayacağımıza yukarıda işaret etmiştik. Milletimizin sonsuza kadar kök salarak yaşaması için yeni nesillere doğru ve temiz bir Türkçenin kurallarıyla birlikte öğretilmesi, şuurla işlenmesi gerekir: “Milli his ile dil arasındaki bağ, çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk Dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin...” sözleriyle Atatürk’ün, dilimizi iyi araştırıp incelememiz gerektiğine işaret ettiğini görüyoruz. Bunun mümkün olabilmesi de ancak çok iyi yapılan dil bilgisi çalışmalarına bağlıdır.

Dil bilgisi çalışmalarında ve dil öğretiminde çok önemli bir yer tutan cümle konusu çok az işlenmiş bir konudur. Bu sebeple bu konuyla ilgili sınıflandırmalar, değerlendirmeler çeşitli dil bilgisi kitaplarında farklı farklıdır. Bu farklılıkların ortadan kaldırılabilmesi de ancak yapılacak çalışmaların fazlalığı ile sağlanabilecektir.

Tez konusu belirlenirken yukarıda saydığımız hususlar düşünüldü ve Türkçenin gelişmesine öncülük etmiş dilcilerin görüşleri esas alınarak, bir cümle

bilgisi çalışması yapılmasına karar verildi. Metinlerden hareket etmek gerektiği için de Türkçeyi kullanmakta bir üstad olan Reşat Nuri'nin Değirmen romanı tercih edildi.

Eserimizin ilk baskısı 1944 yılında Semih Lütfi Kitabevi'nde yapılmıştı. Bu baskıya ulaşamadı. 1962 yılında yapılan ikinci baskısı ve bundan sonra yapılan baskıları tarafımızdan çok dikkatli bir şekilde okundu. Sonra 1962 baskısı üzerinde çalışmaya başlandı. Önce kitaba sayfa ve satır numarası vererek cümle ve kelime gruplarının fişlemesi yapıldı. Fişleme üzerinde tekrar tek tek çalışarak yeniden bir sınıflandırma ve detaylandırma çalışması gerçekleştirildi. Fişleme ve sınıflandırma işlemi bittikten sonra kelime gruplarını ele alıp tanınmış dilcilerin en son görüşlerinden de faydalanılarak yazarın kelime gruplarını nasıl kullandığı teker teker değerlendirildi. Ardından cümle konusu ele alındı. Cümleler, yine ilim adamlarının görüşleri de göz önüne alınarak çeşitli bakımlardan sınıflandırıldı ve değerlendirildi. Sonuç bölümü ile de genel bir değerlendirme yapıldı. Ayrıca romandaki anlaşılmayacağını düşündüğümüz kelimelerin sözlüğü çalışmamızın sonuna eklendi.

Yaptığımız bu çalışmanın bundan sonra yapılacak dil bilgisi ve cümle bilgisi çalışmalarında faydalı olacağı umulmaktadır. Zira biz de yaptığımız çalışmamızda bizden önce yapılan çalışmalardan çok faydalandık.

Tezimizi hazırlarken, çalışmamızı hassasiyetle takip eden, engin bilgi birikimi ile sürekli rehberlik yapan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Kâzım KARABÖRK'e şükranlarımı sunuyorum.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Erdoğan EGE	Numarası 044201042005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Kâzım KARABÖRK	
Tezin Adı		REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN DEĞİRMEN ADLI ROMANININ CÜMLE BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ	

ÖZET

Dil, kültürün en önemli unsurudur ve kültürü nesilden nesile aktaran en önemli vasıta. Dil ile milleti birbirinden ayırmak mümkün değildir. Milletimizin sonsuza kadar yaşaması için yeni nesillere dilin kurallarıyla birlikte öğretilmesi, dilin şuurla işlenmesi gerekir. Bu da ancak çok iyi yapılacak dil bilgisi çalışmalarıyla mümkün olacaktır.

Cümle bilgisi konusu dil bilgisi çalışmalarında ve dil öğretiminde çok önemli bir yere sahiptir. Ancak bu konu yeterince işlenmiş, araştırılmış bir konu değildir. Konu ile ilgili sınıflandırmalar, değerlendirmeler çeşitli dil bilgisi kitaplarında farklı farklı işlenmiştir. Bu farklılıkların ortadan kaldırılabilmesi de ancak yapılacak çalışmaların fazlalığı ile sağlanabilecektir.

Tez konusu belirlenirken yukarıda belirttiğimiz hususlar düşünüldü ve Türkçenin gelişmesine öncülük etmiş dilcilerin görüşleri esas alınarak, bir cümle bilgisi çalışması yapılmasına karar verildi. Metinlerden hareket etmek gerektiği için de Reşat Nuri Güntekin'in Değirmen adlı romanı tercih edildi.

Romanda geçen cümleler, ilim adamlarının görüşleri göz önüne alınarak çeşitli bakımlardan sınıflandırıldı ve değerlendirildi. Bu sınıflandırma ve değerlendirme kelime grupları, cümle ve öğeleri, cümle çeşitleri ana başlıkları üzerine inşa edildi.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Değirmen Romanı, Cümle Bilgisi, Kelime Grupları, Cümle Öğeleri, Yüklem, Özne, Cümle Çeşitleri.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

	Adı Soyadı	Erdoğan EGE	Numarası 044201042005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Dili	
	Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Kâzım KARABÖRK	
Tezin İngilizce Adı		STUDYING THE NOVEL OF REŞAT NURİ GÜNTEKİN, THE MILL, FROM THE POINT OF VIEW OF SYNTAX	

SUMMARY

Language is the most important speciality and component of a culture. It is also the most important means that conveys the culture from a generation to another. It is not possible to separate a nation by a language. In order to make our nation live forever it is necessary to teach language together with its rules and to handle it with consciousness. That is of course possible with grammatical studies which will be accomplished well.

Sentence knowledge has a very big importance in grammatical studies and language teaching. However it is not a subject that has been handled and searched well. Classifications and evaluations about that matter is differently handled in various grammar books. It is only possible with those abundant studies to be able to clear away these differences.

When determining the subject of this thesis, the matters mentioned above were considered and a study of sentence knowledge was decided by taking into consideration the views of linguists who led the development of Turkish. Since it

was necessary to move on from the texts, the book *the Mill* of Reşat Nuri Güntekin was preferred.

The sentences take place in the novel were classified and reviewed in different ways by considering the views of scientists. That classification and review were built on those main topics: word groups, sentence and its components, the kinds of sentences.

Key Words: Reşat Nuri Güntekin, the novel ‘the Mill’, syntax, word groups, sentence patterns, verb, subject, sentence types.

KISALTMALAR

ac	: ana cümle
Ar.	: Arapça
be	: bağlama edatı
bln	: belirtili nesne
bsn	: belirtisiz nesne
cdu	: cümle dışı unsur
e	: edat
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
İt.	: İtalyanca
ö	: özne
T.	: Türkçe
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
tn	: tamlanan
ty	: tamlayan
y	: yüklem
Yay.	: Yayınları
yc	: yardımcı cümle
yt	: yer tamlayıcısı
Yun.	: Yunanca
z	: zarf
zt	: zarf tümleci

GİRİŞ

Dil, basit şekliyle bir bildirim, bir iletişim aracı olarak tanımlanır. İnsanlar toplu yaşamaya ihtiyaç duyan varlıklardır. Toplum halinde yaşayan insanların aralarında karşılıklı iletişimi, haberleşmeyi veya anlaşmayı sağlayacak bir araca sahip olmaları gerekir. Zaten insanı diğer canlılardan ayıran bu anlatabilme, anlaşabilme, iletebilme yani konuşma yeteneği değil midir. O halde dilin en önemli niteliği anlaştırma niteliğidir. İnsanlar duyduklarını, düşündüklerini, arzu ettiklerini, hissettiklerini ancak dil sayesinde açığa vururlar.

Her milletin dili kendine özgüdür. Her kavmin, her toplumun kendisine göre şekillendirdiği bir anlaşma sistemi vardır. Yani her millet duyduklarını, düşündüklerini, hissettiği durumları kendi düşünce yapısına göre değişik seslerden oluşan farklı kelimelerle anlatır.

Dilin en küçük, parçalanmayan yapı taşı sestir. Sesler birleşerek heceleri ve kelimeleri, kelimelerde birleşerek kelime gruplarını ve cümleyi meydana getirirler. Ancak bu birleşme gelişi güzel değil, sistemli bir şekildedir. Aynı kavramları karşılamak için farklı ses örgüsünü kullanan milletler, cümle için de farklı sistemler geliştirmişlerdir.

“Tabii bir varlık olan dilin kendisine mahsus bir takım kanunları vardır. Bunlar dil kaideleridir. Dil kaideleri dilin yapısına hâkim olan, dilin bünyesinden ve temayüllerinden doğmuş bulunan bir takım prensiplerdir. Bunlar dille birlikte mevcut olup onun yapısının hususiyetlerini ifade ederler, temayüllerin istikametlerini gösterirler. Dil canlı bir varlıktır. Zaman zaman birtakım değişiklikler, kendi bünyesinden doğan çeşitli sebeplerle bazı gelişmeler gösterir. Bu değişiklikler gelişmeler ona, uzun tarihi boyunca daima serpilen ve zaman içinde akıp gelen bir manzara verirler...” (Ergin, 1985:4) O halde yukarıda işaret edildiği üzere her dilin kendine has kanunları vardır ve bu kanunlara uygun olarak zaman içerisinde bazı gelişmeler ve değişimler görülür.

Dil bilgisi, bir dilin ses özelliklerini, şekil yani yapı özelliklerini, anlam ve anlatım özelliklerini, kelimelerin ve yapıların kaynağını ve nihayetinde cümle

bilgisini inceler. O halde dil bilgisinin alt kollarından biri belki de en önemlisi cümle bilgisi (sentaks) denilen alt koldur. Çünkü “Kelimeler tek başlarına da bir anlam ifade etmekle birlikte, tek başına duygu, düşünce ve istekleri tam olarak anlatmaya yetmez. Kelimeler teker teker yalnız birtakım nesnelerin, hareketlerin karşılığı olurlar, tam bir dilek, duygu ve düşünce ifade etmezler. Biz tek tek kelimelerle konuşmayız. Meramımızı anlatmak istediğimiz zaman, kelimeleri bir düzen içinde birleştiririz. Onları dilin belli kuralları çerçevesinde, aralarındaki ilişkilere göre yan yana getirerek daha geniş kapsamlı birlikler hâline koyarız ...” (Özkan ve Sevinçli, 2008:9) şeklindeki bu düşünce anlatımda cümlenin önemini işaret eder. Cümle bilgisi; “bir dildeki kelimelerin bir grup veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmelerinin kurallarını, bu grupların cümle ve söz içindeki görevlerini, birbiriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle yapılarını inceleyen dil bilgisi bölümüne ...” (Özkan ve Sevinçli, 2008:10) verilen addır. Dil üzerinde inceleme yapan dilciler dile kural koymadan, dilin zaten var olan kurallarını ortaya çıkararak ana kuralları belirlemeye çalışırlar. Dil, bu sayede disipline edilmiş olur. Cümle bilgisi çalışmalarında da kurallara örnek cümleler üzerinden gidilir. En iyi sonuçların belirlenmesi için en iyi örnekler seçilmeli, mesele sağlam bir zemine oturtulmalıdır. İyi ve sağlam cümle dilin özelliklerini en doğru ve en güzel yansıtan cümledir. Sağlam cümleler de dilin ustası olan ve kelime hazinesi diğer insanlara göre üst seviyede bulunan yazarlar tarafından kurulur.

Bu sebeple çalışmamızda kendisini Türkçeyi sağlam cümlelerle kullanma hususunda ispatlanmış bir yazar olan Reşat Nuri Güntekin seçildi. Değirmen romanı da daha önce üzerinde çalışma yapılmayan ve yazarın olgunluk dönemine ait bir roman olduğu için tercih sebebi oldu.

Tezi hazırlarken önce romanın elimizdeki bütün baskıları birkaç kere olmak üzere okundu. Sonra yine elimizde bulunan 1962 yılına ait ikinci baskısı bütün sayfalarına ve satırlarına numara verilerek tek tek fişlere aktarıldı. Bu fişleme yapılırken tek bir cümle bile atlanmamaya özen gösterildi. Fişlerdeki her bir cümlede öncelikle ön bir çalışmayla dikkate değer özellikler belirlendi ve bunlar fişlerde not olarak gösterildi. Daha sonra cümle bilgisi üzerinde yayımlanmış belli başlı en yeni

dil bilgisi kitapları ve makaleler, bildiriler tarandı. Bunlardan çıkan sonuçlar ve kaidelere kendi yorumlarımız da eklendi. Kelime grupları ve cümleler teker teker değerlendirilerek belli sonuçlara ulaşılmaya çalışıldı.

Eserdeki imlâ konusuna hiç dokunulmadı. Birkaç husus dışında günümüzden çok farklı bir görüntü ile de karşılaşılmadı. Günümüz imlasında ünlü daralmasına uğramadan yazılan bazı kelimeler romanda o günün imlasına uygun olarak ünlü daralmasına uğramış şekilleriyle yazılmıştır. İstiyen 5-29, kurumıyan 69-32, dayıyarak 116-30... vb. Çalışmada bu tip kelimeler olduğu gibi alındı. Noktalama işaretlerine gelince; kullandığımız noktalama işaretlerinden farklı olarak nokta ile aynı görevde bulunduğunu tespit ettiğimiz iki nokta (..) işareti kullanılmıştır. Ayrıca tekrar grubu işlenirken de pek çok örnekte unsurlar arasında virgül tespit edilmiştir. Bunun da bir matbaa hatası olduğunu düşündüğümüzü ilgili bölüme bir not olarak kaydettik.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

25 Kasım 1889'da İstanbul'un Üsküdar semtinde doğan Reşat Nuri Güntekin; çağdaş roman, hikâye ve tiyatro edebiyatımızın en seçkin simalarından biridir. Babası askerî doktorlardan Nuri Bey, annesi Erzurum Valisi Mareşal Yaver Paşa'nın kızı Lütfiye Hanımdır.

Reşat Nuri, çocukken oldukça haşarı bir çocuktur. Teyzesinin oğlu olan Ruşen Eşref Ünaydın ile birlikte lalası Şakir Ağa'yı bir hayli üzerler. Bir asker çocuğu olduğu için çocukluk ve öğrencilik yılları, daha çok, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde geçmiştir.

İlköğretimine İstanbul'da Selimiye mahalle mektebinde başlayan Reşat Nuri okulu sevmemesinden dolayı buraya pek fazla devam etmez. Daha sonra ailece 1900 yılında Çanakkale'ye yerleşir ve oradaki mahalle mektebine başlar. Bir buçuk yıllık bir devamın ardından ortaokul tahsilini İzmir Frereleler Fransız mektebinde sürdürmeye çalışır. İzmir Frereleler okulundan da tasdikname ile ayrılan Reşat Nuri, yarışma ile girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesini 1912 yılında tamamlar. 1913 yılında Bursa Lisesi orta kısmına Fransızca öğretmeni olarak tayin edilir. 1916 yılından sonra da İstanbul'da çeşitli okullarda Türkçe ve Edebiyat dersleri okutur. Fatih Vakıf Mektebi Müdürlüğü, Vefâ Sultanîsi ve Erenköy Kız Lisesi Türkçe ve edebiyat öğretmenlikleri görev yerlerinden bazılarıdır.

Görevlerinin yanı sıra yazı hayatına da Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru tiyatro tenkitleri ile başlayan Reşat Nuri, 1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi olarak atanır. Anadolu'yu baştanbaşa gezme ve memleketi iyi tanıma imkânı sağlayan bu göreviyle ufku genişlemiştir. On iki yıl süren bu görev ona memleket gerçeklerini çok iyi gözlemleme imkânı da sağlamıştır.

1939 yılında yapılan seçimlerde milletvekili seçilmiş ve dört yıl boyunca TBMM'de Çanakkale'yi temsil etme imkânı bulmuştur. Milletvekilliği sona erdikten sonra tekrar Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliği görevine geri dönmüş ve 1947 yılında başmüfettiş olmuştur. Bu görevde iken Türkiye'nin Birleşmiş Milletler

nezdinde kültür elçisi ve talebe müfettişi olarak Fransa'ya giden Güntekin 1954 yılında altmış beş yaşını doldurunca emekliye ayrılmıştır.

Emeklilikle birlikte İstanbul Şehir Tiyatrosu Edebî Heyeti'nde görev almış ve en son oyunu “Bu Gece Başka Gece” sahneye konduğu gece 7 Aralık 1956'da tedavi için gittiği Londra'dan ölüm haberi gelmiştir. Akciğer kanserine yenilen Reşat Nuri Güntekin'in cenazesi 13 Aralık 1956 tarihinde Karacaahmet Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Edebiyata olan merakı çocukluk yıllarına dayanır. Reşat Nuri'nin lalası Şakir Ağa, onu ve teyzesinin oğlu Ruşen Eşref'i haşarılıktan uzaklaştırmak için masallar anlatır. Bu masallar ona hayatı boyunca devam edecek bir hissiyat verir. Çanakkale'de, okuma yazma bilen komşu hanımların, kış geceleri bir araya toplanarak okuyup dinledikleri romanlar içinde Fatma Aliye Hanım'ın Udî isimli romanı da yazarın çocukluk hayatında iz bırakan ve heves veren eserlerdendir. Fakat asıl hikâye yazma zevkini ve istediğini Türk Edebiyatında Hâlid Ziya Uşaklıgil'in hikâyelerini okuduktan sonra duymuştur. Okumaya başlamadan önce babasının kitaplığındaki kitaplarla ilgilenmesi, kendisine ailesi tarafından dizeler ezberletilmesi edebiyatla olan ilgisini tetiklemiştir.

Hikâye yazma ihtiyacını Hâlit Ziyâ'nın hikâyelerinden aldığı ilhamla duyan Reşat Nuri, daha sonra tiyatro edebiyatını benimseyerek, bir tiyatro yazarı olabilmek emeliyle çalışmıştır. Batı Edebiyatına ait pek çok roman ve tiyatroyu bu hevesle okumuş, hatta yazdığı roman ve hikâyelerinin önemli bir kısmını da tiyatroya daha kuvvetli bir temel olabilsin diye yazmıştır.

Yazdığı ilk yazılarında ve hikâyelerinde kendi adını kullanmamış; Cemil Nimet, Hayrettin Rüştü, Mehmet Ferit takma adlarını kullanmıştır. Daha sonraları da mizah yazılarında Ateş Böceği, Ağustos Böceği gibi takma adlar kullanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında La Pense Turc adlı Fransızca dergiye yazdığı Türk Edebiyatı ve Hikâyeciliği ile ilgili seri yazıları oldukça dikkat çekicidir.

Ayrıca Zaman gazetesinde Temaşa Haftaları adıyla yazdığı tiyatro tenkitleri ile de adını duyurmayı başarmıştır.

İlk hikâyesi 1917 yılında Diken dergisinde yayımlanan “Eski Ahbab” adlı hikâyesidir. “Hançer” ve “Eski Rüya” gibi tiyatro eserlerini 1920–1922 yılları arasında, “Gizli El” adlı romanını ise 1924 yılında yazan Reşat Nuri’ye asıl şöhretini kazandıran romanı 1922 yılında Vakit gazetesinde yayımlanan “Çalığışu” adlı romanıdır.

Kelebek adlı güldürü dergisinde takma adlarla güldürü yazıları yayımlamıştır. 1947 yılında çıkardığı Memleket gazetesi de uzun ömürlü olmamıştır. Kendi çıkardığı bu yayın organları dışında pek çok gazete ve dergide yazılar yazmıştır.

Reşat Nuri yazı yazmayı bir mektep olarak görmüştür. Ona göre yazı yazmayı bir ideal haline getiren yazar başarılı olabilir. O, masa başında plan yaparak ve not alarak yazı yazmamış; aldığı notları mutlaka bir köşeye koyarak yeri ve zamanı geldiğinde bunları işleyerek eserini meydana getirmiştir. O, bir konuşmasında bir romancının en iyi eserini, yaşı ilerleyip hayatta görgüsü çoğaldıktan sonra yazabileceğini söyleyerek de yazarlığın tecrübe ile kazanılabileceğini ifade etmiştir. Çeşitli sebeplerle ve muhtelif zamanlarda memleketin birçok köşesini dolaşan Reşat Nuri, sağlam kültürüyle her sanat işinde takdir edilmeye değer bir başarı göstermiştir. Romanları, hikâyeleri, oyunları, seyahat notları, makaleleri, tercümeleri ile edebiyat dünyamızda, memleket sınırlarını aşan, haklı bir şöhret kazanmıştır. Sanat hayatının ilk döneminde Çalığışu, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi gibi duygusal ilişkileri işleyen romanlar yazmış, toplumsal konulara ya değinmemiş, ya da bu ilişkileri geri planda bir fon olarak almıştır. Bu eserlerinde insanların şahsî gönül maceralarını canlandırmıştır. Sanat hayatının ikinci döneminde ise Yeşil Gece, Kızılıcık Dalları, Yaprak Dökümü gibi toplumsal olayları ön plana çıkaran, ön planda işleyen romanlar yazmıştır. Bu romanlarında ise cemiyetin çeşitli meselelerini bütün gerçekliği ile anlatmıştır.

Bütün eserlerini günlük konuşma diliyle ve süssüz, yapmacıksız, bir üslûpla yazan Reşat Nuri, Nurullah Ataç'ın deyiimiyle “konuşma dilimizle uzun uzun yazılar, öyküler yazılabileceğini göstermiştir”; Yakup Kadri'nin deyişiyle de “Türkçe tahkiye dilini bugünkü sadeliğe doğru yöneltmiştir.” (Kudret, 1987:313)

Reşat Nuri'nin dili ahenkli, üslûbu da akıcıdır. Romanlarında karşılıklı konuşma cümlelerine çok yer vermiştir. Olayları kahramanlar anlattığı içindir ki bu tarz uygun bir tarzdır. Söz sanatlarına yer vermeyen bir anlayışı benimsemiştir. Geniş halk kitlelerine seslenmek amacıyla dilini olabildiğince duru tutmayı başarmıştır. Türkçeyi bu yalın ve duru haliyle romanlarına aksettirmiş, zaman zaman kahramanların ağız özelliklerine de başvurmuştur. Dilimizin imkânlarını olabildiğince iyi kullanmış, halkın anlamadığı ve kullanmadığı Osmanlı Türkçesine ait kelimeleri de kullanmaktan kaçınmıştır.

Cümleler genellikle kısa cümlelerdir. Okuyanı yormayan bir cümle yapısı tercih etmiştir. Devrik cümleler çok az yer vermiştir.

Anlatımlarını atasözleri ve deyimlerle zenginleştirmiş, azınlıklara mensup kimseleri de konuştukları biçimde konuşturmaya özen göstermiştir.

ESERLERİ:

ROMANLARI:

1. Harabelerin Çiçeği (Zaman gazetesinde tefrikası 1912, Cemil Nimet takma adıyla; kitap halindeki ilk baskısı 1953)
2. Gizli El (Dersaadet gazetesinde tefrikası 1336 1920; kitap halinde baskısı 1924)
3. Çalıkuşu 1338 (1922)
4. Damga (1924)
5. Dudaktan Kalbe (1923)

6. Akşam Güneşi (1926)
7. Bir Kadın Düşmanı (1927)
8. Yeşil Gece (1928)
9. Acımak (1928)
10. Yaprak Dökümü (1930)
11. Kızılıcık Dalları (1932)
12. Gökyüzü (1935)
13. Eski Hastalık (1938)
14. Ateş Gecesi (1942)
15. Değirmen (1944)
16. Miskinler Tekkesi (1946)
17. Kavak Yelleri (1961)
18. Son Sığınak (1961)
19. Kan Davası (1962)

HİKÂYELERİ:

1. Recm, Gençlik ve Güzellik (1919)
2. Reçild Beğ (1919)
3. Eski Ahbap (tarihi yok)
4. Tanrı Misafiri (1927)
5. Sönmüş Yıldızlar (1928)

6. Leyla ile Mecnun (1928)

7. Olağan İşler (1930)

OYUNLARI:

1. Hançer 1336 (1920)

2. Eski Rüya 1338 (1922)

3. Ümidin Güneşi (1924)

4. Gazeteci Düşmanı, Şemsiye Hırsızı, İhtiyar Serseri (üç oyun)(1925)

5. Taş Parçası (1926)

6. Bir Köy Hocası (1928)

7. Babür Şah'ın Seccadesi (1931)

8. Bir Kır Eğlencesi (1931)

9. Ümit Mektebinde (1931)

10. Felâket Karşısında, Gözdağı, Eski Borç, (üç oyun) (1931)

11. İstiklâl (1933)

12. Vergi Hırsızı (1933)

13. Hüllecisi (1933)

14. Bir Yağmur Gecesi (1943)

15. Yaprak Dökümü (1971)

16. Eski Şarkı (1971)

17. Balıkesir Muhasebecisi (1971)

18. Tanrıdağı Ziyafeti (1971)

DİĞER ESERLERİ

1. Anadolu Notları (1936) (Gezi Yazısı)
2. Fransız Edebiyatı Antolojisi 3 cilt (1929-1930)
3. Üç Asırlık Fransız Edebiyatı 3 cilt (1932)
4. Tolstoy, Hayatı ve Eserleri (tercüme) (1933)
5. İbsen, Hayatı ve Eserleri (tercüme) (1934)
6. İtiraflar (tercüme) (1935)
7. Muhammed'in hayatı (tercüme) (1930)
8. Kahramanlar (tercüme) (1943)

DEĞİRMEN ROMANI

Eserin ilk baskısı İstanbul Semih Lutfi Kitabevi'nde 1944 yılında yapılmıştır. Çalışmamızda kullandığımız baskısı 1962 yılına ait ikinci baskısıdır, İnkılâp ve Akâ Kitabevleri yayınları içerisinde çıkmıştır. Eser İnkılâp yayınevinde yapılan baskısıyla yirminci baskı sayısına ulaşmıştır.

Eser, her birinde olayların değiştirildiği, farklı adlarla sunulan otuz bir alt başlıktan meydana gelmiştir. Bu alt başlıklarda genellikle olay örgüsünde ismi geçen şahıslar, görevleri, yaşantıları vb. konular işlenir. Ayrıca olay içindeki bazı farklı konulara da bu başlıklarla girilmiştir.

YER:

Olaylar esas itibarıyla İstanbul'a çok uzak olmadığını anladığımız Sarıpınar adlı bir kasabada geçer. Bunun yanı sıra Sarıpınar zelzelesinin etkileri o günkü başkent olan İstanbul'a da aksettiği için yer kavramı içinde İstanbul'u da saymak icap edecektir. İstanbul'un semtleri içinde bulunan Beykoz, Ortaköy, Çengelköy ve Kadıköy gibi yer isimleri de romanımızda adını gördüğümüz diğer yerlerdir.

ZAMAN:

Eserimizde kesin olarak herhangi bir tarihten bahsedilmemiştir. Ancak olay örgüsü içerisinde geçen bazı isimleri düşündüğümüz ve olayı yorumladığımız zaman, olay Osmanlı Devleti'nin son yıllarında geçmiştir. Hemen hemen tarih Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin girmek üzere olduğu 1913-1914 yıllarıdır. Romanda kısa zaman dilimlerine de değinilmiştir.

KONUSU:

Eserimiz Reşat Nuri'nin kısa romanlarından biridir. Sarıpınar adlı bir Anadolu kasabasında geçen acı tatlı olaylar, kasabanın ileri gelenlerinin ruh dünyası, kasabada küçük bir sarsıntının yol açtığı yaralar ve bu yaraların entrikacı tiplerin elinde ne hale gelebildiği ibret verici bir şekilde başarıyla işlenmiştir.

Kasabanın ileri gelenlerinden Ömer Bey'in evinde Kızanlıklılı Naciye adı verilen dansçı bir kızın bulunduğu bir eğlenceye katılan Kaymakam Halil Hilmi Efendi'nin o gece Sarıpınar kasabasında görülen hafif bir sarsıntı (zelzele) neticesinde panik sebebiyle hafif şekilde yaralanmasıyla olaylar başlamaktadır.

Sarıpınar'da çok hafif bir zelzele olmuştur. Bu zelzele o kadar hafiftir ki kasabada yaşayan pek çok insan tarafından hissedilmemiştir bile. Zelzele sadece Ömer Beyin evinde ve misafirleri arasında hissedilmiştir. Hissedilmesinin sebebi de paniktir. Doğan panik neticesinde kaymakamın da içinde bulunduğu birçok kişi yaralanmıştır. Kaymakamın içtiklerinin de etkisiyle sızıp ağır yaralı gibi hareketsiz kaldığını gören jandarma kumandanı gece yarısından sonra merkeze gönderdiği telgrafla zararın fazla olduğunu hatta kaymakamın ağır yaralılar arasında bulunduğunu bildirmesi işleri içinden çıkılmaz bir hâle getirmiştir. Gerçekte kaymakam bunu art bir niyetle yapmamıştır. Kaymakamın yaralı olduğunu ve Ömer Bey'in evindeki daha birçok kimselerin kan revan içinde Çinili Medrese avlusuna taşındığını görünce şaşkınlık yaşamıştır. Belediye başkâtibi Rıfat'ın olayı telgrafla İstanbul'daki gazetesine gönderdiğini de duyunca o da merkeze bir telgraf çekmesi gerektiğine karar vermiştir.

Deprem nedeniyle can kaybı olmamıştır. Yaralılar sadece Ömer Bey'in evindeki misafirlerden ibarettir. Jandarma kumandanının gayet sakin bildirdiği bu haber, meslek hayatında olayları daima olduklarından hafif göstermeyi bir idare kaidesi olarak benimsemiş alışmış bir idare adamı görüntüsü çizen kaymakamın paniğe kapılmasına sebep olmuştur.

İstanbul'daki bir gazetenin ilk sayfasında "Sarıpınar Zelzelesi" başhaber olarak verilince rakip gazeteler bu ilginç haberi işleyerek daha da çok abartıp satışlarını arttırma yoluna giderler. Sarıpınar'daki ufak bir sarsıntı büyüye büyüye memleketin en büyük meselesi haline gelir.

Bunun üzerine bu faciadaki zarara maddî ve manevî destek vermek üzere bir yardım heyeti Sarıpınar'a gönderilir. Bu heyetin içinde, iş göremez halde bilinen

kaymakamın yerine kaymakam vekili olarak atanmış olan Eşref adında bir maiyet memuru da vardır. Bu sebeple kaymakam koltuğu da iki arada, muallakta kalmıştır.

Kasabada zamanla zelzele unutulur. Yardım heyetinin getirdiği yardım malzemesi açılmadan belediye binası karşısında bir yerde bekletilir. Heyetin halka yapacağı yardım bulunmadığından halk heyete yardım etmeye başlamıştır. Heyettekilerin bir kısmı çarşı pazar dolaşarak kışlık malzeme edinme çabasına düşerken, bir kısmı da bağlardaki kır eğlencelerine gitmeye başlarlar.

Yardım heyetinden gerekli bilgilerin gelmediğini gören vali, zamanın sancak yönetiminin başı olan mutasarrıfın kasabaya gitmesini emredince kasabada bir de mutasarrıfı ağırlama telaşı başlar. Kaymakam, mutasarrıfın kasabaya gelmesiyle daha da zor günler yaşamaya başlamıştır. Kaymakam zor günler yaşamasına rağmen, bu olaylardan kendilerine kâr çıkarmaya çalışan bazı kimselerde boş durmazlar. Bunun en iyi örneği belediye başkanının yaptıklarıdır.

İstanbul'da ise Dahiliye Nazırı, müsteşara, Sarıpınar'da olan olayların açıklığa kavuşmaması nedeniyle duyduğu sıkıntının valinin de kasabaya gönderilmesiyle çözümlenmesi talimatını verince Sarıpınar'da Vali Bey'in ziyaretiyle daha da büyük bir komedi sergilenmeye başlar. Vali Bey'i konuk edebilmek amacıyla evinin en gösterişli odasında kalan mutasarrıfı kibarca çıkarabilmek için akla karayı seçerse de başarılı olur. Vali Bey'in konuk olmasıyla birlikte büyük bir kismete konacaktır.

Vali kasabaya gelmiştir. Ne mutasarrıfı ne kaymakamı adam yerine koyar. Ayrıca kasabayı gezerken gördüğü her olumsuzluğu onların üzerine atarak oldukça sert eleştirilerde bulunur. Olayı soruşturmak için kolları sıvamıştır ki İstanbul'dan bir telgraf gelir. Padişah, halkına verdiği büyük değeri göstermek maksadıyla yeğeni Şehzade Şemsaddin Efendi başkanlığında, içinde Alman ve İngiliz gazetecilerin de bulunduğu bir heyeti; Sarıpınar faciasını, harabeleri, yaralıları görmek ve yardımlarda bulunmak üzere kasabaya doğru yola çıkarmıştır.

İş içinden çıkılmaz bir hâl almıştır. Bu durumda kasabaya depremde zarar görmüş görüntüsü vermekten başka çare kalmamıştır. Valinin reisliğinde bir komite

kurulur. Heyet kasabada kaldığı müddetçe komite azalarından başka hiç kimsenin misafirlere yaklaşmalarına izin verilmeyecektir.

Deli Kâzım lakaplı kaymakamlıkta görevli bir mühendis, görülecek yerlerdeki bazı binaların derhal yıkılması lüzumuna dair raporlar verip peşinde taşıdığı kazmalı kürekli birçok adamla kasabayı harabeye çevirir.

O güne kadar İstanbul dışına hiç çıkmamış hiç köy görmemiş olan Şehzade Efendi kasabayı uzaktan görünce karşısında oturan valiye harabe haline gelmiş biçare kasaba şeklindeki üzüntülerini ilettikçe vali rahatlamakta, rahat bir nefes almaktadır. Düzenlenen oyun en güzel bir şekilde oynanır. Şehzadeye kasabada büyük bir sarsıntı (zelzele) olmuş hissi verilmiş, şehzade buna inandırılmıştır. Sırada hükümet konağı vardır. Şehzade, konağın yıkık tavanını şaşkınlıkla seyre dalınca vali, Halil Hilmi Efendi'yi takdim ederek kaymakamın ağır yaralı olmasına rağmen görevini aksatmadan vazifesini icra etmeye gayret etmiş olduğunu söyleyince olayın yönü değişir. Olay Halil Hilmi Efendi'nin lehine sonuçlanır.

Yazar, bu romanında olayların bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde çarpıtılarak topluma yansıtılmasının nasıl kötü sonuçlar doğuracağına, insanları nasıl zora sokacağına işaret etmiştir. Ayrıca toplumumuzdaki aksayan bazı durumlara, karakter boşluklarına, devlet idarecilerinin basiretsizliğine de mizahî bir yolla dokundurma yapmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KELİME GRUPLARI

“ Yargı bildirmeyen dil birlikleri ” manasına gelen kelime grubu ifadesinin aslında konunun uzmanı dilciler tarafından birbirinden farklı olmayan tanımları yapılmıştır.

Z. Korkmaz (2007b: 144.), Gramer Terimleri Sözlüğü adlı kitabında; “ Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere birden çok kelimenin belirli kurallar ile yan yana getirilmesinden oluşan, yapı ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir nesne veya hareketi karşılayan ve her hangi bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğu” demiş ve “Türkçede ad tamlaması, sıfat tamlaması, birleşik ad, birleşik fiil, edat grubu, zarf grubu, ünlem grubu, unvan grubu gibi çeşitli kelime grupları vardır” şeklindeki devam eden ifadesinde de türleri hakkında genel bir bilgi vermiştir.

M. Ergin (1985: 374) kelime gruplarını “ *birden fazla kelimeyi içine alan yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir*” şeklinde ifade etmiştir. Niçin kelime gruplarına başvurulur sorusunun cevabını da “ *tek kelime karşılanabilen nesneleri ve hareketleri daha geniş olarak ifade etmek veya tek kelimenin karşılığı nesnelerden ve hareketlerden daha geniş nesneleri ve hareketleri karşılamak için kelimedenden daha geniş dil birlikleri olan kelime gruplarına başvurulur*” şeklinde açıklamıştır.

V. Hatiboğlu (1982: 1-2) “Türkçenin Sözdizimi” nde “*yüklemi olmayan anlatımlara yargısız anlatım denir, en az iki sözcüğün türlü ilgi ve nedenlerle yan yana sıralanmasından doğan birliklerdir, yargı bildirmeyen bu birlikler, anlatımlar ya kalıplaşmamış sözcüklerden kurulan her türlü tamlamalardır ya da kalıplaşmış sözcüklerden kurulan birleşik sözcükler, deyimler veya ikilemelerdir*” açıklamalarında bulunduktan sonra; I. Tamlamalar II. Birleşik sözcükler III. İkilemeler sınıflandırılmasını yapmıştır. Yine V. Hatiboğlu “ kelime grupları ve kuralları” adlı makalesinde konuyla ilgili olarak kalıplaşma olmayan ve kalıplaşma

olan kelime grupları (Bileşik Kelimeleri, Terimler, Deyimler, Bilmeceler, Atasözleri, Vecizeler ve Argo) olarak konuyu 2 bölümde değerlendirmiştir.(1963: 203-244)

T. Banguoğlu (1998: 496- 519) konuyu “ Kelimelerin Öbeklenmesi ” başlığı altında incelemiştir. “ *Sözü geliştirmek üzere kelimeler öbeklenirler, kavramlar arasında derece derece ilişkileri meydana getirirler. Böylece tek kavramdan anlatmaya doğru giderler. Bunlara kelime öbekleri diyoruz*” şeklindeki açıklamasından sonra kelime öbeklerini; Belirtme Öbekleri ve Yargı Öbekleri şeklinde iki kısma ayırmıştır. Belirtme Öbekleri ise Ad takımları, Sıfat Takımları, Zarf Öbekleri, Takı Öbekleri, Çekim Öbekleri, Bağlam Öbekleri, Yanaşma Takımları, Katma Öbekleri olarak 8 gruba ayrılmıştır. Yargı öbekleri ile de cümleden bahsetmiştir

L. Karahan (2006: 39), “ *bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir.*” diye tarif ettikten sonra kelime grupları; I.Tek kelime ile karşılanamayan, varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılar. II. Varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri, anlamlarını genişleterek belirterek, niteleyerek pekiştirerek karşılar. ” Şeklinde görüşü ile kelime gruplarının görevleri hakkında bilgi vermiştir.

M. Özkan ve V. Sevinçli (2008: 11-12) konuyla ilgili olarak şunları ifade eder: “ *... dilde, nesnelerin ve hareketlerin çeşitli niteliklerini, özelliklerini ve değişik yönlerini daha değişik olarak ifade etmek için, kelimedden daha geniş dil birliklerine ihtiyaç duyulur. Yani bazı varlıkları karşılamak için tek kelime yeterli olmaz. Sözü geliştirmek üzere kelimeler gruplandırılır. Böylece kavramlar arasında derece derece ilişkiler kurarak tek kavramdan anlatıma doğru gidilir. Tek kelime ile karşılanan varlıkları, hareketleri ve kavramları daha geniş olarak belirtmek veya tek kelime ile ifade edilmeyen varlıkları, kavramları ve hareketleri karşılamak üzere birden fazla kelime ile kurulan dil birliklerine kelime grubu denir.*”

B. Aktan (2009: 2-7) ise; “ *Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere birden çok kelimenin belirli kurallar ile yan yana getirilmesinden oluşan, yapı*

ve anlamındaki bütünlük dolayısıyla cümle içinde tek bir nesne veya hareketi karşılayan ve her hangi bir yargı bildirmeyen kelimeler topluluğuna kelime grubu denir. Kelime gruplarının bir kısmı kalıplaşmış, bir kısmı da kalıplaşmamış ve cümlede bir bütün halinde kullanılan yargısız anlatım birimi olarak kullanılır.” açıklamasını yaptıktan sonra kelime gruplarının özelliklerinden bahsetmiştir.

Bu tanımlardan ve açıklamalardan anlaşılıyor ki dilcilerin bu konudaki görüşleri birbirine çok yakındır.

O halde kelime grubu, varlıkların, kavramların, niteliklerin, durumların, hareketlerin karşılanmasında ve bunların pekiştirilmesinde nitelenmesinde kurallar çerçevesinde yan yana gelen yargı bildirmeyen dil birlikleri olarak tanımlanabilir. Bu yan yana gelişte kelimeler ek almadan veya ek alarak birleşirler. Türkçenin söz dilimi kuralına bağlı olarak yardımcı unsurlar başta, temel unsurlar sondadır. Yapı ve anlam itibarı ile bir bütün oluşturan grup tek kelime gibi işlem görür, tek kelime gibi değerlendirilebilir. Tanımını bu şekilde yaptığımız kelime gruplarının özelliklerini de yine bu dilcilerin anlattıklarından yararlanarak kısaca sıralayalım:

a. Kelime grupları yargısız dil birimleridir.

Onların uykusu (120-8), gerginliği gidermek için (54-12), iane paraları (104-9), arz edecektim. (104-11), mühendis Kazım Beyefendi (51-3), bitip tükenmez sualler (64-14)...

b. Kelime grupları, cümle ve diğer kelime grupları içinde tek kelime gibi, yani bir bütün olarak değerlendirilir. İsim, sıfat, zarf, fiil görevi yapar.

- *Tahrirat katibi* bir aydan beri izinli olduğu için ortada hükümet yok demekti. (26-5) (belirtisiz isim tamlaması: İsim)
- *Kuyunun yanındaki masanın üstü* ekmek kırıkları, marul kabukları ile dolu idi. (10-17) (belirtili isim tamlaması: İsim)
- Niyazi Efendi, *elini kaldırarak* belediye reisine ve kaymakama teminat verdi. (61-27) (zarf fiil grubu: zarf)

c. Kelime gruplarının diğer kelime ve kelime guruplarıyla ilgi kurması, hal ekleriyle sağlanır. Hal eki, eklendiği kelimeye değil, o kelime grubuna aittir.

- Bu ıstırap karşısında / iki taraf / da / davasını / unuttu ve(42-31)

(Bu cümlede birinci kelime grubu – **da** bulunma hali ile fiile bağlanmış. İkinci kelime grubu ise çekim eki almamıştır.)

- Deli Kazım ile müderris / hemen hemen aynı sözler ile / Halil Hilmi Efendiyi / teselli ettiler. (42-31) (Bu cümlede ilk kelime grubu çekim eki almamış, ikinci kelime grubu –**la** vasıta hali eki ile, 3. kelime grubu da – **yl** yükleme hali eki ile fiile bağlanmıştır.)

ç. Kelimelerin grup içindeki sıralanışı kurallıdır. Görev bakımından bir birine denk olmayan unsurların bulunduğu bir kelime grubunda ana unsur, genellikle grubun sonundadır. Yardımcı unsurların başta temel unsurların sonda olması Türkçenin Sözdiziminin en önemli özelliğidir.

- Adamcağızın alnında / iri ter damlaları / belirliyordu. (68-16)

“ *Adamcağızın alnı*” ve “ *iri ter damlaları*” tamlamalarında grubun ana unsurları olan “ *alnı*” ve “ *damlalar*” kelimeleri sonda, sıralanışta 2. derece önemli olan ve yardımcı unsur olarak adlandırılan “ *adamcağız*” ve “ *iri ter*” kelimeleri ise baştadır.

Fiile dayalı gruplarda bu düzen, aynı zamanda hareketin oluş sırasını gösterir.

- İşte / onu / bulup çıkaramıyorum / henüz. (71-23)

“*bulup çıkaramıyorum*” kelime grubunda “ *bul-*” fiili “ *çıkarm-*” fiilinden önce gerçekleştiği için başta bulunmaktadır.

Sadece birleşik fiil ile edat grubunda ana unsur başta bulunur. Bu gruplarda ikinci unsur, bir çekim unsurudur.

d. Kelime gruplarında unsurların sırası, özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir.

- Biz / bile / sancakta / *acısını* / *çekeriz* / *bunun.* / **(86-10)** (bunun acısını)

e. Fiile dayalı sıfat – fiil, isim-fiil ve zarf-fiil gruplarında fiilin anlamı cümlede olduğu gibi özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğeler ile tamlanır. Ancak bu gruplar yargı bildirmediikleri için cümle değildir.

- ... arasıra (z) / *çoşkun yumruklarla* (z) *sırtını* (bln) *okşıyarak* (y) ...**(111-35)**
- ... kendi göziyle (z) *görmesi* (y) ...**(83-21)**
- ... Hurşidi (bln) *dinlenirken* (y) ...**(13-20)**
- Böyle bir zamanda (z) onu (bln) *dışarıda* (yt) *bırakmak* (y)...**(46-22)**

f. İkiiden fazla kelimeden oluşan kelime gruplarında iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan başka kelime grupları da bulunabilir.

- *Pencereden sokağa bakan belediye reisi* avurtlarını şişirerek pufladı. **(62-1)** (Sıfat tamlamasının birinci unsuru sıfat-fiil grubu, ikinci unsur belirtisiz isim tamlamasıdır.)
- ... *çok sevdiği yeni mısraı* içi yanarak okuyor. **(101-27)** (Sıfat tamlamasının sıfat unsuru sıfat-fiil grubu, isim unsuru sıfat tamlamasıdır.)

g. Kelime gruplarındaki vurgu, grubun yapısına göre değişerek başta sonda veya sondan bir önceki kelime üzerinde olabilir.

Tez konumuz olan Reşat Nuri Güntekin'in Değirmen adlı eserinde geçen kelime grupları aşağıda ele alınıp incelenmiştir.

1.1. İYELİK GRUBU

İyelik grubu belirtili isim tamlaması gibi kurulur. Fakat iyelik grubunda tamlayan unsur şahıs zamiridir ve her zaman ilgi hâli eki ekini, tamlanan unsur ise

bütün isim tamlamalarından olduğu gibi iyelik ekini alır. İsim tamlamalarında tamlayan unsur her türlü isim unsuru olabildiği halde, iyelik grubunda bu unsur şahıs zamirleri ile sınırlıdır. Yani iyelik grubu tamlayanı şahıs zamiri olan belirtili isim tamlamasıdır.

V. Hatiboğlu (1982.21) üyelik grubunu Adıl Tamlaması olarak ifade etmiştir. “*Adıl tamlaması belirtili tamlama biçiminde kurulur. Hem tamlayan hem de tamlanan, tamlamanın gerektiği ekleri alırlar. Böylece tamlayana adıl olan belirtili tamlamaya adıl tamlaması denir.*”

M. Ergin (1985: 382) iyelik grubu hakkında: “*demek ki isim tamlaması bir iyelik grubundan, iyelik grubunun üçüncü şahsından başka bir şey değildir ve isim tamlamasına da iyelik grubu diyebileceğimiz gibi diğer iyelik gruplarına da isim tamlaması diyebiliriz.*” ve “*...iyelik grubunun tamlayan unsuru zamir olduğu zaman daima genitif eki almakta; isim olduğu zaman ise bazen genitif eki almakta, bazen almamaktadır.*” ifadelerini kullanır.

İyelik grubunun başlıca özellikleri şunlardır:

a. Belirtili isim tamlaması ile iyelik grubu arasında tamlayan ve tamlanan ekleri bakımından farklılıkları bulunur. Belirtili isim tamlamasından tamlayan eki 3. kişi sayıldığı ve genellikle –ın, -in, -un, -ün; -nın, -nin, -nun, -nün ekleri kullandığı halde, iyelik grubundan 1. tekil şahıs için –ım, -im, -um, -üm ve 1.çoğul şahıslarda tamlayan eki –mız, -miz, -muz, -müz; 2.şahıs için –ın, -in, -un, -ün kullanılır.

Eserde geçen iyelik gruplarından bazı örnekler aşağıda sıralanmıştır.

- Yani bu işte *benim / ne suçum, günahım* var Allah’ı severseniz?(70-29)
- *Senin anlayacağın*, iş bir kaymakamın mesuliyetini aşacak derecede dallanıp budaklandı kaymakam...(120-2)
- Kaymakam: ‘ Oğlum, *benim yaram* *senin bildiğin* yaralardan değil dedi ve aradaki farkı anlatmak için daha birçok izahat verdi.(10-5)
- *Benim çocuğum* yok ki...(90-36)
- Yani zelzele *sizin yüzünüzden* olmuş.(52-26)

- Bu kerata iş *benim işim*, mesleğim, sanatım, canım.(56–29)
- Fakat *onun çektiği* resimlere karşı ne yapılabilirdi?(69–14)
- Zaten *onun bahsettiği* sekiz, on, on beş yaralının hemen hepsi Ömer Beyin evindeki...(12–6)
- Ne olduysa *sizin hastalığınızda* oldu.(62–27)
- Kaymakam, *onların odaya girdiklerini* görünce gözleri kararmıştır.(42–5)

b. İyelik grubunda tamlayan unsur hiçbir kelime veya kelime grubu ile ilişkilendirilmez. Ancak ikinci unsur isim olduğu için diğer kelimeler ile ilişki kurabilir.

- *Bizim ilk heyecan ile verdiğimiz* biraz mübalağalı haber İstanbul gazetelerinde birkaç misli büyüdü.(120–31) (ikinci unsur: sıfat fiil grubu)
- ... Hep birden kaçtığımızı, *benim yemek tepsisine girerek merdivene fırladığımı* herife anlatsınlar.(86–18) (ikinci unsur: sıfat fiil grubu)

c. İyelik grubunun unsurlarının bazı örneklerde yer değiştirdiği görülmektedir. Bazen de unsurların arasına başka unsurlar girmektedir.

- *İleri tutar yerim* kaldı mı ki, benim?(101–2)
- *Kadrimi bilmezsiniz yoksa bilmezsiniz yoksa benim.* (61–36)
- Vakıa *benim* bu komisyonda *hakk-ı kelamı*, yok...(55–32)
- ... *Benim de izzet-i nefsim* var.(110–19)

1.1.1. İyelik Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- Mütemadiyen *sizin kuyunuzu* kazanlara karşı bu ne rahim ve şefkat? (52–20)
- Çünkü *onun dedikodularının* asıl hususiyeti yüzde doksan beş doğru olmalarındadır.(52–31)
- Fakat *onun kendisi* için halledilemeyecek mesela yoktu.(113–7)

Sıfat Olarak Kullanılması

- Fakat *onun çektiği* resimlere karşı ne yapabilirdi?(69–14)
- Zaten, *onun bahsettiği* sekiz, on, on beş yaralının hemen hepsi...(12–6)
- *Bizim ilk heyecan ile verdiğimiz* biraz mübalağalı haber...(120–31)

Zarf Olarak Kullanılması

Bu durum iyelik grubuna gelen bazı hâl eklerinin kalıplaşmasıyla ortaya çıkar.

- Yani zelzele *sizin yüzünüzden* olmuş.(52–26)
- Ne olduysa *sizin hastalığınızda* oldu.(62–27)

1.1.2. İyelik Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- Eczacıya gelince, *onun çağırılması* da bir mesele idi.(9–23)
- *Benim çocuğum* yok ki...(90–36)
- Vakıâ *benim* bu komisyonda hakk-ı kelamın yok...(55–32)

Yüklem Olarak Kullanılması

- Bu kerata iş *benim işim*, mesleğim, sanatım, canım.(56–29)
- ... Gece âlemi, sarhoşluk *neyineydi senin*.(119–15)

Nesne Olarak Kullanılması

- Fakat rüya da olsa bu, *onun sinirlerini* az çok yatıştırmıştır.(53–19)

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- Kasabada hacısı, hocası birbirine bütün olup bitenlerin mesuliyetini, döndürüp dolaştırıp *benim sırtıma* yüklüyorlar.(82–19)
- Fakat bu *onun uslu yaşadığı*ma delâlet etmezdi.(18–8)

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- Yani zelzele *sizin yüzünüzden* olmuş.(52–26)
- *Sizin yüzünüzden* ben de müşkül vaziyete düşüyorum.(95–20)

1.2. İSİM TAMLAMASI

L. Karahan (2006: 42–48) isim tamlaması başlığı altında iyelik grubuna da yer vermiş, iyelik grubu için ayrı bir tanım ve açıklama getirmemiştir. “*İyelik eki bir isim unsurunu, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sıralandırma, belirtme, v.b. anlam ilgileri çerçevesinde bir birine bağlanır.*”

Bilal Aktan (2009:9), “*iyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubuna isim tamlaması denir.*” dedikten sonra “*iyelik eki unsuru kendisinden önceki ilgi halinde bir şahıs zamirine sahiplik, bağlılık ve aitlik ilgisiyle bağlanan kelime grubuna da iyelik grubu denir. Yani iyelik grubu, tamlayanı şahıs zamiri olan isim tamlamasıdır.*” açıklamasını getirmiştir. Aktan, isim tamlaması kelime grubunu “İsim Tamlaması ve İyelik Grubu” başlığı altında incelemiştir.

M. Özkan, V. Sevinçli (2008:17–18) “İsim Tamlaması ve İyelik Grubu” şeklindeki bir başlıkla incelediği isim tamlamasını şöyle ifade etmiştir: “*iki veya daha fazla ismin sahiplik, tahsis, tür, cins vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde birleşmesinden oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir.*” Şeklindeki tariftten sonra isim tamlaması bir iyelik grubudur açıklamasını yapmıştır.

M. Ergin (1985:381–382) ise “*iyelik grubu ve isim tamlaması*” başlığı altında iyelik grubu iyelik ekli bir isim unsuru ile genitif halinde bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur.” Açıklamasını yapmış ve devamında “*iyelik grubunun her iki unsuru isim olan şeklinde isim tamlaması adı verilmektedir. Demek ki isim tamlaması bir iyelik grubundan, iyelik grubunun üçüncü şahsından başka bir şey değildir ve isim tamlamasına da iyelik grubu diyebileceğimiz gibi diğer iyelik gruplarına da isim tamlaması diyebiliriz...*” şeklindeki açıklaması ile devam etmiştir.

M. Karaörs (1993:10–16) ise, “‘iyelik grubu’ ve ‘isim tamlaması’ kelimelerini bir birine karıştırmadan kullanmak lazımdır. İyelik grubu tamlayanı şahıs zamiri olan birlikleri ifade etmek için; isim tamlaması ise, tamlayanı üçüncü şahıs zamirinin yerine geçmiş ilgi halindeki isimlerle yapılan şekil için kullanılmalıdır.” şeklindeki bir açıklamayı “İyelik Grubu Ve İsim Tamlaması” başlığı altında ifade etmiştir.

V. Hatiboğlu (1982:11-12) isim tamlaması için Ad Tamlaması başlığını kullanmıştır: “ Bir veya daha çok adın, bir başka adın anlamını tamamlamak üzere kurduğu birliktir.”

Netice itibariyle araştırmacıların büyük çoğunluğu “ İyelik grubu ve İsim Tamlaması” başlığı altında verdikleri bu kelime grubunu iyelik grubunun özel bir şekli olarak tarif etmişlerdir. Biz yaptığımız bu çalışmalarda isim tamlaması ile iyelik grubunu ayrı başlıklar altında inceledik.

İsim tamlaması, iki isim arasında kurulan ve bir ismin anlamının iyelik sistemi içinde başka bir isimle tamlanması şeklinde ortaya çıkan bir kelime grubudur. Bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, bir nesnenin başka bir nesneye ait bulunduğunu veya bir nesnenin başka bir nesne ile tmlandığını ifade etmek için kullanılır.

İsim tamlamasının başlıca özellikleri şunlardır:

a. İsim tamlamasında birinci unsurun ikinci unsurla bağlantısı ekli veya eksizdir. Tamlananın ikinci unsuru daima iyelik eki taşır.

isim unsuru (+ ilgi hali eki) + isim unsuru + iyelik eki = isim tamlaması

kaymakam+ ın+ azl+ i = kaymakamın azli (97- 19)

kime+ nin+ şüphe+ si = kimsenin şüphesi (97- 19)

cibinlik + demir+ i = cibinlik demiri (78- 20)

b. İsim tamlamasında birinci unsura tamlayan, ikinci unsura tamlanan adı verilir. Asıl unsur sondaki unsur yani tamlanan unsurdur. Birinci unsur, ikinci kelimeyi belirtir.

- *Valinin (ty) telgrafı (tn) (104- 20)*
- Bu ziyaret üzerine *Sarıpınar (ty) zelzelesi (tn)* yerli ve yabancı gazetelerin aküalite sütunlarında bir kere daha çalkandı ve ... (126- 13)
- *Kadın (ty) sesleri (tn)* çocukları çağırıyor. (43 -4)
- *İşin (ty) felsefesi (tn)* bu, bence (60-34)
- Fakat *ölümün (ty) asıl sebebi (tn)* kangrendi. (55- 20)
- Bir de bu olursa *kepazeliğin (ty) dik âlâsı (tn)* idi. (108- 18)
- Gece, *Halil Hilmi Efendinin (ty) korktuğu (tn)* kadar zaman geçmedi. (86- 27)
- Fakat buna mukabil orada *bütün bir hayatın (ty) vazgeçilmeyen alışkanlıkları (tn)* vardı. (98- 31)
- *Yetmişlik Hacı Hâfızın (ty) ezanı (tn)* artık zelzelenin sonunu, tabîî hayatın döndüğünü ilân etmektedir. (43 -13)

c. *İsim tamlamaları, bazen başka bir isim tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı durumuna geçmektedirler. Bu tamlamalar bir birini takip eden zincirleme bir tamlama gibi düşünülürse de gerçekte bunlar iki unsurlu bir tamlamadır: (Aktan, 2009: 10)*

- *Hükümet konağının (ty) hali (tn)* malûm.(122- 3)
- Buna rağmen *sokak kapısının (ty) zilini (tn)* ilk defa o işitti ve ... (78- 13)
- Bir de aşağı mahalleden *bir kasabın anasının (ty) öldüğü (tn)* muhakkak olarak söyleniyordu. (40- 3)

- *Belediye hududunun (ty) sonunda (tn) bir dere, bir de taş köprü vardı (80-20)*
- Kendisi vaktiyle Yıldız sarayında *Abdülhamit şehzadelerinin (ty) hocası (tn) idi. (40- 16)*
- Fakat *kaymakamın kendisinin (ty) götürülmesi (tn) biraz daha güçlü. (30-17)*

Tamlayan unsurun ilgi hâli eki alıp almamasına göre isim tamlamaları kendi arasında türlere ayrılır.

“ *Tamlayanı ekli olan isim tamlamasına belirli isim tamlaması, tamlayanı eksiz olan isim tamlamasına da belirsiz isim tamlaması denir.*” (**Ergin, 1985: 383**)

L. Karahan (2006: 43–44) isim tamlamasının iki türünden bahsetmiştir. “*Birinci unsuru ilgi hali eki taşıyan isim tamlaması belirtili isim tamlamasıdır. Bu tamlama belirsiz, genel bir nesneyi, bir türü karşılar.*”

M. Özkan ve V. Sevinçli (2008: 19–27) “*Belirtenin ilgi hali eki alıp almamasına göre 3 türlü isim tamlaması ortaya çıkar: Belirtili İsim Tamlaması, Belirtisiz İsim Tamlaması, Eksiz Tamlama.*” şeklinde bir açıklama yapıyor.

B. Aktan (2009: 12- 26) ise yapı bakımından üç türlü isim tamlaması vardır: Belirtili İsim Tamlaması, Belirtisiz İsim Tamlaması, Eksiz Tamlama şeklinde sıralamasını yapmış ve özelliklerini ayrı ayrı belirtmiştir.

V. Hatiboğlu (1982: 12- 21) “Ad Tamlaması” olarak ele aldığı kelime grubunu Belirtili Tamlama, Belirtisiz Tamlama, Takısız Tamlama şeklinde üçe ayırmış ve özellikleriyle birlikte anlatmıştır.

T. Banguoğlu ise isim tamlamasını Adtakımı başladığında; Belirli Adtakımı, Belirsiz Adtakımı, Adtakımının Zincirlemesi olarak ele almıştır. (1998: 331- 339) . Bu türlere ait örnekleri Adtakımları başlığı altında yeniden vermiştir. (1998: 498-499)

Bu değerlendirmelerden ve görüşlerden sonra isim tamlamasının  çeşidi olduğuna kanaat getirildi. I. Belirtili isim tamlaması, II. Belirtisiz isim tamlaması, III. Genişletilmiş (zincirleme) isim tamlaması.

1.2.1. Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayanı ilgi hâli eki (-In, -nIn) almış olan tamlamaya belirtili isim tamlaması denir.

Belirtili isim tamlamasının başlıca özellikleri şunlardır:

a. Bu isim tamlamasında tamlayan belirli bir nesneyi göstermektedir. Tamlayan yani birinci unsur belirtme görevi yapar. Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan arasında ekle sağlanan geçici bir ilişki kurulmuştur.

- *Delinin (ty) gözleri (tn) büsbütün döndü.(55- 34)*
- *Arkadaşların (ty) hakkı (tn) var.(56- 7)*
- *Hâsılı kumandanın (ty) karnesi (tn) yine boş olarak cebine girdi.(29- 25)*
- *Hükümetin (ty) arka bahçesi (tn) bir tel ile sokaktan ayrılmıştı.(30- 1)*
- *Böyle olmasaydı valinin (ty) mukabelesi (tn) muhakkak başka türlü olacaktı. (115- 29)*
- *Amma vilayetin (ty) en büyük âmiri (tn) olarak bu idaresizlikten kendine de bir pay ayıracaklarmış.(114- 4)*
- *Halk arasında koca bir mutasarrıfın (ty) kredisini (tn) sıfıra indirmişti.(110- 1)*
- *Karacaahmedin (ty) meşhur tekkesi(tn)ndeki miskinler gibi çayın (ty) öte tarafı(tn)ndaki mahallelerinde kaparsın herifleri...(60- 26)*
- *İhtiyar ananın(ty) kötürümlüğü(tn) ile zelzele arasında hakikatten bir münasebet var mı ?(58- 35)*

b. Belirtili isim tamlamasının unsurları yer değiştirebilir. Ancak bu durum şiir ve konuşma dilinde daha çok görüldüğü için örneklerimiz fazla değildir.

- Yani insanın dili varmıyor amma *bir tek çaresi (tn) var bu muazzam rezaletin (ty)*. (120–9) (bu muazzam rezaletin bir tek çaresi)
- *Neleri (tn) var hanımefendinin (ty)?(90-29)* (hanımefendinin neleri)

c. Belirtili isim tamlamalarında unsurlar arasında başka unsurlar girebilir.

- Bununla beraber davetten *Halil Hilmi Efendinin de bir kârı* oldu.(75- 11)
- ... ve ne pahasına olursa olsun *yarın sabahki gazetelerin hatta bir kaçında* çıkmasını temin etmek.(38-29)
- *Kendisinin şimdilik hiçbir resmî sıfatı* yoktu.(83- 28)
- *Sözlerimin kat' iyen zatiâlinize şümülü* yok.(62- 25)
- Müderris Efendi, *İgnas de Loyolanın ta kendisi* idi.(52-6)
- Vali *zelzele haberinin maalesef mübalâgalı olduğunu...*(103- 8)
- ... Şu halde bu şiir *istikbalin de şiiri* olabilir.(38- 25)

ç. Belirtili isim tamlamalarında unsurlar tek kelimeden ibaret olabileceği gibi, bir grup hâlinde de bulanabilir.

- Her halde *Deli Kâzımın (ty) / bu açık tecavüzünü (tn)* karşılıksız bırakacak insanlar değillerdi.(54-4) (tamlayan: Birleşik isim, tamlanan: sıfat tamlaması)
- *İstanbulun (ty) vakasız bir zamanına (tn)* rastladığı için Sarıpınar fırtınasının oraya da bazı serpintileri olmuştu. (34–6) (tamlanan: sıfat tamlaması)
- Zelzeleyi yerin altındaki koca öküz değil, *Arap Ziverin (ty) / zilli maşası (tn)* yapıyordu.(5–15) (tamlayan: birleşik isim, tamlanan: sıfat tamlaması)

- Fakat zavallı *Halil Hilmi Efendinin (ty) bugünkü haline (tn)* düştü mü, onun mânası kalmazdı.(72–19) (tamlayan: sıfat tamlaması, tamlanan: sıfat tamlaması)
- Fakat hainlerin Eşref yalnız kaldıkları zaman da yine öyle yaptıklarını gösteren alâmetler *Halil Hilmi Efendinin (ty) gözünden (tn)* kaçmıyordu.(73-9) (tamlayan: unvan grubu)
- Hulâsa *vatan çocuklarının (ty) hayatı (tn)* tehlikededir.(51–2) (tamlayan: belirtisiz isim tamlaması)
- *Hamit Beyin (ty) kitabet ve inşası (tn)* hakikatten kuvvetli idi.(111–8) (tamlayan: Unvan grubu, tamlanan: bağlama grubu)
- ... sonra *Halil Hilmi Efendinin (ty) Ohanese olan itimadı (tn)* sıfıra inmiştir.(105–19) (tamlayan: unvan grubu, tamlanan: sıfat tamlaması)

d. Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan unsur birden fazla olabilir.

- ... veriyorlar; taş ve toprak yığını *haline gelen meçhul mahallelerin (ty) en kaz altından gelen yaralı iniltilerin (ty)/, kucaklarında ölü süt çocukları ile dağlara, kırlara kaçan meçhul anaların (ty) / tasvirleri (tn)* halkı dehşetten titretiyordu.(76-18) (üç ayrı tamlayanı olan bir isim tamlaması)
- *Halil Hilmi Efendi (ty) kızması (tn), küstah bir tavırla: “ Hayır, haksızsınız! ” gibi bir şey söylemesi (tn)* de aşağı yukarı aynı neticeyi hasıl edecekti.(93–30) (iki ayrı tamlananı olan bir isim tamlaması)
- Onun içtiği birkaç kadeh rakı *başkalarının (ty) meselâ ev sahibi Ömer Beyin (ty) içtiğine (tn)* nisbetle neydi?(15–29) (iki ayrı tamlayanı olan bir isim tamlaması)
- *Sarıpınarın (ty) yarısı (tn), hatta dörtte üçü (tn), haraptır.(121–34)* (iki ayrı tamlananı olan bir isim tamlaması)

e. Belirtili isim tamlaması kalıbında bir araya gelen isimler, sahiplik, aitlik, sebep, tahsis, nitelik, belirsizlik gibi anlamlar ifade eder. (Özkan-Sevinçli, 2008: 24)

- *Ohanesin gözlüğü kendisine uymadığı için doktor dehşetle kızıyor.*(11–19) (sahiplik)
- ...parmaklarıyla düzeltilecek bir yaka bulamayınca *pijamasının düğmesini* ilikleyerek değişik bir sesle: Gelelim meselemize kaymakam bey, dedi.(92–1) (aitlik)
- ... amma *ağzı karanın biri* bir pislik ortaya atar, ... (48- 3) (belirsizlik)
- Fakat *ölümün asıl sebebi* kangrendi.(55- 20) (sebep)

f. Tamlanan unsuru sıfat – fiil veya sıfat – fiil grubu olan bir isim tamlamasının tamlayan unsuru genellikle ilgi hâli eki taşır.

- Belediye reisi, *kaymakamın/ Rıfata kızdığını* haber almıştı. (32- 5)
- *Bunların/ en çocukça ve hatta edepsizce olanları* bile mutasarrıfı memnun etmekteydi.(99–10)
- Fakat belki *mutasarrıflığın/ gönderdiği* paradan mektebe de bir pay ayırabilir ki, ...(51–9)
- Bir tanesi hatta *yanındaki testinin/ devrildiğini* anlattı.(29–35)
- *Kaymakamın / elinden ne gelebileceği* hükümet konağının yukarı katının halinden de mi anlaşılamıyor?(51–5)

g. Belirtili isim tamlamasında bazen ilgi hâli yerine – dan/ - den ayrılma hali ekinin kullanıldığını görmekteyiz.

- *Kasabada en ziyade telâş edenlerden/ biri* belediye reisi Reşit Beydi.(105–35)
- En doğrusu *bizim çadırlardan/ birisini* kurmaktı amma...(70–4)

- “ *Sarıpınar*” ın dağ köylerinden/ birinde Çerkez Murat diye bir at hırsızı yaşardı.(22-4)
- ... az değildi ve doktor Arif Bey *bunlardan/ biriydi*.(70-14)

1.2.2. Belirtisiz İsim Tamlaması

Birinci unsurunda ilgi hali eki (-In, -nIn) bulunmayan isim tamlaması belirtisiz isim isim tamlamasıdır. “*ilgi hâli eki almadığı için nesne kişiye mal olmaz. Tamlananın aldığı ek ise onu cinse mal eder. Bu yüzden belirtisiz isim tamlaması daha çok cins kavramı verir. Böylece tamlama cins adı olma özelliği gösterir.*” (Özkan ve Sevinçli, 2008: 25)

- *İtalyan (ty) muharebesi (tn), Balkan (ty) Muharebesi (tn), kolera ...*(36 -10)
- Çünkü gelen *jandarma (ty) kumandanı (tn)* idi.(61- 3)
- Gündüz *sabah (ty) serinliğinde (tn)* hareket edilecek, ...(74- 30)
- *İlane (ty) işini (tn)* gazeteler de kendileri için *bir izzet- i nefis (ty) meselesi (tn)* yapmışlardı.(77- 3)
- Bununla beraber *teftiş (ty) arabası (tn)* kenar mahallelerin eğri büğrü sokaklarında bir saatten fazla oyulgalandı. (48- 21)
- Ona göre “ Çinili Medrese” bir nevi *engizisyon (ty) mahkemesi (tn)* idi.(52- 4)
- Üstelik de askerdi; *Hareket (ty) ordusu (tn)* ile İstanbula yürüyenlerdendi.(79- 35)
- Bu suretle *makam (ty) koltuğu (tn)* şimdilik iki arada, muallâkta kalıyordu.(68- 22)
- *Belediye (ty) reisi (tn)*, odanın ortasında durmuştu.(91- 31)
- ... Telgraf Mabeyn- i hümayûndan, *Sarıpınar (ty) zelzelesi (tn)* teessür-i şahaneyi mucibolmuş.(116- 31)

Belirtisiz isim tamlamasının önemli özellikleri şunlardır:

a. Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan unsur bir kelime grubu olabilir.

- Bu gün *öğle ile ikindi (ty) arasında* (tn) burada bulunacak.(76- 8) (tamlayan: bağlama grubu)

b. Bazı belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan unsur isim- fiil grubu şeklinde olabilmektedir.

- *Kavga etmek (ty) korkusu (tn)* ile ikisi de zelzele lakırdısını bırakmışlardı.(28- 20) (tamlayan: isim – fiil grubu)
- Bu konuşmalarda Hamit Bey de *vazifenin emrettiği ciddiyetten ayrılmamak (ty) ve Halil Hilmi Efendiye soğuk muamele etmek (ty)* azminde (tn) idi.(99- 33) (tamlayan: isim fiil gruplarının ve bağlama edatıyla birbirine başlanmasıyla meydana gelmiş bir bağlama grubu)

c. “Belirtisiz isim tamlamasının iki unsuru arasında daimî bir ilişki mevcuttur. Tamlamada iki unsur arasına başka bir unsur giremez ve unsurlar yer değiştiremez. Bundan dolayı nesne adı olarak kullanılmaya en uygun kelime gruplarından biri belirtisiz isim tamlamasıdır. Meselâ ‘buzdolabı kahverengi, gökyüzü, atasözü, hanımeli, yüzbaşı, yayınevi’ gibi isimler, belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır” (Karahana, 2006: 44)

- ... “ Kerata! Yaktın beni, *danaburnu* suratlı münafık cüce”, diye bağıırıyordu. (53- 7)

“Kadı Köyü, Top Kapısı şiş kebabı gibi belirtisiz isim tamlaması kuruluşundaki bazı isimler bugün iyelik eklerini düşürerek Kadıköy, Topkapı, şişkebab şeklinde kalıplaşmıştır.” (Karahana, 2006: 45)

Ancak örnekte iyelik ekinin hala muhafaza edildiği görölmektedir.

- O kadar ki, gece yarısında sonra *Kadıköyüne* dönmeye vasıta bulamıyan şair,... (76- 26)

ç. Belirtisiz isim tamlamalarının tamlayan unsuru bir cümle olabilir. Hatta tespit edilen bir örnekte tamlayan unsurun beyit şeklinde olduğu görülüyor.

- Siyah tüllere sarınarak:

Aaah ey zulmet içinde sürünen aileler

Kahrolun şekl- i harika bürünen hâileler /nakaratını tekrar ederken...(38- 8)

Tamlayan olarak kullanılan cümleler ya iç içe birleşik cümlelerin iç cümlesi ya da kısaltılmış (eksik) cümlelerdir.

- Valinin: “*Daha birkaç gün Sarıpınarda kalınması muvafık olacaktır*”/ *tarzındaki renksiz cevapları Hamit Beyi fena halde kuşkulandırmakta idi.* (98- 9)
- Bunlar için yalnız *sakat ve oturulmaz / raporu* veriyor, ...(123- 25)
- Her gün münasebette bulunduğu insanlar, esasen “ *ne verseler ona şakir, ne kılsalar ona şad*”/nev’ inden ufak adamlar oldukları için, bir keman...(107- 24)

d. Her belirtisiz isim tamlamasını belirtili her belirtili isim tamlamasını da belirtisiz isim tamlamasına dönüştürmek mümkün değildir.

- *Sarıpınar kazası* parmak kadar çocuğa bakmaktan aciz mi?(22- 28)
(Sarıpınarın kazası olmaz)

1.2.3. Zincirleme İsim Tamlaması

T. Banguoğlu (1998:338) “*kimin halinde olanlar yeniden “Nesi? ” sorusunu açarlar ve bir sahip olunanı, tabi olanı, kapsananı gerektirirler. Bunun cevabını katılanı bir adtakımı olan üç hadli ad takımları verir: Hasanın kaynının amcası, mısır tarlasının sınırı gibi*” şeklinde bir açıklamayla ve “Adtakımının Zincirlemesi” başlığıyla bu tür bir tamlamanın olduğuna işaret etmiştir.

O halde belirtili ve belirtisiz isim tamlamasında iki isim unsuru birbirine yapı ve anlam olarak bağlanmaktadır. Bu durum genişletilir ve üçüncü bir isim unsurunun iyelik sistemiyle bu tamlamaya bağlanması şeklinde ortaya çıkarsa oluşan isim tamlamasının adı zincirleme isim tamlaması olur.

Bazı dilciler böyle bir tamlamanın varlığının söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir.

“Belirtili isim tamlamasının tamlayan unsuru da belirtili isim tamlaması olabilir. Böyle bir yapıda üç isim unsuru bulunduğu düşünülmemelidir.” (Karahana, 2006: 44)

“İsim tamlamaları, bazen başka bir isim tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı durumuna geçmektedirler. Bu tamlamalar bir birimi takip eden zincirleme bir tamlama gibi düşünülürse de gerçekte bunlar iki unsurlu bir tamlamadır.” (Aktan, 2009: 10)

Zincirleme isim tamlamasının başlıca özellikleri şunlardır:

a. Bu tamlamada tamlayan belirtili, belirtisiz isim tamlaması olabilir.

- İmza tarihleri 27 Temmuz yani *zelzele gecesinin/ sabahı* yani zatiâlinizin yaralı bulunduğunuz gün... (94- 17) (tamlayan: belirtisiz isim tamlaması)
- *Hükümet doktorunun / ifadesine* göre âdeta bir ölüm tehlikesi atlatmışım. (92- 29) (tamlayan: belirtisiz isim tamlaması)
- Heyet, öyleye doğru belediye gelmiş, *reisin masası / etrafında* bir halka teşkil etmişti. (116- 1) (tamlayan: belirtili isim tamlaması)
- “ *Sarıpınar*” ın *dağ köylerinden/ birinde* Çerkez murat diye bir at hırsızı yaşardı. (22- 4) (tamlayan: belirtili isim tamlaması)

b. Tamlanan unsur belirtili, belirtisiz isim tamlaması olabilir.

- ... *kaymakamın/ gözü önünde* canlandırdı. (11- 22) (tamlanan: belirtisiz isim tamlaması)
- Eşref, *Halil Hilmi Efendinin/ zavallı kafası içinde* oynıyan bu sualli cevaplı dramı fark etmiyor,.. (69- 36) (tamlanan: sıfat tamlaması)
- *Onların/ hepsinin cevabı* bulunabilirdi. (94- 31) (tamlanan: belirtili isim tamlaması)

Bazı dilciler tamlamayı oluşturan her iki isim unsurunun da hiçbir ek almaksızın yan yana gelmesiyle kurulan tamlama çeşidine takısız (eksiz) isim tamlaması adını vermişlerdir.

Türk dil bilgisinin üzerinde en çok tartışılan konularından biridir. Takısız Tamlama, Takısız İsim Tamlaması, Eksiz tamlama diye isimlendirilen bu tamlamayı bilim çevrelerinde kabul edenler de, kabul etmeyenler de vardır.

V. Hatiboğlu (**1982: 18**), Takısız Tamlama başlığı altında: “ *iki adın, tamlayan eki ve tamlanan eki almadan, anlam bakımından birbirine bağlanması, takısız tamlamayı meydana getirir*” tanımını yapmıştır. “*takısız tamlamalarda, genellikle tamlayan, tamlananın hangi maddeden meydana geldiğini gösterir, bazı deyimlerin de takısız tamlama biçiminde kurulduğu görülür, Unvan birlikleri ve akraba adları hep takısız tamlama biçiminde kurulur, Takısız tamlama Türkçenin en eski tamlama biçimi olarak görünmektedir.*”(1982:19) biçimindeki açıklamaları ve örnekleriyle takısız isim tamlamasını kabul edenlerden biri olmuştur.

M. Özkan ve V. Sevinçli (**2008: 26-27**) Eksiz Tamlama başlığı ile: “*Bazen iki ismin hiçbir ek almadan yan yana gelmesiyle de tamlama yapılmaktadır. “ Takısız tamlama” diye nitelendirilen bu yapıdaki kuruluşların bir kısmı, yabancı dil kurallarının dilimize tatbik edilmesiyle oluşmuş şekillerdir.*” gibi bir açıklama getirdikten sonra aynı konunun devamında “*bu şekilde iki ismin yan yana getirilmesiyle kurulmuş, eksiltili öbeklerin sayısı oldukça fazladır. Ancak bu kalıptaki birleşiklerde ilk kelime yani belirten sıfat görevinde olup, belirtileni*

nitelendirmektedir. Bu bakımdan, bu yapıyı isim tamlamasından çok sıfat tamlaması olarak değerlendirmek gerekir.”

B. Aktan (2009:14) ise eksiz tamlama başlığını kullanmıştır. “İki ismin hiçbir ek almadan yan yana gelmesiyle kurulan tamlamaya eksiz tamlama denir.”

“Şekil olarak eksiz olan tamlamaların bir kısmı, anlam açısından bakıldığında sıfat tamlaması sayılır. Bu tür tamlamaların derin yapısında, söz konusu nesnenin neden yapıldığı, nesnenin maddî özelliği söz konusudur.” (Aktan, 2009: 15)

- ... ile kırtipil bir “ evet” veya “ hayır” a kadar inen hüküm, ne **demir leblebiydi** yarabbi! (6- 14)
- Şık çarşafı, elmas yüzükleri, hatta biraz parası vardır ve (23- 30)
- Üstelik yaz, kış kulaklarına kadar geçirmeden yatmadığı gecelik *yün takkesi* yerine başında sargı bezlerinden... (7- 32)

“Bazı eksiz tamlamalar sıra, yer, yön, akrabalık vb. bildiren isimlerin tamlayan olarak kullanılması ile kurulmuştur.” (Aktan, 2009: 16)

- Bu, “ Millet sesi” sahip ve başmuharriri Hüseyin Rüsuhi idi.(43- 12)
- ...nutukları yazacak bir gazeteci *başkâtip* kendisinin de işine geliyordu.(33- 18)

Yukarıda belirtilen görüşlerden hareketle ve bu tamlamaların özellikleri göz önüne alındığında takısız tamlamaların sıfat tamlaması kabul edilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

1.2.4. İsim Tamlamasının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- Fakat ne de olsa *ordu terbiyesi*. (30- 33)
- *yardım/ heyeti* de üstüne tüy dikti. (82- 21)

- Yukarı sofanın tavanı olduğu gibi göçmüş; *makam odasının önü* moloz yığınlarından geçilmez hale gelmişti. (12- 32)
- Nihayet *devlet/ parası* değil mi? (56- 9)
- Eşek ve katır kabileleri çoktan *dağın/ yolunu* tutmuş.. (43- 1)
- Demek *mutasarrıfın/ kızı* yoktu. (91- 9)
- Böyle olunca *Eşref'i kendine damat yapmak/ hikayesi* baştan başa uydurma idi. (91- 10)
- Zaten bütün bu *gürültünün sebebi* o değil miydi? (95 -21)
- Civanbahtı en ziyade tesir eden şeylerden biri de *hükümet konağının* hali idi. (125- 21)

Sıfat Olarak Kullanılması

- İstipli Niyazi Efendi, *hürriyet kahramanı* Niyazi Beye bir parça benzerdi. (25- 4)
- *Şair Selim Şevketin Tepebaşı tiyatrosunda ahalinin gözyaşları arasında okuduğu* manzume “ verin zavallılara” nın pabucunu hakikaten dama atmıştı. (76- 24)
- *Doktorun söz ve sesindeki enerji* Halil Hilmi Efendinin de gözlerini parlattı. (76– 20)
- *Kuyunun yanındaki* masanın üstü ekmek kırıkları, marul kabukları ile dolu idi. (10 -17)
- *Kızın geleceği* günün sabahı Halil Hilmi Efendi, karbonatla dişlerini ovdu;... (18- 13)
- Sokak ortasında *Hurşid' in tuttuğu* fenerin ışığında, Ohanesin gözlüğü ile yapılan bu muayenede doktor, ... (11- 23)

Zarf Olarak Kullanılması

- *Zelzele esnasında düştüğü doğru olabilirdi. (55- 19)*
- *Kızın geleceği günün sabahı* Halil Hilmi Efendi, karbonatla dişlerini ovdu; ... (18- 13)
- Yolsuz makulesi birkaç delikanlının *akşam üstleri* kız rüştiyesi önünde dolaşarak kızlara ve genç muallimlere sarkıntılık ettiği defaatle makamınıza... (100- 23)
- *Cuma akşamı* üç, beş ahbab arasında yine bir saz alemi yapılmış, birtakım uygunsuz kadınlar... (104- 25)
- Fakat komşular kadının *akşam ezanında*, yani zelzeleden en aşağı üç dört saat önce öldüğünü haber veriyorlardı. (55- 7)

1.2.5. İsim Tamlamasının Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- *Dahiliye Nazırı*, bürosunun gözünden kağıtlar ve sigara kutuları alırken birden bire durdu. (104- 7)
- *Jandarma kumandanı*, belediye önündeki rezaleti haber alınca artık evinde duramamıştı. (61- 23)
- *Zelzele haberi* bütün vilayette derin bir teessür uyandırmıştır. (43- 27) bir makamın iki meşru sahibi olmayacağına göre mühür kullanmak hakkı ya onun ya ötekinindir. (67- 34)
- *Halil Hilmi Efendinin gırtlığı* inip çıkıyor; ağzı açılıp kapanıyor, ... (44- 13)
- *Sarıpınarlıların bir kısmı* bu sözleri Deli Kazımın yeni ve yersiz bir zevkzekliği sanarak sıkılıyorlar, homurdanıyorlardı. (122- 15)
- *Halil Hilmi Efendinin hayreti* onunkinden aşağı değil (115- 25)

- *Delinin münasebetsiz bir şeyler yumurtlaması* pek mümkündür. (84 – 24)
- *Bir doktorun yalaşap iş görmesi* kabul edilir mi? (56- 1)
- ... tekrar geliyor; elinde *mutasarrıflığın uzun ve acele bir telgraftı* var. (43- 24)

Yüklem Olarak Kullanılması

Ek fiil çekimine girer.

- Ben *devlet mühendisiyim* (122- 10)
- Bunlar *dağ köyleri ahalisindendi*. (29- 10)
- Asıl görülmesi lazım olan yer, *kasaba mahalleleriydi*. (47- 30)
- Ova, *sis içinde* idi. (7- 26)
- *Ayıpların en büyüğüdür* (109- 31)
- İşin Büyük yükü *Deli Kazımın Üzerindeydi*. (123 – 19)
- Cümle hemen hemen *muallim Ahmet Masumun cümlesi* idi . (100- 14)
- Gerçi Kâzım, şimdi *doktor Arif Bey partisinin en ateşli azasındandı*. (86- 30)
- Eşref, *mutasarrıf Hamit Beyin akrabalarındandı*. (64- 5)

Nesne Olarak Kullanılması

- Bunlar için yalnız *sakat ve oturulmaz raporu* veriyor, ... (123- 25)
- ... boşu boşuna paralar, *yardım heyetleri* gönderdim. (95- 18)
- Memurlara gelince onlar şimdilik tam manasiyle *mavi boncuk oyunu* oynuyorlardı. (73- 5)
- Muhterem misafirlerimize *çay suyu* içirecek değiliz ya... (89- 21)

- *Valinin bu “ geçmiş olsun zelzeleyi kastettiğini neden sonra anladılar. (109-18)*
- *Şair, bu düşünce ile Minyatürlerin henüz basılmamış olanlarını tiksine tiksine heceye çevirdi. (37- 31)*
- *Yalnız, bir tanesi altındaki katırın bir ara ayaklarından birine kaldırarak titrediğini söyledi. (29- 21)*
- *Bu ses, ona Bulgar kızının zillerini hatırlattı. (15- 5)*

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- *Aşağıda yol kenarında çukurlar gördüm. (109 – 26)*
- *... şair Selim Şevket de evinin Kalamış koyuna bakan penceresi önünde “Nida-yı Hak” ı okuyor ve ... (36- 5)*
- *Sonra bir sandalye çekerek masanın sol yanında Halil Hilmi Efendinin karşısına oturdu. (68- 21)*
- *Adamcağızın alnında iri ter damlaları belirliyordu. (68- 16)*
- *Halil Hilmi Efendi, onun Çiftetelli esnasında bazı duruşlarına dikkat etmişti. (15- 7)*
- *Halil Hilmi Efendi, Eşref’ in fotoğrafıyla oynamakta olduğuna dikkat etti. (69-8)*
- *Takaütlüğüne kalan altı sene dört ay on küsur günü doldurmak için memleketin en ücra kazasına oynıya oynıya giderdi. (82- 3)*
- *Akşam yemeği Ömer Beyin evinde yenecekti. (86-3)*

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- *Zelzele gecesi sabahında önüne gelene “ der misin bana yirmi dört saatten beri uyumamış, ... diye bol bol övünmüştü. (61- 4)*
- Ateşler ve ağırlar içinde sokaktaki köyleri dolaştım.(93–5)
- Kaymakamın ısrarı üzerine Niyazi Efendi yan cebinin düğmesini çözdü, ... (26- 10)
- ...ve Mahmut Şevket Paşa vakasında birkaç gün Bekirağa bölüğüne misafir edilmişti. (32- 23)
- Meşrutiyet senesi belediye'nin yardımıyla İstanbulda hukuk tahsiline gitmişti. (32- 19)
- ... tenceresi devrildiği için öğle yemeğinde çaresiz Nikolaki Beyin köfteleriyle karnını doyurmuştur. (81- 4)

1.3. SIFAT TAMLAMASI

Sıfat tamlaması, bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur. Sıfat unsuru tamlayan, yardımcı unsur; isim unsuru tamlanan asıl unsurdur. Sıfat tamlamasında unsurlar eksiz olarak yani herhangi bir ek almadan, doğrudan doğruya yan yana getirilirler.

Sıfat unsuru + isim unsuru = Sıfat tamlaması

Bütün + dünya = bütün dünya (82-14)

epeyce + havadis = epeyce havadis (118-14)

biçilmiş + kaftan = biçilmiş kaftan(46-20),

Sıfat tamlamasının bazı özellikleri şöyle sıralanabilir:

a. Sıfatlar kendilerinden sonra gelen ismi belirten veya niteleyen kelimelerdir. Sıfat tamlamasında asıl unsur isimdir. Sıfat ise yardımcı unsurdur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sıfat tamlaması eksiz bir tamlamadır. İki unsur da gruplaşmayı sağlayan herhangi bir ek almaz. Sıfat bu birleşmede daima teklik halde bulunur. Sıfatlar çokluk eki alırsa sıfat olmaktan çıkar, isim olarak kullanılır.

- Belediyede *büyük bir toplantı* yapılacaktı. (118-15)
- *Baş mesuller* biziz, amma...(120-19)
- Ertesi sabah kaymakam, kendini *sıkı bir muayeneden* geçirdi.(47-1)
- Çünkü *bütün gün* yatmıştır. (45-34)
- Malmüdürü ile Evkaf Müdürü *bu iş için* biçilmiş kaftandı.(46-20)
- Kaymakam, *inanılmaz bir sükunetle* gülümsedi.(115-8)
- Kaymakam öteden beri *kalem kadar fotoğraftan* da ürkerdi.(69-11)
- Kaymakam, *dargın bir çehre* ile: “Birader, bir tuhaf konuşuyorsunuz gibime geliyor.”dedi. (62-20)
- *Feci surette* atlamışlardı.(35-6)
- Portatif, kolayca *yeni makama* taşındı.(30-17)
- *Dün geceki ziyafet* hoştu.(88-21)
- Fakat, şimdi *büsbütün başka bir fikirde* idi.(41-28)
- *Garip bir surette canlanmış olan doktor* bu işte *yardımlarından fayda umduğu kimselerin* listesini yapıyor, ...(72-8)
- Kumandan, *şiş yanağını daha ziyade çarpıtan bir sırtma* ile ilave etti.(61-31)
- Ağır söz, *yenilip yutulmaz söz!* Şiddetli bir *tekdir* ile *karşılanması vacib olan söz!* ...(101-3)
- ...ve *sadece ölecek hastalarına söylemek adetinden olduğu bir cümleyi* tekrar etti.(115-11)
- ...amma, *validen aldığı yeni bir şifre telgraf*, buna imkan bırakmıyordu. (87-25)
- *Gözlerine utangaçlık ve mazlumluktan titriyor gibi bir hal veren uzun kirpikler*, sıcaktan...(50-20)

- Kaymakam, şaşkın ve perişan, kendi halini düşünürken heyet azaları *bitip tükenmez sualler* soruyorlardı.(64-14)
- Eşref'e : “Sen evvela git, *lazım gelen hazırlıkları* yap, ... (82-31)
- *Söylenecek çok şey* vardı amma, sırası değildi.(57-1)

b. Sıfat tamlamasında unsurların biri veya ikisi de kelime grubu olabilir.

- *Doktorun söz ve sesindeki enerji* Halil Hilmi Efendinin de gözlerini parlattı. (71-20) (sıfat unsuru: bağlama grubu) (aitlik eki yapım eki özelliği kazanmıştır.)
- *Bu kadar insanı* nereye yerleştireceğiz? (60-17) (sıfat unsuru: edat grubu)
- *Fakir mahallelerdeki bazı bahçeli evlere* karşıda başka bir politika kullandı. (123-24) (sıfat unsuru: aitlik grubu, isim unsuru: sıfat tamlaması) (aitlik eki yapım eki özelliği kazanmıştır.)
- O halde *yirmi dört saatten* beri neden sustun, ortalığı telaşa verdin derlerse? (44-35) (sıfat unsuru: sayı grubu)
- Halil Hilmi Efendi, *kendisine uzatılan üç kağıdı* görmek için gözlüğünü taktı.(94-12) (sıfat unsuru: sıfat-fiil grubu, isim unsuru: sıfat tamlaması)
- *Zatıaliniz gibi nazik vücutlular* biraz ihtiyatlı olmalı. (88-26) (sıfat unsuru: edat grubu, sıfat unsuru: sıfat tamlaması)
- Bu onun için *değişik ve yepyeni bir hayatı*.(17-12)(Sıfat unsuru: bağlama grubu, isim unsuru: sıfat tamlaması)
- O, *zehir gibi kalemi olan bir şantaj üstadı* idi. (35-28)
- Hudanekerde, *yeni bir sarsıntı* olursa, bahçe *iki adımlık* yerdı.(30-15) (sıfat –lık ekiyle genişlemiş.)
- *Kendini halka tanıtmak isteyen şair*, aktüaliteye dair şiirler yazmalıydı.(38-3)
- Gözlerini kapadı, *baştan başa yıkılmış bir köy* gördü ve...(36-13)

c. Bir sıfat tamlamasında ismi niteleyen aynı türden birden fazla sıfat unsuru bulunabilir.

- *Ne ürkek, ne bıçare bir hal*i vardı bu kızın!(20-14)
- Bunlardan bir tanesi *çiçekten bıyıklarının biri dökülmüş Resmi* adında, at *hırsız kılıklı, çopur bir herifti*.(50-2)

- ...Babiali koridorlarında ve gazete idarehanelerinde *spor elbiseli, kalın gözlüklü ve kunduralı bir takım adamlar* dolaşıyordu.(102-10)
- Ve sokakta, *başı önüne düşmüş, gözleri daldın bir başka ihtiyar*, bunun garip bir yankısı gibi tekrar ediyor.(101-31)
- Yavrucuğum, bu Kazım, hakikaten *çok zeki, çok okumuş adam*, hatta temiz kalpli olduğuna da şüphe yok.(41-18)

ç. Sıfat tamlamasında birden fazla isim unsuru aynı sıfat tarafından nitelenebilir.

- ...Bulgar kızının etrafını tarıyor; *duvardaki Asya haritasını, “Ah minel aşk” levhasını* delik deşik ediyor;... (19-13)
- ...ile örtülü karyolayı, *Hurşidin duvarlardaki çivilere astığı havlu, entari, frenkgömleği* vesaire gibi salkım saçak ve laübalı eşyayı mazur göstermek için Halil Hilmi Efendi, biraz evvel yine hastalığından bahse mecbur olmuştu.(65-1)

d. Bir sıfat tamlaması, başka bir sıfat tamlamasının kuruluşuna sıfat veya isim unsuru olarak katılabilir. Tamlamalar iç içe girmiş bir görüntü verebilir.

- *Bütün / eski defterler* açılmıştı.(97-33)
eski defterler (isim unsuru: tamlanan sıfat tamlaması)
- Salonda *derin ve korkunç / bir sükut*...(121-22)
derin ve korkunç(sıfat unsuru: bağlama grubu)
bir/sükut (isim unsuru: sıfat tamlaması)
- Dur yahu... *asıl / mühim meseleyi* unuttuk. (104-9)
mühim / mesela (isim unsuru: sıfat tamlaması)
- İki kelimesi *dipdiri / bir insanı* tekaüt ve hacrettirir, darağacına çıkarır... (71-28)
dipdiri (sıfat unsuru: tekrar grubu)
bir / insan (isim unsuru: sıfat tamlaması)

- Halil Hilmi Efendi, *karyolanın ayak ucundaki/ bir hasırlı binliğe* doğru yürümüştü.(95-30)

karyolanın ayak ucundaki (sıfat unsuru: aitlik grubu)

karyolanın ayak ucu (isim tamlaması)

ayak ucu (isim tamlaması)

bir/hasırlı binlik (isim unsuru: sıfat tamlaması)

hasırlı/binlik (sıfat tamlaması)

- Hayır, yalnız *yetişmiş/bir kerimeniz* var, diye işittim de...(91-6)

bir kerime (isim unsuru: sıfat tamlaması)

- Hatta *Sarıpınarda evli bir kızı ve torunları olan/bir tabur imamı* bile kendini heyete sokturmanın yolunu bulmuştu.(74-6)

Sarıpınarda evli bir kızı ve torunları olan(sıfat unsuru: sıfat- fiil grubu)

evli bir kızı (sıfat unsuru: sıfat tamlaması)

bir kız (sıfat tamlaması)

bir/tabur imamı (isim unsuru: sıfat tamlaması)

tabur imamı (isim tamlaması)

- *Kimsesiz/bir ihtiyar adam gücünün* zaten nasıl olsa çekemeyeceği bir yüke üç, beş keçi ile bir iki serseri eklenmesinden ne çıkardı?

bir/ihtiyar adam gücü (isim unsuru: sıfat tamlaması)

ihtiyar/adam gücü (sıfat tamlaması)

adam/gücü (isim tamlaması)

kimsesiz: sıfat unsuru.

- Aziz kardeşim... Biz, *birbirine hürmeti olan/iki ağır başlı insanız*.(60-12)

birbirine/hürmeti olan (sıfat unsuru: sıfat-fiil grubu)

iki/ağır başlı insan (isim unsuru: sıfat tamlaması)

ağır başlı/insan (sıfat tamlaması)

ağır/başlı (sıfat tamlaması)

- ... işi azıtmış, adeta *tımarhanelik/bir deli* olmuştu.(78-29)

bir/deli (isim unsuru: sıfat tamlaması)

- Bir kısmı *az buçuk/bir şeyler* duymuştu.(48-8)

az/buçuk (sıfat unsuru: yakın anlamlı tekrar grubu)

bir/şeyler (isim unsuru: sıfat tamlaması)

V. Hatiboğlu'na (1982:28) göre sıfat tamlamasının zincirleme sıfat tamlaması şeklinde bir çeşidi vardır: “*Bir sıfat tamlaması ile bir adın, bazı ekler alarak en az üç sözcükten kurduğu sıfat tamlamasına zincirleme sıfat tamlaması denir.*”

“*Bir sıfat tamlamasına, çok defa “-li”, bazen de “-siz” eki getirilerek, ikinci bir sıfat tamlaması kurulur. Buna “-li” veya “-siz” Ekiyle Kurulan Zincirleme Sıfat Tamlaması denir.*”

- “Yatacaksınız” diyorum *kırık dingilli/arabalarda* saatlerce o biçare vücudu sarsıyorsunuz; ... (56-31)

kırık dingil (sıfat unsuru: sıfat tamlaması, –li ekiyle tekrar sıfat yapılmış.)

- Hele boynuna kocaman bir fotoğraf makinesi takmış *sarı kıvrıcık saçlı, mavi gözlü bir maiyet memurunun* kaymakam vekili olarak gönderildiğini öğrendiği dakikada... (63-21)

savır/kıvrıcık saç (sıfat unsuru: sıfat tamlaması)

mavi/göz (sıfat unsuru: sıfat tamlaması)

bir/maiyet memuru (isim unsuru: sıfat tamlaması)

Aşağıdaki birkaç örnekte tamlayanı isnat grubu olan sıfat tamlamaları görüldü.

- Öteden beri bazı *başı boş keçiler* açık buldukları kapılardan ötekinin, berikinin bahçesine girerek zararlar yapıyorlarmış.(100-19)

başı/boş (sıfat unsuru: sıfat tamlaması, isnat grubu)

- Deli Kazımın programı üzerine kafiye, *çalgısı eksik bir sünnet alayı* gibi, uzun uzun mahalle aralarında dolaştırdılar.(124-23)

çalgısı/eksik(sıfat unsuru: sıfat tamlaması, isnat grubu)

bir/sünnet alayı (isim unsuru: sıfat tamlaması)

sünnet alayı (isim tamlaması)

e. “Nesnenin neden yapıldığını belirten “demir kapı, cam bardak, mermer köşk, gümüş kemer” gibi tamlamalar, isim tamlaması değil sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamaları, “demirden kapı, demirden yapılmış kapı, camdan bardak, camdan yapılmış bardak” şeklinde ve yine sıfat tamlaması kuruluşunda genişletebiliriz.”(Karahana, 2006:52)

- ... bulup getirmiş oldukları bir kırık büste *kağıttan* bir burun takmaya uğrayan Deli Kazım: Hakikaten buyurun Beyefendi, dedi.(53-28)

f. Bazı birleşik kelimeler de sıfat tamlaması kalıbındadır.

- Balkan muharebesinden sonra *Sarıpınara* ardı arası kesilmeyen muhacir akınları gelmişti.(57-29)

g. “Bir bağlaç ile birbirine bağlanmış olan kelime veya kelime grupları bir isim önünde sıfat gibi kullanılarak sıfat tamlaması oluşturulabilir.”(Aktan, 2009:22)

- *Tahsili olan ve lisan bilen/bir genç* ne diye böyle yerlerde ömür çürütecekti?(65-22) (sıfat unsuru: bağlama grubu)
- Fakat *muayyen bir iddiaları olan ve tahkikat isteyen/vatandaşları* hele...(59-7) (sıfat unsuru: bağlama grubu)

1.3.1. Sıfat Tamlamasının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- Fakat *bu seferki bağırışlar* siyasi değildi(33-28)
- Şimdi bize düşen, baş başa verip *bir çıkar yol* aramaktır.(60-14)
- Fakat Sarıpınardan *bu neşriyatı az çok besliyecek bir sermaye* gelmemesi, işleri arıştırdı.(77-9)
- Her yeni kağıt, *lalasına benziyen munis ve mazlum yüzlü Halil Hilmi Efendi* için duyduğu üzüntüyü bir parça daha gideriyordu.(99-12)
- Ve bu arada *laf anlamaz bir kişi* ile bir hayli uğraştı.(50-1)
- Sonra, *bir gece evvelki kalabalık* ve hepsinden daha ehemmiyetli olarak Deli Kâzım yoktu.(86-28)

- Efendi Hazretleri merdivenin alt başından *yukarı katın yıkık tavanına* dehşetler bakarak:...(125-23)
- Reşit Bey, *kolundaki çantayı* atarak: Gülersiniz, Beyefendi, gülersiniz, dedi,...(59-28)
- Terli olduğu zaman *yeni gömlek* giymeden vücudu *bir tüylü havlu* ile kurulamak *ne güzel bir fikirdi*.(96-16)
- Belediye reisi *çatkın bir çehre* ile cevap beklemekte.(44-13)
- Bugün *bir garip laf* ettin sen.(119-29)
- *Bir kanlı kelle* ister bu iş.. dedin öyle değil mi?(119-30)

Sıfat Olarak Kullanılması

- Nalan kalfa *iki günlük* yolda idi.(98-12) (yapım eki almış sıfat tamlaması)
- *Şu Leh yahudisi suratlı, çıyan gözlü* oğlanı bir ayak evvel kasabadan atlatmak için behemehal bir çare bulmalıyız. (71-17) (yapım eki almış sıfat tamlaması)
- Hatta fazla nezaketli insanlar bunu yaparken başlarını öte tarafa döndürürler. (19-31) (yapım eki almış sıfat tamlaması)
- Ne yapsın, yirmi beş senelik idare hayatında bir kere bile gözlerini...(19-17) (yapım eki almış sıfat tamlaması)
- ...bir belediye reisi sıfatıyla çok nezaketli bir politikası daha vardı.(33-20) (yapım eki almış sıfat tamlaması)
- Sermayesi üç, beş kürek toprak... Ayıp, ayıp...(109-2)

Zarf Olarak Kullanılması

- *vakit*, on oniki yaşlarında arsız bir kız çocuğu imiş.(22-19)
- Cevabını *üç günde* alırız.(35-21)
- *Dört gün* evinde istirahat etmeye hakkı yoktu onun.(61-24)
- Fakat aksi bir tesadüf yine her şeyi *bir anda* alt üst etti.(41-2)
- Bizim ilk heyecan ile verdiğimiz biraz mübalağalı haber İstanbul gazetelerinde *birkaç misli* büyüdü.(120-31)
- *Geçen hafta* neredeydiniz, *bu hafta* neredesiniz, bakın!(63-15)

1.3.2. Sıfat Tamlamasının Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- *Artık gemi aزیa almış olan kaymakam*, bağırarak cevap verdi.(118-4)
- Ortalık açıldıkça *ovadaki sis* çekiliyor, *yaklaşmış gibi görünen manzaralar* bunun altından ıslak ve parlak çıkartma resimleri boyalariyle meydana çıkmağa başlıyorlardı.(14-14)
- Zaten nasıl olsa *yirmi dört saat* geçmişti;...(46-34)
- Kumandan, kapılarını *çaldığı zaman bu hissiz herifler* horul horul uyuyorlardı.(28-8)
- *Sarıpınarda taş üstünde taş kalmamış gibi bir yanlış zan* hasıl oldu memlekette. (92-18)
- Aksi gibi, etrafında dertleşilecek kimse de yoktu.(98-11)
- *Bütün suratlar* asıktı.(54-1)

Yüklem Olarak Kullanılması

- İdare hayatında doktor *çok ehemniyetli şeydi*.(71-27)
- Hoca, her manasiyle *büyük adamdı*.(40-10)
- Ben *sıkıntılı bir adamım*.(106-18)
- Bulgar kızı! ... Bu da *ayrı bir mesele* idi.(22-3)
- ... kaydettirivermiş amma, o, *karısının ilk kocasından olma bir Bulgar çocuğudur*.(24-9)
- Kaymakam, *meseleler üzerinde uzun ve derin konuşmaktan zevk alan bir adamdı*.(6-12)

Nesne Olarak Kullanılması

- Kaymakam, *bir kaç kağıt* uzattı.(67-15)
- *Şimdiye kadar hiç kimseye söylemediği sözler* getirmişti.(88-29)
- Nitekim buraya da *iki binlik Taşdelen* getirmişti.(88-29)

- Halil Hilmi Efendi *her şeyi üstüne alıyor, mutasarrıfın yüreğindeki baskıyı hafifletiyor.*(101-10)
- *Öteki meseleyi tamamiyle doktor Arif Beye bırakmıştı.*(73-23)
- Fakat hiç olmazsa *ne doğuracağı belli olmıyan ağır sükutu bozdu.*(54-16)
- Bırakalım *bu kafayı*, bırakalım efendim.(55-15)

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- Zelzele haberi *bütün vilayette* derin bir teessür uyandırmıştır.
- ...yayıldı ve *en uzak memleketlerde* insani akisler uyandırdı.(120-34)
- “*Viran olası hanede* evlad ü ayal var.” (89-33)
- Asıl fenası, panik, *yandaki karanlık oda kapılarının budak deliklerinden sofayı seyreden kadınlara* da sirayet etmişti.(5-17)
- Kaymakam, *açık havadan* çok korkardı. (14-1)
- Yahut *sıcak sudan* bir yudum ver.(10-22)

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- Kaymakam, buna hayret etmedi; hatta içinden *bir parça* da memnun oldu.(12-34)
- *Üçüncü gün* kaymakam birikmiş işlerden göz açamadı.(50-1)
- Kaymakam, *bir aralık* elini kaldırmıştı. (20-11)
- Bulgar kızından *o günlerde* hiçbir şikayet gelmiyordu.(18-7)
- *Ertesi sabah* valinin reisliğinde yeni bir komite kurulmuştu.(123-1)
- *Otuz beş yıl* bir yastığa baş koyduk.(81-24)

1. 4. SIFAT-FİİL GRUBU

“*Sıfat - fiil (Partisip) grubu bir sıfat – fiille ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Sıfat – fiil bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin gerektirdiği unsurlardır. Böylece sıfat – fiil (Partisip) grubu fiili sıfat – fiil olan bir fiil grubu demektir.*” (Ergin, 1985: 396)

“Grubun ana unsuru sıfat – fiildir genellikle sonda bulunur. Fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan sıfat-fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat-fiil yargı bildirmez.” (Karahana, 2006:53)

- ... duvardaki çarpık ve tozlu çerçevesi içinden (yt) / kalkık kaşlarının, büyük gözlerinin ebedi hayretiyle (z) / bakan (y) padişaha kadar gidiyor. (66-21)
- ... ve hele durmadan Sarı pınardan şikayet ederek buradan kurtuluş emrini(bln) / dört gözle (z) / beklediğini (y) söylemesine göre zeki ve iyi çocuktur. (72-28)
- Çarşamba pazarında (yt) / satılacak (y) mahsulleri ve hayvanları ile beraber geceden - hattâ bir kısmı bir gün evvelden – yola çıkarak sabaha doğru Pınarbaşında toplanırlar... (29-11)
- Halil Hilmi Efendi, kendisine (yt) / uzatılan (y) üç kağıdı görmek için gözlüğünü taktı. (94-12)
- Böyleyken iki hafta evvel kaymakamın huzuruna girmek için (z) / safada (yt)/ sıra (bsn) / bekliyen (y) bir koca karının kafasına bir kerpiç düşmüş,...(13-11)
- Bu, büyük kışların havaya kanadlarını gererek bir zaman kımıldamadan boşlukta dinlenmelerine (yt) / benziyen (y) bir acayip duruştu. (15-8)
- Kumandan, şiş yanağını (bln) / daha ziyade (z) / çarpıtan (y) bir sırtıma ile ilave etti. (61-31)
- Üstelik bir sene evvel (z) / piyasaya (yt) çıkardığı (y) “ Gazozlu Ohanes müşhili ” adlı bir ilacı Arif beyin kabul etmemesi, eczacıyı can evinden yaralamıştı. (9-28)
- Fakat sarıpınardan bu neşriyatı (bln) / az çok (z) besliyecek (y) bir sermaye gelmemesi, işleri karıştırdı. (77-9)

- *Yeni bir Çiftetelliye (yt) başlamış olan (y) keman, ud, darbuka durdu; ...* (5-3)

- *... ve kendisi için (z) evinde (yt) yapılan (y) hazırlıktan bahsetti. (108-24)*

Sıfat-fiil grubunun başlıca özellikleri şunlardır:

a. Sıfat-fiil grubu isim, bilhassa sıfat olarak kullanılır. İsim olarak kullanıldığında iyelik, çokluk ve diğer isim çekimi eklerini alabilirler. Aynı zamanda edatlar ile birleşebilirler.

- *... devam ediyor ve çehresinde çatkinliği görenler yanına yaklaşmaya cesaret edemeyerek köşelerden sapıyorlardı. (99-29)*

- *Hamit beyin, kalabalığın takımı ile kendisine döndüğü ve valinin el salladığını* görerek adımlarını sıklaştırmış olmasına rağmen birkaç kişi ona karşıcı gitti.(110-33)

- Halil Hilmi Efendi, *mutasarrıfın Ömer Beyin evine gideceğini* haber alınca tekrar saçını, başını yolmaya başladı. (86-12)

- Bu konuşmalarda Hamit Bey de *vazifenin emrettiği* ciddiyetten ayrılmak ve Halil Hilmi Efendiye soğuk muamele etmek azminde idi. (99-33)

- Mamafih *arzettiğim* gibi bir mahzur yoksa... (68-14)

b. Sıfat – fiiller bir yönüyle de fiil şekilleri oldukları için hareket ve zaman kavramı taşımakta ve olumsuz biçimleri yapılabilmektedir.

- *Heyetin halka yapacağı yardım bulunmadığı* için şimdilik halk, heyete yardım ediyor ve... (74-9)

- Fakat *Eşref’ ten geri kalmayı doğru bulmadığı* için acele acele, müsveddesini temize çekti ve mühürledi. (67-25)

- Fakat biraz sonra *bunun reiste umduğu tesiri yapmadığını* görerek, yine kendi cevap veriyor. (144-32)

- Nihayet, en arkadan birses, *oturacak yer bulamadığı* için kapıya yaslanarak ayakta duran mühendis Deli Kazımın sesi yükseldi. (121-22)

c. Sıfat – fiil grubu çoğunlukla sıfat olarak kullanılır. Türkçede sıfat olarak kullanılan kelimeler istisnalar dışında çekim eki almazlar. Ancak - dık, - dik ve -acak, -ecek ekli sıfat fiil grupları genellikle iyelik grubunun tamlanan unsuru olurlar ve iyelik eki ile kullanılırlar. Tamlayan durumundaki şahıs zamiri çok zaman düşer. Bir başka deyişle bu sıfat – fiil grupları iyelik eki ile genişletilerek sıfat görevinde kullanılabilirler.

- Mademki *size gönderdiğimiz (parayı)* sarfedecek yeriniz yokmuş, neden öyle ise...(94-21)

- ... düşünüyor, *çok sevdiği (yeni mısraı)* içi yanarak okuyor. (101-27)

- “ O, elinizi *sürdüğünüz (yer)* de acıyor. ” (32-13)

- Evet, dört sene sonunda *Anadoluda anlaşıp koklaşabileceği (tekbir adam)* bulmuştu. (93-20)

- Gerçi *burada gördüğü (itibar ve rahatı)* o, evinde hiçbir zaman bulamayacaktı. (98-25)

- *Bu yüzden zatürreye tutulabileceği (fikri)* onda evvela korku, sonra da buna sebep olan Halil Hilmi Efendiye karşı bir hiddet uyandırdı. (94-4)

İncelediğimiz eserde bütün sıfat- fiil eklerine (- an / - en / , - r / - ar / , - dık / - dik , - maz / - mez , - mış / - miş , - acak / - ecek , - ası / - esi) ait sıfat fiil grupları tespit edildi.

- *Yanında konuşmak, gülmek yasak olan, vara, yoğa ağlayan,* daha fenası haykıran bir melek... (16- 18)

- Ahali arasında *kaymakamı tutanlar* çoktu. (72-5)
- Aylık bordrosu tasdiki ve *buna benzer* şeyler. (94-14)
- Fakat bu *onun uslu yaşadığına* delalet etmezdi. (18-8)
- Kaymakam, şaşkın ve perişan, kendi halini düşünürken heyet azaları *bitip tükenmez* sualler soruyorlardı. (64-14)
- Kaymakam yeni odasında nihayet yalnızdır; *hamamdan çıkmış* gibi vücudu ezgin, kafası uğultular içindedir. (43-17)
- Yalnız ah, *şu kahvede tembel tembel tavla atacağınıza*, biraz fazla çalışarak şu şirin kasabanızı bir şeye benzetseniz. (109-23)
- “ *Viran olası* hande evlad ü ayal var. ” (89-33)

1.4.1.Sıfat – fiil Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- *Ohanesin gözlüğü kendisine uymadığı* için doktor, dehşetli kızıyor. (11-19)
- Nasıl ki, *onun da deliyi kurup komisyona salıverdiğini* kaymakam, imanı gibi biliyor. (51-27)
- Şimdi de kendi telgrafını yazmaya başlasa *meselenin içinden çıkamayacağını* anladı ve... (46-32)
- *Uzakça olduğu için rağbet eden* yok. (89-19)
- *Merdivenden uçarken bayıldığı* ve bunun bir zaman devam da ettiği muhakkaktı. (15-25)

Sıfat Olarak Kullanılması

- Mahmut Şevket Paşa vakasından sonra ittihatçılar İstanbul matbuatını *suyu çekilmiş* değirmene çevirmişlerdi. (34–28)
- *Yol üstündeki iki nahiye merkezinde verdikleri* molalar her birinde onardan, nihayet yirmi dakikadır. (81–1)
- Ve bu arada *laf anlamaz* bir kişi ile bir hayli uğraştı. (50–1)
- ... masaldı, *bu kadınları almak isteyen* deveciler ve atılan silahlar da. (105–3)
- Acayip! *Daha mürekkebi kurumayan* telgrafında hiçbir sıhhi arıza olmadığını söyleyen sen değil misin? (69–32)

1.4.2. Sıfat – Fiil Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- *Gözleri seçen* okuyamaz, okuyabileceğini gözleri seçmez. (111–18)
- *Birinin burada yattığını görenler* yaklaşıyorlar, ... (30–1)
- *Beni ağır yaralı diye ilan eden* siz değil misiniz? (70–31)
- *Bu genç Mülkiye mezunu iki yıl evvel mektepten çıkınca vilayet maiyet memurluğuna tayin ettiren* oydu. (64–7)
- *Zelzele esnasında düştüğü* doğru olabilirdi. (55–19)
- *Gecenin bu saatinde kapıyı çalan* telgrafçı idi. (79–14)

Nesne Olarak Kullanılması

- Bir tanesi hatta *yanındaki testinin devrildiğini* anlattı. (29–35)
- *Başına geleceği* artık kat' i olarak anlamıştı. (83–4)

- Belediye reisi, *kaymakamın Rıfata kızdığını* haber almıştı. (83–4)
- Halbuki telgrafınızda *hiçbir şeyiniz bulunmadığını* söylüyordunuz. (93–1)
- Allah da *bu rezalete iştirak edenleri* yaralamış. (52–25)

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- Halil Hilmi Efendi, *Eşref’ in fotoğrafıyla oynamakta olduğuna* dikkat etti. (69-8)
- Belediye önündeki aydınlık ve kalabalık bu gece kasabada hakikaten *fevkalade bir şeyler geçtiğine* delalet ediyordu. (119–6)
- *Gelip geçenlerden* ötede, beride “ az bir zarar ” olduğunu işitmişti. (12–13)
- Fakat bu *onun uslu yaşadığına* delalet etmezdi. (18–8)
- Nihayet: “Bu para: *zelzeleden zarar görenlere* tahsis edilmiş değil miydi?” (55-1)

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- *Sizi rahatsız edeceğime* pek üzülüyorum. (50-25)
- İkide birde birbirlerinin ellerini tutuyorlar *bu Yuşa tepesine her zaman döneceklerine* ağlayarak yemin ediyorlardı.(14-22)
- Eşref *kaymakamı iyi olmuş gördüğüne* seviniyordu. (65-11)
- Halil Hilmi Efendiden sekiz, on yaş ihtiyar olduğu halde, belki de merhum lalaya benzediği için *kendisini onun yanında çocuklaşmış* görüyor ve öyle konuşuyordu. (89-23)
- Eşref, *Halil Hilmi Efendi gibi tecrübeli ve kemalli bir insanın kendisiyle aynı fikirde olduğuna* pek sevindi. (65-24)

Yüklem Olarak Kullanılması

Bu bölüm ile ilgili çok az örnek bulundu.

- *Kasabanın ileri gelenlerisiniz? (121-18)*
- *Koşar gibi meydana geçenler, hep geç kalanlardır. (43-7)*

1.5. İSİM-FİİL GRUBU

“Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları, şahıs ve zamana bağlı olmadan gösteren fiil isimlerine isim-fiil” (Aktan, 2009:64) adı verilir.

“Bir isim-fiil ile ona bağlı unsur / unsurlardan oluşan kelime grubuna isim-fiil grubu denir. İsim-fiil grubu genellikle hareket ismi yapan –mak / -mek ekli fiilimsilerle kurulur. Bunun yanında –ma / me, -ış / iş ekleriyle üretilmiş hareket isimleriyle de isim-fiil grubu meydana getirilebilir. İsim-fiil, grubun ana unsuru olup grupta yüklem görevi yapar ve isim-fiilin anlamı özne, nesne, zarf ve tamlayıcılarla tamamlanır.” (Özkan-Sevinçli, 2008,65)

“... Bu unsurların hepsi fiil isminden önce gelir. Üzerinde en çok durulan, belirtilmek istenen unsur fiil ismine en yakınında bulunur.” (Ergin, 1985:395)

- Kaymakam, Reşit Beyin *ne(bsn) söylemek (y)* istediğini derhal anladı ve *bahsi (bln) kesmek (y)* için tekrar: ‘Aman doktor,’ diye bağırdı. (32-11)
- Fakat onunla (z) *hesabını (bln) görmek (y)* için daha çok zam verdi. (27-29)
- ... Halil Hilmi Efendi *henüz sağ olduğunu (bln) karısına ve kayın babasına (yt) anlatmak (y)* için iki beyaz mecidiye telgraf parası vermişti. (76-14)
- Mutasarrıf: ‘*ne gezer bizde talih,*’ dedi. Meşrutiyet hükümeti *beni (bln) burada (yt) öldürmek (y)* için bahse girmişti. (79-17)
- *Mutasarrıfa (yt) bunu (bln) açıkça (z) bildirme (y)* ye cesaret edemediğimiz için başladık kasabada pertavsızla *hareketzede (bsn) arama (y)* ya.(62-16)

- Çarpıklık işin başında, diyordu, her nasılsa verilen yanlış haber üzerine sancak merkezinden *hareketzede (yt) dağıtılmak (y)* üzere para geldi **(62-14)**
- *Halil Hilmi Efendiyi (bln) de az çok resmiyete aykırı bir kılığa (yt) sokmak (y)* kendi pijamasını mazur gösterecekti.**(88-4)**
- Devam edecekti, fakat *kendi karısından(yt) bahsetmek (y)* ihtiyacını duyan mutasarrıf, dinlemeye taraftar görünmedi.**(90-22)**
- Sonra, *selametin daima kenarda olduğunu(bln) da unutmamak(y)* lazımdı.**(83-30)**
- *Mutasarrıfa (yt) acele bir telgraf çekerek (z) kaymakam vekilinin geldiğini (bln) bildirmek (y)*, ancak...**(67-4)**
- ...ve *bir şeyler söyleyerek (z) ortalığı (bln) bir parça (z) canlandırmak (y)* istiyordu.**(84-10)**
- Ateşi (bln) son bir kez (z) harlatmak (y)için yine odun tedarikine çıkan Hurşit, portatifin... **(10-28)**
- Jandarma, *öteden beriden çalı, çırpı toplayarak (z) ibriği (bln) kaynatma (y)* ya uğraşırken Halil Hilmi Efendi, tekrar yalvardı. **(10-19)**
- Böyle olunca *Eşrefi (bln) kendine (yt) damat yapmak (y)* hikâyesi baştanbaşa uydurma idi. **(91-10)**
- Fakat burada kalarak *Eşref'le (z) aşağıdan (yt) güreşme (y)* nin de faydaları inkâr edilemezdi. **(72-17)**
- *Şu Leh yahudisi suratlı, çıyan gözlü oğlanı (bln) bir ayak evvel (z) kasabadan (yt) atlatmak için behemehâl bir çare bulmalıyız. (71-17)*
- ... Ve *valiyi (bln) selamlamak (y)* için kaldırımın kenarına dizilmişti. **(109-9)**

- Emredin, yarından tezi yok size *hayat tehlikesinden dolayı(z) derhal(z) boşaltılma(y)* sı lazım gelen yüzlerce binanın listesini, raporunu vereyim.(122-10)

1.5.1. İsim Fiil Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

Bu grup cümle ve kelime grupları içinde isim olarak görev yapar.

- *Kavga etmek* korkusu ile ikisi de zelzele lâkırdısını bırakmışlardı.(28-20)
- Belediye başkâtibi Rıfat'ın, havadisi telgrafla İstanbul'daki gazetesine gönderdiğini duyunca o da *merkeze bir telgraf uçurmaya* mecbur olmuştu.(26-6)
- ...ve başını yastığından kaldırarak *telgrafçının kapıyı çalmasını*, bekliyordu. (73-19)
- Hurşid'in bu sefer Evkaf Müdürünün evinden getirdiği çorbadan birkaç kaşık aldıktan sonra *telgraf yazmak* için masa başına oturdu.(49-4)
- Fakat Halil Hilmi Efendi, *Deliyi oyalamak* ve *lakırdıyı başka mecraya sürüklemek* için başka çare düşürememişti.(56-24)
- Fakat *Sarıpınarda bu neşriyatı az çok besleyerek bir sermaye gelmemesi işleri* karıştırdı.(77-9)
- *Takaütlüğüne kalan altı sene dört ay on küsur günü doldurmak* için memleketin en ücra kazasına oynıya oynıya giderdi. (82-3)
- Hamit Bey. Halil Hilmi Efendiyi uğurlarken *titreyen eliyle onun mahzun kaba çehresini okşamak* ihtiyacından kendini alamadı. (96-30)
- Deli Kazımı, *valiyi karşılamaya götürmek* için epeyce zorlamışlardı. (111-28)
- *Gözlerinden gaddar bakışlar, sesinden mavzer kurşunu çatlayışları* ile belki iki üç dakika esti, savurdu; ...(19-7)

1.5.2. İsim Fiil Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- *Valiyi evine misafir etmek* onun için bir aile namusu meselesiydi.(105-36)
- Fakat *kendi gözüyle görmesi* elbet başka idi.(83-21)
- *Temiz otel, temiz hamam, temiz lokanta bulmak* mümkün müydü?(64-18)

- *Bir an evvel merkeze, daha doğrusu evine dönememek de onun için bir mesele idi.(98-24)*
- *Doğru söze darılmak ayıptır.(109-31)*
- *Kaymakamı sözlerinden yakalamak kabil değildi. (93-13)*
- *Bir kelime söylemeden, daldan armut koparır gibi sadece elini uzatması kâfi idi. (20-16)*

Nesne Olarak Kullanılması

- *Ömer Bey, Halil Hilmi Efendiyi de bir mektupla davet etmeyi ihmal etmemişti. (73-33)*
- *Kumandan, onu Hurşidin sırtına yüklemeyi teklif ediyordu.(30-18)*
- *Halil Hilmi Efendi, kendi telgrafi üzerinde biraz daha düşünmek isterdi. (67-23)*
- *Halil Hilmi Efendi, ilk önce, tası tarağı toplayarak henüz tamiri bitmemiş olan evinin bir odasına çekilmeyi düşünmüştü.(72-4)*

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- *Ne yazık ki, onun da ipini eliyle çekmeye mecburdu.(93-21)*
- *O kadar ki, gece yarısından sonra Kadıköyüne dönmeye vasıta bulamayan şair, tiyatronun karşısındaki otelde bir oda tutmaya mecbur oldu.(76-26)*
- *Reşit Bey, burnundaki et benini tekrar kanatıp iltihaplandırarak, dolambaçlı bir yoldan, meseleyi mutasarrıfa açmaya mecbur oldu.(106-7)*
- *... Olmadı, yanındakilerden biri kollarını tutuncaya kadar iki yana sallanarak zili maşasını vurmaya devan etti.(5-3)*
- *Reis, kalabalığa karşı Belediye dairesinin kapılarını kapattırmaya mecbur olmuştur.(58-22)*
- *İngiliz gazetecilerle konuşmaya, vaktiyle bir iki sene Tarsus Kolejinde okumuş olan eczacı Ohanes memur edilmişti, Fransız gazetecileri için, Çapur Resmi'ye telgraf çekilmişti.(123-10)*
- *Halil Hilmi Efendi, onun Çiftetelli esnasından bazı duruşlarına dikkat etmiştir. (15-7)*

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- ... Buluyor ve her akşam ortalık kararınca *kaymakama rapor vermeye* geliyordu. (73-26)
- Halil Hilmi Efendi, kızarıp bozarak, *bu vaziyette oturmak* müsaade istedi. (112-23)
- *Mutasarrıfın kendini hükümet konağından oturuyor görünce kızmasından* da korkmuştu.(83-18)

Yüklem Olarak Kullanılması

- Şimdi bize düşen, baş başa verip *bir çıkar yol* aramaktır. (60-14)
- Meselenin asıl baş döndürücü tarafı hangi cins muhtaçlara yardım edileceğini *belediyedeki komisyonun da pek iyi kestirememesi* idi. (58-11)
- O da bir dereceye kadar *kendinden haberi olmamak* değil midir beyefendi? (93-3)

1.6. ZARF-FİİL GRUBU

Bir zarf-fiil ile ona bağlı unsur ya da unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Bu grup fiili zarf-fiil olan bir fiil grubu durumundadır.

“Zarf-fiiller fiil kök ya da gövdelerine –a/-e, -ı/-i/-u/-ü, -ınca/-ince, -arak/-erek, -dıkça/-dikçe, -madan/-meden, -ıp/-ip, -alı/-eli, -ken eklerini getirmek suretiyle yapılır. Grubun sonunda bulunan ve bu eklerden birini alan unsur, fiile dayalı diğer gruplarda olduğu gibi yüklem görevindedir. Yüklem görevi yapan zarf-fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan zarf-fiil yargı bildirmez.” (Karahan, 2006:57)

- ... istidallardan bir kısmını (bln) / çantasına (yt) / koyarak (y) kendisini dışarı attı.(59-20)
- Karyola (ö) / hızla (z) sarsılınca(y) kaymakam “ay...” diye bağırdı ve bir hareket yaptı.(10-30)

- Jandarma kumandanı, *belediye önündeki rezaleti (bln) / haber alınca(y) / artık evinde duramamıştı.(61-23)*
- *Memurlara (yt) / gelince (y) onlar şimdilik tam manasiyle mavi boncuk oyunu oynuyorlardı. (73-5)*
- Bana kalırsa *keyfiyeti (bln) / telgrafla (z) / mutasarrıfa (yt) / bildirip (y) avdet müsaadesi istemeliyiz.(75-24)*
- Zaten onun gözü *bir yolunu (bln) / bulup (y) Hariciyeye atlamaktaydı.(65-13)*
- ... şaşaladı; *bir kaç kere (z) / karısının iniltisine benzer bir sesle (z) / uyanıp (y) onun yanındaki yerini boş görünce adeta ürktü. (17-1)*
- Dönüşte *araba (ö) / bozuk kır yollarında(yt) / ağırlaştıkça (y) Halil Hilmi Efendi, karşı dağlarda karşı dağlarda kızarmaya başlayan güneşe bakarak dehşete düşüyor, ... (48-15)*
- ... kontrol ediyor, *onun telaş ve dehşetinin arttığını (bln) / gördükçe (y) kendisi de ısrarını arttırmakta bir tehlike görmüyordu. (106-30)*
- *Bazı ateşli aşk tasvirlerine (yt) / rastgeldikçe (y): “ Bak hele ... Demek sen de bunlardan anlıydın ha! Ah zavallı! Diyor ve ... (17-18),*
- Daha bir ay evvel Meşrutiyet gazinosunda: “ *Medreseleri (bln) / yıkmadıkça, (y) / softaların sarığını (bln) / hayvanların boynuna(yt) / yular yapmadıkça (y) bu memleket kurtulmaz!” diye bağırarak kasaba ahalisini birbirine düşürmüştü(41-8)*
- *Kendini (bln) / sigorta ettirmeden (y) ve eşi, dostu ile (z) / helâllaşmadan (y) birçok dairelere, adliye ve şer’iye mahkemelerine vesaire ayak atmak caiz değildir. (122-4)*
- *Bir kelime (bsn) / söylemeden (y) daldan armut koparır gibi sadece elini uzatması kafi idi.(20-16)*
- Halil Hilmi Efendi, *amirinin cevabını (bln) / beklemeden (y) yine aynı aksak yürüyüşle dışarı çıktı, ... (96-8)*
- ... veriyor ve *formalitelerin tamamlanmasını (bln) / beklemeden (y) peşinde taşıdığı kazmalı, kürekli birçok adamlarla icraata geçiyordu. (123-20)*
- Mutasarrıf, *ötekiyle berikiyle (z) / konuşurken (y) gevezelik etmişti.(97-18)*
- Bir mehtap gecesini de Yüşa tepesinde geçirmişler, *ortalık (ö) / ağırırken (y) hep bir ağızdan sevdikleri kızları anlatarak dağdan inmişlerdi. (14-20)*

- *Sokakta (yt) / topallıyarak (z) / yürüken (y)* de monolog devam ediyor ve... **(99-29)**
- *Belediye reisinin evinden gelen tavuklu hasta çorbasını(bln) / içerken (y)* gözleri kapanmaktadır. **(43-18)**
- *Bir yandan(z) / yaralılar (ö) / muayene ve tedavi edilirken(y), bir yandan da fenerle doktorun gözlüğü aranıyor, ...* **(11-15)**
- *... sordu ve bastonuna(yt) / dayana dayana (y)* kapının önünde bekliyen arabaya bindi. **(47-26)**
- *Sabahtan beri(z) / burnunun üstündeki et benini(bln) / sıkıntıdan(z) çekiştire çekiştire(y)* iri bir kan çibanı haline getirmiş olan Belediye Reisi: “Beyler, akıl akıldan üstündür.” dedi. **(59-10)**

“İsim-fiil ve sıfat-fiil gruplarında az bulunan özne unsuru zarf-fiil grubunda bol bol kullanılır.” **(Ergin, 1985: 396)**

Bazı örneklerde yardımcı yüklemın öznesiyle temel yüklemın öznesi ortakır.

- *Selim Şevket (ö), ev halkını (bln) / sofaya (yt) / toplıyarak(y)* sıkı bir emir verdi. **(39-1)** (ö:ortak)
- *Halil Hilmi Efendi (ö), Belediye Reisinin omzunu(bln) / okşıyarak(y)* gönlünü aldı. **(60-10)** (ö:ortak)

“Hal ekleriyle çekime girmiş bazı sıfat-fiiller, cümlede zarf görevi yapar. Bu sıfat-fiillerle kurulan gruplar da birer zarf-fiil grubudur.” **(Karahana, 2006:58)**

- *Ömer Beyin çiftliğı sapa bir yerde bulunduğundan* birkaç el silah atmak değil, iki ordu muharebe etse kimsenin işiteceğı yoktu. **(105-10)**
- “Sancağı Şerif’in hangi tarafa karşı dalgalanacağı henüz pek iyi bilinmediğinden İstanbulda büyük bir siyasi faaliyet başlamıştı. **(102-8)**
- *Sizi rahatsız edeceğime* pek üzülüyorum. **(50-25)**
- *Eşref, kaymakamı iyi olmuş gördüğüne* seviniyordu. **(65-11)**

“-r/-mAz”, “-DIml” ve “-DI/-AII” vb. kalıplarla kurulan gruplar da birer zarf-fiil grubudur.” (Karahana, 2006:58)

- Şu halde *buradan çıkar çıkmaz* kendisini yine o Rıfat habisinin kucağına atacak.(45-7)
- Kaymakam, *kenarına basar basmaz* bir zemberek haline gelen hamur tahtasından havaya fırlayışını, önündekilerin üstünden aşarak tırabzan babasına sarılıştaki dehşeti bir kere daha gördü. (11-28)
- Fakat *zavallı Halil Hilmi Efendinin bugünkü haline düştü mü*, onun manası kalmazdı. (72-19)ü,
- *Sarıpınara geldi geleli* ancak bir, iki kere araba ile sokağa çıktığı ve muayyen beş, on kişiden başka kimse ile görüşmediği için şahsını tanıyan yok gibiydi. (110-12)

-a/-e, -ı/-i, -u/-ü zarf-fiil ekleri tekrarlı biçimde kullanılarak zarf vazifesini görürler.

- Minimini boyu ile reverans yapıyor, parmaklarını çıtırdatarak *utana utana* yalvarıyor.(50-23) (tekrar grubu)
- Telgraflar gideceği zaman Halil Hilmi Efendi *kızara bozara* Eşref’e bir şey sordu.(68-3) (tekrar grubu)

Zarf-fiil grubu, söz dizimi içinde zaman, tarz, sebep, şart, bağlama, karşılaştırma vs. işlevlerle zarf görevi yapar.

- Kocakarıyı *bacağından tutup* tekrar mezarından çıkaralım bari... (55-12)
- *Kasabanın merkezine doğru yaklaşıp sokaklar kalabalıklaştıkça* Hamit Beyin sinirliliği artıyordu. (110-11)
- Bendeniz *ötemi berimi alıp* gideceğim.(68-30)
- “Birbirine girdiler dolaplarla ablar”
“*Ablar galip gelince döndüler dolaplar*”(82-25)
- Halil Hilmi Efendi, *Hurşidi dinlerken* düşünüyordu.(13-20)

- Hatta fazla nezaketli insanlar *bunu yaparken* başlarını öte tarafa döndürürler. (19-31)

Ancak incelediğimiz eserde, tespit ettiğimiz birkaç örnekte zarf-fiil unsurunun hâl ekini alarak edatla birleştiği ve isim gibi kullanıldığı görüldü.

- *Bir şey gelinceye* kadar da idare edin (78-6) (kalıplaşma)
- Ta ki, *artık kötü gitmeyinceye* kadar. (113-13)

1.6.1. Zarf-Fiil Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

Zarf fiil grubu cümle içerisinde zarf olarak kullanılır.

- ...dolaşüyor, *arasıra taraçaya çıkarak*, hasta karısının yaptığı gibi kızgın çinkolar üzerine arka üstü yatıyordu. (97-12)
- *Artık yatağında doğrulmaktan korkmıyarak* çayını içerken jandarmayı ikinci bir istintaktan geçiriyor ve...(11-11)
- Anası *Çerkez Muratla evlenirken* güya müslüman olmuştu.(22-9)
- *Jandarma, şakağını kaşıyarak unutulmuş daha başka yerleri ararken* kaymakam, hazin hazin göğüs geçirdi: (8-30)
- “Kuzum evladım... *pek kaynamasını beklemeden* çayı at.(10-21)
- Halil Hilmi Efendi, evvela *bunların birine cevap vermeye hazırlanırken bir başkasının başladığını* görerek bunalıyordu.(94-27)

1.6.2. Zarf-Fiil Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Zarf-fiil grubu cümlede zarf tümleci olarak görev yapar.

- Doktor, *başını sallıyarak* cevap verdi.(85-30)
- Mutasarrıfın geleceğini öğrendiği zaman ilk iş Hurşide bir hamal çağırarak Hükümet konağındaki ufak tefek eşyasını evine taşımak oldu. (83-11)
- ... fora edilmiş, ilk önce ondan çekiniyor gibi görünen Bulgar kızı, biraz sonra *sırmalı çepkeninden başlayarak*, hemen büsbütün soyunmuştu.(21-16)
- Pencereden sokağa bakan belediye reisi *avurtlarını şişirerek* pufladı.(62-1)

- Bulgar kızı, *tokat yiyeceğini zannederek* ürkütü, başını...(20-12)
- Erkek çocuklarla beraber *bahçelerden yemiş ve zerzevat çalarak* sokaklarda satıyor, düşün...(22-19)
- ... yaklaşıyorlar, *bunun kaymakam olduğunu öğrenince* hayretle telin önünde duruyorlardı. (30-1)
- *Kağıdı hokkanın altından alarak* aynı süratle bir çıkma yaptı ve okudu.(68-19)
- Halil Hilmi Efendi, *kızarıp bozararak* bu vaziyette oturmaya müsaade istedi.(112-23)
- ...sonra çekilmiş kan, eskisinden daha kırmızı ve kuvvetli olarak geri geliyor... (20-3)

1.7. TEKRAR GRUBU (İKİLEME)

Tekrar grubu, anlama güç kazandırmak, ifade gücünü arttırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı cinsten iki kelimenin ard arda getirilmesi suretiyle oluşan kelime grubudur. Yan yana gelen iki kelime anlam ya da şekil ilişkisi ile kelime grubunu oluşturur. Bu sebeple tekrarlar ya aynı kelimenin tekrarlanması veya anlamları birbirine yakın ya da karşıt olan yahut da sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana gelmeleriyle oluşurlar.

Tekrarlar daima aynı yazılırlar ve aralarında bir noktalama işareti bulunmaz. Ancak incelediğimiz eserde bazı tekrarlar arasında virgül tespit edilmiştir. Bunun bir basım hatası olduğunu düşünüyoruz.

Bağlama ve çekim edatları dışında bütün kelimeler özellikle de isimler, sıfatlar, zarflar ve zarf-fiiller tekrarlanmaya elverişli kelimelerdir.

1.7.1. Çeşitleri

1.7.1.1. Aynen Tekrarlar

- Hemen her türden kelimenin tekrarıyla kurulan kelime grubudur.
- Kumandan, bütün geceyi ayakta geçirmiş olduğu halde dinç ve *piril pirildi*. (25-17)

... bu adam Tarih ve Fransızca ile ne alakası bulunduğu anlaşılmayan zelzele üzerine durmadan *acayip acayip* sualler soruyor ve... (50-4)

- Kasabada *topu topu* sekiz, on yaralı var. (86-15)
- Serafethanelere ve büyük otellere her gün karadan ve denizden *alay alay* misafirler ve seyyahlar geliyor, ...(102-10)
- *Allah Allah*, diye düşünüyor, yoksa ... (81-22)
- “Yaaa! ... Vah vah ... *Allah Allah!* Vay,vay,vay!..” yolunda nidalarla dinler gibi görünüyor, fakat ... (63-28)
- Çayın karşı yakasındaki Gaziler ve Çaybaşı mahalleleri *çeşit çeşit* insanları ve Arap saçı gibi karma karışık meseleleri ile adeta bir küçük Makedonya halinde idi.(57-30)
- İtalyan muharebesi, Balkan Muharebesi, kolera .. *sıra sıra* yangınlar (36-10)
- Şimdi, her oturuşta kırık bir armonik gibi *çeşit çeşit* sesler vererek çöken bu makam koltuğunun yayları tevekkeli mi bu hale gelmişti.(18-35)
- Halil Hilmi Efendi, *derin derin* içini çekti. (95-21)
- Fakat ben, *kara kara* yandım. (82-13)
- Cümle *hemen hemen* muallim Ahmet Masumun cümlesi idi.(10-14)
- Takaütlüğüne kalan altı sene dört ay on küsür günü doldurmak için memleketin en ücra kazasına *oynıya oynıya* giderdi. (82-3)
- Muhabirleri ve daha başkalarını *kapı kapı, dükkân dükkân* dolaştırıyorlar... (77-4)
- Jandarma, şakağını kaşıyarak unutulmuş daha başka yerleri ararken kaymakam, *hazin hazin* göğüs geçirdi.(8-30)
- Yeni iş’ara kadar sıra, saygı, ar, haya, gurur, ihtiyara hürmet, çocuk ve kadına merhamet *vesaire vesaire* mülga idi.(6-36)
- ... bırakmamış, *sürüne sürüne* iş görmeye devam etmiştir.(125-31)
- Ahali, kendilerine *tuhaf tuhaf* bakmaya başlamıştı.(75-29)
- Etraftaki köylerden başlayarak kasabayı *adım adım* gezmişti.(49-13)
- “Bir gün sahibi de olacak inşallah” diye *gülümsiye gülümsiye* tekrar gözlerini kapadı.(53-20)

- Nasıl ki, onun da deliyi *kurup kurup* komisyona salıverdiğini kaymakam, imanı gibi biliyor. **(51-27)**
- Şair, bu düşünce ile Minyatürlerin henüz basılmamış olanlarını *tiksine tiksine* heceye çevirdi. **(37-31)**
- ... gören vali:”nerede mutasarrıf bey, dedi, bu bilmecenin *olsa olsa* o, altından kalkar... **(110-28)**

1.7.1.2. Eş Anlamli veya Yakın Anlamli Tekrarlar

Bu tür tekrarlar aynı anlama gelen veya çok yakın anlamli iki kelimenin oluşturduğu tekrarlardır. Bu tür tekrarlar ses ve şekil yakınlıkları da gösterir.

- Telgraflar gideceği zaman Halil Hilmi Efendi *kızara bozara* Eşref'e bir şey sordu. **(68-3)**
- Sargılar kat kat açılıyor, altılarından *ufak tefek* birkaç sıyrıktan ve tentürdiyot lekesinden başka birşey çıkmıyordu. **(31-18)**
- ... tarıyor; duvardaki Asya haritasını, “Ah minel aşk” levhasını *delik deşik* ediyor; ... **(19-13)**
- Ya meleğin *kılık kıyafeti* ! **(16-23)**
- Kendisi, onu sonradan *konu komşudan* öğrenmişti. **(12-16)**
- *Dırıltı, gürültü* edenin belini kırarım. **(39-4)**
- Bununla beraber teftiş arabası kenar mahallelerin *eğri büğrü* sokaklarında bir saatten fazla oyulgalandı. **(48-21)**
- Belediye reisi de, ötekiler de *dilli dişli* kimselerdi. **(54-4)**
- ... ve Halil Hilmi Efendiyi bu sefer hakikaten *yorgan döşek* yatıyor buldu. **(70-7)**
- Mutasarrıfın “mademki” ve “neden öyle ise..” diye başlayan sualleri büyük bir süratle *noktasız, virgülsüz* akmakta idi. **(94-25)**
- Halil Hilmi Efendi, Ömer Beyin evine kadar kafikeyi *sessiz, sedasız* takibetmişti. **(112-5)**
- Fakat mutasarrıfın Ebcet gibi ne ölüye, ne diriye hayrı olmıyan *kokmaz, bulaşmaz* bir Babıali efendisi olduğunu ... **(113-24)**

1.7.1.3. Zıt Anlamalı Tekrarlar

Bunlar, zıt anlamalı kelimelerin tekrarlarıdır. Bu tür tekrarlar çok zaman anlatılmak istenen kavramın sınırlarını belirlemeye yararlar.

- Bunun gerçi zelzele ile bir *alış verişi* yoktu. (36-20)
- ... ağır ağır yumuşıyan parmakları ile Halil Hilmi Efendinin *ötesini, berisini* tekrar sarıp sarmaladı. (33-31)
- ... geçiyor; ittihatçılar müslüman kokotların pek kalbur üstü olanlarını *öteye, beriye* sürüyorlar; ... (23-22)
- Hatta kazanın, kazadan çok evvel *irili, ufaklı* birsürü serseri ile bahçelerden yemiş ve zerzevat çalmağa gittiğini, ... (23-13)
- Dalgalı bir denizde çabalar gibi kol ve bacak hareketleriyle bir zaman *ileri geri* bocaladı. (7-5)
- Mutasarrıf *ötekiyle, berikiyle* konuşurken gevezelik etmişti. (97-18)
- Fakat o, Halil Hilmi Efendiyi yakalamazsa *sağı, solu* olmıyan ittihatçı Vali, kendisini yakalıyacaktı. (93-14)
- ... farketmiyor, *öteden, beriden* konuşuyordu. (69-36)
- Yanında konuşmak, gülmek yasak olan, *vara, yoğa* ağılıyan, daha fenası haykıran bir melek... (16-18)
- Bendeniz *ötemi, berimi* alıp gideceğim. (68-30)

Aşağıdaki tekrarlar zıt anlamalı tekrar olsa da anlamca yakın anlamalı sayılır. Mecazi anlam kazanmışlardır.

- Fakat geçen dört sene kendisini buna *az çok* alıştırmıştı. (99-5)
- ... tavırla: “Hayır, haksızsınız!” gibi bir şey söylemesi de *aşağı yukarı* aynı neticeyi hasıl edecekti. (93-30)

1.7.1.4. İlaveli Tekrarlar

Bu tür tekrarlar kelime başına ekleme bir unsur getirmek suretiyle yapılan tekrarlardır. Normal tekrarlarda kelimeler tekrarlandığı halde, burada bir nevi heceler

tekrarlanır. Fakat tekrar edilen heceden biri ekleme bir ünsüzle yeni bir biçime girerek tekrar edilir. Hecelere ses ilavesi iki şekilde yapılır.

M. Özkan ve V. Sevinçli (2008:40) ile B. Aktan (2009:30) İlaveli tekrarlara pekiştirmeli tekrarlar adını vermiştir.

Bu tekrarlar iki şekilde yapılır.

a. Kelime başına “m” sesi getirilerek yapılan tekrarlar

Bu türden bir tekrar grubuna eserimizde rastlanmamıştır.

b. m,p,r,s, sesiyle yeni heceler oluşturularak yapılan tekrarlar

Kelimenin ilk hecesinin sonuna m,p,r,s seslerinden biri getirilerek yeni bir hece elde edilir. Bu hece kelimenin başına ilave edilir ve grup oluşturulur.

- İki kelimesi *dipdiri* bir insanı tekaüt ve hacrettirir, ... (71-28)
- ... hepsinin üstünü pamuklarla örterek *sımsıkı* sarmıştı. (11-23)
- Fakat, şimdi *büsbütün* başka fikirde idi. (41-28)
- Bu dakikada ne halde olduğunu bilinmeyen *koskoca* bir kazanın mesuliyeti onun boynunda idi. (27-31)
- Delinin gözleri *büsbütün* döndü. (55-34)

Bu grupta “p” den sonra “a,e” getirilerek ekleme olan heceler genişletilir. Eserimizde bu durum tek örnekte tespit edilmiştir.

Kasabanın *sapasağlam* yerinde durmasına sevinmekten başka ne yapılabilir? (103-11)

1.7.1.5. Farklı Kuruluştaki Tekrarlar

İncelediğimiz eserde oğul sözcüğü ile de tekrar grubu meydana getirilmiştir. Bu tür tamlamalarda da anlam kuvvetlendirilir, pekiştirilir.(Hatiboğlu; 1982:61)

- Bir gün bunlardan birini “*domuz oğlu domuz*” diye azarladığı için gazaba uğramış ve ... **(40-17)**

Anlamı pekiştirmek için “ve” bağlacıyla aynı sözcükten ikileme kurulabilir. **(Hatiboğlu, 1982:62)**

- ... Eşrefin resim çıkartmak için önünde *günler ve günler* bulunduğunu düşünmüyor... **(69-15)**

Ünlemlerin yapmış olduğu ikilemeler de görülmüştür. **(Hatiboğlu, 1982 : 71-72)**

- Evkaf Müdürü sadece: “*Oh oh*” diye mırıldandı. (54-18)
- *Vah vah...* Sizi yine rahatsız ettik. (100-12)

Aynı sözcükten kurulan bazı ikilemelerde, sözcüklerden birincisi “-li” ekini alır, ikincisi iyelik ekinden sonra yönelme durumuna girebilir. **(Hatiboğlu, 1982:80)**

- Bir kaç çocuk, bir ağızdan “*evli evine, köylü köyüne*, evi olmiyan sıçan deliğine..” tekerlemesini tekrar ediyor. **(43-4)**

Tekrarların başlıca üç fonksiyonu vardır: I. Kuvvetlendirme, II. Çokluk, III. Devamlılık. Bir tekrar o tekrarı meydana getiren kelimenin ya manasını kuvvetlendirmek için ya bir çeşit çokluğunu ifade etmek için veya devamlılığını belirtmek için yapılır... Bunlardan başka tekrarın bir de ortalama ve beraberlik fonksiyonu vardır. (Ergin, 1985:377)

- Sonra, uğradığı iki nahiye de bir çok *abur cubur* yemeğe mecbur edilmiştir. **(81-7) (beraberlik)**
- ... Halil Hilmi Efendiyi bu sefer hakikaten *yorgan döşek* yatıyor buldu. **(70-7) (beraberlik)**
- ... çıplak omuzlarını *hafif hafif* dalgalandırıyor. **(21-26) (devamlılık)**
- Sargılar *kat kat* açılıyor, altlarından... **(31-18) (çokluk)**
- Yaşlı ve hatırlı olanların sıra sıra sandalyelere dizilmelerine ... **(39-15) (çokluk)**

1.7.2. Tekrar Gruplarının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- Kendisi, onu sonradan *konu komşudan* öğrenmişti. (12-16)
- Bunun gerçi zelzele ile bir *alış verişi* yoktu. (36-20)
- Kumandan, bütün geceyi ayakta geçirmiş olduğu halde dinç ve *pırıl pırıldı*. (25-17)
- ... tarıyor; duvardaki Asya haritasını, “Ah minel aşk” levhasını *delik deşik* ediyor ... (19-13)

Sıfat Olarak Kullanılması

- Sefarethanelere ve büyük otellere her gün karadan ve denizden *alay alay* misafirler ve seyyahlar geliyor ... (102-10)
- İtalyan muharebesi, Balkan muharebesi, kolera ... *sıra sıra* yangınlar (36-10)
- Belediye reisi de, ötekiler de *dilli dişli* kimselerdi. (54-4)
- Bu dakikada ne halde olduğu bilinmeyen *koskoca* bir kazanın mesuliyeti onun boynunda idi. (27-31)

Zarf Olarak Kullanılması

- Halil Hilmi Efendi, *derin derin* içini çekti. (95-21)
- Fakat ben, *kara kara* yandım. (82-13)
- Muhabirleri ve daha başkalarını *kapı kapı, dükkân dükkân* dolaştırıyorlar, ... (77-4)
- ... bırakmamış, *sürüne sürüne* iş görmeye devam etmiştir. (125-31)

1.7.3. Tekrar Gruplarının Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- Kasaba, hala uykuda idi; sokaklarda *in, cin* yoktu. (14-14)
- Artık *yara, bere* düşünülecek zaman değildi. (26-15)

Yüklem Olarak Kullanılması

- Oğlan *deli doluydu*, fakat işe yarardı. (46-22)
- Kendisi çok şükür *sapsağlamdır*. (44-29)
- Meydan *bomboş*... (44-29)
- Senin anlıyacağın, iş bir kaymakamın mesuliyetini aşacak derecede *dallanıp budaklandı* kaymakam. (120-2)

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- Kendisi, onu sonradan *konu komşudan* öğrenmişti. (12-16)
- *Ötede, beride* bazı yeni çatlaklar belirmiştir. (51-1)
- ... kapanarak *ötesinden, berisinden* sakatlananlardı. (12-6)

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- ... düşündü ve yüreğinin başı *acı acı* yandı. (11-33)
- ... Halil Hilmi Efendi, cesaretle kalemını eline alarak esasları *madde madde* sıraladı. (46-15)
- ... “Bu hayat bize daha ziyade yarar” diye *bol bol* övünmüştü (61-8)
- Hamit Bey, boğazında hafif bir tıkanlık ile kaymakamı uğurladıktan sonra *derin derin* düşünüyor, ... (101-27)
- Kumandan, kapılarını çaldığı zaman bu hissiz herifler *horul horul* uyuyorlardı. (28-8)
- Halil Hilmi Efendi, işi *az çok* sigortaya almıştı. (93-9)
- Kalem kavgaları *günden güne* şiddetleniyor, hele ... (77-16)

1.8. EDAT GRUBU

İsimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümleinin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, başkalık v.b. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kuran kelimelere çekim edatı diyoruz. (Hacıeminoğlu, 1992:1)

Dilcilerin çoğunluğu bu edat için çekim edatı adlandırmasını yapmış; ancak M. Ergin (1985:392) “son çekim edatı” terimini tercih etmiştir.

Çekim edatları eklendikleri isim, isim soylu kelime ve kelime grupları ile edat grubunu meydana getirirler. O halde bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubuna edat grubu denir.

Grupta isim unsuru başta, çekim edatı sonda bulunur. Başlıca çekim edatları şunlardır: *ait, başka, beraber, beri, dair, diye, doğru, dolayı, evvel, gayri, gibi, göre, için ile itibaren, kadar, karşı, mukabil, rağmen, sonra, üstün, üzere, üzerine, yana, ziyade v.b.*

İsim unsuru + çekim edatı = Edat grubu

Sarı pınar + gibi = Sarı pınar gibi (33-3)

Bir kasaba + için = bir kasaba için (33-3)

Kavga etmek korkusu + ile = Kavga etmek korkusu ile (28-20)

- Zaten yıkılacağı kadar yıkılmış...(69-2)
- Deli Kâzım, salonu dolduran sandalyeler arasından yavaş yavaş ön sıraya doğru yürüyerek ve elleriyle işaretler yaparak söylemeye başladı. (121-28) ile ekleşmiş.
- Ya son derece kalender ve uysal yahut *barut gibi* sertti.(107-22)
- Bu, onun için değişik ve yepyeni bir hayattı. (17-12)
- ... edilirken, bir yandan da *fenerlerle* doktorun gözlüğü aranıyor, *akşamdan beri* uğradığı yerlere –eve, kahveye, eczaneye –adamlar koşturuyordu. (11-15) ile ekleşmiş.

- *Bu kadar / kuvvetli bir imana karşı / rica gibi hiddet ve tehdidin de bir tesiri olamayacağını anlayan kaymakam, artık sesini çıkarmadı.(10-25)*
- *Bununla beraber işin asıl vahameti sebepte değil, zat-ı meselede idi. (62-10)*
- *Çehresi gibi hareketleri ve konuşması da inanılmaz derecede başkalaşmıştı. (23-33)*
- *Fakat buna mukabil orada bütün bir hayatın vazgeçilemeyen alışkanlıkları vardı.(98-31)*
- *...bir şey, onun Valiye karşı / cemilesi gibi izah ederek dışarıya karşı da vaziyet idare etti.(106-33)*
- *Telgrafın kendine ait olduğunu zanneden Halil Hilmi Efendi, sokakta söyleniyordu.(118-21)*
- *Benim için milyonda bir ümit kalmadı. (115-9)*
- *Elimizde dünya kadar para birikti, ...(116-13)*
- *Artık benden yana, itiraz yok. (57-10)*
- *Anlattığına göre, birkaç gün izin alarak dinlenmeye geldiği Sancaktan bu vekâlet emrini alınca adamakıllı canı sıkılmıştı. (65-11)*

Bu grupta birleşme, isim unsurunun ve edatın türüne göre ya ilgi, yönelme, ayrılma hâli eki ile ya da eksiz olur.

- *Kendisi vaktiyle Yıldız sarayında Abdülhamit şehzadelerinin hocası idi. (40-16) (Eksiz)*

- Kayınbirader, o gece *domuz gibi* içtikten sonra eve gelmiş, *ablasıyla* maraza çıkarmıştı. **(12-22)** (*Eksiz*)
- *Onun gibi* bu kasabanın da harabolmiyan neresi var. **(87-14)** (ilgi hali (-in) eki)
- *Sabaha karşı* yalnız o, değil şehir de birbirine girdi. **(80-5)** (*-A yönelme eki*)
- Muhacirler meselesi *düne kadar* bu vaziyette idi **(60-29)** (*-A yönelme eki*)
- Bu saatte bu biçare kafanın içi *dışından ziyade* acıyordu. **(46-31)** (*-dan / -tan uzaklaşma eki*)
- Yarın *kovulduktan sonra* halkın gözü önünde çıkmaktansa şimdi giderim daha iyi. **(83-16)** (*-dan / -tan uzaklaşma eki*)

Bu grupta edat olan unsur iyelik ve isim çekim eklerini alabilir ve isim gibi kullanılır.

- Daha *odun gibilerini de* kullanılır o... (103-24)
- Kaymakam, dargın bir çehre ile: ‘ *Birader, bir tuhaf konuşuyorsunuz gibime geliyor.* ’ Dedi. (62-20)

Edat grubunda, isim unsuru kelime grubu olabilir.

- Mesele nazik olduğundan onun fikrince, değil akşama kadar, lâmbaları yakarak *yarın sabaha kadar* da çalışabilirdi. **(59-16)**
- Fakat *onun çektiği resimlere karşı* ne yapılabilirdi? **(69-14)**
- O, daha sonra, *yol yorgunluğu geçtikten sonra* düşünülecekti. **(64-16)**

- Maamafih arz ettiğim gibi bir mahzur yoksa ...**(68-14)**
- Başımız sıkıldıkça *cankurtaran simidi gibi* sarılacağız. **(62-33)**
- *Kavga etmek korkusu ile* ikisi de zelzele lâkırdısını bırakmışlardı. **(28-20)**
- Kaymakam, *dibi kırmızı mühür mumu ile / davet edilmiş misafirlerine ikramda kusur eden bir ev sahibi gibi* ellerini ovuşturuyor. **(64-23)**
- Şu Leh yahudisi suratlı, çıyan gözlü oğlanı *bir ayak evvel / kasabadan atlatmak için* behemehâl bir çare bulmalıyız. **(71-17)**
- Fakat *esasın doğru olmaması için* sebep yoktu. **(34-27)**
- *Meşrutiyet kıraathanesindeki rivayete göre*, mesele şu idi. **(104-22)**
- *Ohanesin gözlüğü kendisine uymadığı için* doktor, dehşetli kızıyor. **(11-19)**
- Belediye reisi, *kafasının biraz ağır işlemesine rağmen* hakikati görmeye başlamıştı. **(62-12)**

Aşağıdaki örneklerde de isim unsuru cümle yapısındadır. İç içe birleşik cümle yapısı dediğimiz bu yapı içinde iç cümlelerin “diye” edatı ile temel cümleye bağlandığını görüyoruz.

- ‘Beni doktordan sen korudun yarabbi!’ diye mırıldandı. **(11-31)**
- Halil Hilmi Efendi, az kalsın, boş bulunarak: ‘vaz mı geçtiniz?’ diye soracaktı. **(67-18)**
- ‘Huzurunuz bize şeref verirdi’ diye eğlenmiş, onun kabul ettiğini görünce de şaşırmıştı. **(21-3)**

- Mutasarrıf, telgrafı okur okumaz: '*derhal hareket ediyorum.*' diye cevap verdi. (80-1)

Bu grupta birden fazla isim unsuru bulunabilir.

- ... Ve sataşmayı bazen adamcağızın başına *hokka, sigara tabağı* gibi şeyler fırlatmak derecesine vardırdıyordu. (78-30)
- Maamafih *sensin, bensin ile* vakit ziyan edecek halde değiliz. (71-16)
- ... bağırsa Ahmet Masum yalan söylemediğine *deliller, şahitlerle* ispat edecek belki. (52-29)
- *Dolu, zelzele, orman yangını, su baskını* gibi insan mesuliyetine aşan gök afetleri karşısında da, ... (25-30)

1.8.1. Edat Gruplarının Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- Bunlar *zelzeleye* dair değildi. (64-15)
- Fakat bunların hiç biri *merak edilecek gibi* değildi. (11-6)
- Çalgı tekrar *başlamak üzere* idi. (6-30)
- Mutasarrıf asıl işini *unutmuş gibiydi*. (89-23)
- Biraz zarar vardır, derecesi *tahkik edilmek üzeredir*. (45-31)

Sıfat Olarak Kullanılması

- Bunlar, *gündelik işlere ait* üç evraktır. (94-13)
- Çayın karşı yakasındaki Gaziler ve Çaybaşı mahalleleri çeşit çeşit insanları ve *Arap saç* gibi karmakarışık meseleleri ile âdeti bir küçük Makedonya halinde idi. (57-30)
- *Tan, Taymis gibi* gazeteleri bizim için yazdıkları yazıların tercümelerin siz de elbette gazetelerde okumuşsunuzdur. (121-3)
- Eşref, *Halil Hilmi Efendi gibi* tecrübeli ve kemali bir insanın kendisiyle aynı fikirde olduğuna pek sevindi. (65-24)
- ‘Sarıpınar’ın dağ köylerinde birinde *Çerkez Murat diye* bir at hırsız yaşardı. (22-4)

Zarf Olarak Kullanılması

- Fakat o, *çatık ve ciddi bir çehre ile* yaralıya su verilmeyeceğini söyledi. (10-2)
- Arasına Deli Kâzım, *nasihat vermek için* balkona çıkıyor, ... (58-23)
- *Geçici bir ümittten sonra* ayakları tekrar suya ermeye başlayan Halil Hilmi Efendi, hafifçe içini çekti ve... (66-1)
- Mal müdürü ile Evkaf Müdürü *bu iş için* biçilmiş kaftandı. (46-20)
- Belediye çavuşları ve bekçiler birçok kimseler *evlerinden getirmek için* emir almışlardı. (118-16)

1.8.2. Edat Gruplarının Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Yüklem Olarak Kullanılması

- Bir sıhhi imdat heyeti yola *çıkarılmak üzeredir*. (43-28)
- Sanat *sanat içindi*; bu muhakkak! (38-1)
- Artık Hurşit'ten başka kapısını çalan *yok gibiydi*. (97-16)
- Evet, vaziyet hakikaten *dediği gibiydi*. (113-3)
- Neyse maşallah görüyorum ki hepiniz sıhhattesiniz, *demir gibisiniz*. (109-21)

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- Şimdi *bir seneden beri* Sancak idadisinde Fransızca ve Tarih muallimi idi. (35-31)
- Hamit Beyin sesi gittikçe inceliyor: ‘ Neden öyle ise? ‘ diye bağırdıkça *hallaç tokmağ ile vurulan yay kirişi gibi* dızlıyordu. (94-34)
- *Telgrafın merasimle okunmasından sonra* kimse artık yerine oturmamıştı. (117-3)
- Kaymakam, *inanılmaz bir sükûnetle* gülümsedi. (115-8)
- Fakat sonradan bütün ümidini kaybetti ve durduğu yerde *taş gibi* donup kaldı. (94-29)

1.9. BAĞLAMA GRUBU

İki ya da daha fazla isim unsurunun bağlama edatları ile oluşturduğu kelime grubudur. Bağlama edatları; ve, ile, dahi, ila, ya, yahut, veyahut, fakat, ama, değil, ya... ya, hem...hem, ne...ne, da/de... da/de vb.'dir.

Bağlama edatı isim unsurlarının arasında bulunur. İsim unsurları, grubun kuruluşuna eşit olarak katılır. İsim unsurları kelime olabileceği gibi kelime gurubu şeklinde de bulunabilir.

İsim unsuru + bağlama edatı + isim unsuru = bağlama grubu

Çekiç + ve + keser = Çekiç ve keser (72-16)

- *Dört çocuk ve hasta alil bir kadın ... (92-12)*
- Kumandan, yavaş yavaş kendini *toplamağa ve kızmağa* başlamıştı. (26-20)
- *Bu gece yahut da yarın gece* bir zelzelenin Sarıpınarı hakikaten yıkması ... (120-11)
- Korkunç bir harabe göreceğiz zanneden heyet, kendini *mesut ve şirin* bir kasaba içinde bulunca şüphesiz ki, sevinecektir. (121-8)
- Kimsesiz bir ihtiyar adam gücünün zaten nasıl olsa çekemeyeceği bir yüke *üç, beş keçi ile bir iki serseri* eklenmesinden ne çıkardı? (100-32)
- Amma mutlaka zelzele gecesi olmamış *da daha evvel, yahut daha sonra* olmuş. (87-15)
- Yarın sabahtan tezi yok, *dolaplar ile ablar* tekrar birbirine girince sen seyreyle gümbürtüyü. (84-3)
- *Onu ve onunla beraber de mühendis Deli Kazımı.* (75-15)
- Hamit Bey arabada yalnız sarsılmakla kalmamış, *rüzgar ve sıcakın* türlü cilvelerine de uğramıştı. (81-3)

Sıralanan unsurlar ikiden fazla ise bağlama edatı son iki unsurun arasına girer. Bu edat da ancak ve olabilir. (Ergin, 1985:380) Diğer unsurlar, virgül (,) ile ayrılır.

- Kendisine bir hürmet göstermesine, her meselede akıl danışmasına ve hele durmadan Sarıpınardan şikayet ederek buradan kurtuluş emrini dört gözle beklediğini söylemesine göre, zeki ve iyi çocuktur. (72-28)
- Gerçi bazı azalarında ve en ziyade dirseğinde, dizkapağında ve kuyruksokumunda ufak tefek ağrılar, sızılar duymuştu. (11-4)
- ... yattığı yerde omuzlarını, sırtını, göğsünü ve kalçalarını kımıldatarak vücudunu, hareket halinde, bir umumi provadan geçirdikten sonra yüreği büsbütün rahat etti. (11-8)
- Bunlarla kasabada birçok tamirler, boyalar ve yepyeni binalar yapıldıktan başka, hükümet karşısında güzel... (126-17)
- Halil Hilmi Efendi, çınarlar, söğütler, cevizler ve asma çardakları altında kahvaltılar, yemişler yedi; ... (48-11)
- Soyunda birçok meşhur ulema, müderrisler kazaskerler, bir şeyhislam ve hele bir Evliya vardı ki, ... (40-10)

“ile” bağlama edatının ekleşmiş şekli olan –(y)la bağlama eki de isim unsurlarını bağlayabilir. Bu yapı, iki unsurlu bir yapı olup, birinci unsur –(y)la eki taşır. (Karahana;2006:66)

- Yardım heyetinden genç bir doktorla Eşref, Naciye’yi birbirinden kıskanarak birbirlerini tokatlamışlar, ... (105-5)
- Mutasarrıf beyle benim kellelerimiz de gidecek gibi görüyorum. (119-32)

1.9.1. Bağlama Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- Hamit Beyin kitabet ve inşası hakikaten kuvvetliydi. (111-8)
- Bunu, çok geçmeden, Londra ve Paris’in göz yaşları ve paraları takibetti. (102-33)
- Dahiliye Nazırı, bürosunun gözünden kağıtlar ve sigara kutuları alırken birdenbire durdu. (104-7)

- Gerçi burada gördüğü *itibar ve rahatı* o, evinde hiçbir zaman bulamıyacaktı. (98-25)
- ...veriyor, içindekileri *bir kısım eşyaları ve kab kacaklariyle* beraber bahçeye, *çadır ve çardak* altına çıkarıyordu. (123-25)
- ...sarardı, uzadı ve sesi hafifçe *incelmeye ve dızlamaya* başladı. (108-9)
- Yaraları *hükümet doktoru ile eczacı Ohanes Efendi* tarafından sarılmıştı. (9-2)

Vilayet *telaş ve heyecan* içinde. (44-6)

- Konuşma, fazla bir şey ifade etmiyen bu şekilde *sual ve cevaplarla* bir müddet devam etti. (93-7)

Sıfat Olarak Kullanılması

- *Tahsilli olan ve lisan bilen* bir genç, ne diye böyle yerlerde ömür çürütecekti? (65-22)
- Fakat o, *çatık ve ciddi* bir çehre ile yaralıya su verilmeyeceğini söyledi. (10-2)
- ...gelerek kalabalığı büsbütün azdıran *tehlikeli ve ateşli* nutukları söylüyordu. (58-23)
- Malmüdürü, saçkırandan başında ve yüzünde tek tüy kalmamış *uzun ve kuru* bir adamdı. (5-23)
- Bu, onun için *değişik ve yepyeni* bir hayattı. (17-12)
- *Ne ürkek, ne biçare* bir hali vardı bu kızın! (20-14)
- Fakat *muayyen bir iddiaları olan ve tahkikat istiyen* vatandaşları hele sayıları ... (59-7)
- Bu fotoğraflı sarı oğlanın *ihtiyar ve kimsesiz* Halil Hilmi Efendinin ocağına incir dikmeye geldiğine şüphe mi var? (64-1)

1.9.2. Bağlama Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- ...şiddetleniyor, hele *Nida-yi Hak ile Millet Sesi*, kedi ile köpek gibi birbirlerini yiyorlardı. (77-16)
- “Viran olası hanede *evlad ü ayal* var.” (89-33)

- Fakat kadının gürültüsünden *ne kendi ne de başkaları* bunun farkında olmuyorlardı. (79-4)
- Fakat *kaymakama acıyanlar, yahut onun değişmesini kendileri için hayırlı görmiyenler* de az değildi ve ... (70-14)
- *Belediye reisi de, ötekiler de* dilli, dişli kimselerdi. (54-4)
- *Kaymakamla belediye reisi* telgrafi gece yarısına doğru bitirdiler ve... (46-4)
- Fakat *ne kendisi, ne Nalan kalfa*, bunu akıl edememişlerdi. (96-17)

Yüklem Olarak Kullanılması

- Kumandan, bütün geceyi ayakta geçirmiş olduğu halde *dinç ve pırıl pırıldı*. (25-17)
- Tavanda artık dökülecek bir şey kalmadığı için sofa *emin ve temizdi*. (72-23)

Nesne Olarak Kullanılması

- Fakat Hamit Bey, *herkesin kendine baktığını ve bıyık altından güldüğünü* zannediordu. (110-17)
- Halil Hilmi Efendi, *Hacı Fikrinin gözlüklerini düzelttiğini ve dizlerinin üstündeki kutudan bir tutam enfiye aldığını* gördü. (42-20)
- *Muhbirleri ve daha başkalarını* kapı kapı, dükkân dükkân dolaştırıyorlar, her gün ... (77-4)
- Vali, ertesi sabah arkasında yine büyücek bir kalabalıkla *kasabanın çarşısını ve birkaç mahallesini* dolaştı. (114-7)
- Muallim, bir takım tesirlerden *neleri ve kimleri* kastediyor? (51-25)

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- Niyazi Efendi, elini kaldırarak *belediye reisine ve kaymakama* teminat verdi.(61-27)
- *Sancak merkezinde ve kazada* nüfuzlu hamiler buluyor, onları aralarında hır çıkmadan idare ediyor.(23-35)
- *Nida-yı Hak ile Millet Sesi* 'ne öteki gazeteler de katılmışlardı.(76-10)

- ...başlamasından korkarak *kasabada ve yakın köylerde* araba ile bir küçük tetkik seyahatine çıkmaya karar verdi. (47-17)
- *Sefarethanelere ve büyük otellere* hergün *karadan ve denizden* alay alay misafirler ve seyyahlar geliyor... (102-10)

Zarf Tümleci Olarak Kullanılması

- Bir mutasarrıf, fiilen vazife başında bulunmasa da, kaymakamın en dip köşede oturmasını *nasıl ve hele neden* hoş görülebilirdi? (85-2)
- Deli Kazım, *salonu dolduran sandalyeler arasından yavaş yavaş ön sıraya doğru yürüyerek ve elleriyle işaretler yaparak* söylemeye başladı. (121-28)
- *Vallahi ve tallahi* razıyım. (56-10)

1.10. UNVAN GRUBU

Bir şahıs ismi ile bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime grubudur.

Şahıs ismi + unvan veya akrabalık ismi = unvan grubu

Halil Hilmi + Efendi = Halil Hilmi Efendi

Nâlân + kalfa = Nâlân kalfa

Bu grupta şahıs ismi başta, unvan ve akrabalık ismi sonda yer alır. İki unsur da eksiz birleşir. İsim unsuru birleşik isim olabilir.

İncelediğimiz romanda unvan isimleriyle yapılan unvan grupları çoğunluktadır. Bunun yanı sıra meslek isimleri ile de unvan grupları yapılmıştır. Ancak akrabalık isimleriyle yapılan unvan grupları pek görülmemiştir.

- *Halil Hilmi Efendi*, bir noktayı çok iyi görmüştü. (85-19)
- Akşam yemeği *Ömer Beyin* evinde yenecekti. (86-3)
- Bir de arasıra *doktor Arif Bey* uğruyordu. (97-16)

- Zaten kasabada adını doğru basmaza çıkarmak için *Ömer Beyle* ahbap olmak kâfi idi. (105-16)
- Elverir ki *Nikolaki Efendi* ile beraber bulunayım. (106-21)
- Müsaade Buyurursanız düşündüklerimi arzedeğim *Vali beyefendi Hazretleri...* (121-25)
- Şehzade Şemsettin Efendi, tekrar arabasına bindiği zaman: “ Zelzelenin ne korkunç bir afet olduğunu şimdi anladım...” (125-18)
- Yaraları hükümet doktoru ile *eczacı Ohanes Efendi* tarafından sarılmıştı. (9-2)
- *Hacı Hafız*, tükenmez bir can sıkıntısına benziyen sesiyle her akşamki ezanını okuyor... (43-2)
- *Mühendis Kazım Beyefendi* de gelip görmüştü. (51-3)
- *Kekeme reis*, günün birinde: “ Ne yapacağız arkadaşlar, ” dedi. (75-17)
- Galiba anlamak için de, *Sakallı Mehmet Paşa* gibi halka kendilerini astırmayı bekliyeceklerdi. (113-21)
- *Nalân kalfa*, iki günlük yolda idi. (98-12)
- *Mahmut Şevket Paşa* vakasında sonra ittihatçılar İstanbul matbuatını suyu çekilmiş değirmene çevirmişlerdi. (34-28)
- ... gazetesinde tanımış olduğu *Gümülcineli İsmail Şaban ağa* vesaireden yakın ahbaplar gibi bahsederken küçük memurlar ve eşrafı şaşırtıyordu. (32-31)
- ... teklifsiz ahbapları yanında *Enver Paşadan* “ bizim Enver ” diye bahse başlamıştı. (25-13)
- Mutasarrıfın *Eşref oğlanı* neye gönderdiği malum. (82-29)

Unvan grupları cümle içinde isim görevinde bulunurlar. Tek başına kullanılabildiği gibi bir başka kelime grubunun unsurunu da oluşturabilirler.

- On beş, on altı yaşlarında iken arkadaşları ile *Abraham Paşa* korusuna gittiği sabahları hatırlıyordu. (14-18) (isim tamlaması – tamlayan)
- ... öldürülmüş olan *Mahmut Şevket Paşanın* Harbiye talebesi iken tercüme etmiş olduğunu söylemesi... (17-15)
- Evet, *Halil Hilmi Efendi* için önündeki küçük kâğıt parçası karşısında söylenecek başka hiçbir şey yoktu. (66-8) (edat grubu – isim)
- Fakat ne kendisi, ne *Nâlân kalfa*, bunu akıl edememişlerdi. (96-17) (Bağlama grubu – isim)
- Valinin adını işitince zaten kaçacak delik arıyan *Hamit Bey*, buradan çıkıp gitmek lüzumundan başka hiçbir şeyi takdir buyuracak halde değildi. (106-15) (sıfat tamlaması - isim)
- Vay *Ömer Bey*... şükür görüştüğümüze. (107-8) (ünlem grubu – isim)

1.10.1. Unvan Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- *Malmüdüri Cevdet Efendi* birdenbire ayağa kalkarak: “Zelzele oluyor arkadaşlar, ” dedi. (5-1)
- *Halil Hilmi Efendi*, derin içini çekti. (95-21)
- *Halil Hilmi Efendi*, Beykozlu idi. (14-18)

Nesne Olarak Kullanılması

- Bu düşünce, *Halil Hilmi Efendi*yi adeta kudurtmuştu. (19-6)

- Belediye Reisinin arasına kakmaya hazırlanır gibi hareketler yapması da *Halil Hilmi Efendi*yi ayrıca kuşkulandırmaktadır. (45-4)
- ... ve *Halil Hilmi Efendi*yi pijamasıyla yatak odasında kabul etti. (87-22)
- Vali bir kaç adım yürüdü, başkalarıyla üç, beş kelime konuştuktan sonra tekrar arkasına dönerek *Ömer Beyi* aradı. (107-16)

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- Vali, bu teftişinde nedense kancayı en ziyade *Halil Hilmi Efendi*ye takmıştı. (114-19)
- *Halil Hilmi Efendide* yine bir sarsıntı oldu. (16-2)
- Nitekim bu uğursuz zelzele vakasında piyango *Halil Hilmi Efendi*ye vurmuştu. (33-6)
- Bunun için belediye reisi, *Halil Hilmi Efendi*ye uzun zaman nazlanıyor görünmüş ve... (33-24)

Cümle Dışı Unsur Olarak Kullanılması

- Allah esirgesin *kaymakam Bey*. (70-28)
- Ne dersiniz *Hamit Bey* (120-1)

1.11. BİRLEŞİK İSİM

Bir şahsın özel adı olmak üzere yan yana gelen isimlerin eksiz olarak kullanıldığı kelime grubuna birleşik isim denir. Bu isimlerin hepsi özel isimlerdir.

İsim + isim + ... = birleşik isim grubu

Zeynep + Korkmaz = Zeynep Korkmaz

Reşat + Nuri + Güntekin = Reşat Nuri Güntekin

İki veya daha fazla kelimeli bütün şahıs adları birleşik isim grubu yapısındadır. Birleşik isimde isimler eksiz birleşir.

- *Hüseyin Rusuhi, Çopur Resmî* isminde bir arkadaşını hatırladı. (35-27)
- Bütün bu rezaletler, kendisinin geceleri bir yer yatağı serdirip yatmaktan bile ürküttüğü bir makam odasında, *sultan Mehmedin* karşı duvardaki çerçevesinden hayretle bakan büyük gözleri karşısında olmuştu, öyle mi? (19-3)
- Fakat *Ahmet Masum*, anlıyacak mı? (51-21)
- Müderris Efendi, *İgnas de Loyolanın* ta kendisi idi. (52-6)
- Ertesi gün Alman ve Avusturya sefirleri Dolmabahçe sarayına ve Babıaliye giderek Almanya İmparatoru *İkinci Vilhelm* ile Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kırallı *Fransova Jazetin* “Sarıpınar ahali-i islâmiyesinin uğradığı ağır felaketten duydukları samimi teessürü arz ve Tanrının memalik-i Osmaniyeyi bundan sonra... (102-18)

Tamlananı özel isim olan sıfat tamlamaları zamanla bir şahsa ad olmak üzere “ birleşik isim” oluşturulabilir. Sıfat tamlamasında başta bulunan vurgu, birleşik isimde ikinci unsur üzerine kayar.

- *Deli Kazım*, bir şey yumurtlıyacak, *Hacı Fikri*, malûm şiddetiyle derhal azacak ve makam odasında bir kızılca kıyamettir kopacaktı. (42-8)
- Zelzeleyi yerin altındaki koca öküz değil, *Arap Ziverin* zilli maşası yapıyordu. (5-15)
- Unvan grupları zamanla birleşik isme dönüşebilir.

Zaten hala neden kullanıldıklarına bir türlü akıl erdiremediği, böyle *Hacivat Çelebi* kılıklı, eski devir döküntülerinden başka ne beklenebilirdi. (113-5)

Birleşik isim cümle içerisinde kelime çeşidi olarak isim görevinde, cümle unsuru olarak da özne görevinde kullanılmıştır.

- “Sarıpınar”ın dağ köylerinden birinde *Çerkez Murat* diye bir at hırsızı yaşardı. (22-4) (isim)
- *Ahmet Samim, Şehrahçı Zeki,* gibi muharrirler sokak ortalarında öldürülürlerken öte yanda şairler pekâlâ hazan ve akşam şiirleri yazıyorlar ve... (36-31) (isim)
- *Selim Şevket* birkaç aydan beri bazı yeni şeyler düşünüyordu. (37-36) (özne)
- *Deli Kazım,* bir şey yumurtlıyacak... (42-8) (özne)

1.12. ÜNLEM GRUBU

Bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim unsurundan oluşan kelime grubuna ünlem grubu adı verilir. Ünlem (a, ey, ah, hey, hay, bre, mere, yâ, yâhu, be, ayol vb) başta, isim unsuru sonda bulunur. İsim olan unsur tek kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir. Unsurlar herhangi bir ek almadan birleşirler.

Ünlem + isim unsuru = Ünlem grubu

Bre + namertler = Bre namertler

- ‘Ne diye böyle işlere karışırsın *be birader?* ‘ (26-18)
- O: - *Bre namertler!*... Allahın zulmü olur da siz nasıl farkında olmazsınız? ... (29-31)
- ‘*Be herif* senin de hiçbir şeyin, hiçbir şeye benzemez’ diye eczacıyı durmadan haşlıyormuş. (11-20)

İncelediğimiz eserlerde ünlem grupları cümlelerin başında ortasında ve sonunda tespit edilmiştir. Bu gruplar cümlelerin kuruluşuna katılmayan cümle dışı unsur olarak görev yapan gruplardır.

- Zulüm değil mi bu *be birader?* Anlaşıldı kovacaksınız... (118-23)
- Biliyorum *be herif,* yiyeceksin başımı... (99-25)

İsim olan unsur tek kelimeden oluşabileceği gibi kelime grubu şeklinde de bulunabilir.

- *Ah o Rifat melûnu, koyunlarında besledikleri yılan...* **(45-2)**
(isim unsuru: sıfat tamlaması)
- *Vay Ömer Bey...* Şükür görüştüğümüze. Senin hâlâ ihtiyarlamaya niyetin yok mu? dedi. **(107-8)** (isim unsuru: Unvan grubu)
- *Hay Ömer Bey hay!* **(107-15)** (isim unsuru: Unvan grubu)
- Dahiliye Nazırı kendisine gazetecilerin bu şikayetini anlatan müsteşara: 'Yalan mı ya *a iki göztüm* ?' dedi **(77-36)** (isim unsuru: eksik iyelik grubu)
- Ünlem grubunda birden fazla isim unsuru bulunabilir.
- *Vay / sarhoş, edepsiz vay.* **(85-15)**
- *Ah / o Rifat melûnu, koyunlarında beslediklerin yılan ...* **(45-2)**

Bu grubun bir örneğine de bir beyit içinde rastlanmıştır.

- Eliza Binemeciyan, Donanma Cemiyeti tiyatrosunda baştan başa siyah tüllere sarınarak:

'Aaah ey zulmet içinde sürünen aileler

Kahrolun şekl-i harîka bürünen hâileler' nakaratını tekrar ederken... **(38-8)**

1.13. SAYI GRUBU

Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğuna sayı grubu denir.

Dilimizde sayılar üç şekilde karşılanır.

Tek kelime ile : bir, iki, üç, on, elli, yüz, bin vb.

Sıfat tamlaması ile : beş yüz, yedi bin, kırk milyon vb.

Sayı grubu ile : elli yedi, seksen iki, yüz otuz bir, bin sekiz, vb.

M. Ergin (1985:391) sayı grubunu şöyle tarif etmiştir: “...sayı grubu büyük sayı, küçük sayı olmak üzere iki unsurdan yapılır. Büyük sayı önce, küçük sayı sonra getirilir. Doğrudan doğruya yan yana getirilirler, herhangi bir ek almazlar. Büyük sayı da, küçük sayı da ya tek kelime, ya sıfat tamlaması, ya sayı grubu olur...demek ki sayı grubu arka arkaya gelen iki veya daha fazla büyük sayı - küçük sayı unsurlarının meydana getirdiği kelime grubudur.”

Gruptaki sayı isimlerinin dizilişi basamak sistemine göredir. Sayılar sondan başa doğru büyür. Sayı isim eksiz birleşir. Sayı isimleri ayrı yazılır. Sayılar arasına herhangi bir işaret konmaz.

Büyük sayı + küçük sayı = Sayı grubu

Yirmi + beş = yirmi beş

Seksen iki, iki yüz yetmiş sekiz, beş yüz altmış iki vb.

Kelime grubu hâlindeki sayılar, sıfat tamlaması veya sayı grubu kuruluşundadır. Genellikle ana sayılar sıfat tamlaması olarak, ara sayılar ise sayı grubu olarak karşımıza çıkar. Vurgu, sıfat tamlamasında başta, sayı grubunda sonda bulunur.

Yedi yüz, iki bin, elli milyon (sıfat tamlaması)

- Her ay memleketten gönderilen *iki yüz* kuruşla yaşamakta güçlük çektiği için bir muhalif gazete kapılanmıştı.(32-21) (sıfat tamlaması),

Yirmi dört, seksen iki, altmış yedi (sayı grubu)

- *Yirmi beş*, yıla yaklaşan idarecilik hayatında onu perişan eden bu idi (6-18) (sayı grubu)
- Eh olmalı bir sekiz, on, *on beş* tane ...(12-1) (sayı grubu)

Sayı grubunda milyona kadar iki unsur vardır. Her unsur kendi içinde sayı grubu, sıfat tamlaması veya tek kelime olabilir.

Altı yüz kırk: sayı grubu (altı/ yüz: sıfat tamlaması)

İncelediğimiz eserde büyük sayı gruplarına rastlanmamıştır.

- ...ve *beş yüz elli* kuruş aylıklı belediye başkâtipliğini koparmadan onun yakasını bırakmamıştı. (33-11) (beş / yüz: sıfat tamlaması)

1.13.1. Sayı Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim Olarak Kullanılması

- Daha *kırk beşini*, bulmamış adama ihtiyar denir miydi? (16-3)
- ...geçmişti; bunu *otuz altıya*, çıkarmakta büyük zarar yoktu. (46-34)
- Çünkü onun dedikodularının asıl hususiyeti yüzde *doksan beş*, doğru olmalarındadır. (52-31)

Sıfat Olarak Kullanılması

- Zaten nasıl olsa *yirmi dört* saat geçmişti; ... (46-34)
- *Otuz beş* yıl bir yastığa baş koyduk. (81-24)
- vakit, *on, on iki*; yaşlarında arsız bir kız çocuğu imiş. (22-19)
- Öyle ârizalar olur ki, *yirmi dört* saat geçmeden koku vermez. (31-15)
- *Yirmi üç* yıldan beri Anadolu'da yaşayan bu hemşehrde farzettığı İstanbul ve Karakulak hasreti buna birde tatlı merhamet duygusu ilave etti. (89-10)
- Fakat, ara sıra coşkun yumruklarla sırtını okşayarak, kolunu sallayıp sarsan vali ile *on beş* yirmi adım yürüyüp ayrıldıktan sonra lisanını değiştirdi. (111-35)

Sayı grupları, söz diziminde çeşitli cümle unsurları olarak görev yapabilmektedir. Ancak eserimizde sayı gruplarına müstakil şekliyle bir cümle unsuru olarak rastlayamadık. Sadece bir örnekte sayı grubu ara söz olarak bulunan şart cümlesi içinde nesne görevinde görüldü.

- Fakat muayyen bir iddiaları olan ve tahkikat istiyen vatandaşları – hele sayıları biri, beşi, *on beşi* çok aşarsa- hangi kapıya göndermeli? (59-7)

1.14. BİRLEŞİK FİİL

Birleşik fiiller, bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir. (Korkmaz, 2007a: 791)

Birleşik fiiller konusunda birbirinden farklı sınıflandırmalara rastlanmıştır. Bu sınıflandırmalardan L. Karahan'ın tasnifi esas alındı ve konu buna göre incelendi.

1.14.1. Bir Hareketi Karşılaman Birleşik Fiiller

Bu birleşik fiiller bir isim ile bir fiil unsurunun birleşmesinden meydana gelmiştir. Fiil, ya bir ana yardımcı fiildir, ya da sözlük anlamı dışında kullanılan bir başka fiildir. (Karahan, 2006: 73)

1.14.1.1. Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller

Bu tip birleşik fiillerde “et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun-“ yardımcı fiilleri kullanılır. Asıl unsur olan isim başta, yardımcı fiil sonda bulunur. Yardım fiil, çekim görevi alarak anlamı üzerinde bulunduran isim unsurunu fiilleştirir.

İsim unsuru + yardımcı fiil = birleşik fiil

Rahat + et- = *rahat edersin. (112–22)*

Mecbur + ol- = *mecbur oldu. (55–0)*

- Yetmişlik Hacı Hafızın ezanı artık zelzelenin sonunu, tabii hayatın döndüğünü *ilan etmektedir. (43–13)*
- ... vücudunu, hareket halinde, bir umumi provadan geçirdikten sonra yüreği büsbütün *rahat etti. (11–8)*
- ... ve doktor, bunu *tasdik ediyordu. (86–34)*
- ... onun Valiye karşı cemilesi gibi *izah ederek, dışarıya karşı da vaziyeti idare etti. (106–33)*

- Kalemin yazdığını hiç olmazsa *tefsir ve tevil etmek* mümkündü(69–13)
- Yalnız, sırf hakikat namına doktor bey şu işi *tenvir etsin* (57–10)
- Daha fenası bu yanlış haber Ispartadaki ailesine de *aksetmiş* ve...(76–14)
- ...taniyan Ohanes’in birkaç defa bu Eşref’ten *bahsettiğini* hatırlıyordu.(64–3)
- Malmüdürünü ürküten sarsıntının başkalığını o da, sırtında soğuk bir ürperme ile, *hissetmişti*.(6–4)
- ... diye bağırın Hurşidi çağırdı ve yatağın içeriye naklini *emretti*. (30–10)
- Reis, kalabalığa karşı Belediye dairesinin kapılarını kapattırmaya *mecbur olmuştu*.(58–22)
- ... sabah alaca karanlığının bir kat daha dehşetini arttırdığı bu fevkalade hal karşısında, akılamaya *mecbur oldu*.(80–11)
- Yoksa *mesul oluruz*. (75–26)
- ... haline gelmiş memur ihtiyatı buna *mani oldu*. (95–24)
- Koca gün lâklâkiyat ile *ziyan olmuştur*. (45–36)
- ... bırakın da biraz ihtiyar kaymakamımızla *meşgul olun* Kazım Bey dedi ve...(56–17)
- ... şair, tiyatronun karşısındaki otelde bir oda tutmaya *mecbur olmuştu*.(76–26)
- Fakat eğlencelerin en parlağı Ömer Beyin Cuma günü kasabadan iki saat uzaktaki çiftliğinde yaptığı *davet oldu*.(74–26)
- Böyle olunca Hurşidin de serseriye “az bir terbiye” vermesi *vacip olmuştu*.(12–23)

- ... fakat muallim, *defold*duktan sonra masanın başında bir sinir krizi geçirdi. (53-3)
- Muhterem arkadaşlar... Telgraf Mabeyn-i Hümayundan, Sarıpınar zelzelesi teessür-i şahaneyi *mucibolmuş*. (116-31)
- Başkası olsa bunu *mesele* yapar... (61-18)
- Sabaha kadar kasabayı dolaşmış, bir bir kapıları çalarak *tahkikat* yapmıştı.(25-20)
- ... tekrar birbirine girince sen *seyreyle* gümbürtüyü. (84-3)
- Çarşafı geziyor, *namaz kılıyor* ve Naciye... (22-10)
- ... ve Sarıpınar halkını selam-ı şahane ile *taltif kılan* bir felaket gayrivaki olamaz.(121-31)
- Çünkü o zaman, kendisi de kızıp köpürecek ve mesele daha kolaylıkla *halledilmiş* bulunacaktı. (93-32)

Bu birleşik fiillerin isim unsuru bir sıfat-fiil olabilir. Sıfat-fiil, “ol-“ ve “bulun-” yardımcı fiilleriyle birleşir. “ol-”’un sıfat-fiillerle kurduğu birleşik fiillerde –miş ekli sıfat-fiiller, bitmiş, tamamlanmış bir hareketi –(I)r/-Ar ekli sıfat-fiiller, devam etmekte olan bir hareketi, -AcAk ekli sıfat-fiiller niyet halinde ifade edilen bir hareketi; sıfat-fiil görevinde de kullanabilen –yor ekli sıfat-fiiller ise, yakın geçmişte ortaya çıkan tamamlanmış veya devam etmekte olan bir hareketi karşılarlar. (Karahana, 2006: 74-75) Bu tip birleşik fiillere Banguoğlu (1998:482) “Karmaşık Fiiller”der.

- Komşu bahçedeki bülbül her halde geceleyin de birkaç kere bu münasebetsizliği *yapmış olacaktı*. (15-19)
- Kendi sesini *işitmemiş olsaydı* bu sözün kendi ağzından çıktığına kendi de inanmıyacaktı. (115-26)

- ... kına gecelerinde oynamayı hemen hemen bir resmi meslek *yapmış olmasındadır.*(24–4)
- ...ağızların bunu çoktan *yetiştirmiş olduklarına* şüphe yoktu. (83–20)
- Arabada şehzadenin karşısına *oturmuş olan* Vali, sevincini saklamaya çalışarak.. (124–21)
- İşsiz, güçsüz çarşıda, pazarda dolanmaya *utanır olmuşlardı.* (75–28)
- ...Ve bunun üzerine oradan da ses *çıkamaz oldu.* (124–7)
- ...molozların altında upuzun yahut yamyassı *yatıyor olmaması* sırf bir talih ve tesadüf meselesiydi.(13–28)
- ...Arif Bey, gecenin heyecanlarından sonra her halde turşu gibi *yatıyor olmalıydı.* (9–17)

Bu tür birleşik fiillerin unsurları çekim eki alabilir.

- *Mesul mü ediliriz* diyorsunuz (55–13)

Bu tür birleşik fiillerin isim unsuru kelime grubu şeklinde olabilir.

- Kasabada intizam işte böyle *alt üst oluyordu.* (61–25) (isim unsuru: tekrar grubu)
- Halil Hilmi Efendinin zihni yeniden *allak bullak olmuştu.*(44–5)
- Yalnız *tuzu kuru olan* Ömer Bey, gülerek yanındakilere bir şeyler anlatıyor,... (84–19) (isim unsuru: isnat grubu)
- Bugün *bir garip laf ettin* sen. (119–29) (isim unsuru: sıfat tamlaması)
- Mademki ahval-i sıhhiyeniz bunları *tetkik ve imza etmenize* müsaitti,...(94–18) (isim unsuru: bağlama grubu)

- Ancak bu bakışların okları Bulgar kızının etrafını tarıyor; duvardaki Asya haritasını, “Ah minel aşk” levhasını *delik deşik ediyor*; ... **(19–13)** (isim unsuru: tekrar grubu)
- Burada bir aralık bir falso *olacak gibi oldu*. **(125–1)** (isim unsuru: edat grubu)
- Halil Hilmi Efendi, onu her işitişinde *çıldırarak gibi oluyor*, ... **(100-15)**
- ... ikinci plana atmış, daha doğrusu *plân dışı etmişti*.**(105-31)** (isim unsuru: edat grubu)
- ...sivrilerek yukarı kalkmış göz kuyruklarından *akacak gibi oluyordu*.**(94-36)** (isim unsuru: edat grubu)

Yardımcı fiil olarak kullanılan “et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-, yap-“ gibi fiillerin yanı sıra “başla- gibi aslında yardımcı fiil olmayan bazı fiiller, “-mAyA başla-” kalıbı ile yardımcı fiil olarak kullanılır ve birlikte kullanıldığı hareket ismini tasvir eder.

- esnada konu komşudan ve memurdan yine bazı hatır sorucular *sökün etmeye başlamıştı*. **(47-16)**
- Diz kapağım yine fena halde *sızlamaya başladı*. **(56-21)**
- Ahali, kendilerine tuhaf tuhaf *bakmaya başlamıştı*.**(75-29)**
- Belediye Reisi, kafasının biraz ağır işlemesine rağmen hakikati *görmeye başlamıştı*.**(62-12)**
- Mutasarrıfın artık zincirle bağlansa burada durmıyacağına kanaat getiren belediye reisi, riyakar bir üzüntü ile *okumaya başladı*. **(106-24)**

1.14.1.2. Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller:

Bazı birleşik fiillerde, “ol-, et-, kıl-, yap-, bulun-, başla-“ yardımcı fiilleri yerine asıl fiiller kullanılır. “yol al-, para ye-, boş ver-, baş kaldır-, yol ver-, şehit düş-, kan kustur-, türkü tuttur-, el koy-, diş bile-, yatağa düş-, örneklerinde olduğu gibi bu yapıda yer alan kelimelerden biri veya hepsi, ya sözlük anlamlarını kaybetmiş, ya da deyimleşmiştir. (Karahan, 2006: 75)

Z. Korkmaz (2007a:837-861) bu yapıdaki birleşik fiilleri “Anlam Kaymasına Uğramış ve Deyimleşmiş Olan Birleşik Fiiller” başlığı altında incelemiştir. Dilimizin anlam kaymasına uğrayarak kaynaşıp kalıplaşmış birleşik fiiller açısından çok zengin bir dil olduğunu ve bu tip fiillerin de altı binin üzerinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu tür birleşik fiilleri özel anlamları ile dilimizin zenginliği olarak değerlendiren Korkmaz, gramerlerimizde bu konunun hiç ele alınmamasından ya da geçirtilmiş olmasından yakınmıştır. Ayrıca yaptığı sınıflandırma ile bu tür birleşik fiilleri üçe ayırmıştır.

Aktan (2009: 47-50) ise bu tür birleşik fiilleri “İsim ile Fiil Birleşmesinden Oluşan (Deyimleşmiş) Birleşik Fiiller” başlığıyla vermiştir. Özelliklerini verdikten sonra bu tür birleşik fiilleri, fiilden önce gelen isim öğelerinin sayısına göre; tek, iki ve üç ögeli (özne, nesne, yer tamlayıcısı gibi) kalıplaşmış fiiller olmak üzere üç ana gruba ayırmıştır.

- Kaymakam berbadetmiş, mutasarrıf *tüy dikmişti.* (113-4)
- Otuz beş yıl bir yastığa *baş koyduk.* (81-24)
- Jandarma, şakağını kaşıyarak unutulmuş daha başka yerleri ararken kaymakam, hazin hazin *göğüs geçirdi.* (8-30)
- Taktir-i ilahiye karşı tedbir *para eder mi?* (111-22)
- Üçüncü gün kaymakam, birikmiş işlerden *göz açamadı.*(50-1)
- Galiba biraz *soğuk aldım.*(88-21)

- Belediye reisi, kaymakamın Rıfata kızdığını *haber almıştı. (32-5)*
- Bu emir, mutasarrıfa adeta bir seferberlik emri gibi *dehşet verdi. (32-5)*
- Doktor Arif Bey, bütün gece Çinili mescit avlusunda yatan öteki yaralılarla kendisi arasında *mekik dokumuştı.(9-8)*
- O, bu akıbet *çanak tutmuştu. (15-34)*

Bu birleşik fiillerin isim unsuru isim çekim eklerinden birini alabilir.

- Halil Hilmi Efendinin *gönlünü* alacak birkaç söz söylemeye kalktı ve elinde olmadan ölçüyü kaçırdı. **(96-26)**
- Hamit Bey, Halil Hilmi Efendiyi uğurlarken titreyen eliyle onun mahzun kaba çehresini okşamak ihtiyacından *kendini alamadı. (96-30)*
- Halil Hilmi Efendi, işi az çok *sigortaya almıştı. (93-9)*
- Fakat doktor, işi fazla *ciddiye aldı. (70-24)*
- Boş yere ortalık *birbirine girdi. (31-24)*
- Mutasarrıfın kızı hikayesinden uydurma olduğunu öğrendikten sonra Halil Hilmi Efendinin Ohanese olan itimadı *sıfıra inmişti.(105-19)*
- Halil Hilmi Efendi, Belediye Reisinin omzunu okşıyarak *gönlünü aldı.(60-10)*
- Bununla beraber neticede aşağı yukarı jandarmanın söyledikleri *telgrafa girdi. (45-30)*
- Fakat Nikolaki Beyin mutasarrıf üzerindeki nüfuzunu anlamış olanlar onu araya koydular. **(86-4)**
- Nâlân kalfa: “inşallah İstanbul’a gidiyoruz” diye *ümide düştü. (79-15)*

Grubun isim olan unsuru kelime grubu olabilir.

- Kaymakam “Taşdelen” sözünü işitince *derin bir göğüs geçirmişti.* **(88-32)** (isim unsuru: sıfat tamlaması)
- Ertesi sabah kaymakam, kendini *sıkı bir muayeneden geçirdi.* **(47-1)** (isim unsuru: sıfat tamlaması)
- Halil Hilmi Efendi, ilk önce, *tası, tarağı toplıyarak* henüz tamiri bitmemiş olan evinin bir odasına çekilmeyi düşünmüştü.**(72-14)** (isim unsuru: tekrar grubu)

Anlam kayması yoluyla oluşmuş bulunan birleşik fiillerde, fiilden önce gelen isim ögeleri özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf gibi çeşitli görevlerle fiile bağlanmaktadır.

- Halbuki şuradan buradan *dişe dokunacak* bir parça bir şeyler toplarsa telgraf bir nevi rapor halini alacak... **(47-22)** (yer tamlayıcısı+fiil)
- ... bulaşmaz bir Babıali efendisi olduğunu söylye söylye *dilinde tüy bitmişti.* **(113-24)** (yer tamlayıcısı + özne + fiil)
- Halbuki şimdi onu *öpüp başına koyuyordu.* **(82-1)** (zarf + yer tamlayıcısı + fiil)
- İstanbul gazeteleri bu havadisleri *telleyip pulladılar.* **(92-17)** (zarf+fiil)
- ... Ancak bu defterde biraz evvel kaymakama okuduğu telgraf suretinden başka *dile dokunur* bir şey yok gibiydi. **(28-1)** (yer tamamlayıcısı + fiil)
- *Dilim damağıma yapıştı.* **(10-22)** (özne + yer tamlayıcısı + fiil)
- *Dili damağı kuruyarak* izahat verdi. **(26-2)** (nesne + fiil)
- Ne çare, artık bir zaman *akıntıya göre dümen kullanacağız.***(71-35)** (zarf + nesne + fiil)

1.14.2. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller

“Bu birleşik fiiller, zarf-fiil eki taşıyan bir fiil ile bir tasvir fiilinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Tasvir fiili, asıl fiile yeterlilik, ihtimal, tezlik, yaklaşma vb. anlamlar katar.” (Karahan, 2006: 77)

Z. Korkmaz (2007a: 811) ise *“Bir Yanı Zarf-Fiil Bir Yanı Fiil Olan Birleşik Fiiller: Tasvir Fiilleri”* başlığı altında incelediği konuyu şöyle tarif eder. *“Tasvir fiilleri, iki ayrı fiilin kaynaşmasından oluşmuş birleşiklerdir. Bu birleşikler içindeki birinci fiil, bir –A, –I veya –(y) –Ip zarf-fiil yapısındadır ve asıl anlam bu fiildedir. İkinci fiil ise, aslında bir esas fiil olduğu halde, anlam kayması yoluyla, yavaş yavaş hem sözlük anlamından farklı yeni bir anlam kazanmış hem de esas fiil olmaktan çıkıp, esas fiile bazı anlam incelikleri katan bir yardımcı fiil durumuna gelmiştir.”*

V. Hatiboğlu (1982:45) bu birleşik fiilleri *“İki Eylem Kökünden Kurulan Ulaçlı Birleşmiş Eylemler”* başlığında incelenmiştir. *“Eylemlerin ulaç biçimleri ile bazı, sayılı eylem köklerinin kalıplaşmasından, ulaçlı birleşmiş eylemler (tasviri fiiller) meydana gelir. Bunlar da dört türdür ve hepsi de birleşik sözcük olmadıkları halde bitişik yazılırlar.”* şeklindeki bir açıklama ile başlamış ve Yeterlik Eylemi, Tezlik Eylemi, Yakınlık Eylemi, Sürerlik Eylemi olarak ifade ettiği türleri birkaç örnekle anlatmıştır.

O halde bu birleşik fiillerin yapısı iki fiile dayalıdır. Bu fiillerden ilki, zarf-fiil eki alan ana fiil unsurudur, ikincisi de yardımcı fiil durumunda olan tasvir fiilidir.

Fiil + Zarf-fiil eki + tasvir fiili = birleşik fiil

Ayrıl + a + bilir = ayrılabilir (51-9)

Al + ı + koyamamışlardı = alıkoyamamışlardı. (43-10)

Anlamı üzerinde bulunduran bu unsur –A, –I, –Ip zarf-fiil eklerinden birini taşır.

”Bil-, ver-, dur-, gel-, git-, kal-, gör-, yaz-“ yardımcı fiiller yeterlik, ihtimal, tezlik, devamlılık (süreklilik), yaklaşma, beklenmezlik gibi anlamlar kazandırır.

Yeterlik ihtimal: Bir esas fiilin –(y)A zarf-fiil biçimi üzerine bil- yardımcı fiilinin getirilmesi ile kurulur. Yeterlik ve ihtimal ifade eder.

- Evet, o, isterse Bulgar kızını bir eliyle belinden, ötekiyle çenesinden yakalıyarak, şu koltuğun üzerinde, dizlerine oturtabilirdi; eldivenli elinden o küçücük mendili alıp, bu sefer kendisini onun burnunu *silebilirdi*. (20-17)
- ...bunun doğrudan doğruya belediyeye verilmiş bir vazife olmasına göre Halil Hilmi Efendi, kolayca ellerini *yıkayabilirdi*. (46-8)
- Bilmem *anlatabiliyor muyum?* (121-17)
- Fakat enkaz halinde de olsa, açığöz bir gazeteciyi birkaç gün *geçindirebilirdi*. (35-7)
- ... akşama kadar, lambaları yakarak yarın sabaha kadar da *çalışabilirdi*. (59-16)
- *Kabul etmiyebilirdiniz*. (60-5)
- Onların hepsinin cevabı *bulunabilirdi*. (94-31)
- Halil Hilmi Efendi, daha az tecrübeli bir adam olaydı bunlara *inanabilirdi*. (97-3)
- İstese, başkasını değil, kapıda bekliyen Hurşidi çağırıp Halil Hilmi Efendiyi sokağa *attırabilirdi*. (66-5)

“bil-“ fiiline iktidarı fiil de denilir. Olumlu iktidarı fiil yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere bil- fiili ile yapılır. Olumsuz ise olumsuz iktidarı eki durumuna geçen –ama –eme ile yapılmaktadır. (Ergin, 1985: 388)

- Halil Hilmi Efendi, bir türlü kendine *gelemiyordu*. (91-9) (gel-e-u-ma-)

- Fakat rahatsızım *oturamıyorum*. (100-11) (otur-a-u-ma-)
- ... bu adamın kendisine karşı bir hami tavrı takınmasına tahammül *edemiyordu*. (28-30)
- Fakat ne kendisi, ne Nalan kalfa, bunu akıl *edememişlerdi*. (96-17)
- ... bilmediği için köylerde ne olup bittiğini tabii haber *veremiyordu*. (29-18)

Tezlik, kolaylık :

Bu fiiller –(y)I, –(y)U zarf-fiil eki almış bir esas fiilin ver- yardımcı fiiliyle birleşmesinden oluşur. Yardımcı fiilin görevi esas fiildeki oluş ve kılışın tezlikle, ansızın, kolayca gerçekleştiğini bildiren tasvir fiilleri yapmaktır.

- Lütfen tekrar eder misiniz *kaydedivereyim* şunu. (90-2)
- ... ortalığı tarumar etmek üzere kasabanın ana caddesine *salıverdi*. (75-13)
- Ne olurdu arasına şuraları şöyle bir *dolaşıvereydin!*... (114-25)
- Az yangın oldu, az dişimi çektirdim, çocuklar az birbirlerini *bıçaklayıverdiler*.
- Murat serserisi Naciye'yi köy kütüğüne kendi kızı diye *kaydettirivermiş* amma ... (24-9)
- ... beş liracık bir yardımda bulunduğu da aynı gazetenin bir köşesinde ilan *edilirse* ... (38-32)

Süreklilik Fiili:

Bu grubu giren tasvir fiilleri, esas fiilin –y(A), –(y)I veya Ip zarf-fiil biçimleri üzerine yukarıdaki yardımcı fiillerin getirilmesi ile oluşturulur. Yardımcı fiilin esas fiile kattığı anlam inceliği ve iki ayrı fiil şeklinin birleşme biçimine göre, oluş ve bir kılışın belirli bir zaman içinde yapıldurma, bir zamandan beri

yapıladurma veya belirli bir durumda kala kalma gibi birtakım işlev ayrılıkları söz konusudur.

- ... Kızanlıklılı bir Bulgar kadını ve iki üç yaşında bir kız çocuğu ile tekrar *çıkagelmmişti*. (22-5)
- Merhamet salgını normal seyrini yapacak ve bir iki hafta içinde kendiliğinden *sönüp gidecekti*. (77-8)
- ... verdiği için akşama tekrar minareye çıkmaktan *alıkoyamamışlardı*. (43-10)
- ... birkaç ay şantaj yaparak yeni bir memuriyet *koparıp giderdi*. (35-29)

Yaklaşma Fiili:

“Esas fiilin anlamına ‘az kalsın gerçekleşecek olma, gerçekleşmeye çok yaklaşmış olma’ özelliği katar.” (Korkmaz, 2007a:152) Esas fiilin –A zarf-fiil biçimi üzerine yaz-tasvir fiilinin getirilmesiyle kurulurlar. Eserimizde bu fiile örnek bulunamadı.

İncelediğimiz eserde “gel-“ fiili ile oluşturulmuş ve genellikle lazım ismi ile kullanılan “lazım gel-“ birleşik fiiline de çokça rastlanmıştır.

- İkisinin de söyleyecek bir şeyleri yoksa birbirine veda edip ayrılmaları *lazım gelirdi* ki, bu olamazdı. (92–12)
- ...bildirmiş olması da lehine bir delil sayılmak *lazım gelirdi*. (87–4)
- Gerçi kaymakamın mutlaka makam odasında bulunması *lazım gelmezdi*. (30–4)
- Hem bu kadar terle su içemiyeceğimi bilmeniz *lazım gelir*. (95–32)

1.15. AİTLİK GRUBU

Bir kelime grubu ile kelime grubunun sonuna eklenen aitlik eki “-ki” nin oluşturduğu gruba aitlik grubu adı verilir. Bu grup, içinde bulunma, aitlik bağlılık işlevlerini görür. Aitlik eki eklendiği kelime grubunun yalın hâli, ilgi hâli, ve

bulunma hâliyle birleşir. Aitlik grubu cümlede zamir görevinde kullanılır. Eserimizde iki örnek bulunabildi.

- O günkü ziyaretlerin en ehemmiyetlisi *Müderriş Hacı Fikri Efendinin*ki oldu. (40-8)
- Fakat *Bulgar kızının*ki ! ... (20-1)

Aitlik eki olan “-ki” sık sık kalıplaşarak yapım eki görevinde kullanılır. O zaman üzerine geldiği kelimeyi veya grubu sıfat yapar.

- Arabada olduğu gibi *Reşit Beyin güveylik karyolasındaki* ipekler ve sırmalar arasında da yine deliksiz ve rüyasız bir hamal uykusu uyuyan mutasarrıf; sabahleyin kalktı ve ... (85-24)
- Halil Hilmi Efendi, her şeyi üstüne alıyor, *mutasarrıfın yüreğindeki* baskıyı hafifletiyor. (101-10)
- *Meşrutiyet kıraahathanesindeki* rivayete göre, mesele şu idi. (104-22)
- Fakat Valinin gözü, *sokağın kenarındaki* çukurlardan birine ilişmişti. (108-32)
- *Bir akşam evvelki* vakadan yalnız etrafa giden telgraflardan başka bir iz kalmamıştı. (43-14)
- Fakat *bu seferki* bağırışlar siyasi değildi. (33-28)
- Zelzeleyi *yerin altındaki* koca öküz değil, Arap Ziverin zilli maşası yapıyordu. (5-15)

Aitlik grubunun müstakil bir cümle unsuru olarak kullanılması örneğine rastlayamadık.

1.16. KISALTMA GRUPLARI

“Kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır.” (Karahan, 2006: 79-84) Genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısaltmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır. Kısaltma grupları iki isim unsurundan meydana gelmiştir. İkinci isim genellikle nitelik ismidir. Her iki isim unsuru da kelime olabileceği gibi kelime grubu da olabilir. Bu gruplar cümle

içerisinde isim, sıfat ve zarf görevinde bulunurlar. İsnat grubu, vasıta grubu eşitlik grubu ve diğer kısaltma grupları vb.

O halde isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil veya cümlelerin kısaltmış, yıpranmış ve kalıplaşmış biçimlerine ‘kısaltma grubu’ adı verilir. Kurallara bağlı kısaltma grupları alabileceği gibi tamamen kuralsız baş üstüne gibi kelime grupları kuralsız şekilde kalıplaşan kısaltma gruplarıdır.

Kurallı bir şekilde ortaya çıkmış sekiz başlık altında incelemek gerekir.

M. Ergin (1985:396–397); “*Bunlar kelime gruplarının ve cümlelerin kısaltması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime gruplarıdır. Herhangi bir kaideleri yoktur. Daha geniş bir gruptan kısaltmış ve klişeleşmiş gruplardır. Sayıları fazla değildir. Günaydın, güle güle, günden güne, baştanbaşa, o gün bugün, yan yana... gibi gruplar böyle kısaltma gruplarıdır. İsnat genitif, datif, lokatif, ablatif gruplarının da birer kısaltma grubu sayılabileceklerini söylemiştik*” şeklinde tarif etmiştir kısaltma gruplarını.

1.16.1. İsnat Grubu

İsnat grubu biri diğerine isnat edilen iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Ters çevrilmiş sıfat tamlaması görünümünde bir gruptur. İsnat grubunda isnat edilen unsur, kendisine isnat olunandan sonra gelir. Kendisine isnat yapılan unsur ya yalın halde bulunur veya iyelik eki almış olur. Bu unsur bir tek isim olabileceği gibi isim yerine geçen bir kelime grubu da olabilir. İsnat unsuru ise bir sıfat veya sıfat yerine kullanılan bir kelime grubu olabilir.

L. Karahan (2006: 80) isnat grubunu “*unsurlarında çekim eki bulunmayan ve sadece birinci unsurunda iyelik eki bulunan kısaltma grupları*” olarak tarif etmiştir.

1.16.1.1. İsnat Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

İsim olarak kullanılması görevine tek örnek bulabildik.

- ... amma *ağzı karanın* biri bir pislik ortaya atar, insanı aylarca uğraştırırdı. (48-3)

Sıfat Olarak Kullanılması

- Öteden beri bazı *başı boş* keçiler açık buldukları kapılardan ötekinin, berikinin bahçesine girerek zararlar yapıyorlarmış. (100-199)
- Deli Kâzımın programı üzerine kafilayı, *çalgısı eksik* bir sünnet olayı gibi uzun uzun mahalle aralarında dolaştırdılar. (124-23)
- Kaymakam, *dibi kırmızı* mühür mumu ile davet edilmiş misafirlerine ikramda kusur eden bir ev sahibi gibi ellerini oğuşturuyor. (64-23)
- Halil Hilmi Efendi, kendini tamamiyle vukuata bırakmış, takkesinde *altın nazarlığı eksik* bir sünnet çocuğu gibi yatağında oturuyor, ... (39-23)
- Şu halde ötekilerini viranelerde, *üstü açık* barakalarda bit, pislik açlık ve hastalık içinde haşır neşir olan bunca yer, yurt garbinin ne suçları vardı? (58-18)

İsnat grubu sadece bir cümlede yüklem görevinde kullanılmıştır.

- Kaymakam, yeni odasında nihayet yalnızdır; hamamdan çıkmış gibi *vücudu ezgindir*, kafası uğultular içindedir. (43-17)

1.16.2. Yükleme Grubu

Yükleme eki almış bir isim unsuru ile onun arkasından gelen bir isim unsurundan kurulur. İkinci unsur isimle yapılan bir birleşik fiilin isim kısmı olur ve dolayısıyla geçişli fiil ifadesi taşır. Bunlarda genel olarak “etmek” isim-fiili düşmüştür.

Yükleme grubu çekimsiz fiil (fiilimsi) ler ile kurulan grupların yıpranmış ve kalıplaşmış şeklidir.

1.16.2.1. Yükleme Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

Sadece isim olarak kullanılması örneğini bulabildik.

- Biz de *teşrifinizi rica* için size bir hademe göndermeye hazırlanıyorduk. (53–25)
- Hatta muhatap olabileceğim bazı suallere karşı sizden bunun *aksini ricaya* mecbur olacağım. (71–33)
- ... çekilerek, kendini hendeklerdeki *at ve çiçekleri tetkike* dalmış göstermeye çalışırken Halil Hilmi Efendi de, umulmaz bir incelikle adımlarını daha ağırlaştırıyor, ... (108–18)
- ... bunların hepsi *iddialarını ispat* için doktor, mühendis, mahalle heyeti, jandarma tahkikatı istiyorlardı. (58–27)
- ... *zelzelenin civar köylerde meydana getirdiği zararları tahkik* için yanlarına koştu. (29–15)

1.16.2.2. Yükleme Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Eserimizde yükleme grubunun yalnızca zarf tümleci olarak kullanılması örneği tespit edildi.

- ... daha birkaç kişiyi yanına olarak, *kaplıcasının romatizmaya ve erkeklik kuvvetine iyi tesirleriyle meşhur olan uzakça bir dağ köyünü* teftişe gitmiş ve iki gün kalmıştı. (74–22)

1.16.3. Yönelme Grubu

Yönelme hâlindeki bir unsurla ondan sonra gelen yalın bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. İkinci unsur nitelik ismidir. Yönelme ekli unsur da, sonraki unsur da ya tek bir isim veya isim yerini tutan bir kelime grubu olur. Bu grup da fiilimsilerle kurulan grupların yıpranmış ve kalıplaşmış şeklidir.

1.16.3.1. Yönelme Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

Sıfat olarak kullanılması örneği tespit edildi.

- Üstelik kasaba fakir ve kendisi *formaliteye çok bağlı* bir memur olduğu için para istiyenleri daima fena bir çehre ile karşılaması, ... (5–28)
- ... fakat *sözüne inanılır* bir takım ihtiyarlar, bunu Muradın kendi ağzından işittiklerini yeminle söylemişlerdir. (24–12)
- Halil Hilmi Efendiyi de az çok *resmiyete aykırı* bir kılığa sokmak, kendi pijamasını mazur gösterecekti. (88–4)

1.16.4. Bulunma Grubu

Bulunma halindeki bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Her iki unsur da tek bir isim olabileceği gibi isim yerine kullanılan bir kelime grubu da olur.

1.16.4.1. Bulunma Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

Sıfat Olarak Kullanılması

- Hemen her gece kahramanın *duvarda asılı* bir resmini indirerek ayna karşısında kendi çehresiyle karşılaştırır, ... (25–8)
- *Yüzde beş* uydurma bile olsa bu saatte Ahmet Masumun himmetiyle nereye kadar gideceği belli olmıyan dalgalarla etrafa yayılmakta olduğuna şüphe yoktur. (52–35)
- ... ihtiyar muhacire elinden gelebilecek her şeyi yaptığından emin bulunmadığı için saf bir tavırla: “ *yüzde yüz* katiyetle bir şey söylenemez, ” dedi. (57–14)
- Konak, bir anda *fırtınada sığır yüklü* bir gemi haline geldi. (6–35)

İsim Olarak Kullanılması

Bir örneğine rastlanmıştır.

- Hamit Bey *boğazında hafif bir tıkanık* ile kaymakamı uğurladıktan sonra derin derin düşünüyor, ... (101–27)
- Sarıpınarın yarısı, hatta *dörtte üçü* haraptır. (121–34)

1.16.4.2. Bulunma Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Bulunma grubu yalnızca zarf tümleci olarak tespit edildi.

- Mutasarrıfa yazdığı telgrafa cevap gelmiyeceğine *yüzde yüz* emindi. (73–18)
- Yüreği şüphesiz yine yanacak, fakat kaymakam, suçu kendi ağzı ile ikrar etmiş olduğu için duyacağı azap *yüzde elli* eksilecekti.(93–27)
- Çünkü onun dedikodularının asıl hususiyeti *yüzde doksan beş* doğru olmalarındadır. (52–31)

1.16.5. Ayrılma Grubu

Ayrılma hâli ekini almış bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir isim unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. Her iki unsur da tek bir isim veya isim yerine geçen kelime grubu olur. Yine çekimsiz fiil ile yapılan gruplarının yıpranmış ve kalıplaşmış şeklidir.

1.16.5.1. Ayrılma Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

Yalnızca sıfat olarak tespit edildi.

- Hele kendisi gibi ay başlarında *babadan kalma* bir han ile birkaç dükkânın aylıklarını toplamak ve tamirlerini yaptırmaktan başka işi gücü olmıyan bu şair için... (37–18)

- Âza arasında kekeme reisten başka iki doktor, iki cerrah, üç idareci, *bir düzüñeden fazla* sıhhiye memuru, hastahane hademesi vesaire vardı. (74 –4)

1.16.5.2. Ayrılma Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Bir örnekte zarf tümleci olarak görüldü.

- Bununla beraber teftiş arabası kenar mahallelerinin eğri büğrü sokaklarında *bir saatten fazla* oyulgalandı. (48–21)

1.16.6. Vasıta Grubu

Vasıta eki almış bir isim unsuru ile başka bir isim ya da sıfatın meydana getirdiği kelime grubudur. Bu grup da sıfat – fiil veya zarf – fiil gruplarının kısalıp yıpranmasıyla oluşur.

1.16.6.1. Vasıta Grubunun Kelime Çeşidi Olarak Görevleri

Sıfat Olarak Kullanılması

- Bu, *manalarla dolu* ağır bir lakırdı idi. (31–26)
- *Kuşaklarla karnına bağlı* bir tuğla parçası ile iki büküm yemek pişiriyor, çocuk bezi yıkıyor. (16–14)
- Mahcupluk ve şaşkınlık Hamit Beyi *hikmet-i hükümetlerle dolu* ağır bir Babiâli ricali sukutûna daldırmıştı. (84–9)
- Halbuki kendi evinin tavanları *yaldızlar ve avizelerle süslü* baş odasında sepetlenmesine imkan olmıyan başka bir misafir, mutasarrıf Hamit Bey vardı. (106-1)
- Hattâ çok korktuğu kasık çıkma tehlikesine rağmen, *üstü defterlerle dolu* ağır bir masayı pencerenin önünden köşeye çekerek camı açtı. (65–8)

1.16.6.2. Vasıta Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Zarf tümleci göreviyle tespit edildi.

- Halil Hilmi Efendi, uğradığı köylerde halkı *kendi işleriyle, güçleriyle meşgul* buldu. (48-6)

1.16.7. Eşitlik Grubu

“Birinci unsur eşitlik hâli eki almış bir isimle, yalın halde olan başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Bu kısaltma grubu da sıfat – fiil ya da zarf – fiil grubunun yıpranmış ve kalıplaşmış şekliyle oluşmuştur.” (Aktan, 2009:80) Bu grubun örnekleri de sayıca azdır. Kelime çeşidi olarak da genellikle isim görevinde kullanılmıştır.

- Dört seneden beri *vücutça, ruhça perişan* bir halde idi. (78- 28)

1.16.7.1. Eşitlik Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Sadece özne olarak kullanılması ile ilgili bir örneğe rastlayabildik.

- Çok şükür *nüfusça telefat* yoktu. (49–25)

1.16.8. İlgi Grubu

İlgi eki almış bir isim unsuru ile başka bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Kısaltmaya uğramış bir belirtili isim tamlaması yapısıdır. Belirtili isim tamlamasının tamlanan kısmındaki iyelik eki yıpranmaya uğrayarak düşmüştür.

İlgi grubunun örnekleri az olmakla birlikte kelime çeşidi olarak genellikle isim durumundadır.

1.16.8.1. İlgi Grubunun Cümle Unsuru Olarak Görevleri

Özne Olarak Kullanılması

- Ben askerim. Bilmem ne der *sizin karakaplı?* (26–28)

- Acele acele onun sözünü keserek: “ Hakikaten güç iştir, ” dedi, “ *benim hanım* da hasta ”. (90–23)
- *Benim edebiyat* da gümler o vakit... (35–25)

Yer Tamlayıcısı Olarak Kullanılması

- *Bizim viran olan hanede* yalnız ayal var amma, ... (91–1)

1.16.9. Farklı Görünüşte Kısaltma Grupları

“Bunlar kelime gruplarının ve cümlelerin kısaltması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime gruplarıdır. Herhangi bir kaideleri yoktur. Daha geniş bir gruptan kısaltmış ve klişeleşmiş gruplardır. Sayıları pek fazla değildir...” (Ergin, 1985:396-397)

Belirli ölçülere sahip kısaltma grupları dışında, yalın ya da çekim eki almış bir isimle, yine çekim ekli bir başka ismin yan yana gelmesiyle oluşmuş bir tür ikileme sayılabilecek gruplar da vardır.

- ... Kal da seninle şu meseleyi bir kere *baş başa* konuşalım. (122–17)
- ... günde birkaç şifre telgraf ile neticelere *saati saatine* vilayete bildirilmiştir. (98–5)
- Böyle olunca Eşref'i kendine damat yapmak hikayesi *baştan başa* uydurma idi. (91–10)
- Kalem kavgaları *günden güne* şiddetleniyor, hele... (77–16)
- Gözlerini kapadı, *baştan başa* yıkılmış bir köy gördü ve... (36–13)

İKİNCİ BÖLÜM

2. CÜMLE

Yan yana dizilen kelimeler, ya varlık, kavram ve hareketleri karşılayarak kelime gruplarını, ya da yargı bildirecek cümleyi meydana getirirler. Cümle, hüküm veya dilek bildirerek bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı anlatan kelime veya kelime dizisine denir.

Cümle bilgisi ilgili çalışma yapan hemen hemen bütün dilciler buna benzer tarifler yapmıştır. Bu tariflerden bir kaçışöyledir:

Z. Korkmaz (2007b:54) Gramer Terimleri Sözlüğü adlı eserinde cümle hakkında şöyle söyler: *“Bir fikri, bir duyguyu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargıyı hâlinde anlatan kelime grubu. Cümlelerin varlığı için asgarî şart bir çekimli fiil veya ek-fiilden oluşan yüklemdir.”*

M. Ergin (1985:398) cümleyi *“bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur.”* Şeklinde tarif eder ve cümlelerin bir hüküm grubu olduğunu belirtir.

V. Hatiboğlu (1982:99) *“Yargılı anlatımların en önemli bölümü tümcelerdir. Bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eyleme veya çekimli bir eyleme birlikte kullanılan sözcükler dizisine tümce denir.”* ifadesi ile cümlelerin tarifini yapmıştır.

L. Karahan (2006:9) *“Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.”* ifadesinden sonra cümlelerin *“dilin en küçük anlatım birimi”* olduğunu, duyguların, düşüncelerin, olayların ve durumların cümle ve cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılığını anlatmıştır.

M. Özkan ve V.Sevinçli (2008:91) ise cümleyi yargı terimi ile karşılamışlardır. *“Cümle, en dar anlamıyla bir yargı grubudur. İçinde yargının bulunmadığı kelime toplulukları cümle oluşturmaz.”* Dedikten sonra, *“Bir düşünceyi,*

bir duyguyu, bir hareketi, bir olayı, bir isteği tam bir hüküm hakinde ifade eden kelime veya kelime dizisine cümle denir.” tanımını yapmışlar ve “Başka bir ifadeyle cümle, sözü dinleyen de soruya yer bırakmayacak şekilde tam olarak - haber ya da dilek yoluyla- bildiren kelimeler dizisidir.” açıklamasında bulunmuşlardır.

B. Aktan (2009:83) hemen hemen diğer tariflere yakın bir tarif yapar. O düşüncenin karmaşık süreçten geçtikten sonra yargılı bir biçimde oluştuğunu, yargının ise ancak cümle ile gerçekleştiğini, cümlesiz yargının oluşamayacağını anlatır. “Öyleyse düşünmek ve bir yargıda bulunmak, cümle oluşturmak demektir. Onun için düşünce, yargı ve cümle iç içe girmiş kavramlardır.” der.

Görüldüğü gibi cümle ile ilgili tarifler ana hatlarıyla birbirine benzemektedir. Ancak cümlelerin dilek de bildirdiği hususu tariflerde ihmal edilmiştir. Bu açıklamaların ışığında ve cümlelerin dilek bildirdiği de göz önüne alınarak şöyle bir tarif yapabiliriz: *Hüküm yahut dilek bildiren çekimli bir fiil veya çekimli bir fiile bağlı kelime dizisidir.*

2.1. CÜMLENİN ÖZELLİKLERİ

a. Cümle hüküm ve dilek bildiren kelime ve kelime grupları ile meydana getirir. Yargı bildiren çekimli bir fiil ya da isim, cümlelerin kurulabilmesi için yeterlidir. En küçük cümle bu özelliğe sahip tek kelimelik cümlelerdir.

- Öyledir. (60-6)
- Akşamdı. (48-23)
- Buyurun. (121-27)

b. Varlık, nitelik, durum ve hareketleri karşılayan bütün kelime ve kelime gruplarına ekle veya eksiz olarak yargı yüklemek ve bu yapıları cümleye dönüştürmek mümkündür.

- —İyi, şükür... Eh, olmalı bir sekiz, on, on beş tane... (12-1)
- —Ölen? (12-2)

Örneğinde eksiz olarak kullanılan *ölen* kelimesine soru yoluyla yargı yüklenmiştir ve cümleye dönüştürmüştür.

- Kaymakam, işi aldığı için hastalığın üzerinde fazla durmadı. **(90-33)**

— Çocuklarınız? **(90-35)**

— Çocuklarım mı?... **(90-36)**

örnekte çocuklarınız kelimesine soru yoluyla yargı yüklenmiş ve cümle meydana getirilmiştir.

c. Bir soruya karşılık vermesi için kullanılan evet, hayır, var, yok gibi sözler de cümle niteliğinde yargı ifade eden sözlerdir.

- — Telgrafta sadece vekâlet vazifesine başladığınızı mı bildirdiniz? **(68-5)**

— Evet. **(68-7)** (Başladığımı bildirdim)

- — Ya!!! Demek siz de İstanbullusunuz? Kaç seneden beri görmediniz. **(89-1)**

— Tam yirmi üç. **(89-3)** (görmedim)

— Ne söylüyorsunuz? **(89-4)**

— Evet. **(89-5)** (Yirmi üç seneden beri görmedim)

ç. Yüklemin anlamı, “*özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf* ” adı verilen öğelerle tamamlanır. Geçişli fiil cümleleri, bütün öğeleri alabilir.

- *Halil Hilmi Efendi (ö), / uğradığı köylerde (yt) / halkı (bln) / kendi işleri, güçleriyle meşgul (z) / buldu (y).* **(48-6)**

- *Öteki meseleyi (bln) / tamamıyla (z) / doktor Arif Beye (yt) / bırakmıştı (y).* **(73-23)**

- *Vakaları bir kerede şikâyet edilenin ağzından dinlemek usulden olduğu için (z) / mutasarrıf (ö) / arasına (z) / kaymakamı (bln) / odasına (yt) / çağırtıyordu (y). (99-19)*

d. Cümlelerin önem bakımından yüklemde sonra gelen ikinci dereceden önemli ögesi öznedir. Öznenin varlığı tek kelimelik bir cümlede dahi yüklem taşıdığı şahıs ifadesinden anlaşılır.

- *Buyurun. (121-27) Buyur-un (siz: özne)*
- *Akşamdı. (48-23) Akşam-dı. (O: özne)*
- *Öyledir. (60-6) Öyle-dir. (O: özne)*

Ancak bazı cümlelerde özne bulunamayabilir, cümle öznesiz kurula bilmektedir.

- *Gündüz, sabah serinliğinde hakaret edilecek, gece yarısından sonra mehtapta dönülecekti. (74-30)*

e. Yüklemi geçişli fiil olan cümlede kurucu bir öge olarak nesne bulunur. İsim cümlelerinde ve geçişsiz fiil cümlelerinde nesne bulunmaz.

- *Buradaki yeni vaziyetini (bln) / biliyor (y). (104-1) (geçişli fiil)*
- *Kaymakam(ö), / doktorla baş başa vererek (z) / müdafaa tezini (bln) / hazırlanmıştı (y). (86-33) (geçişli fiil)*
- *Vali (ö) / içini çekerek (z) / güldü (y). (111-17) (geçişsiz fiil)*
- *Kaymakam (ö) / açık havadan (yt) / çok (z) / korkardı (y). (14-1) (geçişsiz fiil)*
- *Kedisi (ö) / vaktiyle (z) / Yıldız sarayında (yt) / Abdülhamit şehzadelerinin hocası idi (y). (40-16) (isim cümlesi)*
- *Ben (ö), / devlet mühendisiyim (y). (122-10) (isim cümlesi)*

f. Yer tanımlayıcısı ve zarf, cümlede yüklem niteliğine göre, zorunlu veya yardımcı öge olarak yer alır.

- *Bulgar kızından(yt) / o günlerde(z) / hiçbir şikayet (ö) / gelmiyordu(y).(18-7)*

Yüklemi isim olan cümlelerde yer tanımlayıcısı ve zarf, genellikle yardımcı, bazen de zorunlu öğelerdir.

- *Ben (ö) / razıyım (y) / mesuliyete (yt) / efendim.(cdu) (56-9)*
- *İşin felsefesi (ö) / bu (y), / bence (z)... (60-34)*

g. Türkçenin kuralları cümle yapısında; “ *yüklem cümlelerin sonunda bulunur. Belirtisiz nesne ve bazı zarflar, yüklem yanına yer alır. Diğer öğelerin yeri değişkendir. Genellikle vurgulanmak istenen öge, yüklem yanına bulunur*”.(Karahan, 2006:12)

Ancak kurallı cümle yapısı konuşma dili ile şiir dilinde bozular bilir. “*Bunda amaç, cümlede vurgulanması istenen bir ögeye dikkat çekmektedir. Bunu sağlamak için dikkat çekilmesi istenen öge yüklem hemen önüne getirilir.*” (Aktan,2009:85-86) “*Ögelerin dizilişindeki bu hareketlilik, bu esneklik, Türkçenin anlatım imkânlarını genişleten önemli bir özelliktir.*”(Karahan, 2006:12)

- Bir de arasıra *doktor Arif Bey* uğruyordu. (97-16) (özne)
- Kaymakam, bir aralık *elini* kaldırmıştı. (20-11) (nesne)
- Havadis çabucak *kasabaya* yayılmıştı. (70-12) (yer tanımlayıcısı)
- Göz kapakları *gerilerek* uzamıştı. (94-36) (zarf tümleci)

2.2. CÜMLENİN ÖGELERİ (UNSURLARI)

“*Cümlelerin yapısında bir yüklem ile yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlayan başka öğeler bulunur. ‘özne, nesne, yer tanımlayıcısı, zarf’ adi verilen bu*

öğelerin varlığı, sayısı ve yeri yüklem anlamına, soy ve çatı bakımından niteliğine ve ihtiyaca göre değişir.” (Karahan, 2006:13)

“Cümlede kurucu iki temel (asıl) ögenin bulunması gerekir. Bunlardan biri özne, diğeri yüklemdir. Tek kelimelik cümle bile olsa kesinlikle yüklem bulunur; yüklemsiz cümle olmaz. İster isim soylu ister fiil soylu olsun, tek kelimelik yüklem öznese, sona gelen kip ve çekim eklerinden anlaşılır. Yardımcı öğeler ise nesne, yer tamlayıcısı ve zarftır.” (Aktan, 2009:86) ifadelerini kullanan Bilal Aktan, temel öğeleri yüklem ve özne olarak işaret ederken; Karahan ise temel öğeyi yüklem olarak değerlendirmiştir. Diğer öğeler yardımcı öğelerdir. Diğer araştırmacıların görüşleri de hemen hemen buna yakın görüşlerdir.

Cümle unsurları, cümle bilgisiyle ilgili çalışma yapan, eser yayınlayan birçok dilci tarafından incelenmiştir. Bu konuda çalışan ilim adamları cümle unsurları konusunda büyük oranla mutabık kalmışlardır. Bu sebeple cümle unsurları bölümündeki açıklamalar özet halinde ele alındı, farklı görüşler belirtildi. Daha geniş açıklamalar ise incelediğimiz eserden vereceğimiz örneklerle yapılmaya çalışıldı.

2.2.1. YÜKLEM

Cümlede hükmü veya dileği üzerinde bulunduran, taşıyan öge, yüklemdir. Cümleyi kuran en temel öge olduğu için yüklemsiz cümle düşünülemez. Kılış, oluş, durum yani kısaca hüküm yüklem tarafından karşılanır. Yüklem, cümlelerin ana ögesi, diğerleri yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan öğelerdir.

- *Kabul etmiyebilirdiniz. (60-5)*
- *Bir kağıtçık lûtfeder misiniz? (67-13)*
- *Bir başkası da eşekten düşmüştü. (29-22)*
- *Bütün pislik buradan çıktı. (62-18)*
- *Kasabada hacısı, hocası birbirine bütün olup bitenlerin mesuliyetini, döndürüp dolaştırıp benim sırtıma yüklüyorlar. (82-19)*

- Kimler *yoktu*? (39-9)
- *Eğlentinin en kızıştığı zamandı.* (5-8)
- Hoca, her mânasiyle *büyük adamdı.* (40-10)
- Hükümet konağının hali *malûm.* (122-3)
- Artık benden yana itiraz *yok.* (57-10)

Özellikleri

a. Yükleme ya çekimli bir fiildir ya da isim soylu bir kelimenin yahut kelime grubunun ek-fiille çekimlenmiş şeklidir.

- Fakat ne kadar olsa açıkta *oturduk.* (88-22)
- Şimdi yatağımdan *kaldıracaksın!* (27-17)
- Daha doğrusu üstü örtülü olarak bize *çatıyor.* (103-15)

Yukarıdaki üç cümlelerin yüklemi de çekimli birer fiildir. Birinci cümlede otur- fiili görülen geçmiş zaman kipinde, ikinci cümlede kaldır- fiili gelecek zaman kipinde, üçüncü cümlede ise çat-fiili şimdiki zaman kipinde çekimlenmiştir.

- Vakıâ benim bu komisyonda hakk-ı kelimim *yok...* (55-32)
- Çok şükür zayıat *yoktu.* (25-21)
- Vazife *vazifedir.* (93-22)

Yukarıdaki cümlelerin yüklemeleri ise birer isimdir. Birinci cümlelerin yüklemi “yok”, geniş zaman kipinde eksiz olarak; ikinci cümlelerin yüklemi “yoktu”, ek-fiilin görülen geçmiş zaman kipinde –tu ekiyle; üçüncü cümlelerin yüklemi “vazifedir”, ek fiilin geniş zaman kipinde ve 3. Teklik şahısında çekime girmiştir.

b. Yüklemler genellikle cümle sonunda bulunur. Ancak bir anlamı ortaya çıkarmak, vurgulama ihtiyacı gibi sebepler yüklem yerini değiştirebilir, devrik cümle kurabilir.

- *Vardı* bir şeyler bu biçare adamcağızda amma!.. (96-18)
- Hemen şimdi *getirin* o teresi bana... (27-15)
- Fakat zelzeleden eser *görmedim* ben kendi hesabıma... (116-13)
- *Berbadettin* bir çuval inciri kumandan bey... (26-18)
- Biraz da onların uykusu *kaçsın* bu gece... (120-18)
- Asacak haliniz *yok* ya beni... (118-24)
- Ne ürkek, ne biçare bir hali *vardı* bu kızın! (20-14)

c. Bir cümlede yüklem dışındaki unsurlar birden fazla yer olabilir; ancak yüklem tektir. Söz dizisi içinde yüklem sayısı cümle sayısını gösterir.

- Fakat ben *hastaydım, yaralıydım*. (69-31)
- Allah *razı olsun, sağol, var ol*, beni *düşünüyorsun*. (82-12)
- Hadi *bakalım, hoşça kalın*, yine *görüürüz*... (109-32)
- Bu kerata iş *benim işim, mesleğim, sanatım, canım*. (56-29)
- *Sıkılmayın, rica ederim*. (100-9)

ç. Yüklemin yapısı diğer cümle öğelerinin de belirleyicisidir. Meselâ yüklemi geçişsiz fiil veya isim olan bir cümle, nesne bulundurmaz.

- Çünkü bütün gün *yatmıştır*. (45-34) (geçişsiz fiil)
- Bütün suratlar *asıktı*. (54-1)(ek-fiil çekimli isim)

- Fakat onu kendisi için halledilemeyecek mesele *yoktu*. (113-7)(ek-fiil çekimli isim)
- Bir hemşerisi ile beraber Tavukpazarında bir odada *oturoyordu*. (32-20) (geçişsiz fiil)
- Belediye çavuşunda epeyce havadis *vardı*. (118-14) (ek-fiilde çekimli isim)

d. Bazı cümlelerde yüklem, bir kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Bu durumdaki cümlelerin anlamı bağlamdan anlaşılır ve cümle, dinleyenin okuyanın muhayyilesinde tamamlanır. Bu tür cümleler, *kesik (eksiltili) cümle* olarak adlandırılır.

- — Bırak onu da otur şuraya, dedi. Konuşacağız. (116-9)
- Kısa, fakat ağır bir sükût... (116-10)
- ... Vali zelzele haberinin maalesef mübalâğalı olduğunu... (103-8)
- ... eldivenli elinden o küçücük mendili alıp, bu sefer kendisi onun burnunu silebilirdi. Hem de gaddarcasına burarak ve hırplayarak... (20-21)
- Fakat, ne yazık ki, bu adam, en ağır hakaretinde bile - mahzun bakışları, korkak ve edepli tavırları ile - lâlalık kemiklerine işlemiş bir ihtiyar konak lâlası... Kırk bu kadar sene sonra hâlâ yüzünü gördüğü, sesini işittiği ve hasretini çektiği kendi lâlası... (101-12)
- Yeryüzünde dikili ağacımız yok. Dört çocuk ve hasta âlil bir kadın... (90-12)

Bazı kesik cümlelerde anlam, önceki cümlelerin yardımı ile tamamlanır.

- Evet, kendi karısı da, yer yüzündeki irin sarılığına mukabil nezleden daima kabarık ve kırmızı olan burnunun örselenmekten hafifçe nasır bağlamış kanallarını durmadan siler. *Fakat Bulgar kızının ki!...* (20-1)

- Ya meleğin kılık kıyafeti! Tepesinde kıtık haline gelmiş, tarak işlemez saçlar, ayaklarında yaz, kış kalın yüнден kenarları düşük, köylü çorapları; entarisinin üstünde kendisinin delik deşik bir eski abası... Sonra bütün gayretine rağmen bakımsız kalmış bir alay hırpani çocuk... **(16-23)**

Daha çok karşılıklı konuşmalarda kullanılan yüklemsiz cümleler de birer kesik cümledir. Böyle cümlelerde yüklem, önceki cümleden anlaşılabilir.

- — Vücuttaki sakatlığı kim bilir?: Doktor. **(87-10)** (Doktor bilir)
- — Binadaki sakatlığı kim bilir?: Mühendis. **(87-10)** (Mühendis bilir)
- — Hasta mı? Refikanız hasta mı? **(90-14)**
- — Yirmi küsur yıldan beri. **(90-15)**
- e. İsim veya fiil cinsinden kelime grupları yüklem olabilir.
- Malmüdürü, *saçkırandan başında ve yüzünde tek tüy kalmamış uzun ve kuru bir adamdı.* **(5-23)** (yüklem: sıfat tamlaması)
- *Bitik bir haldeydi.* **(34-16)** (yüklem: sıfat tamlaması)
- *Birdenbire öfkелendi ve gürlledi.* **(116-17)** (yüklem: bağlama grubu)
- *Bir sıhhi imdat heyeti yola çıkarılmak üzeredir.* **(43-28)** (yüklem: edat grubu)
- *Ova, sis içinde idi.* (yüklem: isim tamlaması)
- Müderris Efendi, *İgnas de Loyolanın ta kendisi idi.* **(52-6)** (yüklem: isim tamlaması)
- *O, zehir gibi kalemi olan bir şantaj üstadı idi.* **(35-28)** (yüklem: sıfat tamlaması)
- *Çalgı tekrar başlamak üzere idi.* **(6-30)** (yüklem: edat grubu)

- *Ayıkla bakalım pirincin taşını!* (45-11) (yüklem: bileşik fiil grubu)
- Tavanda artık dökülecek bir şey kalmadığı için sofa *emin ve temizdi*. (72-23) (yüklem: bağlama grubu)
- *Kasabanın ileri gelenlerisiniz?* (121-18) (yüklem: isim tamlaması)
- Hatta araya lastikli sözler bile *sarfediliyordu*. (75-29) (yüklem: bileşik fiil grubu)
- Fakat doktor, işi fazla *ciddiye aldı*. (70-24) (yüklem: bileşik fiil grubu)
- Başka para değil ki, kullanacak yer bulamayınca *fasıl değiştirelim*. (104-13) (yüklem: birleşik fiil grubu)
- Bu sükûtun bir fenalığı, *yemeğin sonuna doğru mühendis Kâzımın çenesini açtırmak oldu*. (84-23) (yüklem bileşik fiil grubu)
- Dağılma teklifinize yalnız Deli Kâzım *itiraz etti*. (59-16) (yüklem: birleşik fiil grubu)
- Bu, onun için *değişik ve yepyeni bir hayattı*. (17-12) (yüklem: sıfat tamlaması)
- Artık gemi azıya almış olan kaymakam, bağırarak *cevap verdi*. (118-4) (yüklem birleşik fiil grubu)

2.2.2. ÖZNE

“Cümlelerin yüklemden sonra gelen en önemli ögesidir. Fiile öteki öğelerden daha yakın olan özne, aynı zamanda cümlelerin fiilden ayrılmayan bir unsurudur. Bu bakımdan bazen ayrı bir kelime halinde olmayıp, fiilin içinde şahıs halinde ifade olunur. Özne yüklem bildirdiği anlamı tamamlayan, başka bir deyişle cümlede bildiren hükmün meydana gelmesini sağlayan ögedir. Özne bir kişi veya nesne olabileceği gibi, soyut bir kavram da olabilir.” (Özkan ve Sevinçli, 2008: 101)

“Cümlede yapanı veya olanı karşılayan öge öznedir. Özne, yüklem gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerine alır.” (Karahana, 2006: 18)

“Cümlede özneyi karşılamak üzere kişi ve nesnenin kendisi, bunları temsil eden zamir yahut da kelime grubu kullanılabilir.” (Aktan, 2009: 91)

Özellikleri

a. Özne; yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen çatılı ve oluş bildiren fiil cümlelerinde “olan”ı, diğer fiil cümlelerinde ise “yapan”ı ifade eden ögedir.

- Ses sertti. (95-36) (özne: olan)
- Havadaki bunaltıcı sıcağa karşı, pencereler fora edilmiş, ... (21-26) (özne: olan)
- Hükümetin arka bahçesi bir tel ile sokaktan ayrılmıştı. (30-1) (özne: olan)
- Halil Hilmi Efendi derin derin içini çekti. (95-21) (özne: yapan)
- Şu halde yapılacak şey sade idi. (38-22) (özne: olan)
- Halil Hilmi Efendi, olduğu yerde durdu. (96-1) (özne: yapan)
- Kaymakam, inanılmaz bir sükûnetle gülümsedi. (115-8) (özne: yapan)

b. Özne olan unsur çoğunlukla eksiz durumda bulunur; ancak fiile çokluk, iyelik ve aitlik eki alarak da bağlanabilir. Bu eklerin dışında herhangi bir ek almaz.

- Biçareler ümitlerini kestikleri için sessiz sedasız oturuyorlardı. (60-30)
- Karı kocalık hayatlarını en tatlı hâtıraları sıcak yaz günlerinde beraber tarasaya çıktıkları, meleğin güneşten kızmış çinkolar üzerine bir kertenkele gibi yatıp uyduğu zamanlardır. (16-20)
- Delinin gözleri büsbütün döndü. (55-34)

- *Bütün eski defterler açılmıştı. (97-33)*

- Yalnız, bu defa *sargılar* incelmışti.(33-33)

c. Bir cümlede birden fazla özne bulunabilir.

- Evet, *yer*, / *gök* razı olsun. (16-16)

- ... *şık çarşafı*, / *elmas yüzükleri*, / *hatta biraz hazır parası* vardır... (23-30)

- *İki sene evvel evi değerinden az bedelle istimlâk edilmiş adam*, / *tarladan karpuz çalarken yakalanıp işinden çıkarılmış kır bekçisi*, / *üç çocuğu ile kendisi boşayan memur kocasını azlettirememiş kadın ve daha birçokları* Halil Hilmi Efendiden davacı idiler. (97-28)

- Kimler yoktu? *Halil Hilmi Efendiye karşı daima biraz ağır olan eşraf*, / *büyük, küçük bütün memurlar ve bütün ve bütün çarşı esnafı*, / *hacılar*, / *hocalar*, / *dervişler*, / *simsar ve kontratçıları*, / *hükümette işi olan ve kaymakamla yatak başında tanışmak veya dargın olup da barışmaktan bir fayda umanlar*; / *sonra Çarşamba pazarına inmiş köylüler*... (39-9)(yüklem: vardı, eksik cümle)

- *Soyunda birçok meşhur ulema*, / *müderrisler*, / *kazaskerler*, / *bir şeyhislâm ve hele bir Evliya* vardı ki, ... (40-10)

ç. Bazı cümlelerde öznelerden biri, diğerlerinin açıklayıcısıdır.

- Halbuki kendi evinin tavanları yaldızları ve avizelerle süslü baş odasında *sepetlenmesine imkân olmayan başka bir misafir*,/ *mutasarrıf Hâmit Bey* vardı. (106-1)

- Çünkü işin nihayetinde bu kadar rezalet için mutlaka *bir mesul*, / *bir kefaret keçisi* lâzımdı. (93-16)

- Fakat günün birinde *paradan daha kıymetli bir şey*, / *hamiyetli göğsünü süsleyecek bir altın Osmanî nişanı* geldi. (126-22)

- Nihayet, *en arkadan bir ses, / oturacak yer bulamadığı için kapıya yaslanarak ayakta duran mühendis Deli Kazımın sesi yükseldi. (121-22)*

d. Özne olan unsur, bazı cümlelerde bir kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Cümlenin öznesi yüklemine taşıdığı şahıs ekinden anlaşılır. Şahıs ekinin işaret ettiği zamir, cümlenin öznesidir.

- (ben) Onun gününü, saatini tâyin edecek ihtisas erbabının alnını karışlarım. **(87-16)**
- (sen) Gayet iyi kavramışsın işin inceliğini. **(119-31)**
- (o) Gerçi bazı âzalarında ve en ziyade dirseğinde, diz kapağında ve kuyruk sokumunda ufak tefek ağrılar, sızılar duymuştu. **(11-4)**
- (biz) Kocakarıyı bacağından tutup tekrar mezarından çıkaralım bari... **(55-12)**
- (siz) Bir, iki gün içinde de tafsîlâtı tebliğin verileceğini ilave edersiniz. **(78-8)**
- (onlar) Muhbirleri ve daha başkalarını kapı kapı, dükkân dükkân dolaştırıyorlar, her gün toplanan parayı baş sayfalarında ilân ediyorlardı. **(77-4)**

Özenin vurgulanması gerektiği durumlarda şahıs zamirleri cümle içindeki yerini alır.

- *Sen*, şimdiden facianın edebiyatını yapmaya başlamalısın. **(35-15)**
- Fakat *o*, bu nezakete sadece “Allah belasını versin keratanın!” diye mukabele etti. **(75-1)**
- *Ben* niçin geldim ya? **(35-14)**

e. “Geçişsiz-edilgen fiillerle kurulan cümlelerde özne bulunmaz. Bu fiillerin yalnız 3. şahsı kullanılır.” **(Karahana, 2006: 20)**

- İcabında sancak merkezine, vilayet merkezine, hatta İstanbul’a heyetler gönderilecek mutasarrıfın oyununa *mani olunacaktı. (72-6)*

“Gereklilik kipinin teklik 3. şahsının bazı kullanışlarında ve aynı işlevdeki -*mAk lâzım / gerek* kalıplı cümlelerde de özne bulunmaz.” (Karahan, 2006: 21)

- Hem sancağa *dönmeli*, ... (75-32)
- Davetten evvel bunu *düşünmeli*. (109-3)
- Fakat muayyen bir iddiaları olan ve tahkikat isteyen vatandaşları –hele sayıları biri, beşi, on beşi çok aşarsa –hangi kapıya *göndermeli*? (59-7)

“Yüklemi birleşik fiil olan bazı cümlelerde özne, yüklem içinde yer alır. Özneli yüklem, yüklem ve öznenin kaynaşmasından, deyimleşmesinden meydana gelmiştir. Bu tür birleşik fiil grubunda iyelik eki alarak bağlanır.” (Aktan, 2009: 94)

- Heyet, kasaba da kaldığı müddetçe komite azalarından başka hiçbir kimsenin misafirlere yaklaşımlarına asla *meydan verilmeyecekti*. (123-7)
- ... Fransız gazetecileri için Çopur Resmî 'ye *telgraf çekilmiştir*. (123-10)
- *Ölmüş eşeğin kurttan korkusu olmaz* doktor. (115-9)
- *Dilim damağıma yapıştı*. (10-22)

f. “Edilgen çatılı fiil ile kurulan cümlede özne bulunmaz. Bu tür cümlelerin gerçekte nesnesi olan öge, özne görünümündedir. Ancak bu özne cümlelerin asıl öznesi değil, kim ve ne sorunlarına cevap verdiği için özne görünümündedir. O yüzden bu özneye sözde özne denir. Sözde özne işi yapan değil, yapılan işten etkilenen ögedir.” (Aktan, 2009: 93)

- Zaten hâlâ neden kullanıldıklarına bir türlü akıl erdiremediği, böyle Hacivat çelebi kılıklı, eski devir döküntülerinden *başka ne* beklenebilirdi. (113-5)
- Hatta ara sıra *lastikli sözler bile* sarf ediliyordu. (75-29)
- Fakat *biri* arabada kırılmıştı. (88-30)
- *Portatif*, kolayca yeni makama taşındı. (30-17)

- ... denizlerin ortasında kıtalar fırladığı, / saman çöpleri ucunda yalçın ada parçaları sallandığı görülürdü. (13-3)
- ... bakılacak, *fakir cenazeleri* hükümet hesabına kaldırılacaktır. (44-1)
- ... yapılmış, *rakılar* içilmiş, *kadınlar* oynatılmış. (52-23)
- Reis, telgrafı yazmadan evvel bir kere de kaymakam vekili ile görüşmek muvafık olacağını söylerken *kapı* açıldı ve... (76-5)
- *İki gün evvel azı dişlerinden birini söktürdüğü* öğrenilmişti. (61-11)
- *Vazife başında ağır surette yaralanan Sarıpınar kaymakamı* zelzeleden bir gün sonra öldürülmüş, yirmi dört saat sonra tekrar diriltilmişti. (76-11)

g. Arka arkaya sıralanmış bağımlı sıralı cümlelerde özne ortak olabilir.

- *Ben* sıkıntılı bir adamım. Teklifli, tekellüflü insanlarla bir evde kalamam. (106-18)
- *Herif*, elini yaralamış, doktora başvurmuş... (55-26)
- *Kaymakam*, yine göğüs geçirdi ve gözlerini daldırarak okudu. (89-31)
- *Adamcağız* kıvranıyor, fakat bir şey soracak olursa büsbütün zihnini alt üst edecek şeyler duyacağını bildiği için lâkırdıyı neresinden kesse kâr sayıyordu. (51-35)
- *Eşref*, öğleden sonra kısa bir zaman buraya uğruyor, bir müddet de aşağıda Halil Hilmi Efendinin yanında kalıyordu. (72-25)
- Yani açıkçası *kasabaya yardıma gelen heyet* şimdilik ondan yardım bekliyor, kendileri için bir şey düşünülüp hazırlanmamış olmasına hayret eder gibi görünüyordu. (64-19)

ğ. Cümlede isim işlevinde bulunan kelime grupları özne olabilir.

- *Müderriş Hacı Fikri Efendi* senelerden beri ittihatçılara dargındı. (40-20)
- Uzaktan *ayak sesleri* belirmişti. (24-27)
- Fakat *kendi göziyle görmesi* elbet başka idi. (83-21)
- *Temiz otel, temiz hamam, temiz lokanta bulmak* mümkün müydü? (64-18)
- *Son pişmanlık* fayda vermez... (41-23)
- *Gazetecilerin bir mucize eseri olarak ölümden kurtulduğunu yazdıkları kaymakam* budur. (125-30)
- Bu dakika da *ne halde olduğu bilinmeyen koskoca bir kazanın mesuliyeti* onun boynunda idi. (27-31)
- *Yukarı sofa* bir pislik deryası halinde. (69-26)
- *Asıl görülmesi lazım olan yer*, kasaba mahalleleriydi. (47-30)
- Fakat *bu seferki bağırışlar* siyasî değildi. (33-28)
- *Zatîâliniz gibi nazik vücutlar* biraz ihtiyatlı olmalı. (88-26)
- *Uygunsuz kadınlar rivayeti* de masaldı, *bu kadınları almak isteyen deveciler* ve *atılan silâhlar* da. (105-3)
- Ayrıca *kaymakamın sıhhati* de sorulmaktadır. (44-3)

h. Hitap unsurları, yükleme bağlanmadıkları için özne değil cümle dışı ögedir. Bu ögenin anlam bakımından her zaman özne ile örtüşmesi şart değildir.

- *Kazım Bey aslanım...* Biraz hesapsız konuşuyoruz. (55-31)
- Hâsılı, tatlı canını sıkıntıya sokma *doktorcuğum*. (82-12)
- Sayende demir gibiyim *beyefendi*. (107-12)

- *Haydi, arkadaş, bahtın açık olsun. (83-1)*
1. Cümle tahlillerinde yükleme sorulan kim, ne soruları, özneyi bulmaya yardım eder.
- *Vali, kendisini fena karşılamıştı. (109-36) (karşılayan kim? Kim karşılamış?)*
- *Bu düşünce, Halil Hilmi Efendiyi âdeta kudurtmuştu. (19-6) (kudurtan ne? Ne kudurtmuş?)*

2.2.2.1. Özne Türleri

V. Hatiboğlu “ Türkçenin Sözdizimi” adlı kitabında özne türleri hakkında şunları ifade eder. (1982: 110-124) “ Birinci ve İkinci Kişi Özneler, Üçüncü Kişi Özne, Sözde Özne, Örtülü Özne, Belirsiz Özne, Ortak Özne, Pekiştirmeli Özne, Bağlaçlı Özne, Açıklayıcıdan Özne, Seslenmeli Özne, Kayan Özne, Bildirme Koşacıyla Özne” olarak adlandırdığı özne türlerinden sonra yapı bakımından özne türlerini de “Sekiz Sözcük Türünde Özne” şeklinde ayrıntılarıyla açıklamıştır.

B. Aktan (2009: 99-100) ise, sekiz özne türünden bahsetmiştir. Cümle bilgisi ile ilgili çalışmalarda burada belirtilen özne çeşitlerinin tamamı kullanılmamakla beraber bilgi olması bakımından bu çeşitler aşağıya alınarak birer örneklerle verilmiştir.

1. Gerçek Özne: Yükleme etken çatılı bir fiil veya bir isim olan cümlemin açıkça görünen öznesidir.

- *Mutasarrıf Hamit Bey, henüz uyumuştur. (78-12)*

2. Açıklayıcı Özne: Bir cümlemin öznesini daha belirgin duruma getirmek, nitelendirmek ve pekiştirmek için kullanılan, kendisinde özne durumunda olan kelime veya kelime grubudur.

- Çünkü işin nihayetinde bu kadar rezalet için mutlaka *bir mesul, bir kefarete geçisi* lâzımdır. (93-16)

3. Gizli Özne: Kılış ve oluşun gerçek sahibinin cümlede kurucu öge olarak açıkça yer almayıp yüklem kapsamındaki kişi ekinden çıkarılan öznedir. Cümlede açıkça yer almayan **ben, sen, o** gibi kişi zamirleri birer gizli öznedir.

- (Sen) Gayet iyi kavramışsın işin inceliğini. **(119-31)**

4. Örtülü (Mantıkça) Özne: Edilgen fiillerle kurulmuş olan cümlelerde açıkça söylenmediği için örtülü kalan ancak mantık yoluyla bilinen ve işi yapan gerçek öznedir. (Bu özne türüne örnek tespit edilemedi)

5. Sözde Özne: Edilgen fiillerle kurulmuş cümlede cümle öznesi görünen, fakat gerçekte nesnesi olan kelime veya kelime grubudur.

- *Portatif*, kolayca yeni makama taşındı. **(30-17)**

6. Belirsiz Özne: Çoğu, geçişsiz - edilgen çatılı bazı fiillerle kurulan cümlelerdeki bilinmeyen öznedir. Genellikle bu fiillerde 3. Kişi kullanılır.

- İcabında sancak merkezine, vilayet merkezine, hatta İstanbul a heyetler gönderilerek mutasarrıfın oyununa mani olunacaktı. **(72-6)**

7. Pekiştirmeli Özne: Dönüşlülük zamiri (kendi) ile kuvvetlendirilmiş öznedir.

- Fakat biraz sonra bunun reiste umduğu tesiri yapmadığını görerek, yine *kendi* cevap veriyor. **(44-32)**

8. Ortak Özne: Birleşik cümleyi oluşturan esas ve yardımcı cümleler ile bağımlı sıralı cümlelerde aynı olan öznedir.

- *Kaymakam*, yine göğüs geçirdi ve gözlerini daldırarak okudu. **(89-31)**

2.2.3. NESNE

Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen ögeye nesne adı verilir. Cümlede yüklem doğrudan etki ettiği öge de nesnedir. Nesne yalnız

yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Geçişli fiiller nesneye yönelir ve onu etkiler. Nesne geçişli fiil cümlelerinin zorunlu ögesidir. Geçişli fiilin gösterdiği hareketin nesne olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Geçişsiz fiillerde ise kılış ve oluş öznenin üstünde olduğundan bu fiiller nesne almazlar, nesneye gerek duymazlar.

M. Ergin (1985: 399-400) nesneyi şöyle tarif eder: “*Fiilin tesir ettiği nesneyi, şahsı, şeyi karşılayan cümle unsurudur.*”

Z. Korkmaz (2007b: 157) ise nesneyi; “*Cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklemnin etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme durumu eki almış kelime*” olarak tarif etmiştir.

- Vali, bu teftişinde nedense *kancayı* en ziyade Halil Hilmi Efendiye takmıştı. (114-19)(geçişli fiil)
- Mutasarrıf, ev halkına karşı da *aynı politikayı* kullandı. (80-10)(geçişli fiil)
- Adamcağızın alnında iri ter damlaları belirliyordu. (68-16)(geçişsiz fiil)

Nesneyi belirtili ve belirtisiz olmak üzere ikiye ayıracağız, uygun örnek ve özellikler ilgili bölümlere aktarılacak.

Özellikleri

a. Nesne unsuru, fiile eksiz olarak veya yükleme (belirtme) hâli eki alarak bağlanır.

- Şehzade, eldivenli eliyle *Halil Hilmi Efendinin sırtını* okşadı.(126-9)
- Kaymakamın ısrarı üzerine Niyazi Efendi *yan cebinin düğmesini* çözdü, meşin kaplı bir defter çıkararak *telgrafın suretini* okudu.(26-10)

- Memurlara gelince onlar şimdilik tam manasiyle *mavi boncuk oyunu* oynuyorlardı. (73-5)

- Aşağıda yol kenarında *çukurlar* gördüm. (109-26)

b. Yükleme (belirtme) hâli eki taşımayan nesnelere **belirtisiz nesne** denir. Genel bir varlığı, bir türü karşılar.

- Fakat *bir şey* bulamadık. (75-20)
- Halbuki o zaman da telgrafa *para* isterlerdi. (67-32)
- Evet, dört sene sonunda *Anadoluda anlaşılabilir koklaşabileceği tek bir adam* bulmuştu. (93-20)

Bazı belirtisiz nesneler de anlamca belirli bir varlığı işaret ederler.

- Malmüdürü Cevdet Efendi birdenbire ayağa kalkarak: “*zelzele oluyor arkadaşlar*” dedi. (5-1)

c. Yükleme (belirtme) hâli eki taşıyan nesnelere **belirtili nesne** denir. Bilinen bir varlığı karşılar.

- Halk arasında *koca bir mutasarrıfın kredisini* sıfıra indirmişti. (110-1)
- Mahmut Şevket Paşa vakasından sonra İttihatçılar *İstanbul matbuatını* suyu çekilmiş değirmene çevirmişlerdi. (34-28)
- Fakat geçen dört sene *kendisini* buna az çok alıştırmıştı. (99-5)
- Bu Ahmet Masumun adı gibi yüzü de ilk bakışta *insanı* aldatıyordu. (41-34)
- Fakat Vali, *onun dilinin altındakini* anlamıştır. (122-17)

- Adamcağız, elleriyle *kafasının ötesini, berisini* yokladı. (46-30)

ç. Belirtisiz nesne ile yüklem arasında sürekli bir ilişki olduğu için belirtisiz nesne her zaman yüklem önünde yer alır. Yüklem ile arasına ancak pekiştirme görevindeki *da / de, dahi, bile* gibi kuvvetlendirme edatlarından biri veya soru eki gelebilir.

- Hükümet doktorunun ifadesine göre âdeta *bir ölüm tehlikesi* atlatmışım. (92-29)

- ...ve Halil Hilmi Efendi henüz sağ olduğunu karısına ve kayın babasına anlatmak için *iki beyaz mecidiye telgraf parası* vermişti. (76-14)

- Zelzele haberi bütün vilayette *derin bir teessür* uyandırmıştır. (43-27)

- Fakat, bazan da kendini tutamıyarak *bu “evet”e birkaç kelime* ilâve ediyordu. (100-35)

- Bu, bir nevi ittifaktı ve yarından tezi yok, doktor paçalarını sıvıyarak kasabada *bir Halil Hilmi Efendiciler Partisi* meydana getirecekti. (72-3)

- Herifler *yalan mı* söylüyorlar? (77-38)

- Müdür Bey *rüya mı* görüyordu. (50-14)

- ..., fakat muallim, defolduktan sonra masanın başında *bir sinir krizi* geçirdi. (53-3)

d. Belirtili nesne bilinen bir varlığı ifade eder. Yükleme (belirtme) hâli eki nesneye belirlilik anlamı kattığı gibi aynı zamanda söz dizimi içindeki yeri bakımından da bağımsızlık kazandırır. Ancak vurgulanmak istendiği zaman yüklem hemen önünde yer alır.

- Halil Hilmi Efendi, kendisine uzatılan üç kağıdı görmek için *gözlüğünü* taktı.(94-12)
 - Ömer Bey *sofrayı* bahçeye kurdurmuştu.(86-28)
 - Vali Bey, şimdi *zatiâlinizi* belediyede bekliyor. (118-3)
 - ...arabacıya *dam ve pencerelerinde sakatlık gördüğü birkaç ev ve kulübenin kapılarını* çaldırdı.(48-26)
 - Hüseyin Rusuhi, *Çopur Resmî isminde bir arkadaşını* hatırladı. (35-27)
 - Deli Kazım, *Meşrutiyet mektebi boşmuallimi Ahmet Masumu da* kendine uydurmuştu.(41-12)
- e. Bir cümlede birden fazla nesne bulunabilir. Ancak bu nesneler belirtili veya belirtisiz aynı cinsten olmalıdır. Belirtili ve belirtisiz nesneler aynı cümle içinde yer almaz.
- Daha sonra elini dışarı çıkararak sargıların *üstünden kafatasını / alnını, / çenesini* yokladı. (11-2)
 - Hatta *bir aralık beyhude tezellülü bırakmayı; / yıllardan beri durup dinlenmez bir sağanağa karşı, altında daima başını eğerek yaşadığı bu kapıdan, gurur ile kollarını sallıyarak çıkıp gitmeyi düşünmüştü.* (83-5)
 - ... telâşa düşürdüm; boşu boşuna *paralar, / yardım heyetleri* gönderdim. (95-18)
 - Ateşler ve ağırlar içinde *sokakları, / köyleri* dolaştım. (93-5)

- Kaymakam, *kenarına basar basmaz bir zemberek haline gelen hamur tahtasından havaya fırlayışını, / önündekilerin üstünden aşarak tırabzan babasına sarılılıışındaki dehşeti* bir kere daha gördü. **(11-28)**

f. Bazı cümlelerde nesnelerden biri, diğerinin açıklayıcısı şeklinde olabilir.

- Bu ses, *karyolanın biraz ilerisindeki bir hasır üstünde oturduğu yerde uyuya kalmış bir adamı, / kendi jandarması Hurşidi uyandırdı.* **(8-5)**

g. Bazı bağımlı sıralı cümlelerde nesne ortak olabilir.

- Fakat Eşref'ten geri kalmayı doğru bulmadığı için acele acele *müsveddesini* temize çekti ve mühürledi. **(67-25)**
- İki kelimesi *dipdiri bir insanı* tekaüt ve hacrettirir, darağacına çıkarır, yahut da darağacından indirirdi. **(71-28)**
- Valinin yolda olduğu haberi, *bu dedikoduyu* birdenbire ikinci plâna atmış, daha doğrusu plan dışı etmişti. **(105-31)**
- ...Halil Hilmi Efendiden çok şükür bir şey olmadığı yolunda cevaplar aldıkça hoşnutsuz bir tavırla *sağlam kalan bıyığını* çekiştiriyor ve yiyordu. **(50-4)**

ğ. İsim cümleleri nesne almaz. İsim cümlelerinde nesne unsuruna rastlayamadık.

h. İsim cinsinden kelime grupları cümlede nesne görevi yapabilir.

- ... geçiriyor; ittihatçılar *müslüman kokotların pek kalbur üstü olanlarını* öteye beriye sürüyorlar; ... **(23-22)** (nesne: isim tamlaması)
- “Kendi cevvi, kendi eflâkinde kendi tair” olan Fikret bile belki *şöhretinin büyük kısmını* Balıkesir zelzelesi şiiirine borçlu idi. **(38-16)**(nesne: isim tamlaması)

- *Elindeki kırmızı telgrafi*, mazeretinin büyüklüğünü anlatmak ister gibi havaya kaldırıyordu. **(116-23)**(nesne: sıfat tamlaması)
- ... bir taş düşmüş, *ensisiyle sağ omuzunu* bir parça örselemişti.**(61-15)** (nesne: bağlama grubu)
- *En sade hakikati* anlamıyorlardı.**(113-20)**(nesne: sıfat tamlaması)
- Fotoğraf hakkında malûmatı olmıyan Halil Hilmi Efendi, *akşam alaca karanlığının çoktan bastığını ve Eşref'in resim çıkartmak için önünde günler ve günler bulunduğunu* düşünmüyor, ... **(69-15)** (nesne: bağlama grubu)
- İstese, başkasını değil, kapıda bekliyen Hurşidi çağırıp *Halil Hilmi Efendi*yi sokağa attırabilirdi. **(66-15)**(nesne: unvan grubu)
- Ömer Bey, *Halil Hilmi Efendi*yi de bir mektupla davet etmeyi ihmal etmemişti. **(74-33)**(nesne: isim-fiil grubu)

1. Bazı nesneler iç içe birleşik cümlelerde geçen iç cümle kuruluşundadır.

- “*Hiç olmazsa yakanızı çıkarsanız*,” dedi. **(88-3)**
- Sonra tekrar ciddileşerek: “*kıyafetimi mazur görürsünüz değil mi kaymakam bey*,” dedi.**(88-14)**
- Belediye Reisi: “*Celse tatil edilmiştir*,” dedi ve istidallardan bir kısmını çantasına koyarak kendisini dışarı attı.**(59-20)**

i. Cümlede nesneyi bulmak için geçişli fiil olan yükleme *ne*, *neyi* ve *kimi* soruları sorulur.

- Bir kısmı *az buçuk bir şeyler* duymuştu. **(48-8)**(Ne duymuştu?)

- Yoksa *bu kadar sancı* yapmıyacaktı. **(42-30)** (Ne yapmayacaktı?)
- Etraftaki köylerden başlıyarak *kasabayı* adım adım gezmişti.**(49-13)** (Neyi gezmişti?)
- *Başına geleceği* artık kat'i olarak anlamıştı.**(83-4)** (Neyi anlamıştı?)
- Fakat enkaz halinde de olsa, *açıkgöz bir gazeteci*yi birkaç gün geçindirebilirdi.**(35-7)** (Kimi geçindirebilirdi?)
- Doktor Arif Bey bu fırsattan istifade ederek *başmuallimi* bir yaylı topaç gibi kurdu, kurdu... **(75-13)** (Kimi kurdu?)

2.2.4. YER TAMLAYICISI

Cümlede yüklem bildirdiği iş, oluş veya hareketin yerini ve yönünü gösteren cümle ögesine yer tamlayıcısı adı verilir. Yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirerek yüklem tamamlama görevini üstlenen isim veya isim görevindeki kelime gurupları yer tamlayıcısıdır.

Zeynep Korkmaz **(2007b: 243)** bu terimi “**Yer Tümlenci**” başlığı altında vermiş ve şunları söylemiştir: “*yönelme, bulunma, çıkma durumu eklerini alarak cümlede yönelme, yaklaşma, bulunma, ayrılma bildiren, yüklem anlamını yer yön bakımından tamamlayan öge.*”

M. Ergin **(1985: 400)** yer tamlayıcısını; “*Fiilin mekânını ve istikametini gösteren cümle unsurudur. Her hareketin zaman ve mekân içinde bir yeri ve istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı hareketin cereyan ettiği bu yeri ve istikameti ifade eder. Bu unsur da isim cinsinden bir kelime veya kelime gurubu olur. Fiile yer ve istikamet ekleri olan datif, lokatif ve ablatif ekleri ile bağlanır...*” şeklinde tarif etmiştir.

- O halde kendilerini de *karşığı odaya* misafir ederiz **(106-12)**

(Yer tamlayıcısı: yönelme hâl ekli kelime grubu)

- *Telgrafta* sadece vekâlet vazifesine başladığınızı mı bildirdiniz. **(68-5)**

(Yer tamlayıcısı: bulunma hâl ekli isim)

- Vali, *İstanbul'dan* yeni bir şifre telgrafi almış, deliye dönmüştü. **(118-14)**

(Yer tamlayıcısı: uzaklaşma hâl ekli isim)

Özellikleri

a. Bu öge, yükleme yönelme (-A), bulunma (-DA), uzaklaşma (-DAn) hâl ekleriyle bağlanan bir kelime veya kelime grubudur. Yer tamlayıcısı mutlaka bu eklerden birini taşımaktadır.

- Sonra, ayağı *bir şeye* takıldı. **(7-7)** (yönelme hâli ile)
- Vali, Şehzade Şemsettin Efendi Hazretlerinin reisliği altında yola çıkmış olan heyetin nihayet üç gün sonra Sarıpınarda bulunacağını *salondaki kalabalığa* müjdeledi ve şöyle devam etti. **(120-21)** (yönelme hâli ile)
- O da kabahati *mutasarrıfa* yıkıyor. **(103-15)** (yönelme hâli ile)
- *Yardım heyetinin iki ara yatı ile üç günde gittiği Sarıpınara*, onlar tahminleri gibi ikindiye değil, ancak akşam ezanı okunurken varıyorlar. **(80-34)** (yönelme hâli ile)
- *Yıkık tavanın ötesinden, berisinde gökyüzü görünen sofada* yalnızdılar. **(115-28)** (bulunma hâli ile)
- Fakat Arapça kelimeleri yanlış telâffuz etmek korkusu onda âdeta bir hastalık haline gelmiş olduğundan *kimsenin yanında* yüksek sesle bir şey okuyamazdı. **(111-10)** (bulunma hâli ile)
- ... çıkmadı ve Halil Hilmi Efendiyi pijamasiyle *yatak odasında* kabul etti. **(87-22)** (bulunma hâli ile)
- Asıl makam odası yine *yukarıdaki eski yerinde* kurulmuştu. **(72-22)** (bulunma hâli ile)
- Eşref, *bu davetten* pek memnun döndü. **(75-9)** (uzaklaşma hâli ile)

- Öteden beri bazı başı boş keçiler *açık buldukları kapılardan* ötekinin, berikinin bahçesine girerek zararlar yapıyorlarmış. **(100-19)** (uzaklaşma hâli ile)
- Kendisi, onu sonradan *konu komşudan* öğrenmişti. **(12-16)** (uzaklaşma hâli ile)
- Nihayet, saatine bakarak birdenbire *yerinden* kalktı. **(70-2)** (uzaklaşma hâli ile)

b. Bir cümlede birden fazla aynı veya ayrı cinsten yer tamlayıcısı bulunabilir.

- Meşrutiyet senesi belediyenin yardımıyla *İstanbulda, / Hukuk tahsiline* gitmişti. **(32-19)**
- Sonra *pencereden / sokağa* bakmaya başladı. **(116-26)**
- Sabaha doğru *rüyasında / Ahmet Mâsuma* dehşetli bir dayak attığını gördü ve... **(53-16)**
- Nihayet *Misafir edildiği evde /* (bunun Sarıpınarda belediye reisi Reşit Beyin evinde başka neresi olabileceği akla gelir.) *bir ziyafet sofrasına* reislik etmiştir ve ... **(81-8)**
- Dört gün *evinde / istirahat etmeye* hakkı yoktu onun. **(61-24)**

c. Bazı yer tamlayıcıları, kendilerinden önceki yer tamlayıcılarının açıklayıcısıdır.

- ... gelip geçiyor, fakat bir türlü *asıl hedefe, / kızın yüzüne* rastlamıyordu. **(19-13)**
- Yardım heyetinin çadırlar, sandıklar vesairesi *belediye karşısında / Zincirli Hanın avlusunda* açılmamış duruyordu. **(74-1)**
- ... sürüyorlar; bu arada Naciye de *kendi memleketine, / yani talihsiz Sarıpınara* geri çevriliyor. **(23-22)**

ç. Yönelme ve uzaklaşma hâli ekli yer tamlayıcıları, isim cümlelerinde çok az kullanılır. Bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları ise her cümlede bulunabilir.

- Hamit Bey, *Ebcet hesabiyle tarihler yazmaya ve bilmece halletmeye* çok meraklı idi. **(79-20)**

- Hatırınız kalmasın amma, şu hani hayvanlarınızı bağladınız ahır, *sokaklarınızdan* daha temizdir. (109-24)
- *İdare hayatında* doktor çok ehemmiyetli şeydi (71-27)
- Vali, *bu odada* mutasarrıf Hâmit Bey Eşrefle halvet halinde idi. (119-14)

d. Yönelme, bulunma ve uzaklaşma hâli eki alan bazı kelime ve gruplar tarz, zaman ve miktar zarfları görevinde kullanılırlar ve yer tamlayıcısı olmazlar.

- Fakat *sonradan* bütün ümidini kaybetti ve ... (94-29)
- *O esnada* kaymakamın aklından daha başka bir şey de geçti. (13-23)
- İdare adamı için yapılacak şey, bilâkis *düşünmeden* meselenin üstüne yürümekti. (113-9)
- *Sizin yüzünüzden* ben de müşkül vaziyete düşüyorum. (95-20)
- Kekeme reis, *günün birinde*: “Ne yapacağız arkadaşlar,” dedi. (75-17)
- Fakat *bu saatte* bana öyle geliyor ki, *şimdiye kadar onun ölmesinden ziyade bu çirkin ölümü birdenbire haber alarak korkmaktan* korktum. (81-24)
- Ve *bu arada* lâf anlamaz bir kişi ile bir hayli uğraştı. (50-1)
- *Bugün öğle ile ikindi arasında* burada bulunacak. (76-8)

e. Art arda sıralanan bazı cümlelerde yer tamlayıcıları ortak olabilir.

- Halil Hilmi Efendi, *çınarlar, söğütler, cevizler ve asma çardakları altında* kahvaltılar, yemişler yedi; / hesapsız kahveler içti; ... (48-11)

f. İsim cinsinden kelime grupları yer tamlayıcısı olabilir.

- Kumandan, *bu noktaya* bir kere daha bastı. (26-34) (yer tamlayıcısı: sıfat tamlaması)
- *Vücudunun hiç bir yerinde* en küçük bir kıpırdama alâmeti yoktu. (15-13) (yer tamlayıcısı: isim tamlaması)
- Öteki meseleyi tamamiyle *doktor Arif Beye* bırakmıştı. (73-23) (yer tamlayıcısı: unvan grubu)

- *Meydanın sol köşesindeki evlerden birinin bahçesinde* arasına bir bülbül ötüyordu. **(15-4)** (yer tamlayıcısı: isim tamlaması)
- Ne çare ki, meşrutiyet inkılabını yapanlar *Babialinin yumuşak koltuklarında* gevşemişlerdi. **(113-19)** (yer tamlayıcısı: isim tamlaması)
- Karacaahmedin meşhur tekkesindeki miskinler gibi *çayın öte tarafındaki mahallelerine* kaparsın herifleri ... **(60-26)** (yer tamlayıcısı: sıfat tamlaması)
- *Mutasarrıfı kasaba dışında karşılamak töreninde ve belediye reisinin evindeki akşam yemeğinde* Halil Hilmi Efendinin de yeri ve sırası vardı. **(83-23)** (yer tamlayıcısı: bağlama grubu)
- Yahut *sıcak sudan* birkaç yudum ver. **(10-22)** (yer tamlayıcısı: sıfat tamlaması)
- Dahiliye Nazırı *kendisine gazetecilerin bu şikayetlerini anlatan müsteşara:* “Yalan mı ya a iki gözüm?” dedi. **(77-36)** (yer tamlayıcısı: sıfat tamlaması)
- Onun için çaresiz, *doktor Nikolakiye* açılıyor, ... **(98-14)** (yer tamlayıcısı: Birleşik isim grubu)
- Ne yazık ki, *onun da ipini eliyle çekmeye* mecburdu. **(93-21)** (yer tamlayıcısı: isim-fiil grubu)
- Kasabada hacısı, hocası birbirine bütün olup bitenlerin mesuliyetini, döndürüp dolaştırıp *benim sırtıma* yüklüyorlar. **(82-19)** (yer tamlayıcısı: iyelik grubu)

g. Cümle tahlillerinde yükleme sorulan kime, kimden, neye, nede, neden, nereye, nerede, nereden soruları yer tamlayıcısının bulunmasını kolaylaştırır.

- Halil Hilmi Efendi, *uğradığı köylerde* halkı kendi işleri, güçleriyle meşgul buldu. **(48-6)** (nerede buldu?)
- Sarıpınarda artık yapacak işi kalmamış olan, fakat öteye, beriye çağrılarak yiyecek ikramına uğramak korkusu ile bunu saklamakta fayda gören Hâmit Bey, *odasına* kapanıyor ve ... **(99-7)** (nereye kapanıyor?)
- Derken mesele memleket hudutları içinde kalmıyarak *Avrupaya* da yayıldı ve *en uzak memleketlerde* insani akisler uyandırdı. **(120-34)** (nereye yayıldı, nerede uyandırdı ?)

- Vali, Eşref'in yaktığı sigarayı birkaç kere çekiştirdikten sonra *Halil Hilmi Efendinin dizine vurdu. (119-27)* (nereye vurdu ?)

2.2.5. ZARF TÜMLECİ

Cümlede yüklemın anlamını zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta, şart vb. yönlerden tamamlayan ögeye zarf tümlecı adı verilir.

M. Ergin (1985: 400-401) zarf tümlecini; “*fıılın muhtelif şartlarını ve zamanını gösteren cümle unsurudur. Hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hülâsa, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf kullanılır.*” şeklinde tarif etmiştir.

Zarf tümlecı olan unsur cümlede isim soylu bir kelime olabileceğı gibi, isim işlevinde kullanılan bir kelime grubu da olabilir. Tekrar grupları edat grupları, kısaltma grupları, bağlama grupları, sayı grupları zarf işleviyle kullanılabilecek kelime gruplarıdır. Zarf-filler ve zarf-fiil grupları da cümlede her zaman zarf tümlecini işaret eder.

Özellikleri

a. Zarf tümlecı göreviyle bulunan kelime veya kelime grupları yüklemın anlamını zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta ve şart bildirerek tamamlar.

- Böyleyken *iki hafta evvel* kaymakamın huzuruna gitmek için sofada sıra bekleyen bir koca karının kafasına bir kerpiç düşmüş,... (13-11) (zaman)
- *O gece yatsıdan sonra* Halil Hilmi Efendinin evine bir belediye çavuşu geldi. (118-1) (zaman)
- ... düşüyor ve adamcağız, gittikçe bozulan yolun dayanılmaz sarsıntılarında *beşikte bir süt çocuğı gibi / mışıl mışıl* uyuyor. (80-28) (tarz, tarz)

- Belediye çavuşları ve bekçiler bir çok kimseleri *evlerinden getirmek için* emir almışlardı. **(118-16)** (sebep)
 - Böyle bir şerefi beklemeyen Ömer Bey, *acele bazı hazırlıklar için* eve girmiş; vali, *belediye reisi Reşit Bey ve daha bir kaç kişi ile* bahçede oturmuştu. **(112-10)** (sebep, vasıta)
 - Her yani dâvaya kaymakam da *dükkancı ile beraber sokularak* sorguya çekiliyordu. **(114-20)** (tarz)
 - *Bu meselenin münakaşasına girersek* çıkamayız işin içinden. **(60-13)** (şart)
 - *Elbirliğiyle* beni bu hale getirdiniz. **(70-20)** (vasıta)
 - *Emredersiniz* ben *dışarı* çıkayım. **(96-6)** (şart, yön)
 - Kaymakam bu noktaya *pek dikkat etmemişti*. **(50-11)** (miktar)
 - Kaymakam, *işi anladığı için* hastalığın üzerinde *fazla* durmadı. **(90-33)** (sebep, miktar)
 - ... gördüm ve ahalinin, zannedildiği kadar zarar görmemiş olmamasına tabî *çok* sevindim. **(120-25)** (miktar)
 - Bizim ilk heyecan ile verdiğimiz biraz mübalağalı haber İstanbul gazetelerinde *birkaç misli* büyüdü. **(120-31)** (miktar)
- b.** İsimler eksiz olarak veya yön (-ra, -re / -arı, -eri), vasıta (-la, -le, -n), eşitlik hâli (-ca, -ce / -ça, -çe) ve diğer bazı hâl ekleriyle; fiiller de zarf-fiil ekleriyle cümlede zarf tümleci görevinde bulunurlar.
- Halil Hilmi Efendi, *şimdi* ne yapsın? **(52-29)**

- Yalnız, tuzu kuru olan Ömer Bey, *gölerek* yanındakilere bir şeyler anlatıyor, fakat *başka bir şey akla gelmemesi için / arasına* uzaktakilere de *yüksek sesle* izahat veriyordu. (84-19)
- İstanbulda heyecan *gittikçe* çoğalmakta idi. (76-10)
- Belkemiğim zaten *hafif hafif* ağrıyordu; *şimdi / büsbütün* arttı. (56-22)
- Yazdığını *mutlaka* göreyim. (104-4)
- *Burada içtiğim çay suyundan* fark etmez hale geldim. (89-16)
- Teresler *günlerce* yediler, içtiler, keyifler çattılar. (82-22)
- Delinin münasebetsiz bir şeyler yumurtlaması *pek* mümkündü. (84-24)
- *Bir birini takip eden yanlış haberler yüzünden* hepimiz telâşa düştük, yardım heyetleri gönderdik. (92-15)
- *Sizi rahatsız edeceğime / pek* üzülüyorum. (50-25)
- *Sonra*, bu adam, *tekrar* merkeze dönecekti. (50-14)
- Havadis *çabucak* kasabaya yayılmıştı. (70-12)
- İşin felsefesi bu, *bence...* (60-34)
- Kendisi *vaktiyle* Yıldız sarayında Abdülhamit şehzadelerinin hocası idi. (40-16)
- Vali, *içini çekerek* güldü. (111-17)

- *Karyola hızla sarsılınca* kaymakam “ay..” diye bağırdı ve bir hareket yaptı. (10-30)

c. Bir cümlede birden çok aynı veya ayrı türden zarf tümleci bulunabilir. Ayrı cinsten zarfların bir arada bulunduğu bir cümlede, genellikle zaman zarfı diğer zarfların önünde yer alır. Miktar zarfları ise yüklemın hemen önünde bulunur.

- Fakat evinde, birkaç saat dinlenmek için içine girdiği yataktan *ancak / bu gün* çıkabiliyordu. (61-9)

- İki idareci, *ancak / Niyazi Efendiyi savdıktan sonra* konuşmalarına devam edebildiler. (62-5)

- *Vakaları bir kerede şikâyet edilenin ağzından dinlemek usulden olduğu için* mutasarrıf *arasıra* kaymakamı odasına çağırıyordu. (99-19)

- *Nihayet, / ellerini masaya dayıyarak / ağır ağır* ayağa kalktı. (116-30)

- *Telgraflar gideceği zaman* Halil Hilmi Efendi *kızara bozara* Eşref’e bir şey sordu. (68-3)

- *Dalgalı bir denizde çabalar gibi / kol ve bacak hareketleriyle / bir zaman / ileri geri* bocaladı. (7-5)

- Dahiliye Nazırı, *bürosunun gözünden kağıtlar ve sigara kutuları alırken / birden bire* durdu. (104-7)

- Bu emir, mutasarrıfa *âdeta / bir seferberlik emri gibi* dehşet verdi. (79-31)

- *Sargı bezlerini bozmaktan korkmıyarak / yumruğu ile* kafasına vuruyor. (25-33)

ç. Bazı zarflar, kendilerinden önceki diğer zarfların açıklayıcısı da olabilir.

- Fakat *üçüncü gün, / yani zelzelenin tam haftasında*, arabalar ve atlarla, kasabaya giren yardım heyeti yeniden her şeyi alt üst ediyordu. **(63-4)**
- *Gündüz, / sabah serinliğinde* hareket edilecek, *gece yarısından sonra / mehtapta* dönülecekti. **(74-30)**

d. Art arda sıralanan bazı cümlelerde zarf tümleci ortak olabilir.

- Fakat *tehlikenin şaka götürmezliği karşısında / şimdi / sapsağlam* ayağa kalkıyor; odanın içinde yirmi yaşında delikanlı adımlarıyla dolaşıyordu. **(65-6)**
- ... *Halil Hilmi Efendiden çok şükür bir şey olmadığı yolunda cevaplar aldıkça / hoşnutsuz bir tavırla* sağlam kalan bıyığını çekiştiriyor ve yiyordu. **(50-4)**

e. Zaman, tarz, sebep, vasıta, miktar, yön ve şart bildiren bütün kelime grupları cümlede zarf tümleci görevinde bulunur.

- Halil Hilmi Efendi, *gözleri parlıyarak* fırsatı yakaladı. **(90-5)** (zarf: zarf fiil grubu)
- Arabada şehzadenin karşısına oturmuş olan vali, *sevincini saklamaya çalışarak* “Öyledir efendimiz, öyledir!” diyordu. **(124-21)** (zarf:zarf fiil grubu)
- Kaymakam, *zelzeleyi inkar edenlerle* beraber değildi.**(6-4)** (zarf: edat grubu)
- Ne olacaksa *birayak evvel* olup bitmeliydi. **(87-27)** (zarf: edat grubu)
- Gözüne kestirdiği kimseleri *birer birer arayıp* buluyor ve *her akşam / ortalık kararınca / kaymakama rapor vermeye* geliyordu. **(73-26)** (zarf: zarf-fiil grubu, zarf: sıfat tamlaması, zarf-fiil grubu, isim-fiil grubu.)

- Halil Hilmi Efendi, işi *az çok* sigortaya almıştı. **(93-9)** (zarf: tekrar grubu)
 - Kumandan, *kapılarını çaldığı zaman* bu hissiz herifler *horul horul* uyuyorlardı. **(28-8)** (zarf: sıfat tamlaması, tekrar grubu)
 - Vali, *ertesi sabah / arkasında yine büyücek bir kalabalıkla* kasabanın çarşısını ve birkaç mahallesini dolaştı. **(114-7)** (zarf: sıfat tamlaması, edat grubu)
 - *Onun için* kumandanın bu havadisi adamcağızı deliye döndürdü. **(25-32)** (zarf: edat grubu)
 - Halil Hilmi Efendi, *Ömer Beyin evine kadar* kabileyi *sessiz sedasız* takibetmişti. **(112-5)** (zarf: edat grubu, tekrar grubu)
 - Halil Hilmi Efendi, *kendisi için yumuşak yastıklarla beslenmiş bir büyük koltukta her zamandan daha ağır ve mahçup üç kadeh rakısını içerken* ne esip savurmuştu yarabbi! **(21-10)** (zarf: zarf-fiil grubu)
 - Fakat o, *Halil Hilmi Efendiyi yakalamazsa*, sağ, solu olmayan ittihatçı vali, kendisini yakalayacaktı. **(93-14)** (zarf: şart cümlesi)
 - *Dönüşte / araba bozuk kır yollarında ağırlaştıkça* Halil Hilmi Efendi, *karşı dağlarda kızarmaya başlayan güneşe bakarak* dehşete düşüyor... **(48-15)** (zarf: zarf-fiil grubu, zarf-fiil grubu)
- f. “Yönelme (-A) bulunma (-dA) ve ayrılma (-dAn) ekleri almış bazı kelime ve kelime gruplar, eğer yer, yön, sebep, miktar vb. bildiriyorsa ‘zarf’tır, yer tamlayıcısı değildir.”(Aktan, 2009: 110)
- *Böyle bir zamanda* onu dışarıda bırakmak tehlikeli idi. **(46-22)**

- *Birbirini takibeden yanlış haberler yüzünden* hepimiz telâşa düştük, yardım heyetleri gönderdik. **(92-15)**
- *Feci surette* atlamışlardı. **(35-6)**
- *Burada içtiğim çay suyundan* fark etmez hale geldim. **(89-16)**
- Eşref, *kaymakamı iyi olmuş gördüğüne* seviniyordu. **(65-11)**
- Yani zelzele *sizin yüzünüzden* olmuş. **(52-26)**

g. Cümle tahlillerinde yükleme sorulan nasıl, ne zaman, ne ile kiminle, hangi şartlarda, kimin tarafından, niçin, ne kadar, hangi yöne gibi sorular, zarf ögesini bulmayı kolaylaştırır.

- Jandarma kumandanı, *onları görünce / acele ile* çayını bitirdi ve *defterini çıkararak / zelzelenin civar köylerde meydana getirdiği zararları tahkik için* yanlarına koştu. **(29-15)** (ne zaman bitirdi? nasıl bitirdi? nasıl koştu? niçin koştu?)
- Bulgar kızından *o günlerde* hiçbir şikayet gelmiyordu. **(18-7)** (ne zaman şikayet gelmiyordu?)
- Kaymakam, açık havadan *çok* korkardı. **(14-1)** (ne kadar korkardı?)
- Vali, *Eşref'in yaktığı sigarayı birkaç kere çekiştirdikten sonra* Halil Hilmi Efendinin dizine vurdu. **(119-27)** (ne zaman vurdu?)
- Ben *bugün milletimin derdiyle* meşgulüm. **(39-3)** (ne zaman meşgulüm? Ne ile meşgulüm?)

2.3. CÜMLE DIŞI UNSURLAR

Cümlelerin her yerinde bulunabilen, ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlelerin anlamına yardımcı olan öğelerdir. Cümle dışı unsurlar, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi yüklem tamamlayıcısı değildirler. Bu unsurlar, yüklem tamamlayıcısı olan öğelerin aksine açıklama, pekiştirme vb. işlevlerle cümleye yardım eder ve cümleleri çeşitli anlam ilişkileri çerçevesinde birbirine bağlarlar.

Özellikleri

a. Bağlama edatları, ünlemler, ünlem grupları, hitaplar, ara sözler, açıklama cümleleri cümle dışı unsurlardır.

- *Aziz kardeşim...* Biz, birbirine hürmeti olan iki ağır başlı insanız. **(60-12)** (hitap: sıfat tamlaması)
- *Bulgar kızı!..* Bu da ayrı bir mesele idi. **(22-3)** (hitap: isim tamlaması)
- *Üzülme doktor.* Bak ben üzülüyor muyum? (hitap: isim)
- *Ah, o Rifat melûnu, koyunlarında besledikleri yılan...***(45-2)** (hitap: ünlem grubu)
- *Vay Ömer Bey...* Şükür görüştüğümüze. Senin hâlâ ihtiyarlamaya niyetin yok mu? dedi. **(107-8)** (hitap: ünlem grubu)
- *Muhterem arkadaşlar...* Telgraf Mabeyn-i Hümayûndan, Sarıpınar zelzelesi teessür-i şahaneyi mucibolmuş. **(116-31)** (hitap: sıfat tamlaması)
- *Mamamafih* arzettiğim gibi bir mahzur yoksa... **(68-14)** (bağlama edatı)
- *Gerçi* sizinki kadar uzun zamandan beri değil, *fakat* sıhhati bana endişe veriyor. **(90-25)** (bağlama edatları)
- “ne diye böyle işlere karışırsın *be birader?*” **(26-18)** (hitap: ünlem grubu)
- *Vah vah...* Sizi yine rahatsız ettik. **(100-12)** (ünlem edatı)

b. Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı unsurdur. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya iki virgül arasında, parantez içinde rastlıyoruz. *Ki* bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında yer alabilmektedir.

- İcraatın iyi taraflarını kabulleniyor, ötekileri – **doktor raporu ile sabit** – hastalığına yüklüyordu. **(93-9)**
- Kaymakam, mutasarrıfın gösterdiği sandalyeye – **onun ısrarına rağmen** – ancak sol kalçasıyla iliştiriyor ve o vaziyette kalıyordu. **(100-2)**
- Bunlar yeğenlerinin kendilerine gönderilmesini istiyorlarmış; yeğenlerinin **(yani bir müslüman kızının)** kendilerine **(yani Bulgaristana)** gönderilmesini... **(22-24)**

c. Cümle dışı unsurların belli bir yeri yoktur. Cümlenin her yerinde yani başında ortasında sonunda bulunabilir.

- *O halde* ben, kasabanın birçok binasında sakatlıklar olduğunu, fen namına söyledikten sonra başkalarına söz düşer mi? **(87-11)**
- *Malûm, malûm;* Ahmet Mâsum, muhterem kaymakam beyefendiye yerden göğe kadar hak vermektedir. **(51-8)**
- *Evet,* gün fena geçmemişti. **(49-7)**
- *Fakat* eli yine boştu. **(49-7)**
- *Lûtfen* tekrar eder misiniz kaydedivereyim şunu. **(90-2)**
- “Aman” derim *arkadaşlar*, aman derim. **(57-6)**
- Teşekkür ederim *aziz doktorum*, çok teşekkür ederim bana gösterdiğiniz kardeşliğe... **(71-31)**
- Keyfinize bakın *Beyefendi*, sofada hazırlanan kahvaltıyı da yerseniz daha iyi olur. **(85-31)**
- Kız ağlıyordu; *fakat* ne ağlayış, *yarabbi!* **(19-26)**
- Müsaade buyurursanız düşündüklerimi arzedeğim *Vali Beyefendi Hazretleri...* **(121-25)**
- Ne öküz gibi yüzüme bakıyorsun *Hurşit...* **(27-15)**
- Telâş buyurmayın *Beyefendi oğlum...* **(42-23)**
- Neremden yaralıyım *Hurşit?* **(8-27)**
- Şimdi ne yapacağımızı beraberce düşünelim *aziz kardeşim.* **(60-35)**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CÜMLE ÇEŞİTLERİ

3.1. YÜKLEMİN TÜRÜNE GÖRE CÜMLELER

“Cümlelerin yüklemi, ekli veya eksiz olarak yargı yüklenmiş bir fiil veya isimdir. Yüklemın isim veya fiil oluşu, sadece anlamı değil cümle öğelerinin türünü ve cümle içindeki yerini de etkiler.”(Karahan, 2006: 96)

Bir cümlemin yüklemının yargı yüklenmiş bir fiil ya da isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olması esasına göre yapılan sınıflandırmada iki çeşit cümlemin varlığı ortaya çıkar. Cümleler, yüklemlerine göre isim cümlesi ve fiil cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır.

3.1.1. İSİM CÜMLESİ

Yüklemi isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olan ve ek fiil (i-) ile çekime giren cümleye isim cümlesi adı verilir. İsimler, sıfatlar, zamirler, edatlar, zarflar ile isim hükmünü kazanmış kelime grupları isim cümlesinin yüklemi olabilirler. İsim cümlelerinde yargıyı ek fiil (i-) fiili sağlar.

İsimler ve isim görevindeki kelime grupları “i-” ek fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevini üstlenirler. İsim cümlelerinde kip eki taşımayan yüklemeler geniş zaman kipindedir. Şart kipi ile “i-” fiilinde çekime girmiş isimler genellikle temel cümlemin yüklemi olarak kullanılmaz. Kısaltma cümleleri hariç şartlı birleşik cümlemin yardımcı cümlesi konumundadırlar.

Geniş zaman ve diğer bazı kiplerde anlamı kuvvetlendirmek yükleme *ihtimal* anlamı katmak üzere –Dir eki de kullanılır.

Özellikleri:

a. İsim cümleleri, genellikle ögeden, yani özne ve yüklem meydana gelir. Öteki öğeler cümlede nadir olarak görülür.

- *Ses / sertti. (95-36)*
- *Ben / sıkıntılı bir adamım. (106-18)*
- *Rıfatı belediye reisine tavsiye eden / oydu. (33-10)*
- *Bir kelime söylemeden, daldan armut koparır gibi sadece elini uzatması / kafi idi. (20-16)*
- *Gazetelerin bir mucize eseri olarak ölümden kurtulduğunu yazdıkları kaymakam budur. (125-30)*
- *Fakat ölümün asıl sebebi / kangrendi. (55-20)*
- *Vilayet / telaş ve heyecan içinde. (44-6)*
- *O,/ zehir gibi kalemi olan bir şantaj üstadı idi. (35-28)*
- *Bütün suratlar / asıktı. (54-1)*
- *Civanbahta en ziyade tesir eden şeylerden biri de, / hükümet konağının hali idi. (125-21)*

b. “İsim cümlelerinde zarf ve bulunma hâli ekli yer tamlayıcıları da sık kullanılır.”(Karahan, 2006: 97)

- *Ahali arasında kaymakamı tutanlar çoktu. (72-5)*
- *Gerçi Kâzım, şimdi doktor Arif Bey partisinin en ateşli âzasındandı. (86-30)*
- *Cümle hemen hemen muallim Ahmet Mâsumun cümlesi idi. (100-14)*

- *Buraya iki saat uzaklıktaki Yörük köyünde İstanbul suları ayarında bir su vardır.(83-23)*

- Hâmit Beyin kitabet ve inşası *hakikaten* kuvvetliydi. **(111-8)**

- *Mutasarrıfı kasaba dışında karşılamak töreninde ve belediye reisinin evindeki akşam yemeğinde Halil Hilmi Efendinin de yeri ve sırası vardı.(15-13)*

- Vali, *bu odada / mutasarrıf Hâmit Bey ve Eşrefle* halvet halinde idi. **(119-14)**

c. “İsim cümlelerinde genellikle nesne bulunmaz. Ek fiil geçişsiz bir fiil olduğu için isim cümlelerinin yüklemi de geçişsizdir. “Yüklemi yapma ve yaptırma bildirmeyen bir cümlede yüklemın nesneye ihtiyacı yoktur. Buna rağmen yüklemi “*borçlu*” kelimesi olan cümleler,”(Karahana,2006: 98) nesne alabilmektedir.

- “Kendi cevvi, kendi eflâkinde kendi tair” olan Fikret bile belki *şöhretinin büyük kısmını* Balıkesir zelzelesi şiirine borçlu idi. **(38-16)**

ç. İsim cümlelerinde yönelme ve uzaklaşma hâli ekli yer tamlayıcıları da seyrek olarak görülebilir.

- Hâmit Bey, *Ebcet hesabiyle tarihler yazmaya ve bilmece halletmeye* çok meraklı idi. **(79-20)**

- Müderris Hacı Fikri Efendi senelerden beri *ittihatçılara* dargındı. **(40-20)**

- İki sene evvel evi değerinden az bedelle istimlâk edilmiş adam, tarladan karpuz çalarken yakalanıp işinden işinden çıkarılmış kır bekçisi, üç çocuğu ile kendisini boşayan kocasını azlettirememiş kadın ve daha birçokları *Halil Hilmi Efendiden* davacı idiler.**(97-28)**

d. Yapısında bulunma hâli ekli yer tamlayıcısı bulunan isim cümlelerinde özne, genellikle yüklemın önünde bulunur.

- Başında *bir şehzade* var. **(120-6)**

- Kasaba, hâlâ uykuda idi; sokaklarda *in, cin* yoktu.(14-14)
- e. “ *En çok kullanılan isim cümleleri, çeşitli kiplerdeki “var”, “yok” isimlerinin yüklem olduğu cümlelerdir.*”(Karahana, 2006: 99)
- Belediye çavuşunda epeyce havadis *vardı*. (118-14)
- Kendisinin şimdilik hiçbir resmi sıfatı *yoktu*.(83-28)
- Bu fotoğrafı sarı oğlanın ihtiyar ve kimsesiz Halil Hilmi Efendinin ocağına incir dikmeye geldiğine şüphe mi *var*. (64-1)
- Uzakça olduğu için rağbet eden *yok*.(89-19)
- Arkadaşların hakkı *var*. (56-7)

Yüklemi İsim Soylu Bir Kelime + Ek Fiil Olan Cümleler

Geniş Zaman:

Geniş zaman kipinde, “i-” fiili(ek fiil) ve zaman eki düşer, sadece şahıs ekleri kalır. 3. şahısları “-Dir” bildirme ekiyle yapılır. Bu bildirme ekleri de genellikle düşer.

- Ben bugün milletimin derdiyle *meşgulüm*. (39-3)
- ... amma, şu hani hayvanlarınızı bağladığınız ahır, sokaklarınızdan daha *temizdir*. (109-24)
- İşin felsefesi *bu*, bence... (60-34)
- Kabahat hakikaten *benimdir*.(60-7)
- Ben *razıyım* meşguliyyete efendim. (56-9)
- Sen artık pek *yakınımsın*.(98-17)

- Yahut belki bunların üçü de *doğrudur*.(23-12)
- Hulâsa vatan çocuklarının hayatı *tehlikededir*.(51-2)
- Zaten belediyede çalışan komisyonun bir takım tesislerden dolayı parayı yerine sarf edeceği *şüphelidir*.(51-11)
- Hakikat her şeyden *üstündür*.(52-21)
- Doğru söze darılmak *ayıptır*. (109-31)
- Bu gidişle başına birşey geleceği *muhtakkak*.(41-21)
- Sevmemek *mümkün mü?*(81-23)
- Halil Hilmi Efendi, ilk temasta bir dalkavukluk fırsatı bulmaktan *memnun*.(88-23)
- Mutasarrıfın Eşref oğlanı neye gönderdiği *malûm*.(82-29)
- Nihayet siz de *insansınız*.(62-25)
- Fakat makam da cevap veremeyecek kadar *yaralı mıdır?*(44-9)
- Rıfattan da ben *mesulüm*.(60-6)
- Neremden *yaralıyım* Hurşit? (8-27)

Görülen Geçmiş Zaman:

- Delinin münasebetsiz bir şeyler yumurtlaması pek *mümkündü*.(84-24)
- Fakat kaymakamın kendisinin götürülmesi biraz daha *güçtü*.(30-17)
- Ne halde olduğunu öğrenebilmesi için bu, *lâzımdı*. (9-17)
- Halil Hilmi Efendi, *Beykozlu idi*.(14-18)

- Ötekilerin yaması *kendindendi*.(47-7)
- Şu halde yapılacak şey *sade idi*.(38-22)
- Üstelik de askerdi; Hareket ordusu ile İstanbulla *yürüyenlerdendi*.(79-35)
- Fakat kendi göziyle görmesi elbet *başka idi*.(83-21)
- Temiz otel, temiz hamam, temiz lokanta bulmak *mümkün müydü?* (64-18)
- Niyazi Efendi o günden beri *hasta idi*. (61-4)
- Uygunsuz kadınlar rivayeti de *masaldı*, bu kadınları almak isteyen deveciler ve atılan silahlar da. (105-3)
- Böyle olunca Eşref'i kendine damat yapmak hikayesi baştan başa *uydurma idi*. (91-10)
- O akşam kekeme yardım reisinden Ömer Beye, muallim Ahmet Mâsuma ve eczacı Ohanese kadar kasabanın bütün belli başlı çehreleri *sofrada idi*. (83-35)
- Sarıpınarın bir enkaz yığını haline geldiği *doğru muydu* acaba? (34-23)
- Fakat bir kaymakamın, ahaliye karşı, başında acayip bir kavukla, sokakta yatması da oldukça *gülinçtü*. (30-8)
- Memleket yıkılmışsa kabahat *onun muydu?* (49-12)

Öğrenilen Geçmiş Zaman:

Öğrenilen geçmiş zaman kipinde ek fiilin (i-) çekimine bütün taramalarımızın neticesinde birkaç örnekte rastladık.

- Mademki size gönderdiğimiz parayı sarfedecek yeriniz *yokmuş*, neden öyle ise... (94-21)

Şart Kipi:

- Peki ama mektep *viransa* kaymakam ne yapsın? (51-5)
- Ortada suçlular *varsa* Allah onları cezalandırsın...(42-16)
- Maamafih arzettiğim gibi bir mahzur *yoksa*...(68-14)
- İkisinin de söyleyecek bir şeyleri *yoksa* birbirine veda edip ayrılımları lâzım gelirdi ki, bu olamazdı.(92-12)
- Nihayet, yükü üstünden atmak ister gibi bir tavırla: Telgraf makamınızdır, diyor; ne *münasipse* bildiriniz.(44-16)

Yüklemi İsim Soylu Bir Kelime Grubu + Ek fiil Olan Cümleler

Geniş Zaman:

- Karı kocalık hayatlarının en tatlı hatıraları *sıcak yaz günlerinde beraber tarasaya çıktıkları, meleğin güneşten kızmış çinkolar üzerine bir kertenkele gibi yatıp uyuduğu zamanlardır.* (16-20)(sıfat-fiil+ek fiil)
- Fakat ittihamınız *çok garip ve haksız.*(70-28)(bağlama grubu+ek fiil)
- Yukarı sofa *bir pislik deryası halinde.*(69-26)(sıfat tamlaması+ek fiil)
- Sayende *demir gibiyim* beyefendi.(107-12)(edat grubu+ek fiil)
- Koşar gibi meydanı geçenler, hep *geç kalanlardır.* (43-7)(sıfat- fiil grubu+ ek fiil)

Görülen Geçmiş Zaman:

- Çünkü gelen *jandarma kumandanı idi.*(61-3)(isim tamlaması+ek fiil)

- Terli olduğu zaman yeni gömlek giymeden vücudu bir tüylü havlu ile kurulamak *ne güzel bir fikirdi.* (96-16) (sıfat tamlaması+ek fiil)
- Kendisi vaktiyle Yıldız sarayında *Abdülhamit şehzadelerinin hocası idi.* (40-16) (isim tamlaması+ek fiil)
- Mutasarrıf asıl işini *unutmuş gibiydi.* (89-23) (edat grubu+ek fiil)
- İdare hayatında doktor *çok ehemmiyetli şeydi.* (71-27) (sıfat tamlaması+ek fiil)

Öğrenilen Geçmiş Zaman:

- O vakit, *on, on iki yaşlarında arsız bir kız çocuğu imiş.* (22-19) (sıfat tamlaması + ek fiil)

3.1.2. FİİL CÜMLESİ

“Yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümlelerdir. Kip ve şahıs bildiren bütün fiiller yargı taşır. Bu yargı, emir kipinin 2.şahsı dışında daima ekle yapılır. Her türlü kılış ve oluş, fiil cümleleri ile karşılanır.” (Karahana, 2006: 96)

Özellikleri:

a. Geçişli fiil cümlelerinde, cümle öğelerinin hepsi bulunabilir.

- Sen(ö) / şimdi(z) / valiye(yt) / bir yeni şifre(n) / yazarsın(y). (103-34) (yaz- : geçişli fiil)

b. Geçişsiz fiil cümlelerinde nesne bulunmaz.

- Bizim ilk heyecan ile verdiğimiz biraz mübalağalı haber İstanbul gazetelerinde birkaç misli büyüdü. (120-31) (büyü- : geçişsiz fiil)

Yüklem olan fiilleri, basit yada birleşik zamanlı oluşlarına göre iki grupta incelemek gerekir:

A.Yüklemi Basit Çekimli Fillerle Kurulanlar

Haber Kipleri

Görülen Geçmiş Zaman:

- O gece yatsıdan sonra Halil Hilmi Efendinin evine bir belediye çavuşu *geldi*. (118-1)
- Kaymakam işi anladığı için hastalığın üzerinde fazla *durmadi*. (90-33)
- Mutasarrıf, ihtiyaten pencereleri kapalı tuttuğu için oturduğu iskemlede mütemadiyen terliyen kaymakama *acıdı*. (88-1)
- Vali, Eşrefin yaktığı sigarayı birkaç kere çekiştirdikten sonra Halil Hilmi Efendinin dizine *vurdu*. (119-27)
- Dahiliye Nazırı, bürosunun gözünden kağıtlar ve sigara kutuları alırken birdenbire *durdu*. (104-7)
- Vali, içini çekerek *güldü*. (111-17)

Öğrenilen Geçmiş Zaman:

- Ne fena *çarpmış* bu zelzele seni böyle. (112-15)
- Bir kere baştan kaymakam olmaz üzere yaralıların hepsi orada *yaralanmış*. (95-12)
- Zaten bakımsız ve viran olan Meşrutiyet mektebi zelzeleden büsbütün tehlikeli bir vaziyete *girmiştir*. (50-31)
- Çünkü bütün gün yatmıştır. (45-34)
- ...,nihayet parmaklar *kararmış*, şiş kola doğru *yürümüştü*... (55-21)

Şimdiki Zaman:

- Hacı Hâfız, tükenmez bir can sıkıntısına benziyen sesiyle her akşamki ezanını *okuyor*... (43-2)

- Mutasarrıfın beyle benim kellerimiz de gidecek gibi *görüyorum*. (119-32)
- Mutasarrıfın üç gündür en kuvvetli uyku ilaçlarına karşı koyan başı, köprüyü geçtikten biraz sonra yanındaki belediye doktoru Nikolaki Efendinin omzuna *düşüyor* ve adamcağız, gittikçe bozulan yolun dayanılmaz sarsıntıları içinde beşikte bir süt çocuğu gibi mışıl mışıl *uyuyordu*. (80-28)
- Daha doğrusu üstü örtülü olarak bize *çatıyor*. (103-15)
- Telgrafi *okuyorum*. (117-1)
- Hâmit Bey, boğazında hafif bir tıkanntı ile kaymakamı uğurladıktan sonra derin derin *düşünüyor*, çok sevdiği yeni mısraı içi yanarak *okuyor*. (101-27)

Gelecek Zaman:

- Efendim, sizi maalesef, yine bir parça *üzeceğim*. (100-12)
- Biliyorum be herif, *yiyeceksin* başımı... (99-25)
- Canla, başla *çalışacağız*. (71-37)
- Başımız sıkıldıkça can kurtaran şimdi gibi *sarılacağız*. (62-33)
- Bu kadar insanı nereye *yerleştireceğiz*? (60-17)
- ... ve kabak tabiatıyla Halil Hilminin sahipsiz kafasına *patlıyacak*. (82-27)

Geniş Zaman:

- Doğruyu yalnız Allah *bilir*. (57-23)
- Kangrenden ölmüş insana hareketzedegân tertibinden nasıl para *veririz*? (56-6)
- Cevabını üç günde *alırız*. (35-21)
- Gazetelere *yazılır*, mutasarrıf beni iş göremeyecek kadar yaralı *bilir*, vesaire vesaire... (71-1)

- Hatta fazla nezaketli insanlar bunu yaparken başlarını öte tarafa *döndürürler*.
- Felaketimizin büyüklüğüne göre bu ianeler dışımızın kovuğuna bile yetmez.(122-9)

Dilek Kipleri

İstek Kipi:

“Birinci şahıslarda emir ve istek şekilleri karışmıştır.” (Ergin, 1985: 311)

- Elverir ki Nikolaki Efendi ile beraber *bulunayım*. (106-21)
- Hemen bir çaresine *bakalım*. (106-22)
- En göz önünde binaları *alalım*. (122-2)
- Şimdi ne yapacağımızı beraberce *düşünelim* aziz kardeşim. (60-35)

Şart Kipi:

“...bütün fiil çekimleri müstakil cümle yapabildikleri halde şart şekli şart fonksiyonu ile hükümlü müstakil bir cümle değil, ancak hüküm taşımayan bağlı bir cümle kurabilmektedir.” (Ergin, 1985: 309)

“Şart şekli bazen istek için de kullanılır. Bu kullanışta şart değil, temenni ifadesi bulunur. Şart şekli bu temenni ifadesi ile hükümlü bir fiil çekim durumuna girerek müstakil cümle olarak kullanılabilir.” (Ergin, 1985: 310)

- Kazanının hafif geçirildiğini, daha doğrusu zarar ve ziyanın ilk saatte korkulduğu kadar olmadığını *söylesek!*... (45-23)
- Yalnız, sonunda bunların bir hükme bağlanmasını *istemeseler!* (6-13)
- Evkaf Müdürü: Öyledir. Fakat siz yine zann-ı âlinize göre bir rapor *lûtfetseniz* de muamelemizi ona istinadettirsek, diyecekti. (57-25)

“... hitaplı şart şekillerinde ise şartın ifadesi hiç bulunmaz. Yalnız ikinci şahıslarda kullanılan ekleşmiş hitap edatlı bu şekiller istekle emir arası bir ifade taşırlar.” (Ergin, 1985: 310)

- Rahat otursana. (112-14)
- Halil Hilmi Efendi: “Keşke donla, gezsene de bana zararın dakunmasa!” diye düşündü ve ... (88-18)

Gereklilik Kipi:

- Bendeniz de bir telgrafla vazifeye başladığımı bildirmeliyim. (67-12)
- Böyle bir kadına fena demek için insanda Allah korkusu olmamalı. (16-15)
- Bir anda kefeni yırttığını gören Halil Hilmi Efendi, iki büklüm vaziyette, gözlerinde yaşlar akarak: Halk memura vediatullahtır, dedi, ölmeyince hizmetten ayrılmamalıdır. (126-5)
- ... Sarıpınarda hiç bir şey yoksa tahdiş-i ezhanı mucip yazı yazan “Nida-yı Hak” a güzel bir kötek atmalyız. (35-33)
- Sizin gibi mücessem-i fazilet bir insana dil uzatmak için insan ne olmalı?(52-27)

Emir Kipi:

“... Türkçede bütün şahıslar için emir kipi vardır. Böyle olduğu halde birinci şahıs kendi kendisine emredemez şeklinde yanlış bir düşünce ile öteden beri emir birinci şahıslarının mevcut olmadığı ileri sürülür. Yabancı gramerlerin tesiri ile yerleştiği anlaşılan bu kanaat tamamiyle yanlıştır. Yabancı dillerde emir birinci şahısları olmayabilir. Fakat Türkçede böyle bir durum yoktur. Türkçede emir birinci şahıslar için, gördüğümüz gibi, ayrı ayrı ekler vardır. Gerçi bu ekler son zamanlarda, düşen istek birinci şahıs eklerinin yerini de tutmuş, bu yüzden istek ve emir şekilleri karışmıştır. Fakat bugün istek birinci. Şahısları için kullanılan ekin istek fonksiyonunda emir eki olduğunu unutmamak, bu eklerin doğrudan doğruya birinci şahıs istek ekleri olduğunu zannetmemek lâzımdır...” (Ergin, 1985: 307)

- Yazdığını mutlaka göreyim. (104-4)

- Hadi odanıza *gidelim* de bir çaresine *bakayım*. (56-35)
- Şimdi, gündüz gözü ile yaralarınızı *bir muayeneden geçirelim*. (31-16)
- Yahut sıcak sudan birkaç yudum *ver*. (10-22)
- Hemen şimdi *getirin* o teresi bana... (27-15)
- Birazda onların uykusu *kaçsın* bu gece. (120-18)
- Bir şey gelinceye kadar da *idare edin*. (78-6)
- Hâsılı, tatlı canını sıkıntıya *sokma* doktorcuğum. (82-12)
- Ayağa *kalkın*. (117-1)
- Kuzum evlâdım.. pek kaynamasını beklemeden çayı *at*. (10-21)

B. Yükleme Birleşik Çekimli Fiillerle Kurulanlar

Hikaye Birleşik Zaman:

- Takaütlüğüne kalan altı sene dört ay on küsür günü doldurmak için memleketin en ücra kazasına oynıya oynıya *giderdi*. (82-3)
- İçeceği suyu büyük fedakarlıklarla İstanbuldan *getirtirdi*. (88-28)
- Hamit Bey, kışın bile cibinliksiz *yatmazdı*. (88-28)
- Nitekim o sabah kendisinin de zelzele yaralılarından olduğundan hiç bahsetmediği belki muhterem arkadaşları *hatırlarlardı*. (61-20)
- Halil Hilmi Efendi, Hurşidi dinlerken *düşünüyordu*. (13-20)
- Kaymakam, şaşkın ve perişan, kendi halini düşünürken heyet âzaları bitip tükenmez sualler *soruyorlardı*. (64-14)
- Doktorun bastığı yerlerden bazıları hakikaten *acıyordu*. (33-29)
- Bu acele harekete sebep gösterilmemesi işe esrarlı bir mahiyet *vermişti*. (80-9)
- Yaralıları hükümet doktoru ile eczacı Ohanes tarafından *sarılmıştı*. (9-2)

- Halil Hilmi Efendi, bir noktayı çok iyi görmüştü. (85-19)
- Halil Hilmi Efendi, az kalsın, boş bulunarak: “vaz mı geçtiniz?” diye soracaktı. (67-18)
- Belediyede büyük bir toplantı yapılacaktı. (118-15)
- Nerede ise iki ihtiyar ağlaşarak birbirlerinin boynuna sarılacaklardı. (96-28)
- Mal müdürü: “Keşke yine araba ile gelseydiniz,” dedi. (54-20)
- Ne olurdu arasına şunları şöyle bir dolaşıveyerdin!.. (114-25)
- Düşünmesini istemiyen: zaman ayak uydurmasını bilmeliydi. (37-29)
- Kendini halka tanıtmak isteyen şair, aktüalitiye dair şiirler yazmalıydı. (38-3)
- Fakat ihtiyar ve hastalıklı bir kaymakam mütakaidi olan Arif Bey, gecenin heyecanlarından sonra herhalde turşu gibi yatıyor olmalıydı. (9-17)
- ...hem de doğrusu, fol yok, yumurta yokken ortalığı velveleye veren ve hazineyi zarara sokan kasaba idaresinden hesap istenmeliydi. (75-32)
- Sonra, mutasarrıfın ikide birde gözlüğünü düzelterek uzun uzun kendisine bakması da iyi âlâmet olmamalıydı. (85-8)

Rivayet Birleşik Zaman

Hikâye Birleşik Zaman kadar çok kullanılmamıştır. Çok nadir olarak kullanılmıştır.

- “ Be herif, senin de hiçbir şeyin, hiçbir şeye benzemez ” diye eczacıyı durmadan haşlıyormuş. (11-20)
- Beyin kendine gelememesini, “lokman ruhu” koklattıkça “az ayılır gibi ” olduktan sonra tekrar gözlerini kapayıp dalmasını evvelâ beğenemiyormuş. (9-9)

- Öteden beri bazı başıboş keçiler açık buldukları kapılardan ötekinin, berikinin bahçesine girerek *zararlar yapıyorlarmış*. (100-19)
- Bize hali haber verecek aklı başında bir memurumuz *ayakta kalacaktı*. (95-15)
- Amma vilayetin en büyük âmiri olarak bu idaresizlikten kendine de bir pay *ayıracaktı*. (114-4)
- Böyle olunca da söz ayağa düşmeyecek ve bu rezalet *olmayacaktı*. (95-17)

Şart Birleşik Zaman

- Sofada beklerim, ne vakit işinizi *bitirirseniz*... (96-6)
- *Emrederseniz* ben dışarı çıkayım. (96-6)
- *Münasip görürseniz* ben bir kere kaymakamla görüşmeye gideyim. (59-13)
- O halde yirmi dört saatten beri neden sustum, ortalığı telaşa verdin *derlerse?* (44-35)
- *Müsaade buyurursanız* bendeniz de yürürüm beyefendi hazretleri. (108-11)
- *Hiç olmazsa* yakanızı *çıkarsanız*, dedi. (88-3)
- Fakat Tanrı *nasibetmezse* kul ne yapar? (80-28)
- *İcap ederse* böyle hayırlı ve haklı bir iş için göbek atarak darağacına çıkarım. (56-10)

C.Fiilin Yapısına Göre Fiil Cümleleri

Basit Fiil Cümleleri

- Fakat buna rağmen Eşref, birdenbire yerinden kalkarak yukarı kata *çıktı* ve birkaç dakika sonra geri *döndü*. (68-33)

- Kâğıdı hokkanın altından alarak aynı süratle bir çıkma yaptı ve *okudu*. (68-19)
- Ohanesin gözlüğü kendisine uymadığı için doktor, dehşetli *kızıyor*. (11-19)
- Mutasarrıf it gibi *biliyor*. (71-3)
- Bütün pislik buradan *çıktı*. (62-18)
- Acele bir imdat heyeti *geliyor*. (44-6)
- Tamamıyla iyi olduğunuza dair bir rapor *versem*. (71-23)
- Bir başkası da eşekten *düşmüştü*. (29-22)

Türemiş Fiil Cümleleri

- Halil Hilmi Efendi geceyi fena *geçirdi*. (53-12)
- Ben sadece fikrimi *söyledim*. (60-5)
- Ben doğrusu yatağa da *düşmüyör*; yirmi senedir ortada *sürünüyor*. (16-13)
- Uluorta herkese her şeye *saldırıyor*. (41-20)
- Kaymakam, bir aralık elini *kaldırmıştı*. (20-11)
- Bütün pislik zaten oradan *başlıyor*. (95-11)
- Hurşid'e kimseyi içeri bırakmaması için sıkı sıkıya emir verilmiş olduğu halde, sözün burasında kapı birdenbire arkasına kadar *açılmıştı*. (61-1)

Birleşik Fiil Cümleleri

- Malmüdürünü ürküten sarsıntının başkılığını o da, sırtında soğuk bir ürperme ile *hissetmişti*. (6-4)
- Fakat bu ne kadar *devam ederdi*? (54-28)

- O, bunları asla bilmiyor, fakat müdafaanın nafileliğini çok iyi anladığı için yorgun bir “evet” ile hepsini toptan *kabul ediyordu. (100-30)*
- Yarın öğleye kadar *hazır olur. (68-36)*
- Boş yere ortalık *birbirine girdi. (31-24)*
- Mutasarrıfın kızı hikâyesinin uydurma olduğunu öğrendikten sonra Halil Hilmi Efendinin Ohanese olan itimadı *sıfıra inmişti. (105-19)*
- Kaymakam “Taşdelen” sözünü işitince *derin bir göğüs geçirmişti. (88-32)*
- Halil Hilmi Efendi, acı acı gülümsiyerek: Ne demesiniz? Demekten *kendini alamadı. (69-5)*
- Az yangın oldu, az dişimi çektirdim, çocuklar az birbirlerini *bıçaklayıverdiler. (8-18)*
- Mesele nazik olduğundan, onun fikrince değil akşama kadar, lâmbaları yakarak yarın sabaha kadar da *çalışılabilirdi. (59-16)*
- ... Sonra ortalığı tarumar etmek üzere kasabanın ana caddesine *salıverdi. (75-13)*
- Fakat enkaz halinde de olsa, açığöz bir gazeteciyi birkaç gün *geçindirebilirdi. (35-7)*

“-dır/-dir” bildirme eki, çekimli fiilin üstüne gelerek kuvvetlendirme yapmıştır.

Fikir güzel olduğu gibi tatbıkında da güçlüğe rastlanmamıştır. **(23-21)**

- Nuh tufanından bir müddet sonra kasabamızın başından hakikaten böyle bir felâket geçmiştir... **(63-18)**
- ... İddia edildiği için Hacı Hâfız, öğle ve ikinci ezanlarını cami önünde ki musalla taşı üzerinde okumuştur. **(43-7)**
- Fakat vali, onun dilinin altındakini anlamıştır. **(122-17)**

3. 2. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Türkçenin söz diziminde yardımcı unsurların başta, temel unsurun sonda bulunması bir kuraldır. Ancak temel unsur olan yüklem de söz dizimi içindeki yeri çeşitli sebeplerle değişebilmektedir. “*Cümlelerin kurallı (düz) veya devrik oluşlarında ölçü, diğer ögelerin değil yüklem yeridir.*” (Karahana,2006: 100)

3.2.1. DÜZ CÜMLE

Kelime grupları ve cümlenin yapısında yardımcı unsurların başta temel unsurun sonda bulunması Türkçenin genel bir kanunudur. Yüklem yani temel unsurun sonda bulunan cümleler, kurallı (düz) cümlelerdir. Yardımcı ögelerin ana ögeye doğru diziliş Türk cümle yapısının temel özelliğini ifade eder. Yüklem tamamlanmasında görevli olan ögeler, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın öge, genellikle belirtilmek istenen ögedir.

Türkçe cümlelerde unsurların dizilişinde genel olarak şöyle bir sıra takip edilir :

Özne + Zarf Tümlenci + Yer tamlayıcısı + Nesne + Yüklem.

Ancak, her cümlede bu unsurların tamamı bulunmayacağı gibi, bu diziliş de sabit değildir. Önem verilen, dikkat üzerinde toplanmak istenen unsur, yüklem önüne getirilir.

O halde temel unsur olan yüklem sonda bulunan cümlelere düz cümle adı verilir.

- Hükümetin arka bahçesi bir tel ile sokaktan *ayrılmıştı.* (30–1)
- Kasabada hacısı, hocası biribire bütün olup bitenlerin mesuliyetini, dündürüp dolaştırıp benim sırtıma *yüklüyorlar.* (82–19)
- Müderris ile Deli Kâzım o gün belki ilk defa *karşılaşıyorlardı.* (42–6)

- Nâlân kalfanın eliyle sepete yerleştirdiği Fosfatın tenceresi devrildiği için öğle yemeğinde çaresiz Nikolaki Beyin köfteleriyle karnını *doyurmuştur*. (81-4)
- Meşhuriyet senesi belediyenin yardımıyla İstanbulda Hukuk tahsiline *gitmişti*. (32-19)
- Halil Hilmi Efendi, Ömer Beyin evine kadar kafiye sessiz sedasız *takibetmişti*. (112-5)
- Başındaki adamı kulağından yakalayıp *atar ve geçersin*. (113-11)
- Şair, bu düşünce ile Minyatürlerin henüz basılmamış olanlarını tiksine tiksine heceye *çevirdi*. (37-31)
- Mutasarrıf beyle benim kellelerimiz de gidecek gibi *görüyorum*. (119-32)
- Kaymakam, mutasarrıfın gösterdiği sandalyeye - onun ısrarına rağmen -ancak sol kalçasıyla *ilişiyor* ve o vaziyette *kaliyordu*. (100-2)
- Kaymakamın yaralı olduğunu ve daha birçok kimselerin kan revan içinde Çinili medrese avlusuna taşındığını görünce *şaşırmıştı*. (26-3)
- Muhacirler meselesi düne kadar *bu vaziyette idi*. (60-29)
- Kendisi vaktiyle yıldız sarayında *Abdülhamit şehzadelerinin hocası idi* (40-16)
- Terli olduğu zaman yeni gömlek giymeden vücudu bir tüylü havlu ile kurulamak *ne güzel bir fikirdi*. (96-16)
- Üstelik de *askerdi*; Hareket ordusu ile İstanbul'a *yürüyenlerdendi*. (79-35)
- Temiz otel, temiz hamam, temiz lokanta bulmak *mümkün müydü?* (64-18)
- Ne halde olduğunu öğrenebilmesi için bu, *lâzımdı*. (9-17)
- Fakat makam da cevap veremiyecek kadar *yaralı mıdır?* (44-9)

- Kendisinin şimdilik hiçbir resmî sıfatı *yoktu*. (83-28)
- Fakat kaymakamın kendisinin götürülmesi biraz daha *güçtü*. (30-17)

3.2.2. DEVRİK CÜMLE

Yüklemin sonda bulunması kuralı bazen çeşitli sebeplerle bozulabilir. İşte, yüklemi, özne veya diğer öğelerden önce gelen, yani yüklemi sonda bulunmayan cümleye devrik cümle denir.

“Bir anlamı öne çıkarma, vurgulama ihtiyacı, özellikle şiirde ahenk endişesi diğer öğelerin olduğu gibi yüklem de yerini değiştirebilmektedir. Devrik cümleler, sözlü dilde yazılı dile oranla daha fazla kullanılmıştır. Şiir dilinde de devrik cümle çok görülür.” (Karahana 2006: 100)

- Kurunun yanında yaşı yakmak *yakışır mı* Tanrı adaletinde...(42-18)
- *Söyletmeyin beni*(71-3)
- Hem *sorarım size*(71-3)
- Hadi *kapandı* şimdilik celse...(104-18)
- Hakikaten lâlasına ne kadar *benziyordu* bu adam yarabbi!(96-10)
- herifi *getir* diyorum sana...(27-16)
- Geç bile *kaldı* şimdiye kadar...(103-35)
- Işın felsefesi *bu* bence...(60-34)
- Ne fena *çarpmış* bu zelzele seni böyle.(112-15)
- Hemen şimdi *getirin* o teresi bana...(27-15)
- Biraz da onların uykusu *kaçsın* bu gece...(120-18)
- Benim edebiyat da *gümler* o vakit...(35-25)

- Sarıpınar faciasını, harabeleri, yaralıları *göstereceğiz* onlara...(120-8)
- Sarıpınar kazasında kaç ev yıktığını, kaç kişi yaralandığını ben mi *kovalıyayım* buna iş arasında?(77-39)
- Memlekette çok yıkıntı *var mı* acaba?(12-11)
- Hakikaten *meseledir* evlâd ü ayal?(90-2)
- Pek *üzüldüm* buna beyefendi.(90-29)
- “*Birbirine girdiler dolaplarla âblar.*”;
“*Âblar galip gelince döndüler dolaplar.*”(82-25)
- Ben *razıyım* mesuliyete efendim. (56-9)
- *Anlat bakalım* şimdi, nasıl *görüyorsun* şu halleri... (112-26)

Eserimizde kelime gruplarının bölündüğü, yüklem bu bölünmüş kelime grupları içinde bulunduğu ve devrik cümle yapısını oluşturduğu tespit edildi.

- Kadrimi *bilmezsiniz* yoksa benim.(61-36) (benim kadrim: iyelik grubu, nesne)
- Dört gün evinde istirahat etmeye hakkı *yoktu* onun. (61-24) (onun hakkı: isim tamlaması)
- Neleri *var* hanımefendinin? (90-29) (hanımefendinin neleri: isim tamlaması, özne)
- İler tutar yerim *kaldı mı* ki, benim. (101-2) (benim iler tutar yerim: iyelik grubu, özne)
- Kosovalı ihtiyar zelzeleden mi *öldü*, kangrenden mi? (zelzeleden mi kangrenden mi: bağlama grubu, zarf)
- Alimallah kuyruğunu *tava sapına çeviririm* o teresin. (27-13) (o teresin kuyruğunu: isim tamlaması, nesne)

3.3. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

“Her cümle, yapısında bulunan kelime ve eklerin yönlendirdiği soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlam özelliklerinden birine sahiptir. Bir cümle hangi anlam özelliğine sahip olursa olsun, mutlaka ya olumlu yada olumsuz bir anlam taşır. O hâlde cümlelerin temel anlam özelliği olumluluk veya olumsuzluktur. Olumlu ve olumsuz cümleler, ayrıca soru, bildirme, emir, istek, ünlem vb. anlamlar taşıyabilir.”(Karahana, 2006:103)

3.3.1. OLUMLU CÜMLE

Yargının gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini bildiren cümleler, olumlu cümlelerdir. Olumlu cümlelerde yüklem yapma, yapılma, olma anlamı taşır. Bu cümlelerin yüklemeleri isim veya fiil soylu olabilir.

3.3.1.1. Olumlu İsim Cümleleri

Yüklemi isim ya da isim soylu bir kelime veya kelime grubundan meydana gelen, olumlu yargı bildiren cümleler olumlu isim cümleleridir.

- “Viran olası hanede evlâd ü ayal var.” (89-33)
- Çünkü bu adamın da zelzele neticesinde öldüğü iddiası *yalanladı*. (55-18)
- Sebebine gelince, Hurşidin adam olmaz bir kayınbiraderi *vardı*. (12-17)
- İstanbul mekteplerinde okumaya gönderilmiş kabiliyetli memleket çocuklarından bir çoğunun fena doktor, fena avukat, fena mühendis olarak geri dönmüş olmalarına mukabil o, *sanatının tam eri bir kokottur*. (23-26)
- Bunlardan biri *jandarma kumandanı İştîpli Niyazi Efendi idi*. (24-29)
- İnsanın işi ve itibarı yolunda olduğu müddetçe izzet-i nefis *güzel bir şeydi*. (72-18)

- Mutasarrıf, *Meşrutiyetten sonra, altmışına doğru ilk defa İstanbuldan çıkmış bir Babiâli beyi, yıllardan beri ihtiyar dadısı Nâlân kalfanın kedi eliyle pişirdiği Fosfatin muhallebesiyle yaşıyan bir merak hastası idi. (77-23)*
- Herif, elindeki kâğıt sayesinde begüne bugün *bu makamın sahibiydi. (66-4)*

3.3.1.2.Olumlu Fiil Cümleleri

Yüklemi olumlu fiil olup bir hareket, oluş ve kılışın yapıldığı ya da yapılacağını anlatan cümleye olumlu fiil cümlesi denir.

- Selim Şevket, arasıra masraflı davetler yaparak bu adamları evine *toplar*, yemekten sonra onlara en güzel şiirlerini heyecandan titreyip tikanarak *okurdu. (37-9)*
- Sen değneği kırılmış Hacivada *dönmüşsün. (112-14)*
- Selim Şevket, kabahati bir zaman aruza yüklemeye *çalışmıştı. (37-23)*
- Vali bey, şimdi zatiâlinizi belediyede *bekliyor. (118-3)*
- Halil Hilmi Efendi, ilk önce, taşı, tırağı toplıyarak henüz tamiri bitmemiş olan evinin bir odasına çekilmeyi *düşünmüştü. (72-14)*
- Hamit Bey, belediye reisini yanına alarak öğleye kadar kasabayı *dolaştı*, sonra, ikindiye kadar da belediyede birçok ziyaretler *kabul etti. (85-33)*
- Havadis çabucak kasabaya *yayılmıştı. (70-12)*
- Vakaları bir kerede şikayet edilenin ağzından dinlemek usulden olduğu içi mutasarrıf arasıra kaymakamı odasına *çağırıyordu. (99-19)*

Bazı cümleler, yapılarında olumsuzluk bildiren gramatikal unsurlar taşımalarına rağmen anlamca olumludur.

3.3.1.3. Şekil Bakımından Olumsuz Anlamca Olumlu Cümleler

Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru taşıyan cümleler, *değil* edatı veya *yok* ismi ile birleşince olumlu bir anlam kazanırlar. İki olumsuz unsur, bir cümlenin anlamını olumlu yapar.

- Bununla beraber mutasarrıf, Halil Hilmi Bey ve belediye reisi de arasına bu tenkidlerden *pay almıyor değillerdi*. (114-28)
- Zelzeleden korkudan çocuk düşürdüğünü iddia ederek on iki meci diye tedavi parası alan bir kadının da kokudan değil Nevrekoplu bir ebenin kibrit başları ile yaptığı bir ilaçtan çocuk düşürdüğünü *bilmiyen yoktu*. (58-15)
- Fakat kaymakama acıyanlar, yahut onun değişmesini kendileri için hayırlı görmiyenler de *az değildi* ve... (70-14)

“Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru bulunan bazı cümleler, soru yoluyla olumlu bir anlam kazanırlar.”(Karahan, 2006:104)

- Bir kaza geçirdiğini bildiği halde yarım ağızla olsun, hatırını sormamış bulunması *mânalı değil miydi?* (85-4)
- Mesul edilirse parayı kesemizden *veremiycek adamlar mıyız?* (55-14)
- Acayip! Daha mürekkebi kurumıyan telgrafında hiçbir sıhhi ârızan olmadığını söyleyen *sen değil misin?* (69-32)
- Fakat Halil Efendiyi en ziyade ürküten *bu ateş değil miydi?* (95-21)
- Zaten bütün bu gürültünün sebebi *o değil miydi?* (95-21)
- Beni ağır yaralı diye ilân eden *siz değil misiniz?* (70-31)
- Fikretin münakaşa edildiği, Cenap haşmetinde bir heykelin şurasından burasından çatladığı bir zamanda, aruz ve Edebiyat-ı Cedide arasında temel tutturmaya çalışmak *boşuna bir gayret değil miydi?* (37-26)

- Fakat resmî hayatta, ağızla da olsa, itiraf *itiraf değil midir?* (101-9)

“-DAn başka” kalıbı “değil” edatı ile birlikte cümleyi olumlu yapar. Ancak bu yapıda bir cümleye romanda rastlamadık.

3.3.2. OLUMSUZ CÜMLELER

Yüklemi olumsuz yargı bildiren, yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler olumsuz cümlelerdir. Böyle cümleler yapmama, yapılmama, olmama bildirir. Bu cümlelerin yüklemeleri isim veya fiil olabilir.

3.3.2.1. Olumsuz İsim Cümleleri

“*Bir niteliğin, bir nesnenin var olmadığını, bulunmadığını anlatan cümlelere olumsuz isim cümlesi denir. ‘Değil’ edatı, ‘yok’ ismi, ‘ne...ne’ bağlacı isim cümlesinin anlamını olumsuz yapan unsurlardır.*”(Aktan, 2009:120)

- Kaymakamı sözlerinden yakalamak *kabil değildi.* (93-13)
- Fakat bunda tesadüfen başka kimsenin suçu *yoktu.* (35-6)
- Bir kısmı *zelzelenin hiç farkında değildi.* (48-7)
- Maamafih, *sensin, bensin ile vakit ziyan edecek halde değiliz.* (71-16)
- Fakat bu seferki *bağırışlar siyasi değildi.* (33-28)
- Vücudunun hiçbir yerinde en küçük bir kıpırdama *alâmeti yoktu.* (15-13)
- Sözlerimin kat’iyen zatiâlinize şümulü *yok.* (62-25)
- Şimdilik oturacağım yer bile *belli değil.* (68-28)
- Gazeteler, hep bir telden çalmaya devam etseydiler mesele *yoktu.* (77-7)
- Gariptir ki, tavrı ve sesi bu vahim sözlerin gerektirdiği kadar *sert değildi.* (119-18)

- Halil Hilmi Efendinin hayreti *onunkinden aşağı değildi. (115-25)*
- Sonra, bir gece evvelki kalabalık ve hepsinden daha ehemmiyetli olarak Deli Kâzım *yoktu. (86-28)*
- Korkunç olan, *sualler değildi. (94-31)*
- Fakat artık yapılacak iş kalmadığı halde, ne kendisinin nede yardım heyetinin sancağa dönmelerine henüz izin *yoktu. (98-6)*
- Ortada zelzele tahribatı diye gösterilecek bir şey bulunmamasına göre, kaymakamın o günlerde ifa-yı vazifeye muktedir olmayacak şekilde hasta olduğunu iddiadan başka çıkar yol *yoktu. (86-36)*

3.3.2.2. Olumsuz Fiil Cümleleri

“Yüklemi fiil olan bir cümlede fiilin –mA olumsuzluk eki alarak çekime girmesiyle, bir oluşun ya da kılışın olmadığı, olmayacağı, yapılamayacağını bildiren cümledir. Olumsuzluk kavramı ara sıra ‘değil’ ve ‘yok’ kelimeleriyle de sağlanır: Ne... Ne bağlayıcıyla da olumsuz fiil cümlesi kurulabilir”(Aktan, 2009: 121)

- Bunlar çabucak kasabaya yayılıyor, ancak kaymakamın azliyle bu işlerin temizleneceğinde kimsenin şüphesi *kalmıyordu. (97-19)*
- Halil Hilmi Efendi, bir türlü *kendine gelemiyordu. (91-9)*
- Müjde, umduğu tesiri *yapmamıştı. (54-16)*
- Fakat sesler birbirine karıştığı için ne söylemek istedikleri pek *anlaşılamadı. (125-16)*
- Kaymakam bu noktaya pek *dikkat etmemişti. (50-11)*
- Zelzeleden sonra, şehir zabıtası hiçbir intizamsızlığa *meydan vermemişti. (49-28)*
- Fakat adamcağız, onu bir türlü teslime *razı olamıyordu. (68-25)*

- Kaymağı alınmış bir şerifin artığını, ikinci elden bir dostu devretmekte Reşit Bey için zaten korkulacak bir şey *kalmamıştı*. (107-2)
- Kibar mahallelere geldikleri zaman ortalık büsbütün kararmış, sokaklarda in, cin *kalmamıştı*. (48-31)
- Hurşit, bütün gece kendisiyle meşgul olduğu için fazla bir şey *bilmiyordu*. (12-4)
- Fakat Deli Kâzımdan çekinerek *ses çıkarmadı*. (57-27)

“Değil edatı, hem isim hem de fiil cümlelerini olumsuz yapar.” (Karahana, 2006:105)

- Bununla beraber çok geç, hatta ölümünden sonra bile olsa kendi gününün de nihayet gelmesinden ümidini kesmiş *değildi*. (37-15)
- Politika kavgalarından dese *değil*. (36-30)
- Keyfine karışacak *değilim*. (112-25)

3.3.2.3. Şekil Bakımından Olumlu Anlamca Olumsuz Cümleler

“Yapı bakımından olumlu olan bazı cümleler anlamca olumsuzdur. Soru eki veya soru kelimesi, olumlu bir cümleye olumsuz bir anlam kazandırabilir. Böyle cümlelerin soru mu, olumsuzluk mu ifade ettiği bağlamdan anlaşılabilir.” (Karahana, 2006:106)

- Ölmüş eşeğin kurttan korkusu olur *mu*? (99-26) (korkusu olmaz.)
- Takdir-i ilâhîye karşı tedbir para eder *mi*? (111-22) (para etmez.)
- Fakat ne ihtiyarlığı! Daha kırk beşinde bulmamış adama ihtiyar denir *miydi*? (16-2) (ihtiyar denmezdi.)

- Vekalet vazifesine başlamaya, âmirinden yeni bir emir almadan geri dönmeye hakkı var *miydi?* **(65-29)** (hakkı yoktu.)
- Bu fotoğraflı sarı oğlanın ihtiyar ve kimsesiz Halil Hilmi Efendinin ocağına incir dikmeye geldiğine şüphe *mi* var? **(64-1)** (şüphe yok.)
- O halde ben, kasabanın birçok birçok binalarında sakatlık olduğunu, fen namına söyledikten sonra başkalarına söz düşer *mi?* **(87-11)** (söz düşmez.)
- Adam diye kendini karşılamaya çıkmış bir büyük memuru arkada bırakıp yürüyüvermesi yenilir yutulur şey *miydi?* **(110-3)** (şey değildi.)
- Bir doktorun yalaşap iş görmesi kabul edilir *mi?* **(56-1)** (kabul edilmez.)
- Meslek hayatında bunca yıl “çıplak kadın oynatıyorlar” diye dehşetle dinlediği hikayerler bundan başka bir şey *miydi?* **(21-31)** (şey değildi.)
- Bak eloğluna, gözle kaş arasında emrini verdi; yukarı katın yarın öğleden evvel temizleneceğinden zerre kadar şüphesi var *mı?* **(69-28)** (şüphesi yok.)
- Hatta edepsiz sarhoşun, bir iş yapıyorum diye bu gece Bulgar kızını bile getirmeyeceği *ne malûm?* **(86-21)** (malûm değil.)
- Kangrenden ölmüş insana hareketzedegân tertibinden *nasıl* para veririz? **(56-6)** (para veremeyiz.)

Yüklemi olumlu olan bazı cümleler “ne...ne” kalıbıyla olumsuz yapılır.

- Bereket versin *ne insanlar, ne de meseleler* çayın beri kıyısına geçmiyorlar... **(58-2)**

“Ki” bağlama edatı cümle sonuna getirilerek kesik cümle şeklinde şekil bakımından olumlu anlamca olumsuz cümleler oluşturmuştur.

- Hele biraz eskimiş karı kocalar arasında mubah olmıyan ne kalabilir *ki!* **(19-33)** (hiçbir şey kalmaz.)

3.3.3. SORU CÜMLESİ

“Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümleler, soru cümleleridir. Soru eki –ml ile soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ve soru edatları bir cümleye soru anlamı kazandıran unsurlardır. Konuşma dilinde vurgu yoluyla da soru cümlesi yapılmaktadır.”(Karahan, 2006:107)

3.3.3.1. Soru Eki –ml İle Kurulan Soru Cümleleri

Yüklemden veya diğer cümle öğelerinden sonra gelen –ml soru eki soru cümleleri yapar. Böyle cümlelerde soru eki genellikle onay ve ret bildirir. Soru ekinin yeri, aynı zamanda sorulan ögeyi de gösterir.

Soru ekinin yüklemden sonra kullanıldığı cümlelerde kılış, oluş veya durumu gerçekleşip gerçekleşmediği sorulmaktadır.

- Cin çarpmasından *korkmadın mı?* (115-18)
- – Yine *atıyor musun?* (107-13)
- İnsan, her şeye onlar için *katlanır değil mi?* (90-3)
- Memlekette çok yıkıntı *var mı* acaba? (12-11)
- Hâlâ iyi *olmadın mı?* (112-16)
- Temiz otel, temiz hamam, temiz lokanta bulmak *mümkün müydü?* (64-18)
- Valiye bir şifre verelim hemen, soralım *uyuyor mu?* (78-5)
- Burada konuşanın kim olduğunu *fark etmiyor musun?* (116-18)
- Bunu *yapabilecek miydi?* (80-2)
- – *Hasta mı?* (90-14)
- – Refikanız *hasta mı?* (90-14)

- Bir kâğıtçık *lütfeder misiniz?* (67-13)
- Fakat Ahmet Mâsum, *anlıyacak mı?* (51-21)

Soru eki, sadece yüklem üzerinde yer almaz. İstenen cevaba göre diğer cümle öğelerinin sonunda da bulunabilir. Böyle cümlelerde soru yoluyla özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısının bildirdiği şahıs, nesne, yer, zaman, tarz vb. anlamların onaylanması istenmektedir. Bu yapılardan bir kısmı olumsuzluk bildirir.

- *Yağma mı var?* (22-26)
- Yoksa *senin yerinde durmadan sahte raporlar, telgraflar yazan biri mi var?* (69-33)
- Herif buraya *babasının hayrına mı* geliyor? (82-30)
- Sarıpınar kazasında kaç ev yıkıldığını, kaç kişi yaralandığını *ben mi* kovalıyayım bunca iş arasında? (77-39)
- *Kötü mü* gidiyor bir iş? (113-10)
- Neyi soruyorsunuz? *Zelzeleyi mi?* (63-16)
- Herifler *yalan mı* söylüyorlar? (77-38)
- Yahu kaymakam, her sineğin yarım milyon mikrop demek olduğunu bu cahil herif bilmiyor amma *sen de mi* bilmiyorsun? (114-23)
- Kosovalı ihtiyar *zelzelede mi* öldü, *kangrenden mi?* (57-11)

“-ml eki ile yapılan soru cümlelerinde cevap genellikle ‘evet’ veya ‘hayır’dır. Cevap, sorulan öğeye bağlı olarak da verilebilir. Mesela ‘Kitabı okudun mu?’ cümlesinin cevabı ‘evet/hayır’ olabileceği gibi ‘okudum/okumadım’ da olabilir.” (Karahana, 2006:108) İncelediğimiz eserde buna benzer örnekler tespit edildi:

- –Var mı diye biliyorsunuz siz?(91-5)
–Hayır, yalnız yetişmiş bir kerimeniz, yahut kerimeleriniz var, diye işittim de...
- –Söyle Hurşîd, kasaba ne halde? Çok yararlıvar mı? (11-36)
–İyi, şükür ... Eh olmalı bir sekiz, on, on beş tane ... (12-1)
- –Hasta mı? Refikanız hasta mı? (90-14)
–Yirmi küsur yıldan beri.(90-15)
- –Telgrafta sadece vekâlet vazifesine başladığınızı mı bildirdiniz? (68-5)
–Evet. (68-7)
- Yine atıyor musun? (107-13)
–Atmam olur mu? Atın ölümü arpadan olsun. (107-14)
“ ‘Okudun mu, okumadın mı?’ gibi iki seçenekli ‘Elbise mi, ayakkabı mı, çanta mı alacaksın?’ gibi ikiden fazla seçenekli cümlelerde ‘evet’ veya ‘hayır’ cevabı kullanılmaz. Çünkü bu cümleler, onay veya ret cümleleri değildir.”(Karahana 2006:108)
- Buranın resmî hükümet mühendisi olduğum için ev, o gece *mi* viran oldu, başka zaman *mi*? (87-17)
- Kosovalı ihtiyar zelzeleden *mi* öldü, kangrenden *mi*? (57-11)
- Evet, bu sarsıntı, malmüdürünün haber verdiği zelzele *miydi*, yoksa ötekinin devamı *mi*? (6-10)

3.3.3.2. Soru Kelimeleri İle Kurulan Soru Cümleleri

Soru sıfatları, soru zamirleri, soru zarfları ile yapılan soru cümlelerinde, yüklemi tamamlayan öğelerle ilgili bilgi alma amaçlanmaktadır.

- Cemaatin bir kısmı isyan etti; *Ne* zelzelesi? (5-14)
- Şu halde ötekilerin, virenelerde, üstü açık barakalarda bit, pislik açlık ve hastalık içinde haşır neşir olan bunca yer, yurt garibinin *ne* suçları vardı? (58-18)
- Mütemadiyen sizin kuyunuzu kazanlara karşı bu, *ne* rahim ve şefkat? (52-20)
- O, *nasıl* söz kaymakam Bey? (70-25)
- Dünyanın *hangi* tiyatrosunda *hangi* yüksek sanat eseri bu kadar göz yaşı akıtmıştı. (38-15)
- Vücuttaki sakatlığı *kim* bilir? (87-10)
- Binadaki sakatlığı *kim* bilir? (87-10)
- *Ne* çıkacak? (71-1)
- Fakat Tanrı nasibetmezse kul *ne* yapar? (80-28)
- Fakat bu, *ne kadar* devam ederdi? (54-28)
- Başka *ne* söyleyebilirdi? (66-4)
- İnsaf edin efendiler! Ben miyim sebep? Allah'ın zelzelesine karşı ben, *ne* yapabilirim? (69-20)
- Bir mutasarrıf, fiilen vazife başında bulunmasa da, kaymakamın en dip köşesinde oturmasını *nasıl ve hele neden* hoşgörebilirdi? (85-2)
- *Ne diye* böyle işlere karışsın be birader? (26-18)
- Mütemadiyen yenilikten, cesur inkılâp hamleleri lüzumundan bahseden, devlet mevzuatına kokmuş formüller, çürümüş eskilikler diyen bir insana resmi bir insana resmi bir komisyonun ne olduğunu *nasıl* anlatılırdı? (54-29)
- Yazacak bir şey olmamasına neden üzülüyordu? (49-10)
- Yaralı demez de *ne* diyebilirdim? (71-4)

- *Nereden arzedecektin? (104-12)*
- Sarıpınarın bir enkaz yığını haline geldiği doğru muydu *acaba? (34-23)* (acaba soruyu kuvvetlendirmiştir.)
- *Neyi soruyorsunuz? (63-16)*
- Muallim, bir takım tesirlerden *neleri ve kimleri* kastediyor?(51-25)
- Ben *niçin* geldim ya? (35-14)
- Bir memleket parçasının velev ki, pek büyük olmıyan bir felaketine karşı *kim* duygusuz kalabilir? (120-33)
- *Ne ile* besliyeceğiz? (60-18)
- Yakan hainler *kim?* (66-21)
- *Nereden* bilsin o? (66-21)

“Yapısında soru eki veya soru kelimesi bulunan bazı cümlelerde soru unsuru, cümleye beklenmezlik, küçümseme, çaresizlik, sitem, şikayet, rica vb. anlamlar katar. Bu anlamla, bağlam içinde ortaya çıkar.”(Karahana, 2006:109)

- Peki ama mektep viransa kaymakam *ne* yapsın? (51-5)
- Fakat elden *ne* gelir? (93-22)
- İyi amma bu *nasıl* adalet? (42-16)
- Bütün şehirden *ne* ister? (42-17)
- Enkazı olsun kaldırtamaz *mıydın?* (69-26)
- Yukarı kata bir haftadan beri üç, beş süpürge attırmak, birkaç kova su döktürmek de *mi* elinden gelmezdi? (69-27)
- Bu vali olacak herif bir oyun oynıyacak *mı* dersin? (98-17)
- Yani bu işte benim *ne* suçum, günahım var Allahı severseniz? (70-29)
- Bendenizin tamamıyla iade-i afiyet ettiğimi ilave buyurmanızda bir mahzur var *mı acaba?* (68-8)
- Sarıpınar kazası parmak kadar çocuğa bakmaktan aciz *mi?* (22-28)

- Balkan hezimetinden de *mi* ibret almadık? (55-16)

3.3.3.3. Tonlama İle Kurulan Soru Cümleleri

Soru cümlelerinin yükselen bir tonla bitmesi özelliğiyle faydalanılarak bazen tonlama yoluyla da soru cümlesi yapılabilir. Bu durum daha çok konuşma dilinde görülür. Yazı dilinde de karşılıklı konuşmada görülebilir.

- – Ölen ?
– Hayır ! Yalnız sekiz, on, on beş yaralı!...(12-2)
- Ya gönderilen paralar! (44-7)
- Ya meleğin kılık kıyafeti. (16-23)

“Acaba” edatı cümlelerin başına veya sonuna gelerek soru ifadesini pekiştirir.

- Bendenizin tamamıyla iade-i afiyet ettiğimi ilave buyurmanızda bir mahzur var mı *acaba*? (68-8)
- Sarıpınarın bir enkaz yığını haline geldiği doğru *muydu acaba*? (34-23)

Yapısında –ml barındıran her cümle soru soru ifadesi vermeyebilir.

- Fakat zavallı Halil Hilmi Efendinin bugünkü haline düştü *mü*, onun mânası kalmazdı. (72-19)

3.3.4. ÜNLEM CÜMLESİ

İnsanların duygularını, coşkularını hayretlerini anlatan cümlelere ünlem cümlesi denir. *"Her tür isim ve fiil yüklemi ile ünlem cümlesi kurabilir. Bununla birlikte ünlem cümlelerinin büyük bir bölümü emir kipindeki fiil yüklemeleri ile kurulur. Özellikle seslenmeler, ünlemler, yakarışlar, ilenmeler ve dilekler; emir kipine dayalı ünlem cümleleriyle anlatılır. Ünlem olan kelime cümlelerin her yerinde bulunabilir."*(Aktan, 2009:124)

Ünlem cümleleri her zaman tam cümle şeklinde olmazlar. Unsurlardan bir kısmı düşmüş, kesik cümle şeklinde karşımıza çıkabilirler.

- Ne ürkek, ne biçare bir hali vardı bu kızın! **(20-14)**
- Keyfine karışamazsın ya, halk bu! **(38-4)**
- Ona uyma!.. **(41-24)**
- Şu cehalete, şu şenaate bakın! **(52-26)**
- Ona ne şüphe! **(35-25)**
- Geçen hafta neredeydiniz, bu hafta neredesiniz, bakın! **(63-15)**
- Mezbelede oturmaktan korkmayanı vakti, saati gelince, cin mutlaka çarpar!.. **(115-19)**

- Fakat oynatanlar sen, ben değil! **(24-7)**
 - Şimdi de hayret ediyorsunuz! **(70-21)**
- Ünlem cümlelerinde sık sık ünlem kullanılır.

Ünlemlerden faydalanan ve seslenme şeklindeki ünlem cümleleri:

- Bu hikaye uydurma olunca da Eşrefi, kendi yerine Sarıpınara kaymakam tayin ettirmek... Aman, yarabbi! **(91-11)**
- Hakikaten lâlasına ne kadar benziyordu bu adam yarabbi! **(96-10)**
- Memur iken gazetecilik etmek ve üstelik gazetesine tehdit-i ezhanı mucip telgraf çekmek ha...! **(27-10)**
- Hakikaten az yaralanmışım, oğlum! **(8-32)**
- "Beni doktordan sen korudun yarabbi!" diye mırıldandı. **(11-31)**

Emir şeklindeki ünlem cümleleri:

- Şu cehalete, şu şenaate bakın! **(52-26)**

- “... sokaktan kapı çalarak mı haber verirler? Yapmayın Allah aşkınıza!” dedi. (79-7)

Kesik cümle şeklindeki ünlem cümleleri:

- Fakat Bulgar kızınıninki!... (20-1)
- Hayır! Yalnız sekiz, on, on beş yaralı!.. (12-2)

Dilek-şart anlamı taşıyan ünlem cümleleri:

- ... amma ah keşke kaymakam Beyefendi memleketin büyüğü sıfatıyla komisyonun çalışmalarını da pek gözden uzak tutmasalar! (51-13)
- Bu kızın burun silişi böyle olursa ya...! (20-7)

Soru şeklindeki ünlem cümleleri:

- Bu ne sürat! (63-14)
- Neye ve kime imdat için?!.. (44-7)
- Ya gönderilen paralar! (44-7)

3.4. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

L. Karahan (1991:59-60), ‘Türkçede Söz Dizlimi’ adlı kitabının ilk baskında ‘Yapısına Göre Cümleler’ başlığı altına verdiği cümleleri “*basit, birleşik, bağlı ve sıralı*” olmak üzere sınıflandırılmıştır. Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümleye “*basit cümle*”, ana cümlelerin anlamını tamamlayan yardımcı cümle fikrinden hareketle şartlı ve iç içe birleşik cümleleri “*birleşik cümle*” , tek başına yargı bildiren müstakil cümle olma özelliklerinden dolayı ayrı tuttuğu ki bağlacı ve diğer bağlama edatlarıyla kurulan cümlelere “*bağlı cümle*” , tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla ve virgül/noktalı virgül ile bağlanan cümleleri de “*sıralı cümle*” olarak tanımlamıştır.

Ancak Karahan (2006: 85-95) aynı adlı kitabının 10.baskısında “Yapısına Göre Cümleler” başlığını çıkararak “Cümlelerin Bağlanma Şekilleri” başlığını koymuştur. Bu başlık altında ; “Bağlanma Edatlarıyla Bağlanan cümleler, Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler, Ortak Kip/Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler ve Anlam İlişkisiyle Bağlanan Cümleler” alt başlıklarını örnekleriyle açıklamıştır.

Konuyu bir ana başlık altında ele alan M. Ergin (1985:404), birleşik cümle konusunu şöyle anlatmıştır: “Türkçede umumiyetle basit cümleler, yani tek predikatlı müstakil cümleler kullanılır. Türkçenin zengin partisip ve gerundium sitemi Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri sade, müstakil cümleler içinde toplamak imkanı vermektedir. Fakat bu arada az da olsa birleşik cümlede kullanılmaktadır. Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder. Türkçede şartlı birleşik cümle, ki ’li birleşik cümle olmak üzere başlıca iki çeşit birleşik cümle vardır. Bunlara üçüncü bir birleşik cümle çeşidi olarak iç içe birleşik cümleyi de ilave edebiliriz.”

T. Banguoğlu (1988:523) ise cümle yapılarını “...iki cümle ile ayırt edebiliriz: 1. Basit cümle (phrase simple) bir tek yargıdan ibaret ve bir tek yüklemi olan cümledir, 2. Birleşik cümle (phrase composée) birden fazla yargıdan meydana gelen bir söyleyiş topluluğudur.”olarak değerlendirmiştir.

V. Hatiboğlu (1982:145-163); “Yapı bakımından tümce türleri” başlığında cümleyi yalın tümce, birleşik tümce, ara tümce, girişik tümce ve sıralı tümce olmak üzere sınıflandırmıştır.

B. Aktan (2009:128-139), yapılarına göre cümleleri Basit cümle, Birleşik cümle (şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle, Ki’ li birleşik cümle), Sıralı Cümle (Bağımlı Sıralı Cümle, Bağımsız Sıralı Cümle), Bağlı cümle, Ara Sözlü (cümleli) Cümle, Eksiltili (kesik) cümle şeklinde sınıflandırarak örnekleriyle anlatmıştır.

M. Özkan ve V. Sevinçli (2008:159-179) de yaptıkları sınıflandırmada B.Aktan’ın sınıflandırmasının bir benzerini yapmış ve farklı olarak birleşik cümle yapısı içinde “Girişik cümle”den bahsetmişlerdir.

Yukarıda bahsettiğimiz ve buraya alamadığımız görüşlerden çıkardığımız sonuçlar özet olarak şöyledir :

Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunduran cümle basit cümle, bir ana cümle ile cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden meydana gelen cümlelerin birleşik cümle olarak kabul edilmesi hususunda genellikle aynı fikirde olan dilcilerin, birleşik cümlelerin sınırları ve dolayısıyla sınıflandırılmaları konusunda farklı görüşlere sahip olduklarını görüyoruz. Bu görüş ayrılıkları hangi cümlelerin yardımcı cümle olma özelliği taşıyıp taşımadığı noktasında yoğunlaşmıştır.

Yardımcı cümlelerin temel cümleye bir görevle bağlanması gerekliliğini savunanlar; virgül, noktalı virgül ve bağlama edatlarıyla bağlanan cümleleri birleşik cümle olarak kabul etmemiş “sıralı cümle”, “bağlı cümle” gibi adlandırmalarla ayrı bir cümle çeşidi olarak ele almışlardır.

İçerisinde fiilimsi unsuru bulunduran cümlelerin birleşik cümle olarak kabul edilip edilmemesi hususu da dilciler arasındaki bir diğer görüş farklılığıdır. Dilcilerin bir kısmı, içinde fiilimsi bulunduran cümleleri “*girişik cümle*” yani birleşik cümlelerin bir türü olarak kabul ederken diğer büyük kısmı da böyle bir görüşe katılmazlar: “*Bugüne kadar yayımlanmış pek çok dil bilgisi kitabında genellikle girişik cümle adıyla adlandırılan birleşik cümle türüne yer verilmiştir. Bu anlayışın benimsenmesinde belki de en önemli sebep XX. Yüzyılın başlarından itibaren Türkiye’de batılı dil bilgisi anlayışı ile hazırlanmış olan ilk dil bilgisi kitaplarıdır. O yüzden Altay dil grubuna mensup olan Türkçenin cümle yapısı, uzun zamandan beri Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan –özellikle- Fransızcanın etkisiyle yorumlanıp gelmiştir... birleşik cümlelerin en önemli özelliği, yargı taşıyan en az iki yükleme, yani birden fazla yargı taşıyan isim veya çekimli fiile sahip olmasıdır. Oysa girişik birleşik cümle diye adlandırılan cümlelerde tek yargı bulunmaktadır.*” (Aktan, 2009:129)

M. Özkan ve V. Sevinçli (2008:168) bu konuyla ilgili şunları söyler: ... “*yargı bildirmediikleri için bu tür yapılar yardımcı cümle değil kelime*

grubu yapısındadırlar. Bu bakımda fiilimsilerle tamamlanan cümleleri, birleşik cümle olarak değil, basit cümle olarak değerlendirmek gerekir.”

M. Ergin ve L. Karahan da içinde fiilimsi bulunduran cümleleri basit olarak kabul etmiş ve girişik cümle yapısından hiç bahsetmemişlerdir.

Dilcilerin bu değerlendirmelerinden sonra biz de; tek bir yargı bildiren cümleleri basit cümle, birden fazla yargı bildiren cümleleri de birleşik cümle olarak kabul eden görüşleri benimsedik. Üzerinde farklı görüşler ileri sürülen ve Türkçenin asli birleşik cümlesi olan şartlı birleşik cümleyi de bir birleşik cümle çeşidi olarak ele aldık. İçinde fiilimsi bulunan cümleleri de genel kanaate uygun olarak basit cümle sınıfında değerlendirdik.

Yüklemin şekil olarak bulunmadığı, düşürüldüğü cümleleri de kesik cümle başlığı altında ele almayı uygun gördük. Bu konuda dilcilerin de hemen hemen aynı fikirde oldukları araştırmalarımız neticesinde elde ettiğimiz fikirler arasında yer aldı. Yukarıdaki görüşleri de göz önüne alarak cümleleri yapıları bakımından şu şekilde sınıflandırdık:

1. Basit Cümle

2. Birleşik Cümle

A. Şartlı Birleşik Cümle

B. İç İçe Birleşik Cümle

C. Ki’li Birleşik Cümle

D. Sıralı Birleşik Cümle

a. Bağımlı Sıralı Birleşik Cümle

b. Bağımsız Sıralı Birleşik Cümle

c. Karma Sıralı Birleşik Cümle

3. Kesik (Eksik) Cümle

3.4.1. BASİT CÜMLE

“Bir düşünceyi bir duyguyu veya bir oluş ve kılışı tek bir yargı halinde anlatan ve en az bir yüklemden oluşan cümle türü.”(Korkmaz, 2007b:37)

Yalın, yalınç gibi terimlerle de karşılanan basit cümle, “Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunan cümle” olarak tanımlanmıştır. *“Basit cümleyi belirleyen, yüklem dışındaki unsurların varlığı ve sayısı değildir. İçinde bir çok kelimenin yer aldığı cümleler, tek yüklem taşıdıkları için basit cümlelerdir.”(Karahan, 1991:59-60)* O halde isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulundurması, tek yargı bildirmesi basit cümlelerin esasını oluşturur.

Basit cümleler, bir kelimedenden meydana gelebileceği gibi birçok kelimedenden de meydana gelebilir. Önemli olan bir yüklemle kurulmalarıdır.

- Akşamdı (y). **(48-23)**
- Ses (ö) / sertti (y). **(95-36)**
- Deli Kazım (ö), / Meşrutiyet mektebi başmuallimi Ahmet Masumu da (bln) / kendine uydurmuştu (y). **(41-12)**
- Şehzade (ö), / eldivenli eliyle (z) / Halil Hilmi Efendinin Sırtını (bln) / okşadı (y). **(126-9)**
- Bu düşünce (ö), / Halil Hilmi Efendiyi (bln) / adeta(z)kudurtmuştu (y). **(19-6)**
- Halil Hilmi Efendi(ö), / Ömer Beyin evine kadar (z) / kafiye (bln) sessiz sedasız(z) / takibetmişti (y).**(112-5)**
- Öteki meseleyi (bln) / tamamiyle (z) / doktor Arif Beye (yt) / bırakmıştı (y). **(73-23)**
- Kendisi (ö), / onu (bln) / sonradan (z) / konu komşudan (yt) / öğrenmişti (y) **(12-16)**

- Jandarma kumandanı, elinde not defteri ile karşısında *duruyordu*.(27-35)
- Selim Şevket birkaç aydan beri bazı yeni şeyler *düşünüyordu*.(37-36)
- Muhacirler meselesi düne kadar *bu vaziyette idi*.(60-29)
- Kendisinin şimdilik hiçbir resmi sıfatı *yoktu*.(83-28)

Basit cümleler, fiil cümlesi veya isim cümlesi olabilir.

Basit Fiil Cümleleri:

- O gece yatsıdan sonra Halil Hilmi Efendinin evine bir belediye çavuşu *geldi*. (118-1)
- Meydanın sol köşesindeki evlerden birinin bahçesinde arasına bir bülbül *ötiyordu*. (15-4)
- Bu ses , ona Bulgar kızının zillerini *hatırlattı*.(15-5)
- Sen, şimdi valiye bir yeni şifre *yazarsın*.(103-34)
- Sarıpınar faciasını, harabeleri yaralıları *göstereceğiz* onlara...(120-8)

Basit İsim Cümleleri:

- Ben, devlet mühendisiyim.(122-10)
- Kendisi vaktiyle yıldız sarayında *Abdülhamit şehzadelerinin hocası idi*. (40-16)
- Müderris Hacı Fikri Efendi senelerden beri ittihatçılara *dargındı*.(40-20)
- Mutasarrıfımız, *hastalıklı bir kalem efendisidir*.(103-17)
- Nihayet siz de *insansınız*.(62-25)

Kurallı cümlelerin çoğunlukla olduğu eserimizde devrik yapıda olan cümleler de mevcuttur.

- Ertesi sabah valinin reisliğinde yeni bir komite *kurulmuştu*.(123-1)
- Hüseyin Rusuhi, Çopur Resmi isminde bir arkadaşını hatırladı.(35-27)
- Hemen şimdi *getirin* o teresi bana...(27-15)

“ ... *fiilimsilerle kurulan cümlelerde tam bir yargı yoktur. Yargı, kendisinden sonra gelen çekimli şekillerde tamamlanır. Yargı bilmedikleri için bu tür yapılar yardımcı cümle değil kelime grubu yapısındadırlar. Bu bakımdan fiilimsilerle tamamlanan cümleleri, birleşik cümle olarak değil, basit cümle olarak değerlendirmek gerekir.*” (Özkan ve Sevinçli 2008: 168) düşüncesinden hareketle içinde isim-fiil, zarf-fiil ve sıfat-fiil eki almış kelime ya da kelime grupları bulunan cümleler de basit cümlelerdir.

- *Kaymakamı sözlerinden yakalamak* kabil değildi. (93-13)
- *Hali Hilmi Efendiyi de az çok resmiyete aykırı bir kılığa sokmak* kendi pijamasını mazur gösterecekti.(88-4)
- *Dırlıtı, gürültü edenin* belini kırarım...(39-4)
- Şimdilik *oturacağım* yer bile belli değil.(68-28)
- Halil Hilmi Efendi, ilk önce, *tası, tarağı toplayarak henüz tamiri bitmemiş olan evinin bir odasında çekilmeyi* düşünmüştü.(72-14)
- Selim Şevket, kabahati bir zaman *aruza yüklemeye* çalışmıştı.(37-23)

- *Bu fotoğraflı sarı oğlanın ihtiyar ve kimsesiz Halil Hilmi Efendinin ocağına incir dikmeye **geldiğine** şüphe mi var?(64-1)*
- ***Yakan** hainler kim?(66-21)*
- *Bir doktorun yalaşap **iş görmesi** kabul edilir mi?(56-1)*
- *O esnada Belediye Reisi Reşit Beyin kapıda **görünmesi** sahneyi birdenbire değiştirir gibi olmuştu*

3.4.2. BİRLEŞİK CÜMLE

“İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile, temel cümleyi anlam ve görev bakımından tamamlayan, yüklemi çekimli olan ve değişik yapı özelliklerine sahip bulunan bir veya daha fazla yardımcı cümleden oluşmuş cümle türü.”(Korkmaz, 2007b: 45)

“Birleşik cümle, yapısında birden fazla yüklem bulunan cümledir. Bu yapı, bir ana cümle ve cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulur.”(Karahana, 1991: 60)

“İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümleye birleşik cümle denir. Birleşik cümle biri temel, diğer(ler)i yardımcı olmak üzere en az iki cümleden meydana gelir. Bu yapıdaki cümlelerde bir cümle diğerinin başlangıcı olabilir; hatta belli kurallar ölçüsünde birbirine bağlanır veya başka bir cümlelerin içinde yer alır. Yardımcı cümle(ler), temel cümlelerin anlamını tamamlayan, açıklayan, destekleyen bir görev üstlenir.”(Aktan, 2009: 129)

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere birleşik cümle yapısı için; cümle içerisinde birden fazla yüklem bulunması, ana cümlelerin yardımcı cümle veya cümleler tarafından tamamlanması gerekir.

Birleşik cümle, yardımcı cümlelerin temel cümleye bağlanma şekillerine göre şu şekilde sınıflandırılır.

1. Şartlı Birleşik Cümle
2. İç İçe Birleşik Cümle
3. Ki' li Birleşik Cümle
4. Sıralı Birleşik Cümle

3.4.2.1. Şartlı Birleşik Cümle

“Bir cümlelerin, bir şart cümlesi ile tamamlandığı cümledir. Şart cümlesi tek başına yargı bildirmez. Bir başka cümleyi zaman, şart, sebep ve benzetme anlamlarıyla tamamlar.”(Karahana, 1991: 60)

“Şart ifadesine dayalı bir yan cümle ile bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümledir. Yani oluş ve kılışın bir şarta bağlandığı cümledir. Bu oluş ve kılışlar şart(-sa) ekiyle yapılır. Şart kipi istek ve temenni ifadelerinin dışında tam bir yargı bildirmez. Bu bakımdan temel cümleye yardımcı cümle hazırlar. Bu yardımcı cümleler temel cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin, benzetme vb. anlamlarıyla tamamlar...”(Özkan ve Sevinçli, 2008: 160-161) *“Şart kipiyle kurulmuş yüklemi bulunan cümle ile bir ana cümleden meydana gelen birleşik cümleye şartlı birleşik cümle denir. Şart kipi –sa ekiyle kurulur...”(Aktan, 2009: 131)* *“... Koşul birleşik eylemiyle kurulan ve temel tümcedeki anlamı koşullu olarak tamamlayan yantümce koşullu yantümce denir.”(Hatiboğlu, 1982: 149)* Görüldüğü gibi şartlı birleşik cümle hususunda dilciler arasında genel bir görüş birliği hakimdir.

Muharrem Ergin şartlı birleşik cümleyi Türkçenin aslî birleşik cümlesi kabul etmiştir. *“Başlangıçtan beri Türkçede vardır. Temeli şart kipinin şart ifadesine dayanır. Şart kipi, bütün fiil çekimlerinin aksine, hüküm ifade etmez, bitimli bir hareket göstermez. Bu yüzden müstakil cümle yapamaz... Şartlı birleşik cümlede yardımcı cümle önce, asıl cümle sonra gelir ki tabii bu Türkçenin asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine de uygundur...”(1985: 405)*

“*Şart cümlesi temel cümleden önce gelir ve özne, nesne, yer tamlayıcısı, çok defa da zarf işleviyle temel cümleye başlanır. Şartlı birleşik cümlelerde, temel cümlelerin gerçekleşmesi genellikle şartın gerçekleşmesine bağlıdır.*” (Özkan ve Sevinçli 2008: 161)

Şartlı birleşik cümleler; şart kipinin basit çekimiyle, şart kipinin birleşik çekimiyle, diğer kiplerin şartlı birleşik çekimiyle ve isimlere ek fiilin şartı getirilerek yapılır. Bu şekillerdeki cümleler temel cümlelerin genellikle zarfı olurlar.

Yardımcı Cümlesi, Basit Çekimli Şart Kipiyle Kurulan Birleşik Cümleler:

- *Emrinde tek adamı olmasa* insan, bunu kendi yapar. (109-1)
- *Kendisine bir parça açılmak kabil olsa*, bu adamın, Doktor Nikolaki Efendiden çok daha yumuşatıcı sözler bularak vehimlerini yatıştıracağına şüphe var mı? (101-17)
- *Nereye gitse* onu da – cılız ve minimini vücudu ile – peşinde sürüklerdi. (41-13)
- *Yatağında yaralı da olsa* şimdi onu vazife bekliyordu. (27-30)
- *Kaza nerede olsa* adamı gelip bulur. (69-3)

Yardımcı Cümlesi, Şart Kipinin Birleşik Çekimleriyle Kurulan Birleşik Cümleler:

- *Kasabada işlerin bu derece Allaha kaldığı tasavvur etseydi* mutasarrıf bey mutlaka büyük bir rahatsızlığı göze alarak buralara kadar zahmet ederlerdi. (114-32)
- *Kendi sesini işitmemiş olsaydı* bu sözün kendi ağzından çıktığına kendi de inanmayacaktı. (115-26)

- *Bir muhasebe kâtibi bu kadar ziyaretçiye kahve dayanmayacağını akıl ederek Hurşide iki kova dolusu koruk şerbeti yaptırmamış olsaydı kaymakam, o gün mutlaka iflas ederdi.*(39-19)

- *Gazeteler, hep bir telden çalmaya devam etseydiler mesele yoktu.* (77-7)

- *Böyle olmasaydı valinin mukabelesi muhakkak başka türlü olacaktı.*(115-29)

Yardımcı Cümlesi, Şarh Birleşik Çekimlerle Kurulan Birleşik Cümleler:

- *Emrederseniz ben dışarı çıkayım.* (96-6)

- *Münasip görürseniz ben bir kere kaymakamla görüşmeye gideyim.*(59-13)

- *Ne olacaksa bir ayak evvel olup bitmeliydi.*(87-27)

- *Müsaade buyurursanız bendeniz de yürürüm beyefendi hazretleri.*(108-11)

- *Memleket yıkılmışsa kabahat onun muydu?*(49-12)

Yardımcı Cümlesi, İsimlere Ek Fiilin Şartı Getirilerek Kurulan Birleşik Cümleler:

- *Yarın kovulduktan sonra halkın gözü önünde çıkmaktansa şimdi giderim daha iyi.*(83-16)

- *Ortada suçlular varsa Allah onları cezalandırsın...*(42-16)

- *Peki, ama mektep viransa kaymakam ne yapsın.*(51-5)

- *“Akıl mı öğretiyorsun adama” tarzındaki bir haşlama yemeğe niyetin varsa bir üçüncü tekir yazarsın.* (60-22)

Olumlu, olumsuz ve kurallı birleşik cümleler eserde bolca kullanılmış, devrik cümleye pek rastlanmamıştır.

- *Telgraf havalesiyle biraz para gönderirsek akşama kadar mutlaka dişe dokunacak bir şeyler gönderir. (35-35)*

- *Siz, Ömer Beyin yemeğini yemezseniz sonra o, belediye reisi Reşit Beyin başını yer. (86-9)*

Şart cümlesi yardımcı cümle olarak genellikle temel cümlelerin sebep, zaman ve benzetme anlamlarıyla zarf tümleci olur. Nadiren özne görevinde de kullanılmıştır. Bunun dışındaki görevleri eserimizde görülmedi.

- *O tımarhane kaçkını aramızda olmasaydı(z) işi bu hale getirir miydin ben? (60-2)*

- *Karanlıkta biri bacağını kırarsa(z) mesuliyeti kime ait? (108-36)*

- *Çatılar yıkılmamışsa(z) da çatlamış, çarpılmıştır. (122-1)*

- *... “yalan söylüyorsun!” diye bağırırsa(z) Ahmet Masum yalan söylemediğini deliller, şahitlerle ispat edecek belki*

- *Fakat o, Halil Hilmi Efendiyi yakalamazsa(z), sağı solu olmayan ittihatçı vali, kendisini yakalayacaktı. (93-14)*

- *Meseleden korkarsan(z) mesele büyür ve seni yerd. (113-8)*

- *Huda nekrede, yeni bir sarsıntı olursa(z), bahçe iki adımlık yerd. (30-15)*

- *Neresi olsa (ö) müsavi. (106-20)*

- *Başkası olsa(ö) bunu mesele yapar... (61-18)*

- *Ne olduysa(ö) sizin hastalığınızda oldu. (62-27)*

Birden fazla şart cümlesi arka arkaya gelebilir.

- *Bir gözlerimi kapasam yahut başıma başka bir hal gelse düşünüyorum da ... (90-9)*

- ... Fakat *fazla bir şey soracak olursa / büsbütün zihnini alt üst edecek şeyler duyacağını bildiği için lâkırdıyı neresinden kesse kâr sayıyordu. (51-35)*

Şekil bakımından şartlı birleşik cümle özelliği gösteren bazı cümleler de *-sa/-se* “*dahi, bile*” anlamları katmaktadır. Bazen bu tür cümlelerin başında “da, de” bağlama edatı kullanıldığı görülmektedir. Bu cümlelerde şart cümlesinin hükmü gerçekleşmezse de temel cümlenin hükmü gerçekleşir. Yani cümlede bir karşılaştırma bildirilmekte ve anlam kuvvetlendirilmektedir.”

- Siz “*hayır*” *deseniz* bile ben kuvvetli bir zelzele nazariyesini sonuna kadar müdafaa edeceğim. (87-20)
- Bir mutasarrıf, *fiilen vazife başında bulunmasa* da, kaymakamın en dip köşede oturmasını nasıl ve hele neden hoş görebilirdi? (85-2)
- *Olsa* da ziyanı yok. (103-24)
- Fakat *rüya da olsa* bu, onun sinirlerini az çok yatıştırmıştı. (53-19)

Şart kipinin ikileme şeklinde kullanılarak kuvvetlendirme yaptığı görülmektedir. Bu cümlelerde de kesinlik söz konusudur.

- ... Kaymakam, işin nereye doğru gittiğini gördü ve ne pahasına *olursa olsun* münakaşayı burada durdurmak için inlemeye başladı. (42-26)
- ... Nerede mutasarrıf bey dedi, bu bilmecenin *olsa olsa* o altından kalkar... (110-28)

Şart kipi *-sa / -se* eki cümle sonunda kullanıldığı zaman cümleye istek-dilek anlamı katar ve bağımsız cümle kurar. Bu cümleler birleşik cümle sayılmaz. Bu şekilde kurulan cümlelerde bir kısaltma ifadesi de görülmektedir.

- ... hattâ bir havlu ile bir havlu ile bir parça vücudunuzu *kurularsanız*. (96-3)
- Yalnız, sonunda bunların bir hükme bağlanmasını *istemeseler!* (6-13)

- Kazanın hafif geçirildiğini, daha doğrusu zarar ve ziyanın ilk saatte korkulduğu kadar olmadığını *söylesek!..* (45-23)
- Evet amma, siz de bir kere daha *teyit buyurursanız...* (68-13)
- Hele şairin, samimiyeti yalnız lâkırdıda bırakmayarak, çamsakızı çoban armağanı kabilinden yirmi beş liracık yardımda bulunduğu da aynı gazetenin bir köşesinde *ilân ediliverirse...* (38-32)
- Tamamiyle iyi olduğunuza dair bir rapor *versem.* (71-23)

Ses uyumu sonucu “-sa/-sa” şeklinde karşımıza çıkan ve karşılaştırma ifade eden bağlama edatı "ise", şart ekiyle karşılaştırılmamalıdır. Bu cümleler şart bildirmez. Bazıları kalıplaşmış ifadelerdir.

- ... neden öyle *ise* dört kelimelik bir telgrafla bana vaziyeti bildirmediğiniz? (94-18)
- Fakat nedense (*neden ise*) memurluğu gazeteciliğe üstün tutardı. (35-28)
- Nerede *ise* iki ihtiyar ağlaşıp birbirlerinin boynuna sarılacaklardı. (96-28)
- Vali, bu teftişinde nedense (*neden ise*) kancayı en ziyade Halil Hilmi Efendiye takmıştı. (114-19)

3.4.2.2. İç İç Birleşik Cümle

İç iç birleşik cümle ifadesini ilk kullananlardan biri olan M. Ergin (1985-406), bu cümle yapısını şöyle tarif etmiştir: “...bir cümlelerin başka bir cümlelerin içine girmesi ile meydana gelen birleşik cümledir. Bu birleşik cümlede bir cümle başka bir cümlelerin bir unsuru veya cümle içinde bir isim unsuru durumunda bulunur...” Z. Korkmaz (2007b: 122) ise iç iç birleşik cümle başlığı altında bu cümleyi; “Çekimli durumdaki bir cümlelerin temel cümle içinde, o cümlelerin bir ögesi olarak yardımcı cümle işlevi ile yer aldığı birleşik cümle türü. Temel cümle sondadır.” şeklinde tarif etmiştir. “Bir cümlelerin bir görevle başka bir cümlelerin içinde yer almasıyla oluşan birleşik cümleye iç iç birleşik cümle adı verilir...” (Özkan ve Sevinçli, 2008: 163) “Bir cümle ile o cümlede görev alan başka bir cümlelerin yer almasıyla kurulan

birleşik cümleye iç içe birleşik cümle denir. Birleşik cümlede temel cümleye dış cümle, yan cümleye iç cümle de denir...” (Aktan, 2009: 132) L. Karahan (1991:62) ise bu cümle yapısını; “Bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer aldığı cümledir. Yardımcı cümle, ana cümlenin bir unsurun veya o unsurun bir parçasıdır...”

Yukarıdaki tariflerden anlaşıldığı üzere bir cümlenin herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde kullanıldığı birleşik cümle yapısıdır. İç cümle yardımcı cümle görevindedir. Genellikle alıntı bir cümlenin başkasına aktarılmasında kullanılır. İç cümle temel cümlenin çok zaman nesnesi olur. Ancak özne, yer tamlayıcısı ve zarf olarak kullanıldığı örnekleri de vardır.

İç cümle temel cümleye değişik şekillerde bağlanır:

İç cümle araya herhangi bir unsur almadan temel cümleye doğrudan bağlanır. Yüklem olarak da en çok “de-” fiili olmak üzere “bil-, san-, zannet-, gel-” fiilleri kullanılır. Bu şekilde, iç cümle temel cümlenin nesnesi olur.

- “*Hangi beyinsiz halt etti onu beyim,*” (bsn) dedi. **(32-30)**
- Efendi Hazretleri, merdivenin alt başından yukarı katın tavanına dehşetle bakarak: “*Burada mı çalışılıyor?*” (bsn) dedi. **(125-23)**
- Dahiliye Nazırı kendisine gazetecilerin bu şikayetlerini anlatan müsteşara: “*Yalan mı ya o iki gözüm?*” (bsn) dedi. **(77-36)**
- Ömer Beyi göklere çıkarıyor: “*Sapına kadar kibar adam doğrusu!*” (bsn) diyordu. **(75-9)**
- Halil Hilmi Efendi, dudak ucu ile: “*Evet öyle*” (bsn) dedi. **(62-29)**
- *Mesul mü ediliriz* (bsn) diyorsunuz. **(55-13)**
- Doktor ellerini kaldırarak: “*Ne diyeyim Beyefendi,*” (bsn) dedi. **(56-27)**
- Kaymakam, ellerini sallayarak “*Aman yavaş*” (bsn) dedi. **(71-12)**

- “*Evriliküm, çevriliküm, gafarip Halil Hilminin başına devriliküm*” (bsn) derdi. **(82-8)**

"bil- ,san- ,zannet- ,gel- "fiillerinin temel cümle olarak kullanıldığı örneklere rastlanmamıştır.

Bazı iç cümleler, son çekim edatlarından birini alıp edat grubu yaparak temel cümleye bağlanırlar. Bu durumda, iç cümle temel cümlenin zarf tümleci olur.

- “*Vallahi billahi karışmam, temizlersin yaptığını*” diye (zt) söyleniyordu. **(25-35)**
- ... yanlışlıkla ağzına sıcak bir şey almış gibi dudaklarını uzatıp hahlıyarak: “*Kerata! Yaktın beni, danabumu suratlı münafık cüce,*” diye (zt)bağırıyordu. **(53-7)**

- Vazife aşkı bırakmadı, *yaralı halimde belki bir hizmette bulunurum* diye (zt) düşünüyorum.**(93-4)**

- Mutas-arıf, telgrafı okur okumaz: “*Derhal hareket ediyorum.*”diye (zt) cevap verdi.**(80-1)**

- Hastasınız, diyorum, *doktordan iyi bilirmiş* gibi (zt) “*hayır*” diye (zt) inadediyorsunuz.**(56-28)**

- Halil Hilmi Efendi, hayretle yerinden kalkarak: “*Nasıl, çocuklarınız yok mu zatıâlinizin?*” diye (zt) sordu.**(91-3)**

- “*Beni doktordan sen korudun yarabbi!*” diye (zt) mırıldandı.**(11-31)**

- “*Birgün sahisi de olacak inşallah*” diye (zt) gülümsiye gülümsiye tekrar gözlerini kapadı.**(53-15)**

Bazı iç cümleler, son çekim edatlarıyla birlikte bir zarf-fiile bağlanıp zarf-fiil grubu oluşturarak temel cümleye bağlanırlar. Bu şekilde, iç cümle temel cümlelerin zarf tümleci olur.

- Daha bir ay evvel Meşrutiyet gazinosunda: “*Medreseleri yıkmadıkça, sofraların sarığını hayvanların boyunlarına yular yapmadıkça bu memleket kurtulmaz!*” diye bağıarak (zt) kasaba ahalisini birbirine düşürmüştü. **(41-8)**

İç cümleler bir fiilimsiyle birlikte temel cümleye bağlanabilirler.

- Ümitsizlik içinde bir an: “*üzülmeyin beyefendi... suç benimdir,*” diyerek (zt) bu işkenceye son vermeyi düşündü. **(95-22)**(zarf-fiil)
- Halil Hilmi Efendi, acı acı gülümsiyerek: “*Ne demezsiniz? demekten* (yt) kendini alamadı. **(69-5)** (isim-fiil)
- Fakat kaymakam, jandarma kumandaniyle göz göze olduğu için iştahsız bir gülümseme ile: “*Eksik olmayın*”, demeye (yt) mecbur oldu. **(62-2)** (isim-fiil)

İç cümlelerin sıralı birleşik cümle olduğu bazı iç içe birleşik cümlelerde temel yüklem sonda değil ortada kullanılır. Böylece cümle devrik hale gelir.

- Reşit Bey, kekeliyerek: “*Af buyurun,*” dedi, “*bir müstacel telgraf. zat-ı devletine*”... **(116-20)**
- Reşit Bey, kolundaki çantayı atarak: “*Gülersiniz, Beyefendi, gülersiniz*” dedi, “*sizin tuzunuz kuru; belâyı başıma sardınız.*” **(59-28)**
- Halil Hilmi Efendi: “*Size değil, halimize gülüyorum,*” dedi, *darılmayın.* **(59-31)**
- *Allaha emanet efendimiz,* dedi, *havamız hakikaten biraz acayıptır.* **(88-25)**
- Vali, Deli Kâzım kolundan tutarak: “*Bakındı hele,* dedi *aferin sana mühendis*”. **(111-26)**

İç cümle yapısına göre basit olabildiği gibi birleşik cümle de olabilir.

- Bazı medreselilerin: *“İki deli bir araya geldi, kasabayı yıkıyorlar!”* diye ötede, beride söylediklerini muallim Ahmet Mâsumdan öğrenen vali: *“Hocalara benden selâm söyleyin, medreseye gelirim kazma kürekle değil, iple gelirim!”* diye haber gönderdi...**(124-7)** (İç cümle sıralı birleşik cümle)
- Deli Kâzım, bir aralık valiye yaklaşıp: *“Bu zelzele hiç olmasaydı icad etmek lâzım gelmez miydi Beyefendi?”* dedi. **(125-8)** (İç cümle sıralı birleşik cümle)
- Nâlân kalfanın Hamit Beyin arkasında kova ile sokağa döktüğü sulara basarak arabaya koşuyor: *“Allah aşkına kendine iyi bak, beni habersiz bırakma, çıldırırım!”* diye yalvarıyordu. **(80-13)** (İç cümle sıralı birleşik cümle)
- ... çehresine mazlum bir hüznün veren bir gülümseme ile boynunu bükerek: *“Nasıl olsa terliyeceğim efendimiz,”* dedi. **(88-8)** (İç cümle şartlı birleşik cümle)

İç cümleler temel cümleye bağlanış şekillerine göre temel cümlelerin daha çok nesnesi, bazen de öznesi, yer tamlayıcısı ve zarf tümleci olur.

- Malmüdürü: *“Keşke yine araba ile gelseydiniz,”* (bsn) dedi. **(54-20)**
- Malmüdürü Cevdet Efendi birden bire ayağa kalkarak: *“Zelzele oluyor arkadaşlar”* (bsn) dedi. **(88-14)**
- Ahaliden bazıları: *“Hoş geldiniz, Allah ömür versin,”* (bsn) diyorlar ve... **(109-15)**
- Ahmet Mâsum, derin bir üzüntü ile: *“ne yüksek bir insansınız kaymakam Beyefendi,”* (bsn) dedi. **(52-18)**
- Fakat o, bu nezakete sadece *“Allah belâsını versin keratanın!”* diye (zt) mukabele etti. **(75-1)**
- *“Huzurunuz bize şeref verirdi”* diye (zt) eğlenmiş, onun...**(21-3)**

- Halil Hilmi Efendi, mutasarrıf yolda olduğu doktor Arif Beyden öğrendiği zaman ellerini kulaklarına götürerek makamla: “*Buyurun cenaze namazına,*” diye (zt) bağırmıştı. (81-27)
- Hamamdan çıkmış gibi olduğunuza göre: “*size sıhhatler olsun*” demek (ö) lâzım. (59-26)
- Halil Hilmi Efendi, acı acı gülümsiyerek: “*Ne demezsiniz?*” demekten (yt) kendini alamadı. (69-5)

3.4.2.3. Ki’li Birleşik Cümle

M.Ergin (1985: 405) Ki’li birleşik cümle başlığında bu cümle yapısını şöyle tarif etmiştir : ‘*Yabancı asıllı olan ve Türkçe için normal olmayan bu birleşik cümle Farsçadan geçmiş bulunan ki edatıyla ve onun Türkçesi olarak eskiden kullanılan kim edatıyla yapılan birleşik cümledir*’ Z. Korkmaz (2007b: 148) ise “*Bir temel cümle ile o temel cümleye Far. ki T. kim nispet zamiri ile bağlanan açıklayıcı bir yardımcı cümleden oluşan birleşik cümle*” ifadesiyle bu cümle yapısını tarih etmiştir.

“*Bağlaç olan ki ile kurulan birleşik cümleye ki’li birleşik cümle denir. Türkçenin değişik dönemlerine ait eski metinlerinde ki’nin yanı sıra kim de kullanılmıştır. ‘Ki’ bağlacı farsça, soru zamiri olduğu halde bağlaç görevinde kullanılan kim kelimesi Türkçedir ‘Ki’ bir cümleyi bir cümleye /cümle topluluğuna, bir cümle topluluğuna da bir başka cümleye / cümle topluluğuna bağlayarak bunlar arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep sonuç ve amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar*” (Aktan, 2009: 133) M. Özkan ve V. Sevinçli (2008-165) de bu cümle yapısını; “*Bağlaç olan ki ile kurulan birleşik cümledir. Eski metinlerde bu bağlacın ‘kim’ şekline rastlanır bu tür birleşik cümlelerde iki cümleyi birbirine bağlayan ki bağlacıdır...*” şeklinde açıklamıştır.

L. Karahan (2006: 85) ise Türkçede söz dizimi adlı kitabın elimizdeki ilk baskısında konuyu “Bağlı Cümleler” başlığı altında “Ki” li Bağlı Cümleler olarak ele

almıştır. Aynı kitabın elimizdeki 2006 baskısında ise konuyu “Ki bağlama edatı ile bağlanan cümleler” şeklinde incelemiştir.

Netice olarak “Ki” li birleşik cümle; iki cümleli “ki” bağlama edatı veya “kim” bağlama zamiri kullanılarak birbirine bağlanmasıyla kurulan birleşik cümledir. Yabancı asıllı olan bu birleşik cümlede, biri temel, diğeri yardımcı olmak üzere iki cümle vardır. Genellikle temel cümle önce, yardımcı cümle sonra gelir. Ancak, bazen de yardımcı cümle önce temel cümle sonra gelmektedir. Temel cümle ile arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma sebep, sonuç, amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kuran yardımcı cümle nesne, yer tamlayıcısı zarf tümleci ve özne olarak görev yapar. Bu özelliklerinin doğru değerlendirilebilmesi için bu tip cümlelerden ki’ yi kaldırıp uygun ekleme / çıkarmalarla Türkçe cümle yapısına uygun hâle getirilerek incelenmesi gerekir. Bu duruma iki örnek verelim.

- Buna mukabil Hurşit, bir yeni yara keşfetti (tc) / ki, / Halil Hilmi Efendiyi evvelkilerden daha ziyade dehşete düşürdü (yc). (47-3)

(Hurşit, Halil Hilmi Efendiyi evvelkilerden daha ziyade dehşete düşüren yeni bir yarayı keşfetti.)

- Görüyorsun (tc) / ki / bir kelle ile bu muazzam rezaleti bertaraf etmek mümkün değil (yc). (120-14)

(Bir kelle ile bu muazzam rezaleti bertaraf etmenin mümkün olmadığını görüyorsun.)

İncelediğimiz eserdeki Ki’li birleşik cümlelerde yardımcı cümle temel cümleli nesnesi, öznesi ve zarf tümleci olarak kullanılmıştır.

- Fakat zannederim ki, yukarı katta tehlike var. (nesne) (69-1)
- Neyse maşallah görüyorum ki hepiniz sıhhattesiniz, demir gibisiniz. (nesne) (190-21)

- Fakat o Nusret ahlâksız zamanında buraya geldiği ve daire kapandıktan sonra karanlıklara kadar kaldığı günlerde muhakkak ki *böyle durmamıştı*. (özne) (18-26)
- Fakat zannederim ki, *geç kaldık*. (nesne) (71-32)
- Ne yazık ki *karı kocalar arasında böyle bir şey âdet olmamıştır*. (özne) (19-32)
- O kadar sıkıntı içindeydiler ki *arasıra odaya girip çıkan Hurşidi bile müzakereye karıştırıyorlar*, (zarf tümlecisi) (45-26)

Ki'nin Açıklayıcı Görevi:

Ki edatı bazı cümlelerde kendisinden önceki kısmın açıklayıcısıdır. Bu cümlelerde, ki'den sonraki bölüm, temel cümlenin bir unsurunun niteleme sıfatı ya da niteleme sıfatlarından biri olur

- Buna mukabil Hurşit, Bir yeni yara keşfetti ki *Halil Hilmi Efendiye evvelkilerden daha ziyade dehşete düşürdü*. (47-3) (Ki'den sonraki bölüm niteleme sıfatıdır.)

Buna mükabil Hurşit, Halil Hilmi Efendiye evvelkilerden daha ziyade dehşete düşüren bir yeni yara keşfetti.

- Soyunda birçok meşhur ulema, müderrisler, kazaskerler, bir şeyhislâm ve hele bir Evliya vardı ki, *yeşil teneke kablı sandukası, bez parçaları ile dolu parmaklığı ve fenerleriyle Sarıpınar sokaklarından birinin tâ ortasında yanar ve gelip geçen insanlarla arabalar etrafında bir yarım daire çevirmeye mecbur ederdi*. (40-10)

Soyunda birçok meşhur ulema, müderrisler, kazaskerler, bir şeyhislâm ve hele yeşil teneke kablı sandukası, bez parçaları ile dolu parmaklığı ve fenerleriyle Sarıpınar sokaklarından biri tâ ortasında yanan ve gelip geçen insanlarla arabaları etrafında bir yarım daire çevirmeye mecbur eden bir Evliya vardı.

- Fakat bu yerler için iki gün o kadar eskimiş bir zamandı ki *adeta hatırlamakta zorluk çekiyorlardı*. (48-8)

Fakat bu yerler için iki gün adeta hatırlamakta zorluk çektikleri o kadar eskimiş bir zamandı.

- Öyle ârızalar olur ki, *yirmi dört saat geçmeden koku vermez. (31-15)*

Yirmi dört saat geçmeden koku vermeyen arızalar olur.

Ki'nin Kuvvetlendirme Görevi:

Ki bağlama edatı bazı edatlarla beraber kullanılarak kuvvetlendirme görevi yapar. Ki edatı kuvvetlendirme görevini bazen iç içe birleşik cümle kurduğu zaman yapar. Bu cümleler genelde karşılıklı konuşmalarda devrik cümle olarak karşımıza çıkar. Sonda bulunması gereken “-de” fiili başa alınıp “ki” ile kuvvetlendirilmiştir. Böylece devrik cümle yapılmıştır.

- Doktor resmen der ki: *“Ağır mecruhtur; belki ölmüştür nezf-i dimağiden hafızallah!” (26-25)*
- Deveye demişler ki: *“Sırtın İğri”* “Yahu, zaten nerem doğru?” demiş **(87-13)**

Cümle sonunda kullanılan bazı “ki”ler kesik cümle yapar. Bu cümlelerde “ki” edatından sonra bir cümlenin geleceği hissi uyansa da aslında başka bir cümleye ihtiyaç duyulmayacak şekilde anlam kuvvetlendirilmiştir.

- Benim çocuğum yok **ki...** **(90-36)**
- Vücudun içinde değiliz **ki...** **(57-20)**
- Aramızda resmi münasebet ne olursa olsun, bir insanlık, bir hemşerilik münasebetimiz var **ki...** **(96-4)**
- Hele biraz eskimiş karı kocalar arasında mubah olmayan ne kalabilir **ki!** **(19-33)**

Şüphe Edatı Ki

Türkçe bir edattır. Eski Türkçenin “erki” şüphe edatından kısalmıştır. Genel olarak soru cümlelerinin sonuna gelerek şüphe-tereddüt bildirir. Eserde sadece bir örnekte rastladık.

- İler tutar yerim kaldı *mi ki*, benim? (101-2)

Ki bağlama edatı zaman zaman bazı kelimelerle birleşerek kalıplaşır. Cümle başı edatı görevinde olan bu yapılar birleşik cümle yapmazlar.

- Bir memleket parçasının *velev ki*, pek büyük olmayan bir felaketine karşı kim duygusuz kalabilir? (120-33)
- *Demek ki*, Allah alın yazılarımız gibi şu yazının da okunmamasını murat buyurmuş. (111-19)
- Ya!!! *Demek ki* siz de İstanbullusunuz? Kaç seneden beri görmediniz. (89-1)
- Yine mi kötü gitmekte devam ediyor, bunu bir kere, bir kere daha tekrar edersin. *Tâ ki* artık kötü giymeyinceye kadar.(113-13)
- *Elverir ki* Nikolaki Efendi ile beraber bulunayım. (106-21)
- *O kadar ki*, gece yarısından sonra Kadıköyüne dönmeye vasıta bulamayan şair tiyatrunun karşısındaki otelde bir oda tutmaya mecbur olmuştu.(76-26)

3.4.2.4. Sıralı Birleşik Cümle

Z. Korkmaz (2007b: 192), Gramer Terimleri Sözlüğü’nde; “*Tek başına yargı bildiren ve bir anlam bütünlüğü içinde yan yana sıralanan, iki veya daha fazla cümlelerin oluşturduğu cümleler topluluğu. Bu cümleler arasındaki anlam ilişkisi ortak kip, ortak şahıs ve öteki ortak cümle öğeleri ile sağlanır. Birbirlerine virgül noktalı virgül ve bağlaçlarla bağlanır.*” şeklinde bu cümle yapısını anlatmıştır. L. Karahan (1991: 65) ise sıralı birleşik cümleyi “*Tek başına yargı bildiren cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde sıralanmasıyla meydana gelen cümleler topluluğudur.*

Sıralı cümle iki veya daha fazla cümle ile kurulur. Cümleler birbirinden virgül veya noktalı virgülle ayrılır. Cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı niteliklere sahip olabilir. Aralarındaki anlam ilişkisi, ortak cümle unsurları, ortak kip ve şahıs ekleri ile pekiştirilir.” olarak tanımlamıştır.

“Arka arkaya sıralanmış cümlelerden oluşur. Her cümle kendi başına bir yargı bildirmekle birlikte, öteki cümlelerle aralarında bir anlam ilişkisi olup, birbirlerine sıralama bağlacıyla veya virgül (,) ya da noktalı virgülle (;) bağlanırlar. Cümleler arasında temel cümle, yardımcı cümle ilgisi değil, art arda olma, eş zamanda olma veya karşılaştırma-denkleştirme ilgisi vardır...”(Özkan ve Sevinçli, 2008: 169)

Bu tanımlar doğrultusunda sıralı birleşik cümleyi, birden fazla cümlelerin bir anlam bütünlüğü içinde virgül, noktalı virgül veya bağlama edatlarıyla birbirine bağlanan cümleler olarak tanımlayabiliriz. Bu cümlelerin her biri temel cümle durumunda olup, başka bir cümlelerin bir unsuru olmazlar. Unsurlarının kullanım şekillerine göre üç çeşit sıralı birleşik cümle vardır:

1. Bağımlı Sıralı Birleşik Cümle

2. Bağımsız Sıralı Birleşik Cümle

3. Karma Sıralı Birleşik Cümle

3.4.2.4.1. Bağımlı Sıralı Birleşik Cümle

Yüklemleri, özneleri, nesneleri, yer tamlayıcıları veya zarf tümleçleri ortak olan, anlamca birbirine bağımlı cümlelerdir. Cümlelerin ortak ögesi durumundaki bir kelime/kelime grubu, söyleyiş ve yazıda tasarruf etmek ve anlatımın sıkıcı olmasını engellemek için kendisinden sonraki cümle veya cümlelerde tekrar edilmez. Cümlelerden birinde kullanılması yeterli olur.

Öznesi Ortak Kullanılan Bağımlı Sıralı Cümleler

- *Eşref*, bunlardan yalnız birini alarak birkaç kelime yazdı; sonra kâğıdı katlayarak rüzgârla uçmaması için, hokkanın altına soktu. (67-15)
- *Kekeme reis*, tabur imamını ve daha birkaç kişiyi yanına alarak kaplıcasının romatizmaya ve erkeklik kuvvetine iyi tesirleriyle meşhur olan uzakça bir dağ köyünü teftişe gitmiş ve iki gün kalmıştı. (74-22)
- *Kaymakam*, yatağının üzerinde mukabele hafızları gibi diz çöküp sallanarak söyleniyor, kumandana çıkışlıyordu. (26-15)
- Ara sıra *Deli Kâzım*, nasihat vermek için balkona çıkıyor, evvela akıllı uslu konuşurken sonra birdenbire heyecana gelerek kalabalığı büsbütün azdıran tehlikeli ve ateşli nutukları söylüyordu. (58-23)
- *Vali*, birkaç adım yürüdü, başkalarıyla üç, beş kelime konuştuktan sonra tekrar arkasına dönerek Ömer Beyi aradı. (107-16)
- Ancak *bu bakışların okları* Bulgar kızının etrafını tarıyor; duvardaki Asya haritasını, “Ah minel aşk” levhasını delik deşik ediyor; çatlaklar ve budak delikleri arasından geçip gidiyor, fakat bir türlü asıl hedefe, kızın yüzüne rastlamıyordu. (19-13)
- Kızın geleceği günün sabahı *Halil Hilmi Efendi*, karbonatla dişlerini ovdu; pantolonunun pürüzleşmiş paçalarını makasla düzeltti, sonra, çarşıya çıkarak fesini kalıplattı; sakalını düzelttirdi. (18-13)
- Fakat *ben* hastaydım, yaralıydım. (69-31)
- *Kaymakam*, yana dümen kırmaya savaştı; yapamayınca var kuvvetiyle ayağa kaykıldı. (7-8)
- *Eşref*, Halil Hilmi Efendinin zavallı kafası içinde oynayan bu sualli cevaplı dramı fark etmiyor, öteden, beriden konuşuyordu. (69-36)

Bazı sıralı birleşik cümlelerde, ortak olan özne sıralı cümlelerin hiçbirine şekil olarak bulunmaz. Ortak özne, cümlelerin hiçbirinde anılmayan bir gizli öznedir.

- (Biz) Aldığımız emir üzerine geldik, her tarafı arayıp tarayarak yorulduk. (75-19)
- (O) İlk gece kendini bu oda da yalnız bulunca şaşaladı; birkaç kere karısının iniltisine benzer bir sesle uyanıp onun yanındaki yerini boş görünce adeta ürktü. (17-1)
- (O) Sancak merkezinde ve kazada nüfuzlu hamiler buluyor, onları aralarında hır çıkmadan idare ediyor. (23-35)
- (O) Çarşafı geziyor, namaz kılıyor ve Naciye diye çağırdığı kızına namaz sureleri belletiyordu. (22-10)
- (Onlar) Muhbirleri ve daha başkalarını kapı kapı, dükkan dükkan dolaştırıyorlar, her gün toplanan parayı baş sayfalarında ilan ediyorlardı. (77-4)
- (Ben) Yayan geldim ve hiçbir şey duymadım. (54-14)
- (Onlar) Çarşamba pazarında satılacak mahsulleri ve hayvanları ile beraber geceden-hatta bir kısmı bir gün evvelden-yola çıkarak sabaha doğru Pınarbaşı'nda toplanırlar, bir kervan halinde kasabaya girmek için ortalığın aydınlanmasını beklerlerdi. (29-11)
- (O) Enkaz ile dolu sofrayı geçti; artık kendisinin olmayan makam odasına girdi. (66-15)

Yüklemi Ortak Kullanılan Bağımlı Sıralı Cümle:

- Uygunsuz kadınlar rivayeti de *masaldı*, bu kadınları almak isteyen deveciler ve atılan silahlar da. (masaldı: ortak yüklem)

Tamamlayıcı Unsurları Ortak Kullanılan Bağımlı Sıralı Cümleler:

Bu tür cümlelerde genellikle birden fazla unsur ortak kullanılmıştır.

- *Zelzeleyi* yerin altındaki koca öküz değil, Arap Ziverin zilli maşası yapıyordu. **(5-15)** (belirtili nesne ortak)
- Kasabanın ileri gelenleri *bu sessiz ve çekingen çocuğa* acırlar, bazıları hatta nasihat verirlerdi. **(41-16)** (yer tamlayıcısı ortak kullanılmış)
- *O da/Halil Hilmi Efendi gibi* Kandillide bir sünnet düğününde gecelemiş, sabaha karşı kantocu Blanş ile karşı karşıya Çiftetelli oynamıştı. **(34-13)** (özne ve zarf tümleci ortak kullanılmış.)
- *Doktor Arif Bey* bu fırsattan istifade ederek *başmuallimi* bir yaylı topaç gibi kurdu, kurdu, sonra ortalığı tarumar etmek üzere kasabanın ana caddesine salıverdi. **(75-13)** (özne ve nesne ortak kullanılmış)
- Doktorla kaymakam bu gruplardan birine yaklaşırken *bir belediye kâtibi / Halil Hilmi Efendiye* yaklaştı ve vali beyin kendisini kalem odasında beklediği haber verdi. **(119-10)** (özne ve yer tamlayıcısı ortak kullanılmış.)
- Halil Hilmi Efendiden çok şükür bir şey olmadığı yolunda cevaplar aldıkça *hoşnutsuz bir tavırla / sağlam kalan bıyığını* çekiştiriyor ve yiyordu. **(50-4)** (zarf ve nesne ortak kullanılmış.)

3.4.2.4.2. Bağımsız Sıralı Birleşik Cümle

Yalnız başlarına kullanıldıklarında da bir hüküm veya dilek bildiren, anlamca birbirlerini bütünleyen ve yüklemeleri, özneleri, nesneleri, yer tamlayıcıları veya zarf tümleçleri ortak olmayan cümlelerdir. Anlamı belirgin hâle getirmek veya sıralı olayları anlatmak için kullanılır

- İş bildiğiniz gibi değil, fırtına yaman esiyor. **(71-34)**

- Siz de belki okumuşsunuzdur; bugünkü posta ile gelen İstanbul gazetelerine göre burada taş yağıp kıyamet kopuyormuş. **(75-22)**
- Gözleri seçen okuyamaz, okuyabileceğin gözleri seçmez. **(111-18)**
- Kasaba hâlâ uykuda idi; sokaklarda in, cin yoktu. **(14-14)**
- Böyle olunca da söz ayağa düşmeyecek ve bu rezalet olmayacaktı. **(95-17)**
- Kaymakam berbadetmiş, mutasarrıf tüy dikmişti. **(113-4)**
- Gerçi o, yanında oturan Eşref'in de farkında görünmüyordu, fakat bunun mânâsı büsbütün başka idi. **(85-6)**
- Anladın mı efendim, başsız kalır mı ya bu memleket? **(26-26)**
- Murat serserisi Naciye'yi köy kütüğüne kendi kızı diye kaydettirivermiş ama o, karısının ilk kocasından olma bir Bulgar çocuğudur. **(24-9)**
- Zelzeleye karşı cesaret yoktur; O son dayanılacak yerin ayaklar altında kaçmasıdır. **(6-33)**
- Duvardaki çatlaklar hangi tarihten kalmaz, jandarma kışlasının zaten barınılmaz hale geldikten sonra camı, çerçevesi sökülerek, hatta yıkıldığı iddia edilen merdiven kolları ve basamaklarının yıkılarak muhacirlere verildiği komisyon âzasının hepsi hatırlıyor. **(58-36)**
- Şık çarşafı, elmas yüzükleri, hatta biraz parası vardır ve marifetlerinin hepsi bundan ibaret değildir... **(23-30)**
- Belkemiğim zaten hafif hafif ağrıyordu; şimdi büsbütün arttı. **(56-22)**
Bağımlı ve bağımsız sıralı birleşik cümlelerin ikiden fazla cümleden oluştuğu da görülür.
- Jandarma dairesine, büyük memurların evlerine adamlar koşturuluyor; /eczahaneler, dükkanlar açtırılıyor; / arabalar hazırlatılıyordu. **(80-5)**
- Birisi ihtiyar anasının zelzele esnasında düşerek kötürüm olduğunu söylüyor, / bir aile reisi evindeki duvarların tehlike teşkil edecek surette çatladığını iddia ediyor, / eski jandarma kışlasına yerleştirilmiş olan kalabalık bir muhacir grubu damların çöktüğünü, merdivenlerin yıkıldığını haber veriyor / ve bunların hepsi iddialarını ispat için doktor, mühendis, mahalle heyeti, jandarma tahkikatı istiyorlardı. **(58-27)**

3.4.2.4.3. Karma Sıralı Birleşik Cümle

İçerisinde hem bağımlı hem de bağımsız cümlelerin bulunduğu sıralı birleşik cümle yapısıdır. Bu yapıdaki cümlelerde en az iki bağımlı, bağımsız cümle, nokta kullanılmadan birbirine bağlanır.

- Bakınız, *(bağımsız cümle)* // daha hâlâ doğru dürüst yürüyemiyor, / bacaklarının birini sürüyor. *(bağımlı cümleler)* **(125-33)**
- Yeni bir çiftetelliye başlamış olan keman, ud, darbuka durdu;*(bağımsız cümle)* // yalnız, yerde, çalgıcıların ayaklarının dibindeki iki büküm oturan Arap Ziver hiçbir şeyin farkında olmadı, *(bağımlı cümle)* / yanındakilerden biri kollarını tutuncaya kadar iki yana sallanarak zilli maşasını vurmaya devam etti. *(bağımlı cümleler)* **(5-3)**
- Hastadırlar; / yorgundurlar, *(bağımlı cümleler)* // vakitleri yoktur *(bağımsız cümle)*... **(51-13)**

Sıralı birleşik cümleyi oluşturan cümleler, farklı yapılara sahip olabilirler.

- Sabaha doğru rüyasında Ahmet Mâsuma dehşetli bir dayak attığını gördü ve *hâlâ onun çakal gibi uluyan sesiyle gözlerini açtığı zaman; “Yazık ki rüyada oldu!” diye hayıflandı.* **(53-16)** (birinci cümle basit, ikinci cümle iç içe birleşik cümle)
- Kaymakamla yarenliği fazla ileri götürdüğünü farkedene mutasarrıf, kapı kapandıktan sonra çehreyi değiştirdi; *parmakları ile düzeltilecek bir yaka arayıp bulamayınca pijamanın düğmesini ilikliyerek değişik bir sesle: “gelelim meselemize kaymakam bey,” dedi.* **(92-1)** (birinci cümle basit, ikinci cümle iç içe birleşik cümle)

3.4.3. KESİK (EKSİK) CÜMLE

Z. Korkmaz **(2007b: 82)**, Gramer Terimleri Sözlüğü adlı kitabında kesik cümleyi “eksiltimli cümle” olarak adlandırmış ve şunları söylemiştir: “*Genellikle günlük konuşmalarda yer alan ve bazı öğeleri kesilerek söylenip dinleyenin anlayışına bırakılan veya fiili kullanılmadan yargı bildiren cümle.*”

M. Özkan ve V. Sevinçli **(2008: 178)** de bu cümleyi Eksiltili Cümle (Kesik Cümle) olarak adlandırmışlardır: “*Konuşma veya anlatım esnasında genellikle yüklemi, bazen de başka bir unsuru kullanılmayan cümleye eksiltili cümle denir. Yüklem kullanılmazsa da cümlede bir yargı anlamı vardır...*”

B. Aktan (2009: 139) ise bu cümleyi; “*Genellikle günlük konuşmalarda yer alan ve bazı öğeleri kesilerek söylenen veya fiili kullanılmadan söylenen cümleye eksiltili cümle denir. Atasözleri ile deyimlerde, günlük konuşmalarda, karşılıklı konuşmalarda daha çok etkileyici olmak, söze daha çok duygusallık katmak için eksiltili cümlelere başvurulur...*” şeklinde tarif etmiştir.

Netice olarak Kesik (eksik) cümle yüklemi düşmüş olan cümledir. Cümlelerin bitmediği veya söylenmek istenen bir şeyin olduğunu anlatmak için ya üç nokta veya üç nokta ile ünlem ya da soru işareti kullanılır.

Kesik cümlelerde anlatılmak istenen hüküm eksik bırakılmış değildir. Aksine anlam kuvvetlendirilir. Bazen söylenmek istenmeyen düşünceler kullanılsa da çok zaman hükmü okuyucuya bırakmak bu cümlede temel amaçlardan biridir. Böylece tek hükümle bitecek bir cümle, okuyanda farklı düşünceler oluşturabilir.

Karşılıklı konuşmalarda en az çaba gayesi ve tekrardan kaçınmak, sıralanan bir şeyin devamının olduğunu belirtmek, sözün daha çarpıcı olmasını sağlamak amacıyla kullanılır.

- Gerçi siz yaralı idiniz, vazife başında değildiniz amma...(92–28)
- ...en güneşli yerine dikti ve nasihatler, nasihatler, nasihatler verdi; baba nasihatleri, kardeş nasihatleri, kaymakam nasihatleri...(20–26)

Karşılıklı Konuşma Cümlelerinde:

- ...şunun şurasında ne kadar kalacağım belli değil. Belki hattâ yarın... (68-31)
 - Bendenizin yarılı bir tarafımdır da ondan, hem dört tane. Kimi eşikte, kimi beşikte. Bir gözlerimi kapasam, yahut başıma başka bir hâl gelse, düşünüyorum da...
- – Yeryüzünde dikili ağacımız yok. Dört çocuk ve hasta, âlil bir kadın... (90–7)
 - ... hay Ömer Bey hay!... (107-13)

- Vali, mutasarrıf Hamit Beye:

– Nasılsınız beyefendi, dedi. Rahatsız olmadınız ya... (107-30)

“Ki” Bağlama Edatı İle Kurulan Birleşik Cümlelerde:

Bazen, bağlama edatından sonra cümlelerin söylenmediği görülür. Burada genellikle şaşırma, korku, özlem, mutluluk gibi duygusal anlatımlar yansıtılmaya çalışılır. “Ki” ’den sonra yazıda herhangi bir cümle bulunmaz. Şekil olarak “ki” ile bitmiş bir cümle vardır.

- Aramızdaki resmî münasebet ne olursa olsun, bir insanlık, bir hemşehrlik münasebetimiz var ki...(96-4)
- – Çocuklarım mı? Benim çocuğum yok ki...(90-36)
- Vücudun içinde değiliz ki...(57-20)

Şart Çekimli Bir Cümleden Sonra:

Şart çekimli bir cümleden sonra haber kiplerinden birine dayalı bir cümle getirilmeyerek yapılır.

- Sofada beklerim, ne vakit işinizi bitirirseniz...(96-6)
- – Evet amma, siz de bir kere daha teyit buyurursanız.. Maamafih arzettiğim gibi bir şey bir mahzur yoksa... Şayet bunu salâhiyet harici görmeleri gibi bir şey aklınıza geliyorsa...(68-13)
- Bu kızın burun silişi böyle olursa ya... ! (20 -7)
- – Efendim, rahatsızlığı merak ettim de.. şöyle bir uğrayıveriyim dedim, belki bir emriniz varsa diye... (91-16)

SONUÇ

Çalışmamıza başlarken, öncelikle cümle bilgisi ile ilgili yayımlanmış belli başlı en yeni kaynaklara ulaşılmaya çalışıldı. Kaynakların yanı sıra bu konuyla ilgili olarak dergilerde ve internette yayınlanan makaleler derlendi. Bu kaynaklardan aldığımız bilgiler doğrultusunda Türkçenin mantığına ve şekline en uygun olduğunu düşündüğümüz tanımlar, sınıflandırmalar ve görüşler seçilerek, buna kendi yorumlarımız da katılarak metinden seçtiğimiz kelime gruplar ve cümleler üzerinde bir cümle bilgisi çalışması yapıldı.

Romanda geçtiği hâlde dil bilgisi kitaplarında yeterince yorumlanmamış, yapılar için de genel bazı uygulamalar doğrultusunda görüş oluşturulmaya çalışıldı. Verilecek örnekler sıralanırken de kullanılan örneklerin zorunlu kalınmadıkça bir daha kullanılmamasına özen gösterildi. Yani romana ait bütün cümleler kullanılmaya çalışıldı.

Üzerinde görüş ayrılığı bulunan konulara özellikle değinildi ve bizim bu konuya bakış açımız genel kanaatler doğrultusunda belirtildi.

İncelememizin birinci kısmında kelime grupları, ikinci kısımda cümle ve ögeleri, üçüncü kısımda ise cümle çeşitleri mümkün olduğu kadar fazla örnek verilerek açıklandı. Bu açıklamalar doğrultusunda özetle şu sonuçlara varıldı.

Kelime Grupları:

Yargı bildirmeyen dil birlikleri olan kelime grupları, cümle ve diğer kelime grupları içinde tek kelime gibi değerlendirilir. Kelime gruplarında da unsurların sıralanışı kurallıdır ve ana unsur, Türkçenin genel mantığına uygun olarak sonda yer alır. Ancak unsurların yeri ve sırası karşılıklı konuşma cümlelerinde değişebilir:

- Biz bile sancakta *acısını* çekeriz *bunun*. (86-10) (bunun acısını: isim tamlaması: nesne)

İyelik grubu, tamlayanı şahıs zamiri olan belirtili isim tamlaması şeklindedir.

- *Benim çocuğum yok ki...* (90-36)

İyelik grubunda da unsurlar yer değiştirebilir ve araya başka unsurlar girebilir.

- Kadrimi bilmezsiniz yoksa benim. (61-36)

İsim Tamlaması; iyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuru ile kurduğu kelime grubudur.

- *İşin felsefesi* bu, bence. (60-34)

Belirtili, belirtisiz ve zincirleme isim tamlaması türleri üzerinde durulmuş ve bu türlerle ilgili bol örnek verilmiştir. Bazı dilcilerin takısız isim tamlaması diye adlandırdıkları tür de sıfat tamlaması olarak değerlendirilmiştir.

- *Delinin gözleri* büsbütün döndü. (55-34) (belirtili isim tamlaması)
- *Belediye reisi* odanın ortasında durmuştur. (91-31) (belirtisiz isim tamlaması)
- ... gelmiş, *reisin masası etrafında* bir halka teşkil etmişti. (116-1) (zincirleme isim tamlaması)

Belirtili isim tamlamasında bazen ilgi hâli yerine –dan/ -den ayrılma hâli eki kullanılabilir.

- *Kasabada en ziyade telâş edenlerden* / biri belediye reisi Reşit Beydi. (105-35)

Tespit ettiğimiz bir örnekte tamlayan unsur bir beyittir.

- ... sarınarak:

“*Aaah ey zulmet içinde sürünen aileler*

Kahrolun şekl-i harîka bürünen hâileler” nakaratını... (38-8)

İsim tamlamaları da isim, sıfat, zarf olarak kullanılabilir ve özne, yüklem nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci görevini üstlenebilirler.

Sıfat tamlaması; bir isim unsurunun bir sıfat unsuruyla nitelendiği veya belirtildiği kelime grubudur. Eserimizde bol bol rastladığımız sıfat tamlaması niteleme ve belirtme sıfatlarıyla oluşturulmuştur.

- *Ertesi sabah* kaymakam, kendini *sıkı bir muayeneden* geçirdi. (47-1)
- Öteden beri bazı *başı boş / keçiler* açık buldukları kapılardan... (100-19)

Bazı dilcilere göre zincirleme sıfat tamlaması olarak adlandırılan -lı / -li yapım ekiyle genişletilen sıfat tamlamalarına da rastlandı.

- “Yatacaksınız” diyorum *kırık dingilli / arabalarda* saatlerce... (56-31)

Nesnenin neden yapıldığını belirten tamlamalar çalışmamızda takısız isim tamlaması olarak değil sıfat tamlaması olarak ele alındı.

- ...ile kırtipil bir “evet” veya “hayır” a kadar inen hüküm ne *demir leblebiydi* yarabbi! (6-14)

İsim, sıfat, zarf olarak kullanılan sıfat tamlamalarının cümlede özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci olarak kullanıldıkları tespit edildi.

Sıfat-fiil grubu; bir sıfat-fiil ile ona bağlı unsurlardan meydana gelen kelime grubudur. Sıfat-fiil grubu isim olarak kullanıldığında iyelik, çokluk ve isim çekim eklerini alabilir. Edatlar ile de birleşebilir.

- Maamafih *arz ettiğim* gibi bir mahzur yoksa... (68-14)

-dık / dik ve -acak / -ecek sıfat fiil ekleriyle yapılan sıfat-fiiller iyelik eklerini almalarına rağmen sıfat görevinde kullanılmıştır.

- ... düşünüyor, *çok sevdiği* yeni mısraı içi yanarak okuyordu. (101-27)
- *Bu yüzden zatürriye tutulabileceği* fikri onda evvela... (94-4)

İsim-fiil grubu; bir isim-fiil ile ona bağlı unsur veya unsurlardan oluşan kelime grubudur.

- *Ateşi son bir kez harlatmak için yine odun...(10-28)*

Zarf-fiil grubu; bir zarf-fiil ile ona bağlı unsur veya unsurlardan meydana gelen kelime grubudur.

- Selim Şevket, *ev halkını sofaya toplıyarak* sıkı bir emir verdi. (39-1)

Hâl ekleriyle çekime girmiş bazı sıfat-fiiller ve sıfat-fiil grupları cümlede zarf görevinde bulunabilir.

- *Sizi rahatsız edeceğime* pek üzülüyorum. (50-25)

“-r / -mAz”, “-Dl mı” ve “-Dl / -All” vb. kalıplarla kurulan gruplar da birer zarf-fiil grubudur.

- Şu halde *buradan çıkar çıkmaz* kendisini yine o Rıfat...(45-7)
- *Sarıpınara geldi geleli* ancak bir, iki kere...(110-12)

Zarf-fiiller, isim çekim eklerini almazlar. Ancak bir örnekte zarf-fiilin hâl ekini alarak edat grubu yaptığı görüldü.

- *Bir şey gelinceye* kadar da idare edin.(78-6)

Tekrar grubu; aynı cinsten iki kelimenin ard arda gelmesiyle oluşan kelime grubudur. Tekrarlar daima ayrı yazılırlar ve aralarında bir noktalama işareti bulunmaz. Ancak eserimizdeki birçok tekrar arasında virgül tespit edilmiştir. Bunun bir basım hatası olduğunu düşünüyoruz.

- ... evine kadar kabileyi *sessiz, sedasız* takibetmişti. (112-5) (virgüllü)
- ... bu sefer hakikaten *yorgan döşek* yatıyor buldu. (70-7) (virgülsüz)
- Kasaba, hâlâ uykuda idi; sokaklarda *in, cin* yoktu. (14-14) (virgüllü)
- Oğlan *deli dohuydu*, fakat işe yarardı. (46-22) (virgülsüz)

Edat grubu; bir isim unsuru ile bir çekim edatından meydana gelen kelime grubudur.

İç içe birleşik cümle yapısı içindeki iç cümle bazen temel cümleye “diye” edatı ile bağlanıp edat grubunu yapar.

- “*Huzurunuz bize şeref verdi*” diye eğlenmiş,...**(21-3)**
- ... okur okumaz: “*derhal hareket ediyorum.*” diye cevap verdi.**(80-1)**

Bağlama grubu; iki veya daha fazla isim unsurunun bağlama edatları ile birbirine bağlanmasıyla oluşan grubun adıdır.

- Kumandan, yavaş yavaş kendini *toplamağa ve kızmağa* başlamıştı. **(26-20)**
- ... nasıl olsa çekemeyeceği bir yüke *üç,beş keçi ile bir iki serseri* eklenmesinden ne çıkardı?

Unvan grubu; bir şahıs ismi ile bir unvan veya akrabalık isminden meydana gelen gruptur.

Eserimizde unvan isimleriyle yapılan unvan grupları çoğunluktadır.

- *Halil Hilmi Efendi*, bir noktayı çok iyi görmüştü. **(85-19)**
- Bir de arasıra *doktor Arif Bey* uğruyordu. **(97-16)**

Birleşik isim grubu; bir şahsın adı olmak üzere yan yana gelen isimlerin eksiz olarak kullanıldığı kelime grubuna verilen addır.

- *Hüseyin Rusuhi, Çopur Resmî* isminde bir arkadaşlarını hatırlattı. **(35-27)**

Ünlem grubu; bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim unsurundan oluşan kelime grubudur.

- Biliyorum *be herif*, yiyeceksin başımı...**(99-25)**

Sayı gurubu;

- Daha *kırk beşini*, bulmamış adama ihtiyar denir miydi? **(16-3)**

Birleşik fiil; isim soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat-fiil ya da zarf-fiil ekleriyle bir birine

bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türüdür. Birleşik fiillerin kalıplaşma sonucunda anlam değiştirerek deyimleşmiş olan türleri de vardır. Birleşik fiiller L. Karahan'ın tasnifine göre incelendi.

A. Bir Hareketi Karşılayan Birleşik Fiiller

a. Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller: Bu tip birleşik fiillerde et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun- yardımcı fiilleri kullanılır.

- ... ve doktor, bunu *tasdik ediyordu*. (86-34)
- Başkası olsa bunu *mesele yapar*... (61-18)
- Çarşafı geziyor, *namaz kılıyor* ve Naciye... (22-10)

b. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller: Bu tür fiillerde kelimelerden biri ve ya hepsi sözlük anlamlarını kaybetmiş, ya da deyimleşmiştir.

- Üçüncü gün kaymakam, birikmiş işlerden *göz açamadı*. (50-1)

B. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller: Bu birleşik fiiller, zarf-fiil eki taşıyan bir fiil ile bir tasvir fiilinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Tasvir fiili asıl fiile yeterlilik, ihtimal, tezlik, yaklaşma vb. anlamları katar.

- Bilmem *anlatabiliyor muyum?* (121-17) (yeterlilik)
- Lütfen tekrar eder misiniz *kaydedivereyim* şunu. (90-2) (tezlik)
- ... Kızanıklı bir Bulgar kadını ve iki üç yaşında bir kız çocuğu ile tekrar *çıkagelmışti*. (22-5) (süreklilik)

Yaklaşma ifade eden tasvir fiiline eserimizde rastlayamadık.

Aitlik grubu; bir kelime grubu ile kelime grubu sonuna eklenen aitlik eki “-ki”nin oluşturduğu gruba denir.

- O günkü ziyaretlerin en ehemmiyetlisi *müderris Hacı Fikri Efendininki* oldu. (40-8)

Kısaltma grupları; kelime grupları ve cümlelerden yıpranma veya kalıplaşma yoluyla ortaya çıkan gruplardır. Genellikle isim-fiil, sıfat-fiil veya zarf-fiil gruplarından kısaltmış ve bunların bir kısmı kalıplaşmıştır.

- Öteden beri bazı *başı boş* keçiler açık buldukları kapılardan ötekinin, berikinin bahçesine girerek zararlar yapıyorlarmış. **(100-19)** (isnat grubu)
 - Hatta muhatap olabileceğim bazı suallere karşı sizden bunun *aksine ricaya* mecbur olacağım. **(71-33)** (yükleme grubu)
 - ...fakat *sözüne inanılır* bir takım ihtiyarlar, bunu Muradın kendi ağzından işittiklerini yeminle söylemişlerdir. **(24-12)** (Yönelme grubu)
 - Hemen her gece kahramanın *duvarda asılı* bir resmini indirerek ayna karşısında kendi çehresiyle karşılaştırır... **(25-8)** (Bulunma Grubu)
 - Bununla beraber teftiş arabası kenar mahallelerinin eğri büğrü sokaklarında *bir saatten fazla* oyulgalandı. **(48-21)** (Ayrılma grubu)
 - Bu, *manalarla dolu* ağır bir lakırdı idi. **(31-26)** (Vasıta grubu)
 - Dört seneden beri *vücutça, ruhça perişan* bir halde idi. **(78-28)** (Eşitlik Grubu)
 - Ben askerim. Bilmem ne der *sizin karakaplı?* **(26-28)** (İlgi grubu)
- Bunların yanında, kelime gruplarının ve cümlelerin kısalması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan farklı kelime grupları da tespit edildi.
- Kalem kavgaları *günden güne* şiddetleniyor... **(77-16)**
 - Gözlerini kapadı, *baştan başa* yıkılmış bir köy gördü... **(36-13)**

Cümle:

Cümle bilgisi üzerinde çalışma yapan, eser yayımlayan bütün dilciler kendilerine göre farklı tarifler yapmışlardır. Ancak hemen hepsinde ortak bir görüş dikkat çeker: Cümle yargı bildirir. Oysa cümlelerin dilek bildirdiği hususu ihmal edilmiş, tariflerde pek değinilmemiştir. “Hüküm yahut dilek bildiren çekimli bir fiil veya çekimli bir fiile bağlı kelime dizisidir.”

Yüklem; cümlede hüküm veya dileği üzerinde bulunduran ögedir. Cümleyi kurduğu için o olmadan cümle kurulamaz. Cümlelerin ana ögesi yüklemidir, diğer ögeler yüklem anlamını tamamlayan yardımcı ögelerdir.

- Bütün pislik buradan *çıktı*. **(62-18)**
- Bir kağıtçık *lûtfeder misiniz?* **(67-13)**
- Artık bende yana itiraz *yok*. **(57-10)**
- Hoca, her mânasiyle *büyük adamdı*. **(40-10)**

Yüklemin yapısı diğer cümle öğelerinin de belirleyicisidir. Yüklemi geçişsiz fiil veya isim olan bir cümle, nesne bulundurmaz.

- Çünkü bütün gün *yatmıştır*. **(45-34)** (geçişsiz fiil)
- Belediye çavuşunda epeyce havadis *vardı*. **(118-14)** (ek-fiilde isim)

Bazı cümlelerde yüklem, bir kelime veya kelime grubu olarak yer almaz. Bu durumdaki cümlelerin anlamı bağlamdan anlaşılır ve cümle, dinleyenin okuyanın muhayyilesinde tamamlanır.

- Yeryüzünde dikili ağacımız yok. Dört çocuk ve hasta âlil bir kadın... **(90-12)**

Özne; cümlede yapanı veya olanı karşılayan ögedir. Yüklem gösterdiği kılışı, oluşu ve durumu üzerinde bulundurur.

- *Halil Hilmi Efendi* derin derin içini çekti. **(95-21)** (özne: yapan)
- *Hükümetin arka bahçesi* bir tel ile sokaktan ayrılmıştı. **(30-1)** (özne: olan)

Geçişsiz-edilgen fiillerle kurulan cümlelerde özne bulunmaz. Bu fiillerin yalnız 3. şahsı kullanılır.

- İcabında sancak merkezine, vilayet merkezine, hatta İstanbul'a heyetler gönderilecek mutasarrıfın oyununa *mani olunacaktı*. **(72-6)**

Gereklilik kipinin teklik 3. şahsının bazı kullanışlarında özne bulunmaz.

- Davetten evvel bunu düşünmeli. **(109-3)**

Yüklemi birleşik fiil olan bazı cümlelerde özne, yüklem içinde yer alır. Özneli yüklem özneyle yüklem kaynaşarak deyimleşmesinden meydana gelmiştir.

- *Dilim damağıma yapıştı*. **(10-22)**

Edilgen çatılı fiil ile kurulan cümlede özne bulunmaz. Nesne olan unsur özne görünümünü almıştır. Kim ve ne sorularına cevap verdiği için nesne, özne görünümündedir. Bu özneye sözde özne denir.

- *Portatif*, kolayca yeni makama taşındı. **(30-17)**
- Fakat *biri* arabada kırılmıştı. **(88-30)**
- ... *rakılar* içilmiş, *kadınlar* oynatılmış. **(52-23)**

Bazı bağımlı sıralı cümlelerde özne ortak olabilir.

- *Herif*, elini yaralamış, doktora başvurmuş... **(55-26)**

Hitap unsurları, yükleme bağlanmadıkları için özne değil cümle dışı ögedir.

- *Haydi, arkadaş, bahtın açık olsun. (83-1)*

Nesne; cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen ögeye denir. Nesne, yüklemi geçişli fiil olan cümlelerde bulunur. Geçişsiz fiillerde ise kılış ve oluş öznenin üstünde olduğundan bu fiiller nesne almazlar, nesneye gerek duymazlar.

- Mutasarrıf, ev halkına karşı da aynı politikayı kullandı. (80-10) (geçişli fiil)
Nesne, fiile ya eksiz olarak ya da yükleme eki alarak bağlanır. Eksiz nesneye belirtisiz nesne, yükleme eki taşıyan nesneye ise belirtili nesne denir.
- Halbuki o zaman da telgrafa *para* isterlerdi. (67-32)
- Mutasarrıf, ev halkına karşı da *aynı politikayı* kullandı. (80-10)
Cümle içinde, aynı cinsten olmak kaydıyla birden fazla nesne bulunabilir.
- Daha sonra elini dışarı çıkararak sargıların üstünden *kafatasını, alnını, çenesini* yokladı. (11-2)

Bazı nesneler iç içe birleşik cümlelerde geçen iç cümle kuruluşundadır

- “*Hiç olmazsa yakanızı çıkarsanız,*” dedi. (88-3) (iç cümle nesne görevli)
Yer Tamlayıcısı; yüklem bildirdiği iş, oluş veya hareketin yerini ve belirli yönünü gösteren cümle ögesine denir. Yönelme, bulunma ve uzaklaşma bildirir. –A, –DA ve –DAN eklerini alır.
- Sonra, ayağı *bir şeye* takıldı. (7-7) (–A eki)
- *Yıkık tavanın ötesinden, berisinden gökyüzü görünen sofada,* yalnızdılar. (115-28) (–DA eki)
- Nihayet, saatine bakarak birdenbire *yerinden* kalktı. (70-2) (–DAn eki)
Yönelme, bulunma ve uzaklaşma hâli eki olan bazı kelime ve grupları tarz, zaman ve miktar zarfları görevinde kullanılırlar ve yer tamlayıcısı olmazlar.
- Fakat *sonradan* bütün ümidini kaybetti... (94-29)
- *O esnada* kaymakamın aklından daha başka bir şey de geçti. (13-23)
Zarf Tümleci; yüklem anlamını zaman, tarz, sebep, miktar, yön, vasıta, şart vb. yönlerden tamamlayan ögedir.
- *O gece yatsıdan sonra* Halil Hilmi Efendinin evine bir belediye çavuşu geldi. (118-1)

- ...adamcağız, gittikçe bozulan yolun dayanılmaz sarsıntıları içinde *beşikte bir süt çocuğu gibi / mışıl mışıl* uyuyor. (80-28)
- Belediye çavuşları ve bekçiler bir çok kimseleri *evlerinden getirmek için* emir almışlardı. (118-16)

Bazı zarflar, kendilerinden önceki diğer zarfların açıklayıcısı olabilirler.

- *Gündüz, / sabah serinliğinde* hareket edilecek, *gece yarısından sonra mehtapta* dönülecekti. (74-30)

Art arda sıralanan bazı cümlelerde zarf tümleci ortak olabilir.

- *Halil Hilmi Efendiden çok şükür bir şey olmadığı yolunda cevaplar aldıkça / hoşnutsuz bir tavırla sağlam kalan bıyığını* çekiştiriyor ve yiyordu. (50-4)

Eserimizde açıklama cümleleri, ara sözler iki kısa çizgi arasında ve parantez içinde görüldü. Bunlar dikkat çeken cümle dışı unsurlardır.

- Kaymakam, mutasarrıfın gösterdiği sandalyeye-**onun ısrarına rağmen-** ancak sol kalçasıyla iliştiriyor ve o vaziyette kalıyordu. (100-2)
- Bunlar yeğenlerinin (**yani bir Müslüman kızının**) kendilerine (**yani Bulgaristana**), gönderilmesini... (22-24)

Cümle Çeşitleri:

Çalışmamızda incelediğimiz cümle sayısı toplam olarak 2697'dir. Bu cümlelerin cümle çeşitleri bakımından yapılan sınıflandırmadaki dağılımı aşağıdaki bölümlerde gösterildi.

Yüklem türüne göre; isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki çeşit cümle vardır. Eserde 584 isim cümlesi, 2113 fiil cümlesi tespit edildi.

İsim cümlesi; yüklemi isim cinsinden bir kelime veya kelime grubu olan ve ek fiil ile çekime giren cümleye denir.

- Ses *sertti*. (95-36)
- Ben *sıkıntılı bir adamım*. (106-18)

İsim cümlelerinde genellikle nesne bulunmaz. Ek-fiil geçişsiz bir fiil olduğu için isim cümlelerinin yüklemi de geçişsizdir. Yüklemi **borçlu** kelimesi olan cümlelerde nesne bulunabilir.

- “Kendi cevvi, kendi eflâkinde kendi tair” olan Fikret bile belki *şöhretinin büyük kısmını* Balıkesir zelzelesi şiirine borçlu idi. **(38-16)**

Yüklemi isim soylu bir kelime + ek-fiil olan cümleler:

- Ben bugün milletimin derdiyle *meşgulüm*. **(39-3)** (geniş zaman)
- Delinin münasebetsiz bir şeyler yumurtlaması pek *mümkündü*. **(84-24)** (görülen geçmiş zaman)
- Mademki size gönderdiğimiz parayı sarfedecek yeriniz *yokmuş...* **(94-21)** (öğrenilen geçmiş zaman)

- Peki ama mektep *viransa*, kaymakam ne yapsın? **(51-5)** (şart kipi)

Yüklemi isim soylu bir kelime grubu +ek-fiil olan cümleler:

- Fakat ittihamınız *çok garip ve haksız*. **(70-28)** (bağlama grubu+ek fiil: geniş zaman)
- Çünkü gelen *jandarma kumandanı idi*. **(61-3)** (isim tamlaması+ek fiil: görülen geçmiş zaman)
- vakit, *on, on iki yaşlarında arsız bir kız çocuğu imiş*. **(22-19)** (sıfat tamlaması + ek-fiil: Öğrenilen geçmiş zaman)

Fiil cümlesi; yüklemi çekimli bir fiil veya birleşik fiil olan cümledir.

- Kaymakam işi anladığı için hastalığın üzerinde fazla *durmadı*. **(90-33)** (görülen geçmiş zaman)
- Ne fena *çarpmış* bu zelzele seni böyle. **(112-15)** (öğrenilen geçmiş zaman)
- Telgrafi *okuyorum*. **(117-1)** (şimdiki zaman)
- Canla, başla çalışacağız. **(71-37)** (gelecek zaman)
- Cevabını üç günde *alırız*. **(35-21)** (geniş zaman)
- Hemen bir çaresine *bakalım*. **(106-22)** (emir ve istek)
- Yalnız, sonunda bunların bir hükme bağlanmasını *istememeseler!* **(6-13)** (şart kipi)
- Hamit Bey, kışın bile cibinliksiz *yatmazdı*. **(88-28)** (Hikaye birleşik zaman)

- Böyle olunca da söz ayağa düşmeyecek ve bu rezalet *olmıyacakmış*. (95-17) (rivayet birleşik zaman)

- *Emrederseniz* ben dışarı çıkayım. (96-6) (şart birleşik zaman)

Yüklemin yerine göre; düz ve devrik olmak üzere ikiye ayrılır. Temel unsur olan yüklemi sonda bulunan cümle düz cümledir. Yüklemi sonda bulunmayan cümleye devrik cümle denir. Eserde, 2499 düz cümle 198 devrik cümle kullanıldığı görüldü.

- Hükümetin arka bahçesi bir tel ile sokaktan *ayrılmıştı*. (30-1) (düz cümle)
- Hemen şimdi **getirin** o teresi bana... (27-15) (devrik cümle)

Eserde tespit edilen bazı örneklerde yüklemin bölünmüş kelime grupları içinde bulunduğu görüldü.

- Kadrimi *bilmezsiniz* yoksa benim. (61-36) (benim kadrim)

Anlamlarına göre; cümleler olumlu, olumsuz, soru ve ünlem cümleleri olmak üzere sınıflandırıldı.

Olumlu cümle: Yargının gerçekleştiğini ya da gerçekleşeceğini bildiren cümledir. Eserde 2166 olumlu cümle bulunmaktadır.

- Çünkü bu adamın da zelzele neticesinde öldüğü iddiası *yalandı*. (55-18) (Olumlu-isim cümlesi)

- Sen değneği kırılmış Hacivada *dönmüşsün*. (112-14) (olumlu-fiil cümlesi)

Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru taşıyan cümleler, değil edatı veya yok ismi ile birleşince olumlu bir anlam kazanırlar.

- Bununla beraber mutasarrıf, Halil Hilmi Bey ve belediye reisi de arasına bu tenkidlerden pay *almıyor değillerdi*. (114-28)

Yapısında herhangi bir olumsuzluk unsuru bulunan bazı cümleler, soru yoluyla olumlu bir anlam kazanır.

- Beni ağır yaralı diye ilân eden *siz değil misiniz?* (70-31)

Olumsuz Cümle: Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümleler olumsuz cümlelerdir. Romanda, 363 olumsuz cümle bulunmaktadır.

- Kaymakamı sözlerinden yakalamak *kabil değildi.* (54-16) (Olumsuz - fiil)
- Müjde, umduğu tesiri *yapmamıştı.* (54-16) (Olumsuz - fiil)

Değil edatı, hem isim hem de fiil cümlelerini olumsuz yapar.

- Keyfine karışacak *değilim.* (112-25)

Ne...ne...edatı, isim ve fiil cümlelerini olumsuz yapar. Bu cümlelerde yüklemeler genellikle olumludur. Ancak bulduğumuz cümlelerde yüklemelerin olumsuz oldukları görüldü.

Ne...ne kalıbı şeklen olumlu cümleleri anlamca olumsuz yapar.

- Bereket versin *ne insanlar ne de meseleler* çayın beri kıyısına geçmiyorlar... (58-2)
- Fakat ne kendisi, ne Nâlân kalfa, bunu akıl edememişlerdi. (96-17)

Şekil bakımından olumlu anlamca olumsuz cümleler: Soru eki veya soru kelimesi, olumlu bir cümleye olumsuz bir anlam kazandırabilir.

- Ölmüş eşeğin kurttan korkusu olur *mu?* (99-26) (korkusu olmaz)
- Bu fotoğraflı sarı oğlanın ihtiyar ve kimsesiz Halil Hilmi Efendinin ocağına incir dikmeye geldiğine şüphe mi var? (64-1) (şüphe yok)

“Ki” bağlama edatı cümle sonuna getirilerek kesik cümle şeklinde şekil bakımından olumlu, anlamca olumsuz cümle yapar.

- Hele biraz eskimiş karı kocalar arasında mubah olmıyan ne kalabilir *ki!* (19-33) (hiçbir şey kalmaz.)

Soru Cümlesi: Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümledir. Eserdeki soru cümlesinin sayısı 161'dir.

- Hâlâ iyi olmadın *mı?* (112-16)

Soru eki, sadece yüklem üzerinde yer almaz.

- Yağma *mı* var? (22-26)

Eserimizde tonlama ile de soru cümleleri yapıldığı tespit edildi.

- - Ölen?

- Hayır! Yalnız, sekiz, on, on beş yaralı!.. / (12-2)

Ünlem Cümlesi: İnsanların duygularını, coşkularını hayretlerini anlatan cümlelere denir. Eserde sadece 7 ünlem cümlesi bulunmaktadır.

- Ona uyma!
- Şu cehalete, şu şenaate bakın! (52-26) (emir şeklinde)

Yapılarına göre cümleler: Yapısında isim veya fiil cinsinden tek yüklem bulunduran cümle basit, bir ana cümle ile bu cümlelerin anlamını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümle ile kurulan cümlelere birleşik cümle adı verilir. İncelediğimiz eserde yapı bakımından 1396 basit, 137 şartlı birleşik, 207 iç içe birleşik, 47 ki'li birleşik ve 510 sıralı birleşik cümle bulunduğu tespit edilmiştir.

...birleşik cümlelerin en önemli özelliği, yargı taşıyan en az iki yükleme, yani birden fazla yargı taşıyan isim veya çekimli fiile sahip olmasıdır. Oysa girişik birleşik cümle diye adlandırılan cümlelerde tek yargı bulunmaktadır. (Aktan, 2009:129) görüşünden hareketle içerisinde isim-fiil, zarf-fiil ve sıfat-fiil eki almış kelime ya da kelime grupları bulunan cümleler de basit cümle olarak kabul edildi.

- Kaymakamı sözlerinden *yakalamak* kabil değildi. **(93-13)**
- Selim Şevket, kabahati bir zaman *aruza yüklemeye* çalışmıştı. **(37-33)**
- *Yakan* hainler kim? **(66-21)**

Birleşik cümle yapısı da kendi içinde şartlı, iç içe, ki'li sıralı birleşik cümle olmak üzere dörde ayrıldı.

- *Yatağında yaralı da olsa* şimdi onu vazife bekliyordu. **(27-30)** (şartlı birleşik cümle)

Birden fazla şart cümlesi arka arkaya cümle içinde bulunabilir.

- *Bir gözlerimi kapasam yahut başıma başka bir hal gelse* düşünüyorum da... **(90-9)**

Şart kipinin ikileme şeklinde kullanılarak kuvvetlendirmeye yaptığı görüldü. Bu cümlelerde kesinlik söz konusudur.

- Nerede mutasarrıf bey dedi, bu bilmeceyi olsa olsa o altında kalkar... **(110-28)**

İç içe birleşik cümlelerde iç cümle temel cümleye değişik şekillerde bağlanır.

- *Mesul mü ediliriz* diyorsunuz. **(55-13)** (nesne göreviyle)
- “*Beni doktordan sen korudun yarabbi!*” diye mırıldandı. **(11-31)** (zarf)

Ki'li birleşik cümle:

- Buna mukabil Hurşit, bir yeni yara keşfetti ki, Halil Hilmi Efendiyi evvelkilerden daha ziyade dehşete düşürdü. **(47-3)**

Ki'li birleşik cümlelerde yardımcı cümle temel cümlede nesnesi, yer tamlayıcısı ve zarf tamlayıcısı olarak kullanılır.

- Fakat zannederim ki, yukarı katta tehlike var. **(69-1)** (nesne)
- O kadar sıkıntı içindeydiler ki arasına odaya girip çıkan Hurşidi bile müzakereye karıştırıyorlar... **(45-26)** (zarf tümleci)

Sıralı birleşik cümleler de kendi içinde; bağımlı, bağımsız ve karma olmak üzere üçe ayrıldı.

- Kaymakam, yatağının üzerinde mukabele hâfızları gibi diz çöküp sallanarak söyleniyor, kumandana çıkışyordu. **(26-15)** (bağımlı)
- Kasaba hâlâ uykuda idi; sokaklarda in, cin yoktu. **(14-14)** (bağımsız)
- Yeni bir çiftetelliye başlamış olan keman, ud, darbuka durdu; yalnız, yerde, çalgıcıların ayaklarının dibindeki iki büklüm oturan Arap Ziver hiçbir şeyin farkında olmadı, yanındakilerden biri kollarını tutuncaya kadar iki yana sallanarak zilli maşasını vurmaya devam etti. **(5-3)** (karma)

Kesik Cümle; yüklemi düşmüş olan cümledir. Eserde, 195 kesik (eksik) cümle tespit edilmiştir.

- Sofada beklerim ne vakit işinizi bitirirseniz... **(96-6)**

Ayrıca romanımızda tespit ettiğimiz bazı cümlelerde görülen ve art arda yazılan iki nokta, bugünkü yazım kuralları içinde yer almayan bir noktalama işaretidir.

- – Eh, ufak bir zelzele oldu ya.. **(42-13)**
- “Efendim, ne olacak? Ahlâk bozuldu, kadınlar açıldı.. **(42-14)**

Eserde zaman zaman basım hatasından ileri geldiğini düşündüğümüz cümle bozukluklarına da rastlanmaktadır. Bunlardan tespit edebildiğimiz 5 tanedir.

Günümüz imlasında ünlü daralmasına uğramadan yazılan bazı kelimeler romanda o günün imlasına uygun olarak ünlü daralmasına uğramış şekillerde tespit edildi.

- ...daha mürekkebi *kurumıyan* telgrafında hiçbir sıhhi ârızan olmadığını *söyliyen* sen değil misin? (69-32)

- ...ellerini masaya dayıyarak ağır ağır ayağa kalktı. (116-30)

Günümüzde etmek fiili ile yapılan ve ayrı yazılan bazı birleşik fiillerden bir kısmının romanımızda bitişik yazıldığı görülmektedir.

- ...doktordan iyi bilirmişsiniz gibi “hayır” diye *inadediyorsunuz*. (56-28)
- Maamafih *arzettiğim* gibi bir mahzur yoksa... (68-14)

“-mak / -mek” eki bazı örneklerde günümüzden farklı olarak, ünlü ile başlayan bir ek aldığında sonda bulunan ve sert ünsüz olan “k” yumuşayarak “ğ”ye (k>ğ) dönüşmüş ve -mağa / -meğe, -mağı / -meği şekilleri ortaya çıkmıştır.

- ... tarzında bir haşlama *yemeğe* niyetin varsa bir üçüncü tekit yazarsın. (60-22)
- Bulgar kızı, daha sonra aynı mendille burnunu *silmeğe* başladı. (19-29)

SÖZLÜK

â'za (Ar.)	: Üyeler
ah mine'l aşk (Ar.)	: Ah aşkın elinden.
ahâlî-i islâmiyye (Ar. Ehl + Ar. islâm)	: İslâm ahalisi, İslâm halkı.
ahvâl-i sıhhiyye (Ar. Hâl + Ar. sıhhî)	: Sağlık şartları.
âlâ (Ar.)	: En iyi, pekiyi.
alarga dur- (İt. allarga + T. durmak)	: Uzak durmak, karışmak istememek, ilgisiz davranmak.
Âlî Osman (Ar.)	: Osman oğulları
âlil (Ar.)	: Hastalıklı, sakat.
arz vukû bul- (Ar. arz vukû + T. bulmak)	: Meydana gelmek.
arz-ı minnet (Ar.)	: Minnet gösterme.
avdet müsâadeşi (Ar.)	: Dönüş müsaadesi, geri gelme müsaadesi.
azl edil- (Ar. azl + T. edilmek)	: Görevden alınmak, işten el çektirilmek
Bâb-ı âlî (Ar.)	: 1. Sadaret makamı, divân-ı hümâyûn ile dahiliye ve hariciye nezaretlerini ve de şûrâ-yı devleti içine alan devlet dairelerinin bulunduğu yer. 2. Osmanlı hükümeti.
behemehâl (Far. be + heme + Ar. hâl)	: Her ne olursa olsun.
belâet- (Far. belâ + T. etmek)	: İşaret koymak, işaret vermek.
ber-taraf (Far. ber + Ar. taraf)	: Bir yana, şöyle dursun.
beyhûde (Far. bî + hûde)	: Boş yere, boşuna

bezgin bıkılmış, usanmış.	: Yaşama veya iş görme isteğini yitirmiş,
bonjur (Fr.)	: Günaydın, iyi günler.
ceffe'l-kâlem (Ar.)	: Birden bire, düşünmeksizin.
celil (Ar.) Süslü bir tür yazı stili.	: 1. Yüce, ulu. 2. Erkek ve kadın adı. 3.
cemîle (Ar.)	: Hoşa gitmek için yaranma.
cerrâh (Ar.)	: Yaralara bakan ve ameliyat yapan tabib
cevvî (Ar.)	: Uzay, atmosfer
cihet (Ar.)	: 1. Taraf, yan, yön. 2. Yer, mahal, hat, semt. 3. Suret, bakım, nazar. 4. Sebep, neden. 5. Vesile, bahane.
civân-baht (Far.)	: Talihi gür.
çatki	: 1. Çatılan veya kurulan şeyler. 2. Arkurı bağlanan şey. 3. Kadınların başlarına bağladıkları yemeni veya örtü.
çatkın	: 1. Çatılmış, çatık. 2. Zengin veya nüfuzlu birine bağlanmış.
çıyan zehirli bir böcek.	: Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte,
def'ât (Ar.)	: Defalar, birçok kez.
delâlet (Ar.) 2. Delil ve alâmet olma, ima.	: 1. Yol gösterme, kılavuzluk, rehberlik.
deveci satımı ile uğraşan kimse.	: 1. Deveye bakan kimse. 2. Deve alım

- dızla-** : 1. Otsuz, çıplak, düz yer. 2. Kumlu, çorak arazi.
- dirâyet** (Ar.) : Zekî, algılama, anlama.
- dolak** : Ayağa tozluk yerine bağlanan veya dolanan çuha kenarı veya ensiz şayak aba.
- dü-bâlâ** (Far.) : 1. İki kat. 2. Tarih düşürmede harflerin sayı değerlerinin iki kat hesaplanması, târih-i düât
- düz-** : 1. Yapmak, işlemek kılmak. 2. Oluşturmak, tertip ve tanzim etmek. 3. Vücuda getirmek, yaratmak, yeniden oluşturmak, yalandan kurmak. 4. Uydurmak, yalan söylemek. 5. Cinsel ilişkide bulunmak.
- ebcet** (Ar.) : Arap alfabesine göre harf değerleri ve bu değerlerin sayısal karşılıklarını gösteren sistem.
- efkâr-ı umûmiyye** (Ar.) : Genel düşünce, fikirler. Kamuoyu.
- eflâk** (Ar.) : Felekler, gökler.
- el'ân** (Ar.) : Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü.
- entari** : 1. Basma, patiska ve kumaş gibi ince bir şeyden dikilen uzun elbise. 2. Kadınların gece yatarken ve ev içinde giydikleri düz ve süssüz giysi.
- erbâb** (Ar.) : Ehil, lâyı, muktedir.
- eser-i cedîd** (Ar.) : İzmir'de 1843 yılında kurulan kâğıt fabrikasında üretilen, devlet dairelerinde kullanılması zorunlu kılınan ve başında soğuk damga ile eser-i cedîd yazısı bulunan kâğıt.

- eşrâf** (Ar.) : 1. Şerifler, saygın kimseler. 2. En değerli olanlar, muteberan.
- evhâm** (Ar.) : Vehim, kuruntu, merak.
- evlâd-ü ıyal** (Ar.) : Çoluk çocuk, aile bireyleri.
- fâzıl** (Ar.) : 1. Faziletli, erdemli. 2. Üstün.
- fen** (Ar.) : 1. Çeşit, tür, sınıf. 2. Sanat, hüner, beceri. 3. Fen bilimleri, müspet bilimler. 4. Bilgi, bilim.
- fiske** (Yun.) : Orta parmağı baş parmağın itmesiyle birden fırlatarak vurulan darbe.
- Frenk gömleği** : Yakası kravat takmaya uygun, çoğu uzun kollu, ceket veya yelek altına giyilen erkek gömleği.
- güvey** : 1. Evlenmekte olan erkek. 2. Bir adamın kızını veya kızı yerindeki bir çocuğu evlendirme.
- habîs** (Ar. habâset) : Kötülük, alçaklık, çirkeflik.
- hacr-** (Ar.) : 1. Birini, malını kullanmaktan menetme, birine bir şeyi yasak etme. 2. Hak mahrumiyeti koyma, haklarını kısıtlama. 3. Kollama, gözetme, himaye.
- hallâç** (Ar.) : Pamuk atan, pamuğu didik didik işleyen (kimse).
- halvet** (Ar.) : 1. Bir köşeye çekilme, yalnız kalma. 2. Tenha bir yer, boş mahal. 3. İbadet, zikir, riyazet, murakebe ile meşgul olmak üzere bir hücreye kapanma.
- hamiyyet** (Ar.) : İnsanın ülkesini, ailesini ve yakınlarını tecavüz ve hakaretten koruma ve gözetme gayreti.

- hân mân** (Far.) : 1. Ev, bark, ocak, yuva. 2. Aile, hanedan, sülâle, soy sop.
- hareketzedegan** (Ar.) : Depremzedeler.
- Hâriciyye** (Ar.) : 1. Dışışleri Bakanlığı ile ilgili. 2. Ameliyat ile ilgili hastalık, operasyon.
- hâsıl** (Ar.) : Ortaya çıkan, biten, türeyen.
- havâdis** (Ar.) : Haberler, olaylar.
- hebennaka** (Ar.) : 1. Ahmaklığıyla şöhrete bulmuş olan Yezîd adında bir Arap. 2. Ahmak, aptal.
- herze** (Far.) : Boş söz, saçma sapan söz, hezeyan.
- herze-vekîl** (Far.) : Yerli yersiz her işe karışan, münasebetsiz kimse.
- hırlaş-** : Birbirine “hır” eden köpekler gibi kavgaya etmek, çekememezlikten birbirleriyle uğraşmak.
- hırpani** : Perişan, derbeder.
- hokka** (Ar.) : 1. Metal, yuvarlak ve ekseriya yekpare kutu. 2. Yazı yazmak için mürekkep veya la’l konan zarf. 3. Hokkabazın el çabukluğuyla evirip çevirdiği kutu.
- Hudâ-negerde** (Far.) : Allah esirgesin, Tanrı göstermesin.
- hulâsa** (Ar.) : 1. Bir nesnenin en özlü ve en kuvvetli kısmı, posası, zübde. 2. Uzun bir konu veya makalenin az sözle ifade olunan biçimi, netice.
- hulûs** (Ar.) : 1. Halislik, saflık, doğruluk, yalan ve hileden uzak olma. 2. Samimiyet, içten sevgi. 3. Çatma, yaranma, müdâhale.

hüsn-i ahlâk (Ar.)	: Ahlakın güzelliği, iyi hâl.
iskarpın (İt.)	: Ökçeli, konçsuz ayakkabı.
i'âne (Ar.)	: 1. Yardım, destek. 2. Yardım parası, yardım ve destek amacıyla toplanan para.
ifâ-yı hizmet (Ar.)	: Hizmeti yerine getirme, hizmet yapma.
iğrâb (Ar.)	: Uzaklara yolculuk etme, gurbete çıkma
ihlikân (Ar.)	: 1. Kan toplanması, kanın bir yerde birikmesi. 2. Şırınga ile göden bağırsağına su alma.
ihlikâf (Ar.)	: Ayrılık, anlaşmazlık, aykırılık, uyuşmazlık.
ihlisâs (Ar.)	: 1. Uzmanlık, uzmanlaşma, deneyim kazanma. 2. Tutulma, birine aşırı bağlanma.
ihliyât (Ar.)	: 1. Herhangi bir konuda ileriye düşünerek ölçülü davranma, sakınma. 2. Gereğinden fazla olup saklanan, yedek. 3. Savaş sırasında hârekatın gelişmesine etkide bulunmak için her an savaşa girebilecek biçimde hazır bulundurulmuş birliklere verilen ad.
ikrâr (Ar.)	: Açıkça söyleme, kabul etme.
iktifâ (Ar.)	: Yetinme, yeterli bulma, kanma.
iltiyâm (Ar.)	: Yaranın kapanması.
inşâd (Ar.)	: 1. Şiir okuma, şiir söyleme. 2. Bir şiiri bir edebiyat eserini topluluk önünde, yüksek sesle ve gerektiği biçimde okuma.
intizâm (Ar.)	: Düzenli, düzgün olma, düzgünlük, tertip.

- inzibât** (Ar.) : 1. Sıkı düzen, sıkı denetim. 2. Güvenliği sağlamak amacıyla devlete bağlı kolluk gücü ve bu güçte görev yapan kimse.
- ipkâ kıl-** (Ar. + T.) : Yerinde bırakmak, değiştirmemek.
- irâde** (Ar.) : 1. İstek, dilek, talep. 2. Buyruk, ferman, sadaret yazısı. 3. Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü.
- isti'dâd** (Ar.) : 1. Yaratılıştan gelen veya sonradan edinilmiş yetenek. 2. Yeteneği olan kimse.
- istid'â** (Ar.) : 1. İsteme, yalvararak dileme. 2. Resmî makamlara başvurma. 3. Dilekçe, arz-ı hâl
- istimlâk** (Ar.) : Kamulaştırma.
- istintâk** (Ar.) : 1. Sorguya çekme. 2. Sorgu, soru sorma.
- istirhâm** (Ar.) : Yalvarma, merhamet dileme, rica etme.
- istiskâl** (Ar.) : 1. Soğuk davranışlarla hoşlanmadığını belli etme. 2. Dışlama, yüz vermeme.
- iş'âr** (Ar.) : Yazı ile bildirme.
- ittifâk** (Ar.) : 1. Anlaşma, uyuşma, bağlaşma. 2. Oy birliği
- ittihadçı** (Ar.) : 1. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi veya yanlısı olan kimse. 2. Birleşme, birlik.
- ittihâm** (Ar.) : Bir suçun altında ezilme, suçlanma.
- îzâhât ver-** (Ar. îzâhat + T. vermek) : Açıklamalarda bulunmak, ayrıntılı bilgi vermek.

- izâle** (Ar.) : Yok etme, giderme, ortadan kaldırma.
- îzâzâm** (Ar.) : Olduğundan büyük gösterme, büyütme, abartma.
- kâbil** (Ar.) : 1. Alan, kabul eden. 2. Olabilir, mümkün. 3. Yeteneği kabiliyet ve istidadı olan becerikli.
- kasd et-** (Ar. kasd + T. etmek) : 1. Amaçlamak, amaç olarak almak; demek istemek. 2. Kötülük etmek, kıymak, zarar vermeyi istemek.
- kâşâne** (Far.) : 1. Büyük, süslü ve görkemli konak, yuva, köşk, aşyan. 2. Ev, oturulan yer, mesken. 3. Kış evi.
- kavanço et-** (İt. kavanço + T. etmek) : (argo) Bir işi başka birine yüklemek, başına sarma.
- kerevet** : Üzerine şilte serilerek yatmaya veya oturmaya yarayan, duvara bitişik, ayakları olan, tahtadan sedir.
- keyfiyyet** (Ar.) : 1. Nitelik. 2. Bir şeyin iyi yada kötü olması ciheti. 3. Bir ismin müzekker veya müennes olması durumu. 4. Bir hadisenin geçişi. 5. Madde, husus, iş.
- kırtipil** : Değersiz, bayağı, yarım yamalak.
- kitâbet** (Ar.) : 1. Yazı yazma, bir maddeyi kaidelerine uygun olarak kaleme alma. 2. Kâtiplik. 3. Efendi ile köle arasında muvazaa yoluyla geçerli olan bir akit.
- kodaman** : 1. Büyük, iri, battal, hantal. 2. İleri gelen, saygın kimse.
- kolcu** : Bir şeyi korumak için bekleyen veya kol gezen görevli, muhafız.

- kös dinle-** : Türlü olaylar yaşadığı için bilgi ve deneyim sahibi olarak benzeri veya daha basit olaylar karşısında aldırış etmemek.
- küstâh (Far.)** : Terbiyesiz, arsız, edepsiz, pervasızca meydana atılan.
- Lâ'ubâlî (Ar.)** : 1. Ciddiyetten uzak, saygısız (kimse).
2. Senli benli olma.
- laklakıyyât (Ar.)** : Saçma sapan sözler.
- lâlâ (Far.)** : 1. Çocuğun bakım, eğitim ve öğretimiyle görevli kimse. 2. Şehzadelerin özel eğitmenleri. 3. Sarayda harem ağası. 4. Padişahların sadrazamlara hitap ederken kullandıkları unvan.
- lütfen (Ar. lutf+-en)** : Birinden bir şey isterken “dilerim, rica ederim” anlamında kullanılan bir söz.
- ma'a-mâ-fih (Ar.)** : Bununla birlikte, yine de, böyle olsada.
- mâ'mûre (Ar.)** : İmar edilen yer, bayındır yer, şehir, kasaba
- ma'rûz (Ar.)** : 1. Arz olunmuş, sunulmuş. 2. Etkilenmiş, etki altında bulunan. 3. Serilmiş, yayılmış. 4. Takdim edilmiş, verilmiş. 5. Dile getirilmiş, anlatılmış, zikredilmiş.
- ma'zûr (Ar.)** : 1. Özü olan, bir kusur ve kabahat işlemiş olan (kimse). 2. Görevini yerine getirememesinde geçerli özü bulunan (kimse).
- mâ-beyn-i hümayûn (Ar.)** : Padişah dairesi veya sarayının selâmlık dairesi.
- mâ-fevk (Ar.)** : 1. Üst taraf, yukarı. 2. Âmir, şef, üst derecede bulunan kimse.

mâ-fevk makâm (Ar.)	: Üst makam.
mahallî âhar (Ar.)	: Başka yer.
mahzûn (Ar.)	: Tasalı, kaygılı, mükedder, mağmum.
mahzûr (Ar.)	: Çekinilecek veya sakınılacak şeyler, engeller.
makâm-ı resmî	: Resmî makam.
makûle (Ar.)	: 1. Tür, çeşit, soy, nevi. 2. Ulam. 3. Bilimsel tasnifi yapılmış.
mazbata (Ar.)	: Bir toplantı sonunda benimsenen, yazılan ve imza altına alınan kararların kaydedildiği defter, belge, tutanak, kararname.
mecîdiye (Ar.)	: Sultan Abdülmecid döneminde bastırılan yirmi kuruşluk büyücek gümüş sikke.
mecrûh (Ar.)	: 1. Yaralanmış, vurulmuş. 2. Sağlam deliller ve inandırıcı sözlerle çürütmüş (düşünce, konu, dava)
medâr (Ar.)	: 1. Dayanak, yardımcı. 2. Etrafında dönülen nokta. 3. Dönence. 4. Kin ve husumeti gizleyip zahirde dostluk gösterme, yüze gülme.
mel'ûn (Ar.)	: 1. Lânetlenmiş Tanrı'nın gazabına uğramış. 2. Nefret edilen, kötü. 3. Toplumdan dışlanmış kimse.
memâlik-i Osmâniyye (Ar.)	: Osmanlı toprakları, Osmanlı devletinin egemenliği altında bulunan ülkeler.
mesâvî (Ar.)	: Fenalıklar, kötülükler.
meserret (Ar.)	: Sevinç, mutluluk, coşku, heyecan.

meşreb (Ar.) İçki içilecek yer, meyhane.	: 1. Yaradılış, huy, karakter, mizaç. 2.
mezbûr (Ar.)	: Adı geçen, yukarıda söylenmiş olan.
mizâc (Ar.) Karışım. 3. Durum, vaziyet.	: 1. Huy, yaradılış, tabiat, karakter. 2.
mu'allak (Ar.) bağlanmamış, sürüncemede kalmış.	: 1. Asılı kalmış, asılı. 2. Sonuca
mu'ayyen (Ar.) karar verilen.	: 1. Belirlenmiş, belirli. 2. Tespit edilen,
mûcib (Ar.) sebep.	: 1. Gerekli olan, gereken. 2. Neden,
muhâbere salâhiyyeti (Ar.)	: Haberleşme, iletişim yetkisi.
muhâlif (Ar.) (kimse). 2. Karşı görüş ve düşüncede olan (kimse).	: 1. Uyumsuz, geçimsiz, muhalefet eden
Muhbir (Ar.) 2. Haberci, gazete için bilgi toplayan ve yayan (kimse).	: 1. Haber ulaştırıcı, haber veren kimse.
mukâbele (Ar.) Karşı durma. 3. Karşılıklı okuma veya söyleşme. 4. Cami veya ibadet yerlerinde halka açık Kur'ân-ı Kerim okuma.	: Karşılıklı iş veya eylem yapma. 2.
muktedir (Ar.) yeten, erkli.	: Bir şeyi yapmaya, başarmaya gücü
mûmâ-ileyh (Ar.) kimse.	: Adı geçen, yukarıda anılan, sözü edilen
musahhih (Ar.)	: Yanlışları düzelten, düzeltmen.

- mutasarrıf (Ar.)** : 1. Tanzimattan sonra, Osmanlı yönetim örgütünde sancakların yöneticisine verilen ad. 2. Malik, sahip. 3. Bir kişi istediği gibi idare eden ve kullanan.
- mutasavver (Ar.)** : 1. Tasavvur edilmiş, zihnen kurulmuş, düşünülmüş. 2. Olabilir.
- muvâfık (Ar.)** : Uygun.
- muvakkat (Ar.)** : 1. Yalnız bir vakte, belirli ve sabit bir zamana özgü, sürekli değil, süresiz. 2. Eğreti, geçici.
- muhtarib (Ar.)** : Sıkıntı ve ıstırap içinde olan, rahatsızlık duyan (kimse).
- mübhem (Ar.)** : Belirsiz, örtülü, kapalı, anlaşılmaz.
- mücessem-i fazîlet** : Fazilet timsali.
- müdâfa'a et- (Ar. müdâfa'a + T. etmek)** : Korumak ve savunmak, kollayıp gözetmek.
- müderris (Ar.)** : 1. Ders veren kimse, muallim, hoca. 2. Ders vermekle yetkili hoca, profesör.
- mülgâ (Ar.)** : Varlığı kaldırılan, kapatılan,
- münevver (Ar.)** : 1. Aydın; okumuş, yazmış ve devletine milletine yararlı işler yapan (kimse). 2. Açık, aydınlık. 3. Işıklı, aydınlık, parlak.
- mürteci (Ar.)** : Rücû eden, dönen. 2. Gerici, bağnaz, konservatif.
- mürüvveten (Ar.)** : Mürüvvetini görerek.
- müsâvî (Ar.)** : Eşit.

- müstacelen (Ar.)** : Çabucak, ivedilikle.
- müsteşâr (Ar.)** : 1. Bakanlıklarda, elçiliklerde, bakan veya büyükelçiden sonra gelen en büyük yönetici. 2. Kendisiyle istişare olunan, danışılan, inal.
- müsvedde (Ar.)** : 1. Taslak. 2. Temize çekilmek üzere yazılıp düzeltilmiş kâğıt.
- mütemâdiyen (Ar.)** : Sürekli olan.
- mütercim (35-1)** : Tercüme yapan.
- mütercim (Ar.)** : Tercüme yapan, çevirmen.
- müzâkere (Ar.)** : 1. Karşılıklı konuşma, danışma, tartışma. 2. Öğrencinin dersi tekrar etmesi.
- nalın (Ar.)** : Ayakkabı, papuç, takunya.
- nâm-zed (Far. nâm+zed)** : 1. Aday, nişanlı, bir kızla evlenmeye hazırlıklı (genç). 2. Bir memuriyet için düşünülen veya bir göreve atanan (kimse).
- nâr (Far.)** : 1. Ateş, ad. 2. Ateş gibi yakıcı şey, aşk ateşi, elem, ızdırap.
- nazariyye (Ar.)** : 1. Kuram, teori. 2. Görüş ve düşünceye bağlı, teorik.
- neşriyyât (Ar.)** : 1. Yayın. 2. Baskı yoluyla dağıtılan yazılar, eserler, makaleler.
- Nevrekoplu** : 1897 itibariyle Selanik vilayetinin Siraz sancağına bağlı kaza merkezi olu Siroz'un kuzeydoğusunda bir vadidedir. Bağ ve bahçeleriyle kuşatılmıştır.
- nezf-i dâhilî (Ar.)** : İç kanama.

- nezf-i dimâği (Ar.)** : Beyin kanaması.
- patiska (İt.)** : Avrupa tarzı ince ve düzgün beyaz bez.
- pertâv et- (Far. pertâv + T. etmek)** : Atlamak, sıçramak.
- pertâvsız (Far.)** : Güneşe tutulunca ışınları bir noktaya toplayarak altına gelen nesneyi yakan cam, ışık çeken. 2. Küçük yazıları büyötmek için kullanılan alet.
- pohpohla-** : Koltuklamak, kendisinde olmayan fazileti, kendisinde varmış gibi gösterip alay etmek.
- râci (Ar.)** : 1. Geri dönen. 2. İlgili olan. 3. Zamir.
- rağbet (Ar.)** : 1. Çok beğenilme, arzu edilme, tutku derecesinde istenme. 2. Arzu, dilek, istek. 3. İyi karşılama, itibar. 4. Nefsin sevaba, kalbin hakikate, sırrın Hakk’a yönelmesi.
- reverans (Fr.)** : Selâmlamak için vücudu eğerek veya dizleri bükerek hareket, hürmet.
- ricâl (Ar.)** : 1. Erkekler. 2. Yayalar. 3. İleri gelenler, saygın kimseler.
- riyâset (Ar.)** : 1. Başkanlık, reislik, başlık. 2. Baş olma, başkanlık etme.
- rüşdiyye** : Osmanlı dönemi eğitim sisteminde ibtidaîden sonra ve idadîden önce olan okul, orta okul.
- sancak** : Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık.
- saparta (İt.)** : Azar, tersleme.

- sarâhat (Ar.)** : Açıklık, şüphe ve tereddüde yer bırakmayacak biçimde açık anlatım.
- sav-** : 1. Kovmak, defetmek, izin vermek. 2. Atlatmak, geçirmek. 3. Gittiği yoldan başka yöne çevirmek.
- sefâlet (Ar.)** : 1. Alçaklık, aşağılık, bayağılık. 2. Hayatta çekilen sıkıntı, yoksulluk.
- sefâret-hâne (Ar. sefâret + far.hâne)** : Bir sefir ile memurlarının makamı ve yeri, elçilik binası.
- sefîr (Ar.)** : Büyük elçi, elçi.
- selâm-ı şâhâne (Ar.)** : Hükümdar selamı.
- seyyâh (Ar.)** : Uzak yerleri gezen ve dolaşan kimse.
- sıhhî imdât heyeti (Ar.)** : İlk yardım heyeti.
- sofa (Ar.)** : 1. Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol, divan, divanhane. 2. Kapı ve çeşme yanında oturmaya yarayan taştan set.
- sürre alayı (Ar.)** : Osmanlı Devleti'nde her yıl recep ayının on ikisinde Hicaz'a gitmek üzere törenle yola çıkarılan ve padişahların armağanlarını taşıyan topluluk.
- şâd (Far.)** : Sevinçli, huzurlu, mesrur, memnun.
- şâkir (Ar.)** : Şükreden, durumundan memnun olan kimse.
- şâyân-ı takdîr (Far. Ar.)** : Sevinçli, huzurlu, mesrur, memnun.
- Şâyi'a (Ar.)** : Herkesçe bilinen ve tarafa yayılmış bulunan haber.

şedîd hareketi (Ar.)	: Şiddetli bir sarsıntı.
şekâvet (Ar.)	: 1. Talihsizlik, kutsuzluk, bedbahtlık, bahtı karalık. 2. Eşkiyalık, haydutluk, serkeşlik, haramîlik.
şenâ'at (Ar.)	: İğrençlik, kötülük, alçaklık.
şenî (Ar.)	: Kötü, çirkin, alçakça, utanç verici.
şer'iyeye mahkemeleri (Ar.)	: İslâmî mahkemeler
şevketlü (Ar.)	: “Büyüklik, güç sahibi” anlamında padişaha verilen bir şan, devletli.
şifre (Fr.)	: Gizli haberleşmeye yarayan işaretlerin tümü, kod.
tâ'ir (Ar.)	: 1. Uçucu, uçan. 2. Kuş.
tâ'yîn et- (Ar. ta'yîn + T. etmek)	: 1. Göstermek, belli etmek. 2. Atamak, görevlendirmek.
tafsîlât (Ar.)	: Tafsiller, açıklamalar.
tahakkuk et- (Ar. tahakkuk + T. etmek)	: Kesinleşmek, netleşmek, gerçekleşmek.
tahassüs (Ar.)	: Hislenme, duygulanma, duyguları kabarma, duygulanım.
tahdiş-i ezhân (Ar.)	: Zihinleri kurcalamak.
tahrîrât (Ar.)	: 1. Devletlerarası resmî yazılar. 2. Devletin resmî kurumlarınca ülke genelindeki şubelerine gönderdiği resmî yazılar.
talebe-i ulûm (Ar.)	: Medrese öğrencileri.
taltîf (Ar.)	: 1. Lütuf ve ihsan etme, bir iyilik yaparak gönlünü alma. 2. Yumuşatma. 3. Görevde yükseltme, rütbe ve nişan verme.

- taraça (İt.)** : 1. Bir yapının damında çevresi üstü açık yer, tahtaboş, teras. 2. Toprak veya başka malzemeyle elde edilen, bir duvarla desteklenen yüksek düzlük. 3. Seki.
- tasavvur et- (Ar. tasavvur + T. etmek)** : Bellekte canlandırmak, düşünmek.
- tasdîk et- (Ar. tasdîk + T. etmek)** : Doğrulamak, onaylamak.
- tashîh (Ar.)** : 1. Sahih kılma, doğrulama. 2. Ayılma düzeltme. 3. Yanlış doğrultma, yanlış yazımı düzeltme. 4. Ortadan kaldırma, giderme.
- tavsa-** : Tavı geçmek, kıvamını yitirmek, soğumak.
- te'yîd et- (Ar. te'yîd + T. etmek)** : 1. Pekiştirme, sağlamlaştırmak. 2. Doğrulamak.
- Te'essür (Ar.)** : 1. Üzülme, acıma, hüzünlenme, ince bir sızı duyma. 2. Etkilenme, duygulanma.
- te'mîn (Ar.)** : 1. Emniyet verme, emin kılma, sağlamlaştırma, şüphe bırakmama. 2. Güven sağlama, korkulmayacak bir durum yaratma. 3. Sağlama elde etme.
- te'vil (Ar.)** : 1. Kapalı olan bir şeyi açma, izah etme. 2. Bir sözü başka bir anlama çekme veya tefsir etme.
- teb'îd (Ar.)** : Uzaklaştırma, uzaklaştırılma, uzağa sürme, kovma.
- tebellüğ (Ar.)** : 1. Alma, kabul etme. 2. Olgunlaşma, yetişme, erişme. 3. Kavrama.
- teblîğ (Ar.)** : Eriştirme.
- tehvîn-i ıstırâb (Ar.)** : Acıları uzaklaştırma, hafifletme.

- tek'îd et- (Ar. te'kîd + T. etmek)** : Üstelemek, yinelemek.
- tekâ'üd (Ar.)** : 1. Hastalık veya sakatlıktan dolayı memuriyetten çekilme. 2. Yaş haddinden emekli olma. 3. Karşılıklı oturma, bir köşeye çekilme.
- tekdîr et- (Ar. tekdîr + T. etmek)** : 1. Azarlamak, paylamak. 2. Bulandırmak.
- tekellûf (Ar.)** : 1. Meşakkatli bir işe katlanma, zahmete girme. 2. Özenme, gösteriş yapma, gösterişli bir duruma koymak için uğraşma.
- telefât (Ar.)** : Kayıplar, elden çıkanlar, ölenler.
- telleyip pulla-** : 1. Tel ile süslemek. 2. Telgraf ile haber göndermek.
- tenvîr (Ar.)** : Aydınlatma, ışıklandırma.
- tereddüd (Ar.)** : 1. İtilme, uzaklaştırılma. 2. (Bir yere) devam etme, gidip gelme. 3. Söylemek istediğini kolayca bulamama. 4. Yapacağı işte kararsız bulunma.
- terennüm (Ar.)** : Hoş bir sesle ötme.
- teres** : Bayağı, adî fena kimse.
- tevâzu' (Ar.)** : Alçak gönüllülük, gösterişsizlik, kibirsizlik.
- teveccüh (Ar.)** : Güleryüz gösterme, yakınlık duyma, samimi davranma.
- tezellül (Ar.)** : Kendini hor ve hakir gösterme, kendini alçak tutma.

- tezkiire (Ar.)** : 1. Not kâğıdı, pusula, varaka. 2. Bir şehrin içinden bulunan resmî daireler arasındaki yazışma. 3. Nüfusa ve esnaf erbabına verilen resimli kâğıt.
- vâcib (Ar.)** : 1. Yapılması gerekli olan. 2. Yapılması şeriat hükümlerine göre gerekli olan. 3. Zorunlu, kaçınılmaz.
- vedî ‘at-tullah (Ar.)** : Allah’ın emaneti.
- vehhâm (Ar.)** : 1. Çok vehimli, çok kuruntulu (kimse). 2. Olur olmaz şeyden huylanmış, pek işkilli (kimse).
- vîrân (Far.)** : 1. Yıkık, harap, yıkılmış, bakımsız, yıkık dökük. 2. Üzgün, kederli, hüznü, mahzun.
- virtüoz (Fr. Veya İt.)** : Musikiye büyük bir istidat ve kabiliyeti olan (kimse).
- visâl (Ar.)** : 1. Ulaşma, kavuşma, birleşme. 2. Sevdigine kavuşma, vuslat, erişme, buluşma.
- vizite (Fr.)** : 1. Ziyaret, gezip görme, dolaşma. 2. Hekimin bir hastayı görmesi ve kontrolü. 3. Hekimlik ücreti.
- yalapşap** : Baştan savma, üstünkörü, yarım yamalak.
- yâren (Far.)** : Dost, arkadaş.
- yeğ** : Daha iyi, müreccah.
- yeldirme** : Kadınların çarşaf yerine kullandıkları hafif üstlük olup başörtüsü ile kullanılır.
- zât-ı âlî (Ar.)** : Yüce ve saygın kimse.
- zât-ı mesele (Ar.)** : Meselenin özü.

zâyi‘ât (Ar.)	: Zayi olanlar, kaybolanlar.
zehir zemberek (Far.)	: Son derece acı.
zembîl (Ar.) örülmüş kap.	: Öteberi taşımaya yarayan hasır gibi
zerzevât [Far. sebze + Ar. -(v)ât]	: Yemekte kullanılan bitkiler.

KAYNAKLAR

- **AKSAN**, Doğan. (2007). Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim). Ankara: TDK Yay.
- **AKSOY**, Ömer Asım. (1988). Atasözleri, Deyimler. TDAY Belleten 1962. Ankara: TDK Yay.
- **AKTAN**, Bilâl. (2009). Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- **ARIK**, Mustafa. (2006). Aka Gündüz’ün Hikâyelerinden Hareketle Kelime Gruplarının Türkçe Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- **BANARLI**, Nihat Sami. (1987). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- **BANGUOĞLU**, Tahsin. (1998). Türkçenin Grameri. Ankara: TDK Yay.
- **BAYDAR**, Turgut, **BAYDAR**, A. Sema Ertane (2004). Reşat Nuri Güntekin’in “Çalı Kuşu” Romanındaki İsim Tamlamalarının Derin Yapısı ve Cümledeki Görevleri. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 6 (2), 27-35.
- **ÇAĞATAY**, Saadet (1988). Türkçede ki < erki. TDAY Belleten 1963. Ankara: TDK Yay.
- **DEVELLIOĞLU**, Ferit. (1986). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- **EMRE**, Ahmet Cevat. (1988). Türkçede Cümle. TDAY Belleten 1954. Ankara: TDK Yay.
- **ERGİN**, Muharrem. (1985). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- **ERSOY**, Feyzi (2003). Türkçenin Söz Dizimi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, I-II (44), 213-233
- **FİDANCI**, Mahmut (1996). Sıralı Cümle. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, I (534), 1315-1324.
- **GECE**, K. Mehmet (1996). Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, II (562), 332-339.

- **HACİEMİNOĞLU**, Necmettin. (1992). Türk Dilinde Edatlar. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay.
- **HATİBOĞLU**, Vecihe. (1982). Türkçenin Sözdizimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- **HATİBOĞLU**, Vecihe. (1988). Kelime Grupları ve Kuralları. TDAY Belleten 1963. Ankara: TDK Yay.
- **KARAHAN**, Leyla (2006). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yay.
- **KARAHAN**, Leyla. (1991). Türkçede Söz Dizimi. Ankara: Akçağ Yay.
- **KARAÖRS**, M. Metin. (1993). Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.
- **KORKMAZ**, Zeynep, **ZÜLFİKAR**, Hamza vd. (2001). Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri. Ankara: Yargı Yayınevi.
- **KORKMAZ**, Zeynep. (1994). Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları. Ankara: TDK Yay.
- **KORKMAZ**, Zeynep. (2007a). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara: TDK Yay.
- **KORKMAZ**, Zeynep. (2007b). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.
- **KUDRET**, Cevdet. (1987). Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman, 2, 306-313. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- **KURUBAL**, Metin. (2006). Çalıkuşu Romanı Üzerinde Sentaks Çalışması. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- **OKAY**, Orhan ve **AKTAŞ**, Şerif. (1992). Yirminci Yüzyılda Türk Edebiyatı, Reşat Nuri Güntekin. Büyük Türk Klasikleri, 12, 217-223. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- **ÖZKAN**, Mustafa ve **SEVİNÇLİ**, Veysi. (2008). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. İstanbul: 3F Yayınevi.
- **PARLATIR**, İsmail. (2006). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1998). Türkçe Sözlük. 2 Cilt. Ankara: TDK Yay.

- **YAĞIMLI**, Mustafa Âkil. (2007). Reşat Nuri Güntekin'in Dudaktan Kalbe Adlı Romanının Cümle Bilgisi Bakımından İncelenmesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- **YAVUZ**, Kemal, **YETİŞ**, Kâzım ve **BİRİNCİ**, Necat. (1996). Türk Dili ve Kompozisyon Dersleri. İstanbul: Bayrak Basım/ Yayım/ Tanıtım.